55

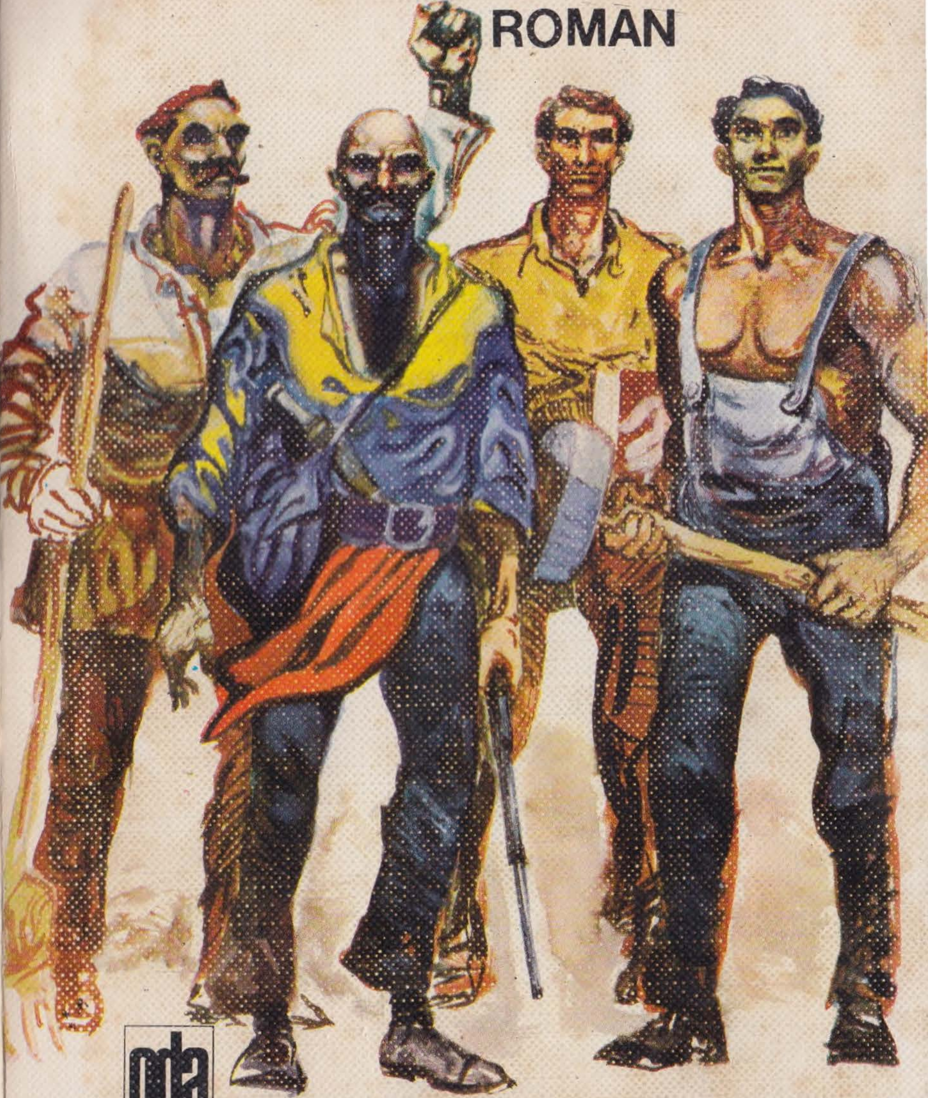
ALİ ABDİHOCA

HALKIZ BİZ ÖLMEYİZ!

ALİ ABDİHOCA

HALKIZ BİZ ÖLMEYİZ!

ROMAN

oda YAYINLARI

HALKIZ BİZ ÖLMEYİZ

55

1. basım şubat 1979
2. basım eylül 1979

HALKIZ BİZ ÖLMEYİZ/ali abdihoca'nın romanı/çeviren, mine haksal/düzelti, olcay göçmen - nurten satar/kapak, mustafa delioğlu/kapak filmi, ebru grafik/kapak basımı, basım sanayii merkezi/cilt, günsan ciltevi/doyuran matbaasında dizilip basılmıştır/oda yayınları, babıâli cad. nu. 19, sıhhiye apt. daire 3, cağaloğlu/haberleşme, posta kutusu 57 - sirkeci - istanbul, tel: 27 39 53.

ALİ
ABDİHOCA

Çeviren
Mine Haksal

HALKIZ
BİZ ÖLMEYİZ

Bu roman, «Naim Frasheri» Yayınevinin 1968'de Tiran'da yayımladığı Fransızca baskısından dilimize aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELVİ AĞACININ TEPESİ

Kent çıkışında, zeytinliğin kenarında, ufak iki penceresi Güneye bakan, çatlak kerpiç duvarlı küçük bir ev vardır. Kışın, çevredeki ağaçlar yapraklarını dökerken bu gösterişsiz evi de yalnızlığın hüznü kaplar; bacasının tepesindeki paslı rüzgârlık sanki tekdüze bir türkü tutturmuş, gelip geçene seslenmektedir:

«Ya onarın beni, kötü havalara dayanabileyim; ya da söküp atın buradan!»

Bir deri bir kemik, kamburu çıkmış bir ihtiyar yarım yüzyılı aşkın bir zamandır bu evde yaşamıştı. Bütün kentliler tanırdı onu; gece gündüz, nereye giderse gitsin, baba yadigârı eski av tüfeğini yanından ayırmazdı. Ateş ettiğini gören olmamıştı hiç; insanları silahla korkutmak bir yana, kuş bile vuramayacak kadar yufkayürekliydi kır bekçisi, zeytinliği de arasıra ağzından çıkan bir çift sözle korumayı yeğ tutardı. Yaşadığı gibi, sessizce ölüverdi günün birinde ihtiyar bekçi; arkasında, yeğeni Mark'ı bırakarak. Mark gününe göre, duvar örer, ya da kireç kuyuları kazar, akşamları da yorgun argın ve neşesiz eve döner, kalın yün battaniyesine sarınarak derin bir uykuya dalardı.

Ama bir gün geldi, bu küçük evin yaşantısı değişiverdi. Haftada iki kez kalabalık ziyaretçiler gelmeye başladı; geceyi evde geçirdikten sonra, şafak sökmeden ard arda çıkıp gidiyorlar, küçük ev ancak o zaman yeniden sükunete kavuşuyordu. Kimin aklına gelirdi kent delikanlılarının, bu kerpiç duvarların, yarısı çökmüş, yosun bağlamış bu çatının altında büyük bir işle uğraştıkları!

«Gelebildik sonunda!» diye mırıldandı, karanlıkta bacanın tepesindeki rüzgârlığı seçmeye çalışan Petrit.

Sonbahar gecesi durgun ve ılıktı. Derenin şırıltı-

sını kurbağa bağırtıları bastırıyordu. Uzaklarda, kent merkezinde kırpışan soluk ışıklar görünüyor; zaman zaman, vakitsiz öten bir horoz sesi, bir motor homurtusu, tek tük havlamalar işitiliyordu.

Petrit Guraj, adımlarını sıklaştırarak dere yatağına indi. Eve yaklaştıkça, arkadaşlarını bir an önce görmek ve yeniden işe koyulmak için sabırsızlanıyordu. Bahçe duvarını atlayıp, kapının önüne geldiğinde durakladı, neredeydi nöbetçiler?

Kısık bir ses düşüncelerini yarıda kesti:

«Bravo! Gelip, tuzağa atlayan av diye buna denir işte!»

Petrit irkilerek, karanlıkta çevresine bakındı.

— Hangi deliğe saklandınız yahu?.

— Bir aydır partizanların yanındaydın, nasıl olur da bizi bulamazsın?

— Partizanlar bana çalılarda iz sürmeyi öğretmedi! diye cevap verdi gülerek ve fundalığa doğru ilerledi.

— Biz eski savaşçılarız artık ama, beyefendi bizi hâlâ köşe bucakta arıyor, dedi başının üstünden gelen ve kız sesi mi, erkek sesi mi olduğu ayırt edilemeyen bir ses.

— Pes doğrusu! Kuşatma diye buna denir işte!

— Yakala beni, yoksa ezerim seni!

Petrit, başını kaldırınca, çınarın alt dallarında bir gölgenin kıpırdadığını gördü.

— Taşıyamam seni, hem ayağını da yaramın üstünden çek.

İki arkadaş hasretle kucaklaştı.

— Dağ yaramış sana...

— Elbette ya! Şaşırdın mı yoksa?.. Ya siz? Siz ne âlemdesiniz, Almanlarla?

— Son günlerde kafamızı dinledik. İtalyanların sesi soluğu kesildi; Almanlar, daha ağızlarını açmadılar. Topu topu bir düzine SS görüldü kentte.

— Desene, özgürüz öyleyse!

— Ne demezsin! Daha rahat uyuyoruz ama, bakalım, ne kadar sürecek!

— Dördü de burada mı?

— Burada.

Tam Lumte'yi soracaktı ki, içeriden kahkahası yükseldi. Sesinin tatlılığı etkiledi Petrit'i her zamanki

gibi; yüreği daha hızlı çarpmaya başladı. Arkadaşıyla biraz daha konuştuktan sonra, sabırsızca kapıya doğru ilerledi.

— Al, işte anahtar! dedi nöbetçi ve yine çınara tırmanmak üzere uzaklaştı.

Petrit, kocaman ağır anahtarı sevgili bir eşyaya bakar gibi tarttı elinde, sonra kapıyı açarak sessizce hole süzüldü. Buradaki her şey tanıdık geliyordu ona, duvar dolabının eski ahşap kokusunu içine çekti; sıkıştırılmış toprak zeminin nemi, uzun yolculuktan yorgun düşmüş vücudunu canlandırdı. Daktilonun tıkırtısı, teksir makinesinin tekdüze uğultusu, ateşin yanında, sabaha dek çalıştıkları yorgun ve uykusuz geceleri anımsattı.

Kapı aralığından, hasırın üzerine diz çökmüş, bildiri paketlerini bağlayan Lumte'yi gördü. Lambanın solgun ışığında, eşine az rastlanır vahşî bir güzelliği vardı siyah saçlarının çevrelediği, güneş ve rüzgârdan yanmış oval yüzünün. Petrit, bu güzelliğin farkına yalnız kendisinin vardığını sanırdı. Koca gözlerinde beliren en ufak bir pırıltı, hafif bir donukluk, zarif boynundaki en ince damarların oynaması bile gözünden kaçmazdı. Kadife yanağın üstüne düşen siyah kirpiği anında farkederdi. Fakat bu akşam Lumte'nin, başı bir yana eğik, başka tarafa bakarak iş görmesinden, sicimi düğümleyen parmaklarının acemice hareketlerinden, Petrit, arkadaşının keyifsiz olduğunu anladı. Kamil Tapia çalışıyordu yanıbaşında. Nedendir bilinmez, gözlerini de Lumte'nin ellerinden ayırmıyordu. Petrit, karmaşık düşünceler içinde durakladı, bir an olduğu yerde kaldı. «Kamil, onu bu kadar yorgun gördüğüne mi üzülüyor acaba?» diye düşündü. Sonra, Lumte'ye olan sevgisi ve arkadaşlarına bir an önce kavuşma telâşıyla içini kaplamış olan kuşkuları bir yana iterek içeri girdi:

— Selam! diye bağırdı heyecanlı bir sesle, kapıyı açarken.

Ortalık bir anda birbirine girdi. Öne ilk atılan Mark oldu. Uzun bir ayrılıktan sonra geri dönen arkadaşı sarılıp havaya kaldırmak, ya da en azından göğsüne birkaç yumruk indirmek âdetti. Petrit, kendini savunmak için ellerini öne doğru uzattı:

— Olmaz, Mark! Sırası değil, yaralıyım.

— Hiç olmazsa havaya kaldırayım seni!

— Yok, yok, hayır!

— Öyleyse, hakkın olan yumruklara katlanman gerek...

Mark, istisnai gücüyle tanınırdı arkadaşlarının arasında; kocaman başı, iri elleri, yürürken yolu üstündeki her şeyi silip süpürecekmiş duygusu uyandıran upuzun kolları daha ilk bakışta göze çarpardı.

— Sıkı dur bakalım, partizan! diyerek, yumruğunu vargücüyle Petrit'in göğsüne indirdi.

Petrit sendeledi ama geri çekilmedi.

— Eskisinden daha zayıf sanıyorsun beni, değil mi? Al bakalım öyleyse? İki arkadaş bir süre böylece yumruklaştı.

Ne yapması gerektiğini şaşırmıştı Rıfat; bazen aralarına girip ayırmaya kalkıyor, bazen de kıyıya çekilip, bu yumruk alışverişini izliyordu.

Küçük bir taburenin üstüne tünemiş olan Kâmil ise, elleri dizlerinde, ilgisiz gözlerle bakıyordu. Sonra, küçümseyen bir tavırla arkasını çevirdi:

— Bu ikisi de bir araya gelmeye görsün, ille de deli danalar gibi boğuşacaklar! diye mırıldandı.

Kaygılanan yalnızca Lumte'ydi:

— Ne oluyorsunuz? Yeter artık!

Tam bu sırada, nöbetçilerden biri de kapıda göründü:

— Oldu olacak, bir de şarkı söyleyin bari, hep bir ağızdan!

Kollarının iyice birbirine girmiş olmasından yararlanan Rıfat da, Mark'la Petrit'i saçlarından yakalayıp öpüşmeye zorladı.

— Yüzüne tuzlu su mu sürdün, benzin mi? diyordu Petrit, ağzını büzerek. Kalıbımı basarım ki, iki gündür yıkanmamışsındır!

— İki gün? Hah, ha! Pazartesi tam bir hafta olacak! Sen beni tuvalet sabunuyla yıkanan burjuvalardan mı sandın, yoksa şu avukat oğlu gibi süslü züppelerden mi?

Kâmil, oturduğu yerden kalkmadan sinirli sinirli başını salladı; sonra, pabuçlarını ocağın içine kadar soktuğunun farkına varmadan, bacaklarını uzattı:

— Lafını vergilendirip çeneni tutmayı öğrensen

iyi edersin! Kulağına küpe olsun bu! dedi tehditkâr bir sesle.

— Biz vergilere karşıyız, oğlum! Onun için dövüşüyoruz zaten. Sen ayak uyduramıyorsun bir türlü bu işe! Sonra, yaptığı espriden memnun, kalın sesiyle kahkahayı bastı Mark.

Bu şakalaşmadan sonra, dört arkadaş, yerdeki hasırın üstüne oturarak ciddî sorunlara daldılar...

Dağlarda oluşturulan yeni Milli Kurtuluş Konseylerinden, (*) hastaneye karşı girişilen eylem sırasında Petrit'in aldığı yaradan, **Balli**'nin (**) kentlere girmesinin yarattığı yeni durumdan, yeni tugayın kuruluşunun gerektirdiği işlerden söz ettiler. Sonra yeniden işe koyuldular. Petrit, biraz kestirmek için öbür odaya geçti. Uzun bir yolculuk yaptığı için canı çıkmış olmasına karşın, hemen uyuyamadı. Yorganı üstünden atarak, bir süre, duvarın öte yanında çalışmakta olan arkadaşlarının seslerine kulak kabarttı. Dört yıl çalıştığı fabrikadaki seslere nasıl da benziyordu bu sesler! Kendini tütün kıyma makinesinin başında oturuyor sandı, tütünün acı tozları nasıl da yakardı gözlerini!

— O kadar aceleci olma evlât, derdi Sotiri Baba, ciğerleri sökülürcesine öksürerek. Pencereleri açın çocuklar, boğulacağız yoksa.

— Hepsi açık, Sotiri Baba! diye cevap verirlerdi delikanlılar. Ama bütün tozu çekmeye yetmiyor işte!

Fabrikadaki bütün atölyeler tek bir büyük bodrumda toplanmıştı. Tütün orada depolanır, çuvallar orada açılır, yapraklar orada kıyılır, sigaralar orada paketlenirdi. Elektrik hiç söndürülmezdi; hiç güneş görmezdi ki bodrum katının ufacık pencereleri!

(*) Milli Kurtuluş Konseyleri, faşizme karşı savaşta halkı örgütlemek ve seferber etmek üzere kurulmuştu ve «gelecekteki hükümetin çekirdeklerini» oluşturuyordu. Geniş halk kitlelerini Milli Kurtuluş Cephesinde birleştirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arnavutluk Emek Partisi Tarihi, Cilt 1, s. 108 ve 126, BORA Yayınları.

(**) Balli Kombetar, gerici burjuvazinin ve büyük toprak ağalarının temsilcilerinde faşist istilacıların da desteğini alarak 1942'de, doğrudan doğruya Milli Kurtuluş Cephesine karşı kuruldu. Milli ihanet çizgisini izledi. Ayrıntılı bilgi için bkz. AEP Tarihi, Cilt 1, s. 131 ve 164, BORA Yayınları. (ç.n.)

Bütün bu kötü koşullara karşın, Petrit özlemiyor değildi orasını. Bu mahzende tütün kıyma ustası olmuştu. Ne var ki, müdürün aklına hiç gelmemişti çalışmasını takdir etmek, bir kez olsun, aferin demek. Hiç bir zaman alamamıştı emeğinin karşılığını. Petrit şaşıyordu bu duruma ama, öfkesini bastırmak için, dudağını ısırmaktan başka elinden gelen bir şey de yoktu. İyice öfkelendiği bir gün, annesine göstermek için bir avuç tütün götürmüştü eve. Annesi:

— Ellerine sağlık oğlum! demişti, kadayıf telleri gibi incecik kıyılmış tütünlere bakarak. Seni kahreden müdür sürüm sürüm sürünsün! Ama, ne gelir ki elimizden! Allahından bulsun!

— Öyle ya! Ne gelir ki elimizden, diye düşünmüştü Petrit de öfke ve umutsuzluk içinde.

Harekete, iki yıl önce, fabrikanın bodrumunda katılmıştı işte. Uzakta kaldığı aylar boyunca da, kıyma makinesindn uzak kalmanın kendisi için ne denli güç olduğunu anlamıştı. Geleceğe ilişkin düşlerinde, fabrikadaki yaşam ve çalışma biçimi bambaşkaydı. Öksürüğüyle doğmuşa benzeyen Sotiri Baba'nın bile artık öksürmeyeceğini düşlüyordu.

Petrit, 1940 yılında, İskender Shpata'nın askere çağrılması üzerine, kıyma makinesinin başında onun yerini aldığı hüzünlü günü dünmüş gibi anımsıyordu. On sekiz yaşındaydı o zamanlar. Yaşça büyüğü olan İskender'e hayrandı. Dendiğine göre, İskender, adı ve yaşamı fabrika işçileri arasında silinmez bir iz bırakmış olan Stas Vasil'in en iyi arkadaşlarından biri olmuştu bir zamanlar. Petrit, Stas'ın sakin ve ağırbaşlı yürüyüşünü anımsıyordu. Şakakları ağarmıştı, gözlerinin altında mor halkalar vardı hep: az uyur, çok okurdu Stas; ve her şeyden önce bir komünistti o! Daha sonra, Stas'ın yerini İskender Shpata almıştı. Kıyma makinesini Petrit'e devrederken de:

— Sakın unutma, demişti, Stas Vasil'in de bu makinede çalıştığını! Unutmamıştı Petrit, hiç bir zaman da unutmayacaktı.

Savaş yıllarında, faşizme karşı büyük bir kararlılık ve cesaretle savaşmıştı İskender Shpata. Petrit, hastaneye karşı harekete geçen birliğe onun komuta etmiş olmasından gurur duyuyordu. Yaşamını yitirmesine ramak kalmıştı o sırada. İskender, şimdi tabur

komiserliğine getirilmişti. Petrit de bir aydan fazla kalmıştı bu taburda, hareket sırasında aldığı yaraya baktırmak için. Aslında hiç ayrılmamak isterdi ama, yoldaşlar geri dönmesini uygun görmüşlerdi, yapacağı önemli işler vardı geride. Dönmüştü işte. Ama, günün birinde partizanların arasına yeniden katılacağından emindi; o günü iple çekiyordu.

Bir an kımıltısız kaldı. Gözleri uykusuzluktan yanıyordu. Kulakları uğulduyor, uyumasını sadece yan odadan gelen sesler engelliyordu. Sayıklar gibi: «Haydi Rıfat, aslan Mark!» dedi. «Teksir makinesi olmasa ne yapardık. Lumte de paketleri bağlamakta olsa gerek... Evet! Kâmil de ellerine bakıyordur... Yaşlı anacağızım yarın dönüyor köyden... Yoktur onun gibisi! Evi bile yok artık zavallının!.. Ama zararı yok! Dine Baba'ya gideriz. Evine alır bizi, hem de sevine sevine!..»

Uyku yavaş yavaş bastırıyor, göz kapaklarını ağırlaştırıyordu Düşünceleri iyice dağılmış olmakla birlikte, varlığının derinliklerinde bir yer uyanık kalmıştı sanki ve yaşamında iz bırakmış olayların muhasebesini tutar gibiydi. Sonra izler, izlenimler, hepsi birbirine karışarak belirsiz, dağınık, bulanık bir bütün içinde kaynaştı; derin bir uykuya dalmadan önce aklına son gelen düşünce: «Neden Kâmil, Lumte'ye o kadar ısrarla bakıyordu?» oldu.

... Üç arkadaştılar Nazmi, Kâmil ve Petrit. Nazmi Topi, rüzgârlar gibi heyecanlı, eserekli ve değişkendi. Kâmil Tapia'nın özelliği ise azimli olmasıydı; arkadaşlarından birisini birşey yaparken görürse, mutlaka kendisi de yapmak isterdi. Petrit Guraj sakin bir çocuktu, geveze değildi; ama gerektiğinde, neler becerebileceğini göstermekten kaçınmazdı. Üç çocuk, belki de güçlüye karşı zayıfı koruma içgüdüsüyle, Lumte'yi de gruplarına kabul etmişlerdi. Lumte'nin, kız olması bir yana, annesini henüz çok küçükken yitirmiş olması, onu korumalarını gerektiriyordu düşüncelerine göre.

Günün birinde —onlar yedinci, Lumte dokuzuncu sınıftaydı o sırada— en az çekingenleri olan Nazmi, pattadak:

— Ben âşık oldum! deyivermişti.

— Deme! dediler arkadaşları hep bir ağızdan.

— Ne güzel şey! Bir bilebilseniz, ne güzel şey!

Çocuklar şaşkın şaşkın baktılar yüzüne.

— Hem de kime, biliyor musunuz? Dünyada bilemezsiniz!... Lumte'ye!

Bir sessizlik oldu. Sonra, kimseden geri kalmaktan hoşlanmayan Kâmil ileri atıldı:

— Lumte'yi ben seviyorum. Bunu bilmen gerekirdi.

— Hayır, ben seviyorum onu! diye karşı çıktı Petrit, sesinin kararsızlığını bağırarak örtmeye çalışarak.

— Göreceğiz bakalım, dedi Nazmi, parmaklarını kızıl saçlarından geçirerek. Şimdi on bir yaşındayım ama, yirmi yaşında olunca evleneceğim onunla.

— Ne biliyorsun şapşal! Kâmil'di bu nazik sorunun sahibi.

— Ne mi biliyorum... Dinle, baykuş suratlı! İki kez evleneceğim ben, çünkü iki tane gül var başımda. Anneannem söyledi. Sizin birer tane var, onun için daha sonra evleneceksiniz.

— Sen öyle san! Kendi kafasını gösterdi Kâmil. Bir tane var bende ama bak ne kadar kocaman, seninkilerin ikisi kadar eder. Lumte'ye de böylesi yaraşır...

— Saçmalama be! diye atıldı Nazmi. Senin zımbırtının, iki tane bey gülünden daha fazla ettiğini mi söylemek istiyorsun?

Kâmil, her zamanki gibi, sırıtıp dilini çıkardı, Nazmi'nin şişinmesi üzerine. Nazmi de yumruklarını sıktı. Petrit'in sesi çıkmıyordu.

Bir pazar günü, tartışmalarını, kaldıkları yerden sürdürdüler. Nazmi, tartışma kabul etmeyeceğini belirtecek biçimde:

— İçimizde en yüreklimiz kimse Lumte onun karısı olacak! dedi.

— Lumte, kocasını kendisi seçer! karşılığını verdi Petrit, ağırbaşlılıkla.

Ne demek istediğini pek iyi anlayamayan arkadaşları, ses çıkarmadan baktılar Petrit'e. Sonra Nazmi:

— Lumte'nin fikri sorulmaz bu konuda, dedi. Kocalarını kadınlar seçmez. Kim daha gözüpek davranırsa onun olur, o kadar!

İkinci tartışma da öyle kalmıştı.

Yakıcı bir ağustos günü, üç arkadaş, Lumte'yi de aralarına alarak camiin avlusunda oynamaya gittiler.

Sıcak havalarda, avlu dört bir yandan gelen çocuklarla doluyordu. Sıra sıra dizilmiş elliden fazla selvi, avlunun ve bahçenin büyük bölümünü gölgeliyor, yaz boyunca kızgın güneş altında durmadan eriyen reçinenin kokusu kaplıyordu ortalığı.

Öğleye doğru çocuklar en büyük ağacın altında toplanmışlardı. Nazmi, arkadaşlarına takılmaya başladı:

— Eee çocuklar, ne dersiniz, şu selvinin tepesindeki incir ağacına tırmanabilir miyim, ha?

— Tırmanan bulunur elbet ama, sen tırmanamazsın şişko! dedi birisi.

— Ağabeyim bile çıkamadı oraya, üstelik çelik gibi bilekleri var onun! diye söze karıştı bir başkası.

— Onu bunu bilmem. Ben çıkacağım!

— Pışk çıkarsın, ödlek herif! dedi bir üçüncü, Nazmi'yi kızdırmak için. Aslında hepsinden daha güçlü olduğunu bal gibi biliyorlardı.

— Ya çıkarsam?

— Dene bakalım, cesaretin varsa!

—Nazmi, yapma! diye öne atıldı Lumte ama, Nazmi onu bir yana itip pabuçlarını çıkarttıktan sonra, ağacın budaklarına tutunup tırmanmaya girişti. Yaşlıların anlattıklarına göre, camiin en eski ağacı buydu. Yetişkin dört adam, el ele tutuşarak gövdesini saramazlardı. Tepesinin yerden yüksekliği kırk metre kadardı. Yıllarca önce, onlar henüz daha beşiklerinde uyurken, kovuklarının birinde bir incir fidesi bitmiş, yerdeki hemcinslerinden daha çabuk gelişerek, ağacın tepesinde ikinci bir ağaç oluşturmuştu. O yüzden çocuklar pek tutkundu bu ağaca. Kimileri tepesine tırmanıp, incirin neye benzediğine bakmak istemişlerdi ama hiçbiri becerememişti bunu; yerden belirli bir yükseklikten sonra dallar iyice karmaşıklaşıyor, daha yukarı tırmanmaya izin vermiyordu. Gerçi, bir zamanlar köylünün birinin tepeye çıktığını ileri sürenler yok değildi ama, kimse fazla kulak asmıyordu bu öyküye, çocukları iyice korkutmak için daha bin türlü şey anlatıyordu selvi için. Hatta, tepesindeki kuş yuvalarındaki yumurtaları yiyerek yaşayan bir yığın da yılan olduğunu söyleyenler vardı ağacın üstünde. Dediklerine göre yumurtalarını kaptırmak istemeyen kuşlarla bu yüzden sürekli savaş durumun-

daydı yılanlar. Çocuklardan biri de, bir gün, alt dallarda, teke gibi boynuzları olan kocaman bir yılan gördüğüne yemin billah edip duruyordu. Yılan durup ıslık çalmaya başlamıştı onu görünce ama, çocuk aptal mıydı hiç, durup da yılanın kendisini yemesini beklesin!

Nazmi, yarı yüksekliğe tırmandığında, aşağıdaki çocuklar bağırmaya başladılar:

— İn Allahaşkına be! Geçemezsin bu arap saçı gibi dalların arasından!

— İn be Nazmi, bak yılanlar sokacak sonra seni!

Çocuklar, yalvarmalarının sonuç vermediğini görünce, yavaş yavaş seslerini kestiler; camiin avlusuna sessizlik çöktü. Artık, ses çıkarmadan yukarıya, Nazmi'nin dalların arasında yok olduğu noktaya dikmişti gözlerini hepsi. Birkaç dakika sonra, ağacın tepesindeki kuşların rahatsız olmuş gibi fıkırdamaya başladıkları görüldü. Önce avaz avaz bağırarak daldan dala uçuştular, daha sonra hep birlikte havalanarak, hiçbir yere konmadan camiin üstünde sürü halinde dönmeye başladılar. Bir süre sonra, birden Nazmi'nin kırmızı gömleğinin bir parçası göründü. İki eliyle, tepedeki incir ağacının dallarından birine tutunmuştu. Aşağıda çocuklar yeniden kaynaşmaya başladılar, kimisi hayranlıkla alkışlıyor, kimisi korku içinde:

— Düşecek şimdi, aptal herif! diyordu.

Gerçekten de, incirin dalı birden çatırdayarak kırıldı. Gerçi Nazmi sıkı sıkı tutunmaktaydı ama, dalın kırıldığı yerden ancak kabuğuyla tutan ucu ikiye katlanıverdi; Nazmi de, selvinin karmakarışık dalları arasında gözden silindi. Çocuklar korku içinde bağrıştılar. Ama Nazmi, kendini kapıp koyuvermedi, bu kez de selvinin dallarına tutunarak kendini sağlama aldı. Bu arada çocukları şaşkınlıktan şaşkınlığa düşüren ikinci bir şey olmuş, Nazmi'nin kırmızı gömleğinin yanında Kâmil'in beyaz gömleği de görünmüştü. Kimseye sezdirmeden o da tırmanıvermişti ağaca sessizce. Biraz önce aşağı düşmesine ramak kalmış olan Nazmi'yle birlikte, sıra ile:

— Ooooh! Havalar burada ne güzelmiş! diye bağırıp duruyorlardı.

Aşağıda ise Petrit kıskançlıktan kuduruyordu.

— Bekleyin beni! Ben de geliyorum, diye bağırdı.

— Haydi be sen de! dediler tepedekiler.

— Evet, evet, diye onayladı Petrit, şimdi oradayım! Bir saniye sonra da işe koyulmuştu.

Her üçü de tepede buluşunca, gömleklerini çıkarıp rüzgârda dalgalandırmaya başladılar.

Bu arada bütün mahalle ayaklanmıştı. Petrit'le Nazmi'nin anneleri, daha şimdiden çocuklarının başına geleceklere ağlayarak, soluğu selvinin dibinde aldılar. Yazıhanesi camie uzak olmayan, Kâmil'in babası Demir Efendi de kapısını kilitleyip koşmuştu.

Böylece, anne-babalar çocuklarını evlerine götürdüler. Bir hafta süreyle de camiin bahçesine kimse uğramadı.

Sonra her şey duruldu, selvilerin altı yine neşeli çocuk sesleriyle doldu. O yaz üç arkadaş: Nazmi, Kâmil ve Petrit, cami bahçesindeki en yüksek selviyi fethetmişlerdi. Cesaretlerini Lumte'ye kanıtladıkları gün, çocukluklarının tatlı bir anısı olarak kalacaktı...

Babası ölünce, Petrit okuldan ayrılıp tütün fabrikasına girdi; Nazmi'yle Kâmil'se öğrenimlerini lisede sürdürdüler. O sımsıcak arkadaşlıkları biraz ılındı, her biri yeni arkadaşlar edindi ve çocukluk aşkından söz etmez oldu.

Gizli basımevindeki çalışma şafak sökene dek sürdü. İlk çıkan, çantası ve paltosunun içi bildirilerle dolu, Mark oldu. Onu Rıfat izledi. İstemeye istemeye Kâmil de onların ardı sıra çıktı. Eşiği atlamadan önce geri dönüp sordu:

— Sen de çıkmıyor musun, Lumte?

— Ben biraz daha kalacağım, dedi genç kız.

— Bekleyeyim mi seni?

— Hayır! Genç kızın karşılığı biraz kuru oldu. Oysa Kâmil, daha cevabı beklemeden oturmaya davranmıştı. Umut olmadığını görünce, hoşnutsuzca başını sallayıp çıktı gitti.

Yalnız kalan Lumte, masanın önüne oturdu, örgülerini açtı, cebinden küçük bir ayna çıkarıp, elinde güçlükle tuttuğu bir tarak parçasıyla saçlarını taramaya başladı. Simsiyah saçları omuzlarına yayılmış, göğsünü örtmüştü. Saçını her tarayışında Lumte, savaştan sonra seçeceği saç tuvaletini düşünürdü: yine

örgülü mü kalmalı, yoksa modern genç kızlar gibi saçını kısa mı kesmeliydi? Geceyi uykusuz geçirmişti ya yine de canlılığından birşey yitirmemişti; parlak kara gözlerinin içi gülüyordu. Dönmüştü Petrit! Yan odada, ondan birkaç metre ötedeydi. Kalkıp ne yaptığına baksa mıydı acaba? Uyandırır mıydı? Peki ama o zaman ne derdi?

Hareketleri giderek mekanikleşti; gözlerinin önünden bin türlü görüntü geçmeye başladı: başından geçen olaylar, düşler, anılar. Henüz yaşamın bütün sevinçlerini tatmaya zaman bulamamış olan körpe yüreği bir süre, gönlünden geçenlerin ateşiyle yandı. Savaş her an, hepsini, bir çırpıda alabilirdi elinden.

Lumte'nin babası, Vasil Gjinari geç evlenmişti. Karısını yitirdiğinde kırk beş yaşındaydı. Evlenmekte acele etmediğinden, biraz da koşullar uygun olmadığından yaşamını kızıyla yalnız sürdürdü. Eski bir öğretmen olarak kızını büyük bir özenle ve pedagoji kurallarına göre yetiştirdi. Ama onu öyle seviyordu ki, her şeye karşın zaaf göstermekten de kendini alamıyordu. Kafacığından geçen bütün kaprislere uymaya hazırdı. Bereket ki Lumte kaprisli bir kız olmamıştı. Tatlı, oldukça uysal bir yaradılışı vardı.

Daha çocukken, yaşlıların babasına:

— Allah bağışlasın, Vasil, melek gibi bir kızın var! dediklerini işitir, başını öne eğerek kaçıp, babasının arkasına saklanırdı.

— İnşallah —nur içinde yatsın— annesi kadar hamarat olur!

Saklandığı yerden şöyle demek isterdi Lumte bunu işitince:

— İyi çalışıyorum ben, daha şimdiden: odayı süpürüyorum, kendi tuvaletimi kendim yapıyorum, okula da gidiyorum! Ama, bütün bunları söyleyemeden kızarmakla yetinir, kente yeni inmiş dağlı kızlar gibi gözlerini yere eğerdi.

Günün birinde on beş yaşına geldi Lumte. Genç kızların, gece çiğle kaplandıktan sonra güneşin ilk ışıklarıyla açılan ve güzellikleriyle hayran bırakan gül tomurcuklarına benzedikleri çağdır bu!

Lumte de, ilk gençlik düşlerinin doğuşuna tanık oluyordu; bir yığın düşünce uçuşuyordu kafasında, sabahları uyandığında: Babasını bırakıp nasıl gide-

cekti kocasının evine? Çok insafsız bir âdet değil miydi bu? «Hayır! Evlenmeyeceğim ben!» Başını yastıktan kaldırır; yanıbaşında uyuyan babasına bakar; «Ziyanı yok yavrum, baban her gün kocanın evine seni görmeye gelir. Hem uzağa da gidecek değilsin ki! Bir mahalleden çıkıp ötekine gideceksin!» dediğini işitir gibi olurdu. O zaman gözlerini kapatır ve mırıldanırdı: «Ah, baba! Sen de hiç acımıyorsun bana! Kiminle evleneceğim peki? Nazmi'yle mi? Kaba saba bir çocuk, üstelik öyle horoz gibi şişinmesi de yok mu!.. Hele insanı kerpeten gibi yakalayan o elleri! Daha uyanır uyanmaz bana emirler yağdırmaya başlayacaktır: «Pabuçlarımı cilala, kadın». Haydi, pabuçlar neyse ama, bir de son günlerde çizme giymeye başladı! Hayır, hayır, olamaz! Üstelik de bir yabancı, bir koca için onca külfet; insanın babası gibi olmaz ki! Hem ben sadece ev işleriyle de yetinmek istemiyorum ki... Ben... ama, ne istiyorum ben tam olarak?» Sonra yine, hâlâ uyumakta olan babasına döner: «Yok, yok, baba,» derdi, «Nazmi olmaz! Peki, ya Kâmil? Onu da biraz soğukça buluyorum, bana göre değil! Aptal değil gerçi ama, yüreğinin yerinde bir saat var sanki. Kendine hayran, hep kendisiyle meşgul. Ne zaman kızdığı, ne zaman sevindiği de belli değil! Yüzü, sanki yüz değil de maske, tıpkı Bezistan çarşısında satılanlar gibi. Hele babası, Demir Efendi. Tanrım! Ne suratsız adam! Sen ne dersin baba? Haklı değil miyim? Ama korkma; kızım ben, evlenmem gerektiğini de biliyorum! Petrit'i alalım. Ciddi bir çocuk. Ne kadar da ince kaşları var, incecik! Nazmi'ninkiler gibi korkutucu değil. Büyük insanlar gibi, hep önemli şeyleri düşünen bir görünüşü var. Kendisiyle meşgul değil hiç... hep böyle, başka şeyler. Ama neye yarar! Okumadı. Fabrikada tütün kıyıyor; oysa ben ilkokul öğretmeni olacağım. Hiç uymuyor, herkesin alay konusu oluruz. Oh! Tanrım! Koca bulmak ne kadar zor! Hayır, hayır, onunla da evlenmeyeceğim. İşitiyor musun baba? Onunla da olmaz. Seninle kalmak istiyorum ben!» Ama, bir süre sonra, yine babasıyla sohbete koyulurdu: «Niye kocasız kadın olmaz, demişler baba?»

— Lumte! Babası kolunu dürtüyordu. Genç kız sıçrayarak uyandı.

— Kalk yavrum, okula gitme zamanın geldi.

Baba kız, el ele yola koyulurlardı; Vasil geniş adımlarla yavaş yavaş yürür, Lumte de, küçük, canlı adımlarla sekerek onu izlerdi. Yıllar geçtikçe Lumte'nin de adımları uzadı. Büyüyordu Vasil Gjinari'nin kızı. Serpiliyor ve, herkesin daha çocukluğunda söylediği gibi, uzun boylu, güzel bir genç kız oluyordu.

Mücadeleye katıldığında, Lumte, bu düşünceleri unuttu. Hâlâ çocukluk arkadaşlarıyla birlikte olmasına karşın, aynı biçimde etkilenmiyordu onlardan. Kendisini mücadelenin akışına kaptırmış, eski kaygılarının yerini yeni ve değişik uğraşılar almıştı...

Günün birinde, okul kapısında kendisini bekleyen Nazmi'yle karşılaştı:

— Evlenelim!.. dedi genç adam damdan düşercesine.

İlk kez böyle bir öneriyle karşılaşıyordu Lumte. Dizlerinin bağı çözüldü, ne diyeceğini bilemeden oracıkta kalakaldı. Az kalsın «Peki» diyecekti. Bir an sonra ise «Olmaz! İstemiyorum!» demesinin daha uygun olacağını düşündü. Gerçekte ise, hiçbir şey söylemedi. Nazmi'yi orada kazık gibi bırakıp, koşarak uzaklaştı.

Çapraşık duygular kaplamıştı içini. Nazmi'nin, «Seni seviyorum» demeden, doğrudan «Evlenelim» demesine şaşıyordu. Bir daha onunla karşılaşmamaya çalışarak kaygılı günler geçirdi. Nazmi'nin haşin ve anlamsız bakışlarından neden bu kadar korktuğunu kendisi de anlamıyordu. «Evlenelim!» Kafasının içinde dönüp duruyordu bu bir tek sözcük. «Olmaz! İstemiyorum!» diye karşılık veriyordu içinden ve, küçüklüğünde olduğu gibi, inatla, «Babamla kalacağım ben!» diye yineliyordu.

Bir yıl önce Nazmi, babasını ziyarete gelerek Bay Vasil'le açık açık konuşmuştu. Bey soyundan geldiğini hatırlatmış, öbür beylerinki gibi kendi servetinin de toparlanmakta olduğunu anlatmış, yalnızca ayaklarına kapanması eksik kalmıştı:

— Lumte'siz yaşayamam!

Zayıflamıştı. İri mavi gözleri tutkusunu yansıtıyor, kocaman ellerini ne yapacağını bilemeden ovuşturup duruyordu.

Bir süre sessizlikten sonra Bay Vasil sordu:

— Kızım neden hoşuna gidiyor?

Bu soruyu beklemeyen Nazmi, cevap verecek yerde gözlerini kırpıştırdı.

— Sadece güzelliğinden hoşlanıyor olmayasın?

— Lumte'yi tâ çocukluk günlerimizden beri seviyorum! dedi Nazmi kestirmeden.

Vasil dikkatle dinliyordu. Açık renk gözlerinin derin bakışı, hafifçe kafa sallaması hem hak verir hem de sitemkârdı.

— Bu konuda ne düşündüğünü kızıma soracağım, dedi yumuşak bir sesle. Şu anda sana hiçbir şey söyleyemem. Zaman değişti. Siz, gençler, bu işlerden bizden daha iyi anlıyorsunuz.

Nazmi gider gitmez Lumte, yan odadan fırlayarak babasının göğsüne atıldı:

— Hayır, baba, hayır, beni sevdiği filan yok! diye hıçkırıyordu.

Vasil yatıştırdı kızını:

— Peki yavrum, tabii, onun gibi bir bey sana yaraşamaz.

Bir zamanlar içini yakan sevme isteğinin, yaşamını birlikte kuracağı erkeği kendi kendisinin seçme dileğinin hiç de sandığı gibi tükenmiş olmadığını o günlerde anladı Lumte. Savaş ve içinde yaşadıkları koşullar, gerçi küllendirmişti gönlünde yanan ateşi ama söndürmemişti. Nazmi korların üstüne esen rüzgâr olmuştu; o günden sonra Lumte, aşkın, elini uzatsa tutacağı kadar yakında olduğu önsezisinin verdiği o tatlı korku ile yaşadı.

Nazmi, **Balli Kombetar**'a kesinlikle girdikten sonra son kez Lumte'yi iknaya uğraştı. Sokakta karşısına çıkarak:

— Beni dinleyeceksin bir dakika, dedi eline sıkı sıkı yapışıp.

Lumte durdu, başını eğip Nazmi'nin pırıl pırıl cilalı çizmelerine baktı; sonra, ihtiyatla bir adım gerileyerek, zor işitilir bir sesle:

— Söyle, dedi.

— Daha fazla bekleyemeyeceğim...

— ...

— Neden cevap vermiyorsun?

«Aşk bu mu yani?» diye düşünüyordu genç kız adamın kayadan oyulmuş gibi heybetli yüzünde göz-

lerinin yalvaran ve şaşkın havasına bakarak. Oysaki aşkı bambaşka düşünmüştü o. Nazmi'nin erkeksi yüzünde daha güvenli bir bakış olmalıydı. «Güzellik karşısında hoşafın yağı kesiliyor adamda,» diye düşündü. «Ne ayıp!» Sonra, içinden gelen bir dürtüyle geriledi. Zaten, neden düşünüp duruyordu bütün bunları. Değer miydi bu adamın karşısında böyle dikilip durmaya?

— Önemli birisi oldun şimdi, dedi, iğneli iğneli.

— Bak Lumte, niçin alay ediyorsun benimle?

— Çünkü sen lâyıksın buna!

Arkasını dönüp yürüdü Lumte.

Nazmi bağırıyordu:

— İyi düşün! Politika kadın işi değildir. Şimdi burnunun dikine gidiyorsun ama, yeri göğü birbirine katacağım sen benim oluncaya kadar, bunu bil! Bana Nazmi Bey Topi demişler, ölürüm de senden vazgeçmem!

Başlangıçta Lumte çabuk çabuk yürüdü, sonra, uzaklaştıkça yavaşlayıp, sonunda yolu üstündeki bir taş sıraya oturarak düşünmeye başladı. «Ölürüm de senden vazgeçmem!» Nazmi'nin son sözleri kulaklarından gitmiyordu.

Başını kaldırdığında gördüğü gökyüzü o kadar masmaviydi ki geceleyin yeniden boyanmışa benziyordu. Krrabe dağlarının tepelerinde dağınık beyaz bulutlar görünüyordu.

Kış kapıyı çalmıştı. Uzaklardan bir kumrunun kederli kederli dem çektiği işitiliyordu. Güvercin sürüleri gürültüyle kanat çırparak çabuk çabuk bir oraya bir buraya gidip gelmekteydi. Lumte, yalnızca kuşların değil, insanların da acele ettiklerini, kaygılı, kederli olduklarını düşünüyordu.

Ayağa kalkacak gücü bulamıyordu kendinde. Yüreğinin üstünde ağır bir yük vardı sanki. «Ölürüm de senden vazgeçmem!» Ayaklarının ucuna bakarak uzun süre olduğu yerde öylece kaldı. Yeniden gökyüzüne baktığında ne mavilik kalmıştı, ne de kuşlar. Hava kapanmıştı yine. Rüzgâr, karşı bahçedeki koca bir ceviz ağacının yapraklarını koparıp savuruyordu. «Kış geliyor, yazık!» Gözleri, doğuya doğru sürüklenen kara bulutlara takılı, göğsünden söküp atamadığı sıkıntıyla oturdu kaldı.

Yarım saa kadar sonra, farkına bile varmadan, okulun ters yönüne doğru yürümekte olduğunu gördü. Yolun ikiye ayrıldığı yerde ne yapacağına karar veremeden bir an durdu. Kime gidecekti? Kâmil? «Yok, yok, hayır!» dedi kendi kendine. «Anlamaz ki birşey, o maske suratıyla!» Sonra, kararlı adımlarla, Petrit'in evine giden sokağa saptı.

Kapının önüne geldiğinde, Nazmi'nin sözleri çok uzaklarda kalmıştı. Kurşundan bir kubbeye dönmüş olan gökyüzü açılıp güneş yine parlayacakmış, güvercinler uçuşacak, ağaçların yaprakları bir daha hiç solmayacakmış gibi geliyordu.

Genç kızın yüreğinde ilk aşk böylece kök saldı. Sırrını gönlünün derinliklerine gömmek istedikçe de, açığa vuramadığı bu duygu daha da yakıcılaştı...

Örgülerini başının arkasında topuz şeklinde toplayarak, ayaklarının ucunda yükseldi ve bir an kapının arkasında sessizce bekledikten sonra, hafifçe seslendi:

— Petrit!

Karşılık veren olmadı. İkinci, üçüncü seslenişlerine de karşılık alamayınca kapıyı itip içeri girdi. Petrit uyuyordu. Gülümseyerek uyuyuşunu seyretti bir süre, sonra, ılık soluğunu yüzünde duyuncaya dek yüzünü Petrit'inkine yaklaştırdı. Sonra, yay gibi doğrularak geriledi: «Delirdim mi ben! Neler oluyor bana böyle?» Ama, kapıya yaklaştığı sırada çıkıp gitmekten caydı; Petrit'in yarasını düşündü, geri döndü.

— Petrit! diye bağırdı.

Petrit, anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı, gerindi, sonra yine daldı. Bu kez Lumte duraksamadı artık; elini omuzuna koyarak, gömleğinin yakasını yara yerine dek sıyırdı. Boynun omuzla birleştiği yerdeydi yara. Petrit belli belirsiz kımıldadı. Yakıcı bir alev dolaştı genç kızın içinde; Petrit'in uzun saçlarını okşamak, delikanlıyı kucaklamak, aralarından beyaz dişleri görünen dudaklarını öpmek için dayanılmaz bir istek duydu. Ama yapabilecek miydi?

— Petrit! diye daha kuvvetli bağırdı. Uyan! İşitiyor musun beni?

Bir saniye sonra da, kendi sesinden ürkmüş, Petrit'in gözkapaklarının aralanır gibi olmasından büsbütün korkuya kapılmış, bir bildiri paketini kaptığı

gibi pencerenin önüne kaçmıştı. Oradan, bir sıçrayışta incir ağacına atladı, ağacın dalından da duvarın tepesine çıktı.

— Lumte! Lumte! diye bağırdı, en sonunda uyanabilen Petrit.

Genç kız bir an nemli gözlerle baktı ona, sonra eliyle veda işareti yaparak, duvarın öte yanına atladı.

— Lumte! Gel buraya! diye bağırdı Petrit ama cevap alamadı.

Üzülmedi buna. Tam tersine, kendini yüzükoyun yatağın üstüne fırlatarak başını iki elinin arasına aldı ve yastığın altına gömdü. Şimdiye dek hiç olmadığı kadar sevinçliydi:

— Lumte benim! deyip duruyordu, ellerini yanaklarına bastırarak. Benim!

Güneşin ilk ışınları küçük odanın penceresini okşadı. Güzel, ışıklı bir sonbahar günüydü. Lumte'nin kaçtığı açık pencereden giren hava, Petrit'in uykudan henüz kalkmış ılık vücudunu yaladı. Yakından bir yerden, bir güvercinin tatlı melodisi işitiliyordu. Petrit, ihtiyar kadınların anlattıkları bir masalı anımsadı; bu masala göre güvercin, bir cadının, başına iğne batırarak kuş yaptığı çok güzel bir genç kızdı.

— Ne kadar da güzel hayvanlar! Ötüşleri ne kadar etkileyici! diye düşündü Petrit. Arnavutluk'u özgürlüğe kavuşturduktan sonra çocukların onları öldürmelerine izin vermeyeceğiz.

Avludan, gece nöbetçilerinin sesleri işitildi. Nöbet devir saati gelmişti demek.

— Petrit'i uyandırmayın sakın! diye tembih ediyordu nöbeti devreden gece nöbetçisi. Köylerden gece yarısı döndü, pestil gibi!

Güneş ışığı duvar boyunca ilerledi, döşemeye indi, yatağa tırmandı ve Petrit'in yüzüne geldi. Petrit'se, ne düşüncelerini kafasından kovup uyuyabiliyor, ne de kendini toparlayıp gözlerini açabiliyordu... Sonunda ani bir hareketle yataktan fırladı, çarçabuk giyindi, pencereye atlayıp, göz açıp kapayıncaya dek duvarın tepesinde buldu kendini.

— Lumte! Lumte! Lumte! diye bağırdı.

Sonra, bahçeye atlayarak bacaklarının var gücüyle koşmaya başladı.

— Lumte! Lumte! Lumte!

Bildirileri dağıtırken Lumte, o sabahın olaylarını kafasında canlandırmaya çalışıyor ama, beceremiyordu; aklını bir konu üstünde toplaması olanaksızdı bugün. Tek bir düşünce vardı kafasında: Petrit dönmüştü ve şu anda, kerpiç duvarlı küçük evde bulunuyordu.

... Bahçeden bahçeye atlayarak giderken birden Krrabe dağlarından gelen şiddetli bir ateş sesiyle irkildi.

O günlerde kent, en ufak bir kıvılcımla parlayabilecek bir saman yığınını andırıyordu. İtalya'nın teslim olmasından sonra az sayıda İtalyan askeri partizanlara katılmış; efendilerini yitirmiş köpekler gibi kalan diğer bazıları da, ortalıkta yeni yeni görünmeye başlayan birkaç Almana teslim olmuşlardı. Sözün kısası, yönetimi ne İtalyanlar tam bırakmış, ne de Almanlar tam anlamıyla ele geçirmişlerdi, Sokaklarda, gölge gibi dolaşıp, hemen gözden yok olan yabancılar görülüyordu sık sık. Bu arada rahat olan yalnızca Ballicilerdi (*). Karargâhlarını kentin en güzel binasında kurmuşlardı; söylenenlere bakılırsa çıkıp gitmeye de hiç niyetleri yoktu.

İşte, Krrabe yamaçlarındaki tüfek sesleri bu gerginliğe son vermiş oluyordu. Kentteki sükûnet, büyük fırtınalar öncesindeki sessizlik gibi aldatıcıydı.

«Yeni düşmanla mücadele başlıyor!» diye düşündü Lumte.

Ya bu yabancılar, küçücük ülkesinden çıkıp gitmeden önce mutluluğunu yıkarlarsa; o kadar uzun zamandan beri beklediği, umut ettiği mutluluğunu! Doğa, kimi zaman gerçek aşka bir tür önsezi bağışlar.

Küçük evin bahçesine girer girmez hafif bir ses işitti:

«Lumte!»

'O işte! Demek beni bekledi!' diye düşündü Lumte, portakal ağacının altında durarak. Bacakları uyuşmuştu sanki, daha ileri gidemiyordu.

— Lumte!

Petrit, gözleri yerde, yavaşça yaklaştı. Bir süre, tek laf etmeden öylece karşı karşıya kaldılar; yalnızca

---

(*) Ballici: «Balli Kombetar» örgütü üyesi.

Krrabe'den gelen ateş seslerini dinlemek için durdukları sanılabilirdi. Sonra Petrit bir adım attı. Lumte de, geriye doğru bir adım atıp, sırtını ağaca dayadı. Ama, birkaç saniye sonra içine bir şeyler dolduğunu, göğsünü kabarttığını duydu; incecik vücudunu engel olamadığı bir ürperme kapladı, öne doğru eğilerek kendini arkadaşının güçlü kollarında buldu.

— Lumte!

— Petrit!

İKİNCİ BÖLÜM

BLIETZKRIEG (*)

Son atıştan sonra, ansızın köşeyi dönen bir tank motorize birlikle karşı karşıya geldi. İri, kıllı bir el, üzeri gamalı haç boyalı kulenin ağır kapağını kaldırdı. Çatışmadan sonra, ayağa kalkabilecek gücü kalmış olanlar Feldwebel'in pençesini tanıyarak hazırola geçti. Tankın kulesinden, önce Feldwebel'in fırça gibi kızıl saçları, arkadan da kaşsız, kirpiksiz, çukura kaçmış ufacık gözleriyle, öküz barsağından yapılmış balonları andıran tombul yanaklı ablak suratı göründü. Feldwebel doğrulup, iki kolunu da dışarı çıkardı ve hâlâ yolun iki yanında yatmakta olan SS'lere cırlak bir sesle bağırdı. Hafifçe yana dönen bir tanesi dışında, arkerlerden hiçbiri kımıldamadı. Bunun üzerine tanktan atlayan assubay, yanmakta olan kamyonun çevresinden dolanarak, öfke içinde, yerde serilmiş yatan askerlere doğru yürüdü. Sırayla tekmelemeye koyuldu; ilk iki askerden hiçbir tepki gelmedi, üçüncü, yüzünü korumak için bir elini kaldıracak gücü bulabildi kendinde. Çizmeleri kan içinde kalana dek önüne geleni tekmeledikten sonra adamların durumunu anlayabildi şişman Feldwebel. Elinde tabancası, öfkeden kudurmuş halde, üst üste yatan bir SS ve bir partizana doğru koştu. Her ikisi de öleli epey olmuştu; ama Alman, yine de düşmanı yakasından kavrayıp havaya kaldırdı bir canlıdan hesap sormak ister gibi.

Yanmakta olan kamyonun yanında zırhlı bir araç durdu. Yüksek rütbeli bir subay çevik bir hareketle yere atladı. Yüzünün durgun ve hatta sevimli havasına, hoşgörülü bakışlarına rağmen askerler taş kesildiler geleni görünce. Subay çevresine bakındı, hâlâ partizanın cesedini yakasından kavramış duran Feldwebel'i gördü:

— Yeter artık ölülerle uğraştığın! dedi yumuşak bir sesle.

(*) Yıldırım Savaşı.

Genellikle üstünü her görüşünde dehşete düşerdi Feldwebel ama, bu kez buna bile zaman bırakmamıştı Binbaşı:

— Gömün bunları! diye emretti cesetleri göstererek ve arkasını döndü. Krrabe'nün tepesinden dürbünle kente bakmaya koyuldu. Dar ve iğri büğrü sokaklı, düzensiz evleriyle, Avrupa kentlerine hiç mi hiç benzemeyen kente bakarken tuhaf bir duygu kaplıyordu içini. Alıştığı ve burada da göreceğini umduğu fabrika bacaları yerine beyaz ince minareler, kara-yeşil selvi ağaçları yükseliyordu. Büyülenmiş gibi bakıyordu Binbaşı. Yalnızca doğanın güzelliği değildi onu etkileyen; minare, ağaç, elektrik direği, her ne varsa bu kentte çarpıktı! Her şey bir mucizeyle ayakta duruyordu sanki; ve bu duygu, tılsımıyla insanı büyülediği gibi, gerçekdışılığıyla rahatsız da ediyordu! Subay gülümsedi! Zaten fazla güvenmiyordu dürbününe, gözlerine de güvenmiyordu, hele böyle uzaklara bakarken. Kent tümüyle çarpık değildi ya. Böyle eciş bücüş ve çarpılmış durumda ayakta kalınmazdı. «Köhnelikler kenti! Ben seni doğrultmasını bilirim!» diye mırıldandı. İsteksiz isteksiz, yine gözlerine götürdü dürbünü; bu kez, ilk bakışında gözüne çarpmayan beyaz yontma taştan güzel bir yapı gördü. Şirin balkonları, sütunlarının düzeni, taraçası; geniş pencereleriyle güzel bir yapıydı; özellikle bahçesi pek hoştu. Ama neydi avlusunda dolaşıp duran o kara lekeler? Gestapo karargâhı yapacaktı burasını, komutan sıfatıyla, kendisi de taraça katına yerleşecekti; daha rahat, daha güvende hissedecekti kendisini bu binada, öbür biçimsiz nesnelerden az çok uzakta! Gözü tekrar küçük kara lekelere ilişince, çarpışmada ölen on beş SS'in öcünün alınması gerektiğini anımsadı. «Ana rahmindeki çocuklara bile öğreteceğim Binbaşı Franz adını!» diye mırıldandı, yüzünde şeytani bir gülümsemeyle.

Yarım saat kadar sonra, Tiran'dan gelen çok sayıda motorize topçu birlikleriyle birleşen Gestapo, Elbasan'a doğru inmeye başladı.

Komutan Franz hemen işe koyuldu. Kentteki İtalyan Karargâhından kalan artıklarla geçici olarak be-

yaz yapıya yerleşmiş olan Balli Gençlik Örgütü Komutanlığını kovdu. Yüze yakın SS, Gestapo bürolarını yerleştirmeye koyuldular. Komutanın emireri, Kurt, telefon hatlarını denetledi, mutfak işini üstlendi; komutanın garip zevklerini ve meraklarını tek bilen oydu.

Hava karardığında Komutan, sarkık kulaklı av köpeğiyle birlikte yemeğe oturdu; tabakları birbiri ardından iştahla silip süpürdü. İtalyanların teslim oldukları gün kente ilk giren SS'lerin edinmiş oldukları bilgileri topladı. Yavaş yavaş yiyor, arasıra ince dudaklarını peçetesi ile silerek, kendisine iletilen haberleri dinlerken başını sallamakla yetiniyordu. Açık renk gözlerinde donuk bir anlatım vardı.

— Durumdaki değişikliğe karşın komünistler büyük bir gizlilik içinde çalışmalarını yürütmeyi sürdürüyorlar, diye konuştu, karşısındaki SS. Üslendikleri yeri öğrenme olanağı bulamadık. Bildirilerini eskisi gibi dağıtmayı sürdürüyorlar. Milliyetçi Parti güçlerinin çoğunluğu kentin kuzeyindeki bölgelerde yerleşmiş; ama komünist örgütlerin baskısı yüzünden rahatsız durumdalar. Partizanlar giderek güçleniyor. Azılı komünistlerden Mehmet Şehu'nun komutasındaki birinci tugaydan sonra, bir ikincisini kurmak için kentteki gençler arasında yoğun bir propagandaya girişmişler... Böylece iki tugayları olmuş olacak.

Ancak bu haberler üzerine Komutan Franz lokmasını çiğnemeyi yarıda kesip SS'lere, ve elinde dosyasıyla arkalarında beklemekte olan SIM (*) Albayına ters ters baktı.

«Mehmet Şehu tugayı demek, öyle mi!»

Sıranın kendisine geldiğini düşünen İtalyan Albay öne doğru bir adım atarak, elindeki daktilo edilmiş birkaç kâğıdı masanın üstüne koydu:

— Kentteki komünistlerin listesi, dedi kusursuz bir Almanca ile. Komutan Franz listede gözüne ilişen ilk adı yüksek sesle okumadan önce, çatalına taktığı rosto parçasını köpeğine ikram etti.

«Rifat Sinani.»

— Komünist bir işçi! diye belirtti Albay.

— İşçiyse, tehlikeli komünist saymak gerekir! Binbaşı, dolmakalemini çıkarıp ismin yanına bir işaret koydu, sonra okumayı sürdürdü:

(*) İtalyan istihbarat örgütü.

«Petrit Guraj.»

Albay, bilgi vermeye devam etti:

— Gizli basımevini onun yönettiği sanılıyor...

Komutan, Albayın sözünü keserek:

— Komünist kadınlar da var mı? diye sordu.

İtalyan subay parmağını liste üzerinde gezdirerek araştırdıktan sonra:

— İşte, dedi. Lumte Gjinari, yeraltı örgütüne giren ilk kızlardan biri.

— Eh, öyleyse biz de ilk önce onu asarız! dedi Binbaşı her zamanki soğukkanlılığıyla.

Herkes susmuştu. Yalnızca köpeğin kuyruğunu pat pat yere vurması işitiliyordu.

— Kaç Arnavut muhbiriniz var?

— Sekiz!

— Onları bizim emrimize vereceksiniz... Komutan Franz, yine karşısındakinin yüzüne bakmadan devam etti: Peki, siyasal tutuklu sayısını da söyleyebilir misiniz lütfen bana?

Albay sarardı:

— İki yüz... kişi vardı... dedi boğuk bir sesle. Ama, dört gün önce, komünistler hapishaneyi basıp kurtardılar hepsini.

Ağır bir sessizlik çöktü odaya. Bir şeyler olacağını herkesten önce Kurt sezdi. Komutan öfkelendiği ya da gözünü kan bürüdüğü zaman camsı gözlerinde kıvılcımlanan alevi okumasını herkesten iyi öğrenmişti çünkü. Komutanın ses tonu ise hiç değişmezdi.

— Başka sırlarımız var mı? diye sordu, yapmacık bir tatlılıkla.

Albay ses çıkarmadı.

Komutan, köpeğine masanın üstüne atlamasını işaret etti. Sonra SS'lere döndü:

— Albay ve kurmay heyeti tutukludur, dedi. SIM subayları, komutanlarıyla birlikte, Gestapo'ya ihanetten kurşuna dizileceklerdir.

Anlık bir şaşkınlıktan sonra Albay itiraz edecek oldu:

— SIM'in başkanı olarak ben...

— **Punkt!** (*)

(*) Punkt: Nokta! Bu iş bu kadar, anlamına.

Masanın üstünde oturan köpek ön patilerini efendisine uzatıyor, o da bunları tıpkı çocuğunun ellerini avuçlarına alan bir baba duygusallığı içinde, sevecenlikle sıkıyordu.

İki SS arasında götürülürken bağırıp duruyordu İtalyan Albay:

— Uluslararası kuralları çiğnemektir bu!

Komutan, bir süre köpeğiyle oynamaya devam etti. Kurt ise ateş üstünde oturuyordu sanki. Binbaşının durgun tavırlarının görünüşte kaldığını, aslında, patlamak üzere olan bir kazan gibi içten içe fokur fokur kaynadığını biliyordu.

— Nefret ediyorum bu kıvırcık-karakaş İtalyanlardan! diye homurdandı birden Binbaşı Franz.

Oysa, az önce gördükleri subay, az rastlanan sarışın İtalyanlardandı, üstelik uzun saçlarını da briyantinle sımsıkı yapıştırmıştı kafasına. «Kim bilir, belki de dün öldürdüğü İtalyanı düşünüyordur,» diye içinden geçirdi Kurt. Ama bu kez arasıra yaptığı gibi, düzeltmeye yanaşmadı. Sırası değildi şimdi.

Bir an sonra:

— Tutuklu olmadan Gestapo ne yapsın? diye sordu. Cevabını da yine kendisi verdi:

— Kanadı kırılmış kuşa döner!

Yemekten sonra, Gestapo şefi, **Balli**'nin ileri gelenlerinden Binbaşı Aluş Lleşi ile Yüzbaşı Cafer Pali'yi kabul etti. Önceden aldığı talimat uyarınca, kendilerine Balli güçlerini, kent yöresindeki partizan «çetelerine» karşı en kısa zamanda mücadeleye girişmek üzere örgütlemelerini emretti; Alman komutanlığının, bu «çeteleri» yok etmek üzere Balli kuvvetleriyle birlikte geniş bir harekâta girişeceğini de bildirdi. Söyleyecekleri şimdilik bundan ibaretti. İlerideki harekâtlar konusunda talimat almak üzere **Balli**'nin her iki komutanı, kısa süre sonra kente yerleşecek olan Alman Komutanlığı ile ilişkide olacaklardı.

Geceyi keyifsiz geçirdi Binbaşı. Sinirleri yorgun ve gergindi. Anlatılmaz bir ağırlık seziyordu kentte. Durum pek parlak sayılmazdı zaten ama, bir de o bomboş, içinde tek komünist bulunmayan hapishane yok muydu!.. Sabah uyanır uyanmaz, Gestapo ile yakın işbirliği içinde olan Nazmi Bey Topi'yi çağırtarak,

bir saati aşkın süre ile, Balli Gençlik Örgütünün eylemleri ve Gestapo ile sürdüreceği gizli ilişkiler konusunda talimat verdi. Konuşma çevirmen aracılığı ile yapılıyordu. Nazmi de söylenenleri ufak not defterine geçiriyordu; görüşmenin sonuna doğru hemen hemen dolmuştu defteri. Her şeyden önce dört beş «elebaşı» ele geçirilmeliydi. Her şey bunların yakalanmasına bağlıydı! (Bu konuda fikirleri uyuşuyordu, çünkü Franz gibi, Nazmi de koşullar ne olursa olsun, siyasal gücün şeflerden oluştuğu düşüncesindeydi). Ondan sonra, bulabildikleri kadar genci toplamalı ve aralarından en sadıklarını seçerek silahlandırmalıydı. Komutan Franz, her yola başvurarak ve tüm olanakları seferber ederek işe koyulma zamanının gelip çatmış olduğunu açıkça söyledi Nazmi Bey'e:

— Önümüzdeki hafta çok önemlidir, dedi. Diyelim en geç, pazartesi gelip bana tekmil vereceksiniz. Bu bir emirdir. Üç cümleyle tekmil vereceksiniz, şimdiden söyleyeyim; başka söz işitmek istemiyorum ağzınızdan: bütün komünist yuvaları yakılıp yıkılmıştır; büyük, küçük, bütün komünistler tutuklanmıştır; kentin tümü, Balli Kombetar'a katılmıs olup da dağda ortalığı kasıp kavuran «çetelere» karşı harekete geçmeye hazırdır. Anlaşıldı mı? **Punkt!**

Bu işlerin öyle ha deyince olmayacağını bilen Nazmi, defterini kapatıp, «şaka mı ediyor bu adam?» der gibilerden Komutana baktı. Sonra, atak bir sesle:

— Bir hafta mı dediniz? diye sordu.

Komutan Franz, birkaç bin nüfuslu bu küçük kentte SS'lerin duruma hâkim olmamaları olasılığını aklının köşesinden geçirmiyordu. Küçük Elbasan kentindeki komünist şebekesinin tıpkı güneşin ilk ışınlarıyla uçup gidiveren çiğ taneleri gibi yok olduğunu pek yakında Tiran'a bildirebileceğinden kuşku duymuyordu.

Bu yüzden de, tercüman, Nazmi Bey'in sorusunu kendisine ilettiğinde, hafifçe asık yorgun yüzüne biraz kan geldi; bir an sessiz kalıp düşündükten sonra, ciddi bir sesle:

— Sizin gibi, ülkesine tutkun bir yurtseverin böyle kaygıları olmamalı, dedi. Fransa'nın alınyazısı on dört günde belirlendi. Yunanistan için yalnızca yirmi dört saat gerekti. Tüm Avrupa'ya boyun eğdirmemiz

ve Afrika'ya ayak basmamız için iki ay yetti. Bitmek tükenmek bilmeyen Rus toprakları bile motorlu araçlarımızın hızı karşısında engel olmaktan çıktı: üç ayda Moskova kapılarına dayandık.

— Bir ülkeyi işgal etmek, o ülke halkına boyun eğdirmek demek değildir. Ve eğer...

— Bu konuda farklı düşünüyoruz, diye kesti Binbaşı. Biz Almanlar «Blietzkrieg» (*) yanlısıyız.

— İyi ama...

Komutan, gerisini dinlemeye gerek görmedi. Babacan bir tavırla gülümseyerek kesti sözünü:

— **Punkt!**

Tartışma böylece noktalandı. Nazmi Bey dudağını ısırdı, not defterini cebine soktu ve gözlerini yerde bir noktaya dikti.

Gestapo şefi çekmecesinden küçük bir liste çıkartarak, sakin bir sesle:

«Petrit Guraj» dedi.

Nazmi Bey başını kaldırdı, düşüncelerini bir düzene sokmaya çalışarak bir süre Komutanın yüzüne baktı.

— Tanıyor musun? diye sordu Komutan.

Bey, gözlerini yine yere indirdi:

— Evet, dedi yavaşça.

Öbür adlar için de aynı olumlu karşılığı verdi. Ancak sıra «Lumte Gjinari» adına geldiğinde, Komutanın «Tanıyor musun?» sorusu, kafasına bir balyoz yemiş gibi gafil avladı Nazmi Bey'i. Anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı, sonra, kesin bir dille:

— Hayır, dedi, tánımıyorum. Sahte bir ad olmalı bu. Kentimiz kadınları mücadeleye katılmadı hiç.

«Sahi mi?» der gibi, karşısındakine tepegöz tepegöz baktı Komutan. Aynı anda, Nazmi de, yüz ifadesinden, yutup yutmadığını anlamak için Komutanın yüzüne kaldırmıştı bakışlarını.

Listenin okunması bitince, görüşmeleri de sona ermiş oldu. Komutan, yardımcılarını çağırarak, Nazmi'nin yanında, ilk emrini verdi.

— Kentin kilit noktalarını kordon altına aldıracaksınız. Kitle halinde tutuklamalara girişmeye hazır

(*) Blietzkrieg: Yıldırım savaşı.

olun; hapishaneyi dolu görmek istiyorum. İş başına! Punkt!

Astlar, topuklarını birbirine vurup geri döndüler. Nazmi de ayrılmak için izin istedi. Binbaşı Franz da, gidip bu boş hapishaneyi kendi gözleriyle görmek üzere aşağı inip arabasına bindi. İyice kafasına takmıştı bu konuyu. Onun anlayışına göre, insan toplumunu hayvan toplumundan ayıran unsur hapishaneydi.

Komutan, hapishaneden ayrılırken, suratının ortasına bir şamar yemiş gibi donup kaldı. Kent merkezinde, en yüksek selvinin tepesinde kırmızı-siyah bir bayrak dalgalanıyordu. Komutan, gökyüzünün maviliği üzerinde bir şeyler simgeleyen kırmızı lekeyi dürbünle uzun uzun inceledi, sonra kendi kendine konuşur gibi:

— Kurt! dedi. Kentteki bütün selviler kesilecek!

Belki ilk kez Kurt, topuk şaklatmakta bir an gecikti. Komutanı, aynı yumuşak sesle, kentten yüz kişinin kurşuna dizilmesini emretseydi o kadar şaşırmayacaktı. Bu noktada anlardı komutanını. Ama beş para etmez bir bayrak yüzünden bu kadar selviyi kesmek... cinayetten başka bir şey değildi. Yok, yok! Aklı hiç de almıyordu bunu!..

— Binbaşım, dedi. Biz, Arnavutların kırmızı-siyah bayraklarına karşı değiliz! Bildirimizde de açıklamıştık...

— Kurt! diye kesti Komutan, yumuşak ama hoşnutsuzluğunu belirten bir sesle. Bildiriyi okumana kim izin verdi?

Kurt kendine gelerek topuk vurdu.

— Budala! diye mırıldandı Komutan, kendini arabanın koltuğuna bırakırken.

Gestapodan çıkınca dosdoğru evine yöneldi Nazmi Bey. Beyaz takım elbisesi ve uçuk pembe gömleği, yağmur yüklü gökyüzü gibi somurtuk bir ifade almış suratıyla taban tabana çelişiyordu. Yüzünde, ilk bakışta insana ne düşüneceğini şaşırtan, hem soylu, hem anlamsız bir hava okunuyordu. Yürürken ya da konuşurken başını hep dik tuttuğu halde, alçakgönüllü bir ifadeyle de sağ ya da sol omuzuna doğru eğerdi. Beyaz kostümüyle daima, ince beyaz çizgili, koyu kırmı-

zı bir ipek cep mendili taşırdı. Orta boylu, vücudu adaleli ve gösterişliydi.

Ama bugün, pazar yerinden geçerken iyice neşesiz olduğu görülüyordu. Başı önünde, elleri arkasında, kaygılı kaygılı yürüyordu. Bezistan alanındaki büyük çınarın yanına geldiğinde, ipek mendilini çıkartarak, çevresiyle ilgilenmeden burnunu sildi.

Alman subayının düz mantığına şaşıyordu. O kadar kolay mıydı bir gizli örgütü çökertmek? İri mavi gözlerinde tereddüt, kuşku okunuyordu! Bakışları bütün canlılığını yitirmiş gibiydi. «Canı cehenneme!» diye düşündü. «Başa gelen çekilir! Rahat, huzur yok insana şu dünyada!»

... Tasasız çocukluk günlerini özlemle anımsadı, Lumte ve öteki arkadaşlarıyla koşmaca oynadıkları, akıllarına eseni yaptıkları gamsız kedersiz, huzur dolu günleri. Babası Reşit Bey'in ölümünden sonra ailenin durumu bozulmuştu. Annesi Saibe Hanım, kocasından kalan çiftliği çekip çevirememişti. Gelirleri, yıldan yıla azaldıkça, toprakları yavaş yavaş elden çıkarmaya başlamıştı. Ancak, İtalyan işgali ile birlikte durum düzelmeye yüz tutmuş, yerel makamların desteği ile Hanım, orduya et satmak için sözleşme imzalamıştı. O günden beri de yine para girmeye başlamıştı eve. «Hiç yoktan iyidir» deyip duruyordu Saibe Hanım sık sık. Çiftlik de derlenip toparlanmış, eskiden olduğu gibi, kâhyaların sayısı artmıştı. Bütün bunlar Partinin ortaya çıktığı, halkın ve gençliğin mücadelesinin yükseldiği dönemde olmuştu: Nazmi de kendini kaptırmıştı akıntıya. Ama, zamanla, servetinin arttığını gördükçe «bey» sözünün önemini anlamış; toplum içindeki mevkiini göz önüne aldığında, bu tür eylemlere girişmenin, hatta Petrit gibi fabrika işçileriyle içli dışlı olmanın kendisi gibi bir beye yakışan şeyler olmadığını anlamıştı. O zaman, geçici sıkıntısının kendisini yaklaştırmış olduğu arkadaşlarından hiç duraksamadan ayrılmış ve bir beye yaraşır ilişkiler kurmuştu. Arnavutluk'ta, **Balli Kombetar** örgütünün kurulduğu döneme rastlıyordu bu.

Yine de, çocukluklarından beri bolluk içinde yetişmiş olan ve büyük ailelerin zevk ve âdetlerine uymayan her şeye tepeden bakan öbür beyzadelerle arasında bir fark olduğunu görüyordu. Çocukluk arka-

daşlarıyla birlikte geçirdiği uzun yıllar derin izler bırakmıştı ruhunda. Bu izlerden biri de Vasil Gjinari'nin kızına olan vazgeçilmez aşkıydı. Nazmi Bey bu durumu doğal buluyordu. Durumundaki ve görüşlerindeki büyük değişikliklere karşın bu sevgiden kopacak gücü yoktu. Kendisini dostlarına ve çocukluğunun tatlı anılarına bağlayan tek şey bu aşkıydı.

— Yavrum, neden o kadar çok düşünüyorsun şu mahalle kızını? diyordu Saibe Hanım kaygıyla. Aklını başına devşir, adımızı lekeleme! Anneciğin sana, ayın on dördü gibi bir bey kızı bulur elbet!

— Benimle böyle konuşma anne, derdi o zaman. Çocukluğumdan beri seviyorum Lumte'yi. Ve üzülürdü annesinin Lumte için söylediği sözlere.

...Eşiğe adımını atarken, üstüne başına da çeki düzen verdi Nazmi Bey, ipek mendilini özenle katlayıp yeniden cebine yerleştirdi. Annesinin, Gestapo'dan dönüşünü kaygıyla beklediğinden kuşkusu yoktu. Gerçekten de, avluya adımını atar atmaz, Saibe Hanımın kendisine doğru yürüdüğünü gördü.

— Ne oldu, yavrum?

— İyilik anne!

— Kazandınız mı bari? Saibe Hanım, komünist gençlik ile Balli gençliği arasında ayrılık başladığından beri bu soruyu sormayı huy edinmişti.

— Evet anne, kazandık, dedi, keyifsizce.

— İşte bu iyi yavrum. Beylerin Balli'sinde akıllı adamların bulunması boş yere değil ya! diyerek oğlunun omuzuna düşmüş bir saçı temizledi. Yalnız unutma ki, anneciğin kan dökülsün istemiyor; kimseye el kaldırmayacağına söz ver bakayım bana! O sürtüğe gelince, onu da unutacaksın, öyle değil mi?

— Anne! Kaç kez söyledim sana, unutamam onu; yapamam!

Saibe Hanım üzüntülü üzüntülü başını salladı:

— Beş para etmediği yetmezmiş gibi, bir de komünist olması da caba!

Sözcükler sanki o söylemeden, kendiliklerinden döküldü Nazmi Bey'in ağzından:

— N'apalım komünist olduysa. Hiç önemi yok bunun. Ben de onu Ballici yaparım!

— Nasıl Ballici olabilir ki o?! O ve onun gibi baldırıçıplaklar!..

— Haklısın anne ama, işte Lumte'nin yeri burası! Elini göğsünün üstüne koydu Nazmi.

Merdivenin son basamağına kadar çıkmışken birden durakladı annesi, oğlunu kolundan yakalayarak:

— Bak! dedi parmağıyla cami avlusunun üstünde dalgalanan kırmızı-siyah bayrağı göstererek: «Bunu gördüğüm zaman kanım damarlarımda dondu sandım!»

— Bayrak mı? dedi Nazmi.

— Hani çocukluğunda tırmanmıştın ya o ağaca?

Daha konuşacaktı Saibe Hanım ama, oğlunun sarardığını görünce sözleri boğazına düğümlenip sustu.

— Bir bu eksikti! diye homurdandı Nazmi Bey, ve bir atlayışta kendini avluda buldu.

Saibe Hanım da arkasından koştu ama; bayrağa bakmak için duvara çıkmış olan komşuları görünce durdu, ince sesiyle:

— Hep o şırfıntının başının altından çıkıyor bunlar! diye bağırdı. Akıl bırakmadı ki çocuklarımızda. Kendisi gölgesinde yan gelip, öbürlerini kışkırtıyor; gidip o paçavrayı ağacın tepesine taksınlar diye!..

Binbaşı Franz, Gestapo'ya döner dönmez selvilerin kesilmesi emrini geri aldı. Böylesine bir önlem kötü etki yaratacağı gibi Gestapo'yu da gülünç düşürebilirdi.

Öğleye doğru, Gençlik örgütünün kendi elemanları olmadığı için Binbaşı Aluş kendi taburundan birkaç kişiyi Nazmi Bey'in emrine verdi; bayrak da böylece indirildi.

Nazmi Bey eve gece yarısından sonra döndü.

— Kâzım, bugünden başlayarak benim emirerim olacaksın! dedi. Anlaşıldı mı?

— Anladım! dedi Kâzım, tüfeğini bir omuzundan öbürüne geçirerek. Amma da ağır şu meret!

Bir süre konuşmadan yürüdüler. Sonra saf saf sordu Kâzım:

— Beyefendi, «emireri» ne demek ki?

— Emireri mi? diye tekrarladı Nazmi, aklı başka yerde. Emireri?! Emireri demek, emirber demek işte!

— Hâ! dedi Kâzım, anladım! Yine omuz değiştirtti tüfeğine. Demek ki, emirerleri, kendisininki gibi uzun

bir tüfek taşıyorlardı; Nazmi Bey gibi komutanlar da, hafif makineli! Evet, demek buydu iş!

Döndüklerini işitince, bütün gece gözünü yummamış olan Saibe Hanım, başını uzattı sofadan:

— Evladım, nerelerde kaldın, pestilin çıkmış! Neredeyse gün ağaracak!

— Ya öyle! diye homurdandı Nazmi.

— Kazandınız mı bari? Yine nakaratını tekrarlamadan edememişti Saibe Hanım.

— Kazandık, anne! Kazandık! dedi Nazmi bıkkınlıkla. Ve dosdoğru odasına yöneldi. Aydınlık bir geceydi. Binlerce yıldız ışıldıyordu gökkubbede. Dolunay, davetliler arasında kendisine yol açan bir gelin gibi süzülüyordu. Nazmi Bey, penceresinden doğanın durgun güzelliğine bakarken gençliğinin bilincine varır gibi oldu; zaman zaman olduğu gibi, yine kalbi ona bu işe girişmekle iyi etmediğini fısıldıyordu. Elindeki şu makinelinin kendisine ne yararı vardı? Böyle güzel bir gecede, Lumte ile kol kola Shkumbini kıyısında dolaşmak, orada birlikte, şafağın söküşünü, güneşin ilk ışınlarıyla kızaran gökyüzünü seyretmek bin kere daha güzel değil miydi? Ne akılsızca bir dönemdi yaşamakta oldukları! Hiçbir şey mücadelesiz elde edilmiyordu, Lumte bile!.. Göğsündeki ateş ciğerlerini yakıyordu.

Öbür yanına dönerek, «Gel Lumte! Gel bana!» diye mırıldandı kupkuru dudaklarının arasından. «Tek bir söz söylemen yeter! İstediğin her şeyi veririm sana!»

Köpekler havlıyordu uzaklarda. Uykuya dalmadan önce, belki de çevrede komünistler olduğu için havladıklarını düşündü köpeklerin. Gençlik örgütü komutanlığı kurulur kurulmaz, komünist avına çıkaracaktı Ballicilerini (tıpkı havlayan bu köpekler gibi); o zaman göreceklerdi komünistler, dünyanın kaç bucak olduğunu. Saklanacak delik arayacaklardı. Hayır! Komünist olmayacaktı Arnavutluk. Lumte de kaçamayacaktı elinden!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HISIMLAR VE OĞULLAR

Dine Usta, partizanların onarım gerektiren silahlarına bakmak için köylere gidince Dane Ana'nın içine büyük bir kaygı düştü. Ev işleriyle uğraşarak kovmaya çalıştı bu duyguyu ama ellerine bir türlü söz geçiremiyordu. Tam da o gece, oğluyla arkadaşları, haklarında korkunç şeyler anlatılan Almanlara karşı bir eyleme girişmeye hazırlanıyorlardı. Yüreğinin sıkıştığını duyuyordu Dane. Şu, bitmek tükenmek bilmeyen savaşla birlikte, korku da gelip yerleşmişti içine. Beş yıldır sürüyordu, daha da kimbilir ne kadar sürecekti! İtalyanlar çekip gitmiş, ama bu kez de Almanlar gelmişti. Evin içinde, ne yapacağını kestiremeden dönüp dolaşırken birden Demir Efendiye gitmeyi düşündü. Üç ay kadar önce, daha dağa çıkmadan çağırtmıştı kendisini. Fazla oyalanmadan başörtüsünü bağladı, peçesini taktı ve sokağa çıktı.

Ellisini geçmişti Dane, ama gücünden kuvvetinden birşey yitirmemişti. Kentlerimizde az rastlanan türden, uzun boylu, sağlıklı bir kadındı. Saçları ağarmaya yüz tutmuştu ama, kırış kırış yüzündeki kaşları hâlâ kapkaraydı. Yüzüne, yokluk içinde doğmuş ve yaşamış kişilerin acı dayanıklılığı kazınmış gibiydi. Son günlerde, karafatmalar gibi kenti kaplamış olan Alman askerlerine inat, dimdik yürümeye çalışıyordu.

Demir Efendiyi, evinin avlusunda güllerini sularken buldu. Avluya girer girmez de, ortadaki, ev ve bahçe duvarları boyunca sıralanmış tarhlardaki sayısız çiçeğin tatlı kokularını içine çekti.

«Ne kadar da özen gösteriyor çiçeklerine!» diye düşündü. «Bizim rahmetlinin vakti mi olurdu ki bunlarla uğraşmaya!»

Demir Efendi, karşısında Dane'yi görüverince şaşkınlığından elindeki bahçe kovasını yere düşürdü; üstüne su sıçramasın diye, çam yarması gibi gövdesine

ve iri göbeğine karşın, kendisi yana sıçramak zorunda kaldı.

— Dane sen ha! diye homurdandı, yüzüne bakmadan.

Dane, Demir Efendi'nin bozuk çaldığını anlamıştı. Ama neden? Hiçbir gerek yoktu ki! Direnişçilerin arasından yeni dönmüş olan oğlundan haber sormamasına da içerlemişti ayrıca.

— Gördüğün gibi Demir Efendi, benim işte! dedi, dargın bir sesle.

Demir Efendi kalın boynundaki terleri avucuyla silerek eve yöneldi.

— Gördüm elbette, sen olduğunu, diye homurdandı dişlerinin arasından. Ama, hangi dağda kurt öldü de çıkageldin böyle, onu söyle!

— Sen değil miydin, beni çağıran? dedi Dane öfkeyle.

— Ohoo! Dane, çok şey oldu o zamandan beri. Seni çağırdım ama, üç ay önce çağırdım, bugün değil!

— Bu bir neden değil Demir Efendi! Senden uzun boylu saygı beklemiyorum ama, baldızın olduğumu da unutma!

— Haa, demek öyle! Hâlâ unutmadın kızkardeşini! diye cevap verdi Demir Efendi, bu işe pek şaşmış gibi. Sonra arkasını dönüp içeri girdi: Bekle burada biraz, geliyorum şimdi.

Dane, kolu kanadı kırık, verandanın önünde kalakaldı.

... Yirmi yıl önce, babasının karşı çıkmasına rağmen, Dane'nin kızkardeşiyle evlenmişti Demir Efendi. Babaları marangoz olduğundan, güzelliğinden başka hiçbir varlığı yoktu Dane'nin kardeşinin. Adeta istemėye istemeye vermişti adamcağız kızını, pek soylu olmamakla birlikte, kentin sayılı zengin tüccarlarından olan Tapia ailesine.

Gerçekten de, evlendikten altı ay sonra Demir, karısına babasıyla görüşmeyi yasakladı. Kadıncağız, ancak kocası öğrenim için Almanya'ya gittikten sonra, ara sıra kayınbabasını atlayıp, babasını görebildi. İhtiyar, kızını ve torunu Kâmil'i doya doya öpüp sevdikten sonra: «Hayatını mahvettim senin, kızım! Güzelliğin yaktı seni!» derdi.

Son demlerinin yaklaştığını hissedince torunları-

nı son kez görmek istedi. Ama, Demir Efendi'nin babası gelinini o gün eve hapsedip, dışarı çıkmasına izin vermedi. Petrit, küçük odada tek başına gidip geliyor, büyükbabasının sararmış yüzüne üzüntüyle bakıyordu; adamcağız sonunda, dudaklarında Kâmil'in adı, son soluğunu verdi. «Gözü arkada gitti adamcağız!» diyordu herkes cenazede. Ama ihtiyarın ahı Demir Efendi'nin babasında kalmadı; Selman Tapia da, altı ay sonra, mezarlığa taşındı.

Almanya'dan döndükten sonra Demir Efendi'nin tek neşesi oğlu oldu. Sıtmanın erkenden çöktürdüğü karısına sürekli olarak kötü davranıyordu. Ne onu görmeye katlanabiliyordu, ne de ailesini. «Mezara gönderecek kadını!» diyordu herkes; ve öyle de oldu, kadıncağız ikinci doğumunu yaparken bebeğiyle birlikte öldü.

Demir Efendi bir daha evlenmedi. Petrit ve Kâmil büyüdüklerinde, iki aile bir parça yaklaşır gibi oldu birbirlerine, geçmiş unutuldu. Demir Efendi, ev işleri için yaşlı bir hizmetçi kadın tuttu; kendisini ise, altın yumurta yumurtlayan tavuk olan yazıhanesine ve servetinin tek mirasçısı oğluna verdi.

... Birkaç dakika sonra Demir Efendi, içi eski püskü giysilerle dolu bir çuvalla geri geldi. Çuvalı Dane'nin önüne atarak:

— İşte! dedi. Kardeşinin bütün çeyizi. Al, ne yaparsan yap; beni de rahat bırak artık; baldızım maldızım olduğunu unut!

— Kendine gel, Demir Efendi! Aklını mı kaçırdın sen? Ne zamandan beri düşman olduk yine? diye şaşkınlığını belirtti Dane; adamın tutumuna, gerçekten de bir anlam verememişti.

Demir Efendi bir sigara yaktı, dazlak kafasını oğuşturdu, sonra gözleri yarı kapalı:

— Seni ilgilendirmez! dedi.

Güneşten korunmak istermiş gibi elini gözüne siper ederek haykırdı Dane:

— Şuna bak! Okumuş olacak bir de! İnsana böyle mi davranırlar?

— Zamanlar değişti. Ne yapalım! Herkesin kendi derdi var!

— Yeni mi farkettin bunu? İki yıldan beri çocuklarımız, ölümü göze alarak dövüşüyor!

... Politika konusunda sakıngandı Demir Efendi Tapia. O zamana dek hiçbir işe karışmamıştı. Ancak bir ay kadar önce, oğlunun birtakım girişimlerini öğrendiğinde kızılca kıyamet kopmuştu evde. Baba-oğul, kanlı bıçaklı olmuşlardı. Dedikodu korkusundan, Demir Efendi, yıllardan beri onlara bakmakta olan yaşlı hizmetçiye de yol vermişti. Başka çıkar yol olmadığını gören Kâmil, sonunda, boyun eğer görünmüştü. Babası da rahatlar gibi olmuştu, hele, oğlunun odasında bulduğu birtakım yasaklanmış kitapları onun gözü önünde yaktıktan sonra. Ama, yakmadığı bir şey vardı Demir Efendi'nin: SAIDE Fabrikasında çalışan otuz kadar genç komünist işçinin adları bulunan liste. Kâmil kuşkulanarak sormuştu:

— Her şeyi yaktın mı?

Listeyi göğüs cebine saklamış olan Demir Efendi, bakışlarını oğlununkinden kaçırarak cevap vermişti:

— Evet ,evet, yaktım her şeyi!

Nedense yalan söylemişti. Listeyi ne yapabileceği konusunda en ufak bir fikri yoktu o anda.

Kâmil de, ister istemez, inanmak zorunda kalmıştı. Kavga da yatışmışa benziyordu böylece... Ama işte, Dane çıkagelmiş, ettiği abuk sabuk laflarla yine körüklemişti ateşi. Demir Efendi bir an sustu, sigarasını fırlatıp attı, sonra öfkeyle:

— Senin oğlun belki... dedi, ama Kâmil çoktaaan vazgeçti bu işlerden.

Gerçi doğa, Demir Efendi'ye güzel bir burun vermişti ama, suratının ortasındaki o burun Dane'ye, bir çekiç olup kafasına inecekmiş gibi geliyordu.

— Şeyler gibi konuştun, Demir Efendi, dedi. Hani sen de iyi bilirsin ya...

— Kimler gibi yani? Hainler mi? Bana bak, karnım tok benim böyle laflara, yansızım ben!

Dane gözlerini kırpıştırdı; eniştesinin söylediği son sözcüğü anlamamıştı.

— Senin anlayacağın, kimseden yana değilim ben, diye açıkladı Demir Efendi. Ne Balli'den, ne de süprüntü komünistlerden!

— Hadi, hadi dedi, Dane Ana, sakin ol biraz; hakaret etme onlara. Bizim çocuklarımız onlar, kanlarını dökenler...

— Eğer benim oğlum, diye sözünü kesti avukat,

bir daha o işlere bulaşacak olursa kafasını kırarım onun.

— İyi dinle beni, Demir Efendi; pişman olacaksın günün birinde. Ancak yurtlarını inkâr edenler böyle senin gibi konuşur!

— Kes sesini, uzattın artık! Kırılan bir ahşap kalas gibi çatlıyordu Demir Efendi'nin sesi. Sus! Yoksa başka türlü konuşacağım seninle!

— Demek beyimiz, tek başına gençliğin karşısına dikilecek ha! Bayrağı gördün mü dün, selvinin tepesinde? Evlatlarımız dikti işte onu oraya!

Bu sözler üzerine, Demir Efendi'nin pörsük yağlı yüzü limon sarısı bir renk aldı. Yanağı atmaya başladı. Ufak zeytinleri andıran küçük gözleri, büsbütün küçülerek çukurlarına gömüldü:

— Ne diyorsun? dedi yumuşak bir sesle. Bir yandan da, Dane'nin gerçeği bilip bilmediğini, blöf mü yaptığını anlamak için dikkatle süzüyordu kadını. Bak Dane, şunu kafana iyice sok: senin evi ateşe verdiklerinden beri bu işlerden elini eteğini çekti oğlum. Anladın mı?

Dane'nin kırış kırış yüzü alevlendi:

— Ya bildiriler peki? Kim basıyor onları ha?!

— Yalan söylüyorsun... Tövbe, tövbe! Elimden bir kaza çıkacak şimdi. Evinin kapısına doğru geriledi Demir Efendi. Bağırıp durma öyle, adı batasıca karı. Ne gelir çocuklarımızın elinden Almanlara karşı?

— Yalnız değiller ki çocuklarımız. Ruslar destekliyor onları.

— Bağırıp durma öyle be! Benim evimi de yaktıracaksın!

— Beyimiz Rusların gücünü biliyor mu?

— Rusların adını anma benim evimde!

— Peki Demir Efendi! dedi Dane birden. Bildiğin gibi yap sen! Sonra, arkasını dönüp gitmeye davrandı.

— Bir dakika Dane! Dinle beni! Yine tatlılaşmıştı avukatın sesi. Bu hikâyeleri bir yana bırakalım da, bir anlaşma yapalım seninle. Üç ay önce de bunun için çağırtmıştım seni zaten. Yanan evin senin payına, bahçenin de karımın payına düştüğünü varsayarsak... Şimdi sana bahçeyi benim üstüme geçirmeni öneriyorum. Çünkü aslında...

— Bunun için mi çağırtmıştın beni? Söyleyiverseydin ya baştan; bu kadar bağırıp çağıracağına!

— Bak Dane, açık konuşacağım seninle. Artık evime adımını atmanı istemiyorum. Oğlun tehlikeli bir komünist. Seni çağırttığımda daha İtalyanlar vardı; şimdiyse Almanlar var. Eskisi gibi değil durum. Şakaya gelmiyor bunlar, bir hiç yüzünden adamın evini yakıveriyorlar.

— Sen de kendine göre haklısın, Demir Efendi! Ama bil ki, zaferi kazandığımızda Parti bana seninkinden de daha güzel bir ev yapacak o bahçede.

— Görürüz bakalım!

Çıkıp giderken, Dane'nin işittiği son sözler bunlar oldu.

Dosdoğru önüne bakarak evinin yolunu tuttu. Hava kararıyordu. Batıda birkaç ufak kızıl bulut görünüyordu. Eylülün son günleriydi ama, daha bir damla yağmur düşmemişti. Toz, gri bir örtü sermişti damların üstüne; hava, yaz aylarındaki gibi sıcak, durgun ve ağırdı. Birden, kent merkezinden doğru, minarenin tepesinden akşam ezanını okuyan müezzin Arap'ın sesi yükseldi. «Allah, Allah!» dedi Dane ve adımlarını sıklaştırdı. Demir Efendi ile tartışmak büsbütün artırmıştı kederini. Umutsuzluğun son kertesindeydi ama, o adamın önünde alçalmak istememişti.

Camiin avlusundaki selvilerden bir kuzgun sürüsü havalandı; döne döne pazar yerinin üstünde yükseldi. «Allahım, sen bilirsin! Ne günlere kaldık!» diye içinden geçiriyordu Dane, kuşlara bakarken. «Yarabbim, sen Ruslara ve çocuklarımıza, düşmanı bir an önce altedecek gücü ver!»

Demir Efendi ile tartıştıklarını oğluna söylemeyecekti. Çocuğu bir de bu uğursuz herifin saçmalamalarıyla üzmek gereksizdi.

Avluya adımını atar atmaz, bahçe yönünden gelen boğuk bir ses işitti Dane. Karanlıktı, ama yine de duvarın üstündeki gölgeyi seçebiliyordu.

— Afacanım benim! dedi sevecenlikle, oğlu bahçeye atlar atlamaz. Kaç kez söyledim sana komşunun kapısından gir diye! Kırılmamış kiremit bırakmadın duvarın üstünde. Zavallı Dane'nin bir de oturup yeni kiremit yapacak hali mi var?

Petrit gülümseyerek, parmaklarıyla kara saçlarına biraz çeki düzen vermeye çalıştı.

— Haklısın anne, ama alışmışım işte!

Dane peçesini çıkarıp, içini çekerek sedirin kıyısına ilişti. Petrit gaz lambasını yaktı, sonra alnında biriken terleri silmek için dışarı çıktı.

— Yorgun musun yavrum?

— Evet anne, çok uğraştık bugün. Şaka değil! Yeni partizanları da eğitime götürmek gerekti.

— Sanki sakin geçen bir günümüz varmış gibi!

— Ne demezsin!

— Uzan biraz! Seni şöyle bir ovayım da kemiklerin yerine yerleşsin.

Dane Ana'nın huyuydu bu; ne zaman oğlunu ya da arkadaşlarından birini yorgun görse, güçlü kuvvetli elleriyle sırtlarını ovmak isterdi.

— Anne, daha önce de söyledim sana, kendimi ovdurmaya alışmak istemiyorum!

— Hadi oradan, ne demekmiş o!..

Petrit biraz daha direndi ama Dane daha inatçıydı:

— Yat bakayım pöstekinin üstüne, kızdırma beni. Ne diyorsam onu yap!

Petrit, istemeye istemeye denileni yaptı. Bir yandan da belki acındırırım kendimi düşüncesiyle hâlâ yan yan annesine bakıyordu. Ama Dane, beyaz benekli siyah entarisinin kollarını sıvayıp işe girişmişti bile. Bir yandan da anlatıyordu:

— Gençliğimde, daha sana gebeyken ırgat gibi çalışırdım. Çok iyi bir kadındı kaynanam; anlatılacak gibi değil, «Yat kızım, seni ovayım», derdi. Sıkılırdım elbet. Gelinini ovan kaynana! Görülmüş şey değil! «Yat bakayım!» diye keser atardı, «çalışan insan ovulmak ister.» Öyle de bir elleri vardı ki, bir tanesi benim iki elim kadar! Hemen o anda yorgunluğunu alıverirdi insanın!

Dane, işi gevezeliğe vurarak unutmak istiyordu Demir Efendi ile tartışmasını ama, ellerini oğlunun sırtında gezdirirken bu kez de başka kaygılara kaptırdı kendini. Kaburgaları sayılacak duruma gelmişti Petrit. Gözlerine inanamıyordu Dane, son aylarda bu kadar zayıflamış mıydı küçük yaramazı?

— İyice yat, yavrum! Nedir öyle, kedi gibi kabartıp duruyorsun sırtını?

— Daha iyi nasıl yatayım anne? Böyle iyiyim işte!

«Aman Tanrım! Amma da zayıflamış! Bir deri bir kemik kalmış! Biraz param olsaydı, bir çanak sütle bir yumurta verirdim hiç olmazsa sabahları.»

Savaşın sıkıntıları, uzun zamandan beri süregelen yoksullukları, delikanlıların kışlanın tam orta yerindeki ambarı ateşe vermeye gidecekleri zamanın yaklaşması, yüreğini daraltıyordu Dane Ana'nın.

— İyi dinle beni yavrucuğum, dedi. Yüreğinde ne varsa ortaya dökmeye karar vermişti. Dünyaya getirdiğim dört çocuktan elimde bir sen varsın. Seni bin bir sıkıntıyla büyüttüm, ta ki sen de benim tek desteğim oluncaya dek. Oysa ki sen de şimdi... Daha fazla devam edemedi, masaj yapan elleri de düzensiz işlemeye başlamıştı.

Petrit annesinin yüreğini yaralayan şeyi anlamıştı:

— Yeter anne! dedi tatlı bir sesle ve gözlerini bu sevgili yüzden ayırmadan, oğlunun her gün, her an ölümün pençesiyle karşı karşıya olduğunu bilen annenin —üstelik kendisi tehlikeden uzakken— acısını ta derinden duydu.

— Kızma yavrum, ben yalnızca demek istemiştim ki...

— Öyleyse söyle, anne! dedi Petrit.

Dane doğruldu.

— Boşver yavrum! Biz ihtiyarlar burnumuzun ötesini göremez oluyoruz! Zoraki bir gülümsemeden sonra, yemek hazırlamak için içeri geçti.

Ocaktaki korlar üzerinde yumurta haşlarken, o akşam oğluyla açık açık konuşmaya karar verdi: «Dinle beni!» diyecekti ona. «Senin annenim ben! Allah korusun, sen ölümle her an burun burunasın; her şey olup bittikten sonra da, Demir Efendi Arnavutluk'ta bey gibi yaşayıp duracak. Sen yeterince savaştın. Gitsin ,biraz da o savaşsın, bu yurt yalnız senin yurdun değil ya!..» Bir yandan da, içinden gelen başka bir ses bu söylediklerine karşı çıkıyordu: «Peki, gençler mücadeleden vazgeçerlerse düşman hep ülkemizde kalmayacak mı? Biz de hep böyle bir lokma ekmeğe muhtaç kalmayacak mıyız? Bu yaşam ne verdi bugüne dek sana? Gençliğini neye harcadın, sen,

Dane, ha? Gergef işleye işleye gözlerinde fer kalmadı; hem de kimin çeyizi için! Kendininki olsa neyse! Ağa kızlarının çeyizleri için! Günde bir lokma kuru ekmek için sabahtan akşama dek testereyle çekiçle uğraşan senin kocan değil miydi? Oğlunun papuçları delinmiş diye kaç kez ağladın gizli gizli! Çocukların, ateş yanan odada toplanıp okudukları kitapları ne çabuk unuttun! Onlar okur, sen de bir köşeye büzülüp, iplik eğirirken bir yandan da dinlerdin; doyamazdın dinlemeye. O uzaklardaki ülkede, Rusya'da zengin kalmamış, diyorlardı. Bu kitapları okumak için toplanan çocukların, önce ülkeyi işgalci düşmandan kurtarmak, sonra da, ortalık biraz yatışınca, beylerin servetlerine el koyup, Rusya'da yapılan şeyi burada da yapmak istediklerini öğrendin!.. Kaç kez aklından geçirdin, düşünü kurdun, saklanan altınların, yoksullara dağıtılacak yeşil toprakların!.. Neler duymadın ki bu toplantılarda! Sanki her söylenileni anlıyormuş gibi! Kendini lanetleyip duruyordun, daha akıllı olmadığın için; konuşmalarına karışıp, çocuklara sormak istiyordun: «Söylesenize çocuklar, oğlumu evlendireceğim zaman gelip evimi onaracak mısınız? Ya da, üstüne bir kat daha çıkacak mısınız? Oğlumla gelinim yukarıda otururlar, ben de alt katta.» Ve çoğu kez, neşeli genç yüzlerin: «Elbette anacık, üzülme sen!» karşılığını verdiklerini işitir gibi olurdum. Nasıl söylerdi oğluna mücadeleden vazgeçmesini? O da mı Demir Efendi gibi yapacaktı yoksa?

Ocaktaki alevler, korkulu gözlerinde ışıldıyordu. Bir türlü karar veremiyordu Dane. Odadaki derin sessizlikte, oraya buraya uçarken camlara çarpan bir gece kelebeğinin kanat sesleri işitiliyordu. «Sen de ne yapacağını, ışığı nerede bulacağını bilmiyorsun, zavallıcık!» diye mırıldandı ve hayvanın rahatça çıkıp gitmesi için camı açtı. Sonra silkinip kendini toparladı; çabucak bir tepsiye yumurta, bir parça mısır ekmeği, biraz da tuz koyup Petrit'in odasına yöneldi. Bir an duraladı kapının önünde; yuvrucak nasıl giderecekti açlığını bu kadarcık şeyle! Nasıl da isterdi önüne bir dilim et, süt ve yoğurt koyabilmeyi. «Ah! Ne bahtsızım ben,» diye geçirdi içinden; «bu kadarcık yemekle mi dövüşmeye gidecek çocukcağız! Ya geri gelmezse!» Tepsiye bir daha göz attı. Gidip komşudan

bir parça tereyağı ödünç almaya karar verdi. «Peki, sonra nasıl geri verecekti tereyağını?» Ana-oğul, onları Dine Usta barındırıp besliyordu; kendi ekmeğini zaten zor çıkarıyordu adamcağız!

— Anne! Geç kalıyorum!

— Geliyorum yavrum.

Tepsi önüne gelince, sevinçle ellerini oğuşturdu Petrit:

— Yumurtam bile var bugün!

«Senin gibi kocaman delikanlı için bir yumurtanın lafı mı olur! Büsbütün dağlama yüreğimi,» dercesine boynunu büktü Dane.

— Biraz da peynir ister misin? diye sordu bir süre sonra.

Ama Petrit, sanki peynirin pek az kaldığını biliyormuş gibi:

— İsterim istemesine ya, dedi, onu Dine Ustaya saklasan daha iyi edersin, neredeyse gelir.

«Her şeyi nasıl da anlıyor, yavrum,» diye düşündü Dane.

Uzun süre konuşmadılar. Petrit iştahla yiyor; ellerini dizlerine bağlamış, yanında oturan annesi derin düşüncelere dalmış görünüyordu.

Petrit üzgündü onu böyle kederli görmekten.

— Bir şeyler söylesene anne, dedi. Hani demin anlatacakların vardı?

— Yok birşey canım. Yalnız, şu sizin... mücadele işine... biraz ara verseniz, diyecektim.

Petrit önüne bakarak yemeğini yemeye devam etti. Annesiyle konuşmak, kendi bildiklerini ona da anlatmak, acılı yüreğini rahatlatmak için içi yanıyordu. Ama, ajitatör olarak başarılı olmadığını düşünüyordu; beceremiyordu güzel konuşmasını.

— Ömür boyu yoksul ve boynu eğik kalmaktansa, bir an önce mücadeleye girişmek daha iyi anne, dedi. Herkes korkmaya başlasa biz ne oluruz, bir düşünsene!

— Paylama beni, yavrum. Ben yalnızca seni düşünüyorum. Biz ihtiyarlar yaşadığımız kadar daha yaşayacak değiliz ki!

«Ona ilk fırsatta bir görev vermek galiba en iyisi!» dedi içinden Petrit.

— Ama savaş da o kadar sürmeyecek anne, dedi, sırf sessizliği bozmak için.

— Allah beterinden saklasın! Bir anda, beklenmedik neler geliveriyor insanın başına!

«Evet mücadele akıntısına o da kendini kaptırmalı!»

— Kazanacağız anne!

— Dilerim, doğru olsun oğlum! dedi Dane hafif bir sesle.

«Tüm yaşamını dört duvar arasında geçirdi. Tek ilgi duyduğu konu da burada olup bitenler. İçindeki tek sevgi, bana olan sevgisi. Bu sınırı aşabilmesi gerek. Sevgisini tüm insanlara yayması gerek!..»

Petrit ayağa kalktı, yastığın altından tabancasını aldı, kemerine iki el bombası astı; annesiyle vedalaştı:

— Haydi, Dane! Bana işimde başarı dile!

— Yavrum! Sanki işe gidiyormuşsun gibi!

— Anne, mücadelemiz de bir iştir aslında!

— İş mi?! Birden yüzündeki bıkkınlık havası silindi, gülümsedi Dane; öyleyse yavrum, dedi, Petrit'i alnından öperek, git kalbim seninledir. Dağlar önünde dümdüz olup yol versinler sana; tüfeğin de bir top kadar öldürücü olsun!

«Kendini umutsuzluğa bırakmak istemiyor ama aslında korkuyor, acı çekiyor, kuşku içinde!»

Dane, oğlunu kapıya kadar götürdü; ayak sesleri iyice işitilmez olana dek de oracıkta bekledi, her zamanki gibi.

Sonra içeri girip, bitkince sedire çöktü; bacakları vücudunu taşımıyordu sanki, kendini son derece güçsüz, kuvvetsiz hissediyordu. Yanağını cama dayadı; orada, gecenin sessiz karanlığında oğlunun yorgun, ciddi yüzünü görür gibi oluyordu: sağ kaşının hemen üstündeki beni, dalgalı ve ipek yumuşaklığındaki siyah saçlarıyla. Neler geçiyordu bu anda Dane Ana'nın aklından? Kafasını işgal eden binlerce düşünce vardı: «Allahım, sen onu koru!» Ne yemek geliyordu içinden, ne de uyumak; ışığı bile söndürmedi.

«İşin rast gitsin oğlum!»

Gece yarısına doğru, arkadaşlarıyla buluşmaya gitmeden önce eski elbiseler giydi Kâmil. Kafasına bir şapka geçirdi; şiltesinin altında sakladığı bombalarını ve tabancasını aldı ve yola koyulmaya hazırlan-

dı; hiç de gelmiyordu içinden bu geceki eyleme katılmak. Ağzı kupkuruydu, içi de rahat değildi. Pencerenin soğuk parmaklığına dokunur dokunmaz neşesi iyice kaçtı; fikir değiştirip geri döndü, soyundu ve yatağına girdi.

Bu akşamki baskına gitmese ne olurdu sanki! Almanlar, tüm Avrupa'da hunharlıklarıyla kötü bir ün yapmışlardı; onlara karşı girişecekleri ilk eylemdi bu. Ya başarısız olursa? Aralarından çoğu canlarıyla ödeyecekti o zaman bu başarısızlığı!

Son zamanlarda yeni yeni duygular beliriyordu Kâmil'in içinde. Keşke savaş, İtalyanların teslim olmasıyla bitmiş olsaydı! Yeniden barış içinde yaşamaya başlayacaklar, Kâmil de onurlu yaşamına kavuşacaktı! Ama, gel gör ki, bitmiyordu bir türlü bu hınzır savaş; Kâmil'in cesareti de her geçen gün biraz daha kırılıyordu. «Yeter artık dövüştüğümüz!» diye düşünüyordu sık sık.

Yattığı yerden gözlerini bulutların arasından gözkırpan bir yıldıza dikti. Derken yıldız görünmez oldu, gök gürlemesi her yanı sarstı. Ardından bir ikincisi işitildi; üçüncüden önce çakan şimşeğin ışığıyla oda apaydınlık oldu. «Gece, en sağlamlara bile boyun eğdiriyor!» düşüncesiyle, kendi kendini avutmaya çalıştı Kâmil. İyileşme umudunu yitirmiş bir hastayı andırıyordu. Ama şu anda belki de deponun yakınlarında bulunan küçük müfrezeyi aklına getirince, bir an imrendi arkadaşlarına. Saatler geçtikçe bakışları sertleşiyor, ince dudaklı ağzı alaycı bir ifade alıyordu. Ateş sesleri kesilmişti, yalnızca alevlerin yansısı görülüyordu şimdi. Aldığı karardan hoşnut, yorganına iyice bürünüp, uykuya dalmak üzere gözlerini yumdu...

...Ama, patlamalar, uyumasına izin vermeyecek bir şiddette, yeniden başladı. Kalkıp, başını parmaklıkların arasından uzattı, kent çıkışında gökyüzüne yükselen alevlere baktı. Yeniden yatağa girip yorganı başına çekti ama, uyuması olanaksızdı. Yatağı ateş almış da yakıyordu sanki vücudunu. Dışarı fırlayıp, bir an önce arkadaşlarına kavuşmak için önüne geçilmez bir istek duydu. Gürlemeler yeniden başlayıp, alevler yeri göğü kaplayınca eskiden, makinelisi elinde saldırıya geçerken duyduğu coşku yeniden uyanır

gibi oldu. Bu kez, hiç duraksamadan kalktı, giyindi, pencerenin parmaklıklarını yerinden oynattı ve bir atlayışta kendini bahçede buldu. Komünistti o, gerçekten korkmayacaktı! Her şeyi itiraf edecekti yoldaşlarına. Kendisini bağışlardı onlar.

Demir Efendi Tapia, yan odada tavşan uykusundaydı. Oğlunun Komünist Partisinden ayrılmadığı doğru muydu yoksa? Dane ile dünkü tartışmalarından beri içinde birşeyler kıpırdayıp duruyordu Demir Efendi'nin. Gerçi o zamana dek ne politikaya karışmış ne de kimseye fikirlerinden söz etmişti ama, Almanya'nın savaşı kazanmasını gönülden istiyordu. Bu konuda, Ballicilerle birleşiyordu: Arnavutluk'un düşman işgalinde olması, komünist olmasından daha iyiydi. Atın kuyruğu nasıl sırtındaki yarayı azdırıyorsa, son olaylar da Demir Efendi'nin komünizm düşmanlığını öyle kamçılamıştı. «Ya oğlum yüzünden bizim evi de kızılların listesine aldılarsa?» Ne olursa olsun, şimdilik susmaya devam etmenin iyi olacağına karar verdi Demir Efendi. En iyisi, geceleri gizli gizli dışarı çıkıp çıkmadığını anlamak için oğlunu gözetlemekti. Onun için, ilk patlamaları işitir işitmez yataktan fırlayıp Kâmil'in odasına koştu. «Dilin kopsun Dane! Aldattın beni!» diye mırıldandı, oğlunun mışıl mışıl uyumakta olduğunu görünce. Sonra, rahatlamış olarak, ayaklarının ucuna basa basa odasına döndü. Yatağına sırtüstü uzandı ve keyfi yerinde olduğu zamanlar yaptığı gibi, yumuşak avucuyla karnını kaşımaya başladı. İçi ferahlayınca aklına eski bir öykü geldi.

Günün birinde, kötü yürekli bir adamı uyandırıp mahallenin yanmakta olduğunu haber vermişlerdi. Adam hiç aldırmamıştı:

— Yansın, kül olsun isterse! deyip uykuya dalmıştı yine.

İkinci kez uyandırılıp, kendi evinin yanmakta olduğu bildirildiğinde ise, ayağa fırlayıp, bağırmaya başlamıştı.

— Tanrım! Kurtar beni!

Demir Efendi kıs kıs gülmeye başladı; pek bilgece buluyordu öyküdeki adamın davranışını. Ama gülmesi boğazında donup kaldı birden. Oğlunun odasından gelen hafif bir gürültü işitmişti. Hemen davrandı;

bir eliyle düşmesin diye donunu tutarak oğlunun odasına seyirtti. El fenerinin ışığında gördüğü manzara korkunçtu: Ardına dek açık pencereden sonbahar rüzgârı odanın içine doluyordu; açılır kapanır parmaklık açık kalmıştı. Dünya başına yıkıldı sanki Demir Efendi'nin. Başını yumruklarıyla döverek oğlunun yatağına çöktü. Ölgün bir sesle:

— Ah, Tanrım! Ah, Tanrım! Mahvoldum! Mahvoldu oğlum! diye inledi.

Sonbaharın serin rüzgârı, açık pencereden, odanın içine doluyordu.

Küçük müfreze Dine Usta'nın evine ulaştı. Yaralanmış olan Mark'ı da birlikte getirmişlerdi. Dane soğukkanlılığını yitirmedi; ağzını açmadan, yaralıyı taşıyan Rıfat'a ocağın olduğu odaya geçmesini işaret etti.

...Ambarı ateşe verdikten sonra müfreze, önceden saptanan yerlere çekiliyordu. Mark'ın grubu, mitralyöz ateşi altında, bir ilkokulun avlusuna sığınmak zorunda kalmıştı. Sokaklar bağrışma, düdük ve ayak sesleriyle çınlıyordu. Alarm verilmiş olduğundan yol ağızları her an kesilebilirdi. Okulun avlusunda yitirecekleri her dakika tehlikeyi artırıyordu. Küçük grup, kapıya doğru yöneldiyse de makinelinin yoğun ateşi karşısında gerilemek zorunda kaldı.

— Yoldaşlar! İleri! diye bağırdı Mark, ateş kusan silah parıltılarının daha az olduğu yöne doğru atılarak.

Daha fazlası da gerekli değildi zaten; bütün grup Mark'ın peşinden atıldı. Tehlike atlatıldıktan sonra Mark durdu, sırtını bir ağaca dayayarak Rıfat'a:

— Sırtına al beni, diye emretti. Okulun bahçesindeyken vuruldum!

... Rıfat, Mark'ı bir şiltenin üstüne yatırıp, doktor bulmak için dışarı fırladı. Petrit başucuna çökmüş, kendine getirebilmek için hafif hafif yanaklarını tokatlıyordu ama hiçbir canlılık belirtisi yoktu Mark'ta. Genç adamın göğsünden ve ağzından oluk gibi kan boşandığını gören Dane Ana iyice paniğe kapılmıştı. Ne yapsaydı acaba? Yara sarmakta hayli bilgili olan komşusu geldi aklına; onun bir yardımı dokunabilirdi belki. Kimseye birşey söylemeden bahçeye çıkıp, komşu kadına seslendi. Kadıncağız koşup geldi he-

men; önlüğünün eteklerini yukarı kıvırmış, içine kireç, ilaç ve ebegümeci yaprakları doldurmuştu çabucak. Yarası temizlendikten ve temiz bir tülbentle sarıldıktan sonra kendine geldi Mark. Biraz rahatlamış görünüyordu; az sonra da uykuya daldı.

Bu arada avludan aceleci ayak sesleri geldi. Yoldaşların en genci, taptaze yüzü, ipek gibi sarı saçlarıyla kızları andıran Bardhul göründü kapıda. Pantolonu yırtılmıştı. Göze çarpacak biçimde aksıyordu. Bir elinde sıkı sıkı bir tornavida tutuyor, öbürüyle kanayan kulağını kapatıyordu.

— Ne oldu sana Bardhul? diye korkuyla sordu Dane Ana.

— Sormayın! dedi Bardhul, ince sesi titreyerek. Almanlar matbaamızı bastılar! Neredeyse ağlayacaktı.

Arkadaşlarının soruları üzerine, bereket versin, nöbetçilerin Almanların geldiğini zamanında farkedip, en önemli araçları da alarak kaçabildiklerini anlattı.

— Allahtan, hepiniz paçayı kurtarabildiniz! dedi Dane Ana, çocuğun başını okşayarak .

Bardhul, üzüntüden koyulaşmış, iri mavi gözleriyle baktı yaşlı kadına, sonra, hıçkırarak ağlamaya başladı.

— Hepimiz kurtulamadık ki!.. dedi.

— Anlat! Kim yakalandı?

— Kim olacak! Teksir makinesi, çok ağırdı, kaldıramadım!

Müfreze üyeleri hemen Lumte'nin evinde toplanmaya karar verdiler. Daha o akşamdan yeni bir üs bulmak gerekiyordu. Dağılan araç-gereç yeniden bir araya getirilmeli ve bildiri, belirlenen günde çıkabilmeliydi.

Dane bir şeyler söylemek istedi ama, ev göz açıp kapanıncaya dek boşalıvermişti. Gürültü patırtı arasında oğlu kulağına fısıldadı:

— Mark'ı sana bırakıyoruz. Rıfat da neredeyse gelir...

Dane, kendine gelip gözlerini açıncaya dek, oğlu da yok oldu ortadan. Başını ocağın kıyısına dayayarak ağlamaya başladı.

— Ağlama Dane! dedi komşu kadın. Hak onlarla beraberdir.

— Alışık değilim ben bütün bunlara. Ana yüreği işte!

Sonra da, herkesin gözü önünde kendini kapıp koyuverdiği için utandı.

Baş başa kalan iki ihtiyar kadın kahve yapıp içtiler, sonra saatler boyunca Mark'ın ağır ve düzensiz soluk alışlarını dinlediler.

— Öksüz zavallı! Bizden başka kimsesi de yok dünyada!

— Allah vere de, yarası ağır olmasa!

Bir ırmağın kaynağını kurutmak nasıl olanaksızsa, insanın kendi düşüncelerine gem vurması da öyle olanaksızdır. Saatlerden beri derin düşüncelere dalmış olan Bay Vasil Gjinari böyle diyordu o akşam kendi kendine. Eylül sonuna geliyorlardı ama okul hâlâ açılmamıştı. 1912'den beri öğretmen olan Bay Vasil, yüreğinde büyük bir boşluk duyuyordu bu yüzden. Kulakları yıllardan beri, sabahın erken saatlerinde çocukların neşeli cıvıltılarını işitmeye alışmıştı. En büyük mutluluğu okul bahçesinde bu sesleri işitmekti. Sesler birleşir, tek bir ses olur ve yaşlı öğretmenin kulaklarında tatlı bir ezgiye dönüşürdü. «Çocukların da, kuşlar gibi, sabah şarkıları vardır», derdi Bay Vasil. İlk zil sesinde kapının önüne çıkıp çocukların sıraya girmelerine göz kulak olurdu; ikinci zil sesi işitildiğinde okulun avlusuna sessizlik çöker, Bay Vasil de, ders defterini alarak merdivenleri tırmanmaya başlardı.

Yoklamadan sonra başını kaldırarak öğrencilere bakardı. Bu sessiz ve babacanca bir selamdı.

Her sınıfta, uslu ve çalışkan öğrenciler vardır; yerinde duramayan yaramazlar da vardır. Fıldır fıldır gözlerini öğretmene dikip, konuştuklarının tek sözcüğünü kaçırmayanlar da vardır. Vasil Gjinari bütün bu çocukları, garip merakları, alışkanlıkları, zevkleri, iyi ve kötü yanlarıyla iyi tanırdı. Bakışların dalgınlaştığı, akılların başka yerlere ucup gittiği de olurdu ara sıra. Bay Vasil, dersinin izlenmediğini görürse susar, öğrencilerine sitemli gözlerle bakardı. O zaman küçük öğrenciler arasında bir kaynaşmadır başlar, kimi iyice uyanmak için gözlerini ovuşturur, kimi eliyle esnemesini gizlemeye çalışır, kimi üstüne ne idüğü belirsiz şekiller karalamış olduğu kâğıt parçasını çar-

çabuk çekmecesine tıkıştırır; hepsi yeniden can kulağıyla öğretmeni dinlemeye koyulurlardı. Yaşlı adam, mıknatısın demir tozlarını çektiği gibi çekiyordu öğrencilerini sanki.

Bay Vasil'in yüzü, bir kez görüldükten sonra kolayca unutulmayan yüzlerdendi. Kahverengi, oyuklarına hafifçe gömülmüş gözleri her şeyi bir bakışta kavramak istermiş gibi, derine işlerdi. Altınışına yaklaşmasına karşın gençliğinden pek bir şey yitirmemiş bir adamın canlılığını iyi yansıtan gözlerdi bunlar. Alnındaki ve yanaklarındaki derin çizgiler, kar gibi beyaz saçları, yumuşak elleri, yılların izlerini taşıyan ılımlı ve olgun sesi çekiciliğini artırır; öğrencilerinin kendisini daha fazla sevmelerini sağlardı.

İyi olmak kolaydır, güç olan adil olabilmektir. Bay Vasil, öğrencilerine karşı tutumunda bu fikri uygulardı. Aile ve zenginlik durumlarını hesaba katmadan, yeteneklerine önem verirdi. «Hepsi birbirine benzer!» derdi, konuyla ilgilenenlere. «Ama iyi bir öğretmen, küçüklerin, henüz kendisini belli etmemiş yeteneklerini bulup çıkarmalıdır; uyandırmayı bilmelidir! Kolay iş değildir bu. Bu küçük fidanlar, toprağı güçlükle delen, ama deldikten sonra da hızla gelişip boy atan mısır fideleri gibidir. Öğretmenin görevi, öğrencinin dersini zevkle ve bilinçle öğrenmesini sağlamak için, çocuğun ilgisini uyandırmaktır.»

Öğretim yaşamına atıldığından beri bu ilkeye bağlı kalmıştı Bay Vasil. Aradan geçen otuz yılda eski öğrencilerinin pek çoğu aydın kişiler, tarımcı, doktor, öğretmen, mühendis, teknisyen ya da usta işçiler olmuştu. Onlarla koltukları kabarır; çalışmasının meyvelerini alan pedagogun sevincini duyardı... Ama, okullarda anadilinin yerini İtalyancanın alacağını öğrenince yaşam bütün anlamını yitirmişti onun için. Bütün yaşamını adadığı okulun, yurtseverliğin mezarı olacağı zaman mı gelmişti yoksa? Hayır, hayır, olamazdı böyle bir şey! Faşistlerin şaşkınlığı günden güne artıyordu. Yangın her yerde baş göstermişti. Küçücük yurtlarının bu onurlu evlatları kimlerdi?

... Kara kaşlı, büyük insanlar gibi ciddi, hatta biraz fazlaca sessiz ve sert! Eski öğrencilerinden birinin on yıl önce bıraktığı izlenim buydu. Tüm ayrıntıları

Bay Vasil'in aklında kalmamıştı gerçi ama, yine de aralarında geçen bir konuşmayı unutmamıştı:

— Ne olmak isterdin yavrum?

Çocuk ayağa kalkmış ve şöyle demişti:

— Bilmiyorum efendim. Annem bile bilmiyor.

Petrit'in ilkokul diplomasını alırken verdiği bu karşılık Bay Vasil'in aklından çıkmamıştı.

İyi bir öğretmen öğrencilerini, okuldan sonraki yaşamlarında da izler. Aralarından çoğunun okuldan sonraki kaderi Bay Vasil için gerçekten üzüntü kaynağı olmuştu. Ama, iki yıl kadar önce, gençlerin kendi evinde toplanıp Petrit'in konuşmasını dinlediklerinde sevinçten uçacaktı nerdeyse. Kızı Lumte, Petrit'in karşısında oturuyordu. Nedendir bilinmez, kızı her zamankinden çok daha güzel görünmüştü o gün gözüne. Hatta hatta, kızın sevimliliğinin odaya ışık kattığını bile düşünmüştü?

Lumte'nin yanında Kâmil Tapia oturuyordu.

... Muzip muzip ışıldayan gözleriyle afacan bir çocuk. Bugünmüş gibi Bay Vasil'in aklındaydı Kâmil'in marifetleri.

— Öğretmenim! Kâmil kolumu çimdikledi! diye yakınırdı sıra arkadaşı.

Bay Vasil, Kâmil'in, dizginleri elden bırakılmaması gereken çocuklardan olduğunu bilirdi. Sesini çıkartmadan, kınayıcı bir baba bakışıyla bakardı yüzüne. Gururluydu da Kâmil! Şikâyet edildiği için öfkelenir, kulaklarına kadar kızararak, bütün sınıfın işiteceği biçimde «müzevirci» derdi arkadaşına; sonra ayağa kalkar, gözlerini önüne indirerek:

— Ama o başladı efendim! derdi.

Yalan söylediğini bilirdi Bay Vasil. Bir süre sonra oyun yine başlardı:

— Öğretmenim! Kâmil tekme attı!

Kâmil yeniden ayağa kalkar, aynı alçak sesle, her zamanki yalanını yinelerdi:

— Ama o başladı efendim!

Yıllar ilerledikçe çocuğun karakteri biçimleniyordu. Bay Vasil de dikkatle izliyordu bu oluşumu. Kendisini, kabasaba bir demir parçasına biçim veren bir demirciye benzetiyordu. Demir, çekiç vuruşları altında biçim kazanmaktaydı; hemen hemen bitmişken, insan kıyamıyordu fazla kuvvetli vurmaya!

Anna, iki yıl önce, kızının yanında oturduğu sırada Kâmil'in yüzüne bakarken; tıpkı çocukluğundaki kapalı ifadeyi okuyor, «Acaba yine yalan mı söyleyecek?» diye kaygılanıyordu.

Gençler, ilk toplantılarında, halkın kurtuluşu için kanlarının son damlasına dek mücadele edeceklerine ant içtiler. Büyük özlemler karşısında günlük yaşantının küçük sorunları önemsiz kalıyordu. Bu düşünceyle Bay Vasil, kafasını uzun süredir kurcalayan bir kaygıdan —kızı acaba doğru yolda mıydı?— kurtuluyor ve bütün benliğiyle, sonuna kadar eski öğrencileriyle birlikte mücadeleye katılacağına kendi kendine yemin ediyordu.

Aylar, yıllar geçti. Mücadele, ülkenin dört bir yanında başlatılmıştı. Ne zaman bir çarpışmadan, ateşe verilen bir konvoydan, öldürülen bir casustan ya da bildiri dağıtıldığından söz edildiğini işitse, yavaşça «Öğrencilerim mutlaka katılmıştır bu eyleme!» diye mırıldanıyordu Bay Vasil.

Ama bu yıl morali iyice bozulmuştu. Okuluyla ilgili olmayan her şey önemini yitirmişti gözünde. Otuz yıldan beri, öğrencilerini karşısında görmediği ilk eylül ayıydı bu. Hiçbir şeyden zevk almadan, evinde odaları arşınlamakla zaman öldürüyordu. İnsana yakıştıramıyordu bu yaşam biçimini. Akşam olunca, eskiden öğrencilerinin ödevlerini düzelttiği masanın önüne oturuyor, şakaklarını ellerine alarak, gecenin geç saatlerine dek düşüncelere dalıyordu...

... Bu akşam, Kraste kışlaları yönünden gelen patlama sesleri düşüncelerini yarıda kesmişti. Kaygı duymuştu Vasil; sonra bahçe duvarından atlayan gençler arasında kızının da sesini işitince rahatlamıştı. Yan odadaki seslerin tonu yükselince, merakına daha fazla gem vuramadı... Mark'ın yaralanmasına çok üzülmüştü. O da odasında oturduğu yerden, çocuklarla birlikte kafa patlatıyor, bir çıkış yolu araştırıyordu. Pek benimsemediği öneriler karşısında, sanki aralarındaymış gibi, o da akıl yürütüyordu:

«Olmaz çocuklar! Düşünün biraz! İnsan, değerini tehlike karşısında belli eder.»

Sanki çocuklar söylediklerini işitmiş gibi, yan odada sükûnet geri gelmişti.

— Yerinize oturun hepiniz! Herkes sıra ile konuşacak! dedi güçlü bir ses.

«Petrit!» diye keyifle mırıldandı «Aferin oğlum! Çocuklar bu akşam senin gibi güçlü bir yöneticiye gerek duyuyorlar.»

— Kullandığımız yöntemi nasıl anlamışlar?

Toplantı sükûnet içinde sürüyordu. Çocuklar, dünkü afacanlar değildi artık. Savaş olgunlaştırmıştı hepsini; erkek yapmıştı!

Ama, konuşmaları dinlendikçe Bay Vasil, mücadelenin, yürütülen eylemin, hatta çocukların kendi yaşamlarının bile büyük bir tehlike karşısında bulunduğunu anladı. Bir ruh halinden öbürüne geçilen, dönüşüm dönemlerinden birini yaşadığını duyuyordu Bay Vasil; korkularının gerçekleştiğini de görür gibi oluyordu. Gizli tutmaya o kadar özen gösterilen üssün yerini keşfettiklerine göre Almanlar, bundan böyle neyi arasalar kolayca bulamazlar mıydı? İçinde bulundukları ev bile belki o an göz hapsinde ya da kordon altındaydı. Hayatta, en umulmadık şeylerden bile korktuğumuz anlar vardır. Özellikle, çok sevdiğimiz, hatta kendimizden fazla sevdiğimiz kişiler —Bay Vasil de kızı ile arkadaşlarını böyle seviyordu— söz konusu olduğu zaman! Yerinde duramayarak kalktı. Şu ya da bu yolla, onun da harekete geçme zamanı gelmişti.

Tam o anda, toplantının yapıldığı odanın kapısında, solgun, bitkin, kan ter içinde Kâmil göründü. Bahçe duvarından atladıktan sonra bir solukta Dine Ustanın evine koşmuş; Mark'ın yaralandığını ve Almanların da yöntemi öğrendiklerini duyduktan sonra, işin başlıca sorumlusunun kendisi olduğu duygusuna kapılmıştı. Dane Ana, çocukların Lumte'de toplandıklarını söyleyince bu sefer de oraya koşmuştu. En büyük suç arkadaşlarına ihanet etmektir, diyordu kendi kendine. «Korkuya kapıldım yoldaşlar! Yargılayın beni!» diyecekti onlara açıkça.

Kapıya gelip, arkadaşlarının soru soran bakışlarını üstünde hissedince başını yere eğdi. Gerçeği söylemenin ne denli güç olduğunun farkına ömründe ilk kez varıyordu.

— Neden gelmedin?

Petrit'in sorusu, zehir gibi içine işledi Kâmil'in. Hâlâ karar verememişti ne diyeceğine; gerçeği mi iti-

raf edecekti, yalana mı başvuracaktı? Tam o sırada Bay Vasil girdi içeri:

— Buyurun Bay Vasil, ayakta kalmayın! dedi birkaç kişi aynı anda.

Odada herkes şaşkınlıkla bakıyordu birbirinin yüzüne, bu saatte toplantıya gelmek nereden aklına gelmişti yaşlı öğretmenin?

— Şuraya otur baba! diyerek kendi yerini verdi Lumte babasına.

Kâmil zaten zor durumdaydı; üstelik bir de eski öğretmeniyle karşılaşınca büsbütün iki ayağı bir pabuca girdi:

— İşte, diye kekeledi, nasıl söyleyeyim, bilmem ki... hastalandım, onun için gelemedim.

Bay Vasil ayağa kalktı, Kâmil'e doğru bir adım atarak, küçükken yaptığı gibi saçlarını okşadı; ama, Kâmil'e bu hareket bir kuşkunun dile getirilişiymiş gibi geldi.

— Gelmene gerek yoktu! dedi Petrit sertçe.

— Eve gidip dinlen! diye ekledi Lumte tatlı bir sesle. Bir yandan da çocuğun gerçek ruh halini anlayabilmek için dikkatle süzüyordu onu.

Arada Bay Vasil de Petrit'e yaklaşmıştı:

— Al! dedi, okul işinize yarayabilir.

Kocaman bir anahtardı uzattığı. Petrit anahtarı aldı, elinde şöyle bir tarttı. On yıl olmuştu görmeyeli ama anımsıyordu, unutması olanaksızdı. Heyecandan titreyen bir sesle:

— Evet, arkadaşlar, dedi. Sorununuz böylece çözümlenmiş oluyor!.. Sen de gel Kâmil!

Yalnız kaldığında çok tatlı anlar yaşadı Bay Vasil Gjinari; belki de tüm yaşamının en güzel anlarını. İçini sımsıcak bir duygu kaplamıştı. Derin derin nefes alarak, duvardaki aynada yüzüne baktı:

«Demek böyle oluyormuş, kararlı bir adımla işe atılmak!» diye mırıldandı, ellerini alev alev yanan yanaklarına bastırarak. Gözlerinin yaşlarla dolduğunu hissetti; göğsü hem ağırbaşlı bir coşku, hem sevinçle kabarıyordu.

Böylece Bay Vasil, öğretim yaşamının otuzuncu sonbaharında, ıskartaya çıkarılmadığını, hâlâ iş görebileceğini anladı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAPALI BİR GÖKYÜZÜ ALTINDA

Nemli hava, sonbahar bitkilerinin ve gün doğarken yağan yağmurun ıslattığı tozların kokusuyla doluydu. Kapalı hava ancak, kuşların cıvıltısı ve çiçeklerdeki son balın ardında dolaşan arıların vızıltısıyla biraz neşeleniyordu. Yere yakın uçuşup duran daha bir sürü böcek vardı.

— Yağmur yağacak! diye yorumda bulundu gökyüzünde dolaşan kara bulutlara bakarak Lumte.

Ardısıra yürüyen Petrit sesini çıkarmadı.

Lumte o gün, üç yıl önce örülmüş kırmızı bir kazak giymişti. Arada geçen zamanda serpildiğinden kazak artık dar geliyor, omuzlarıyla göğsünü sımsıkı sarıyordu.

Kahverengi, dar eteği de oldukça kısalmıştı; sandaletleri ve saçındaki, kurdelayı andıran rüban eski günlerin öğrenci Lumte'sini akla getiriyordu ama, kararlı bakışlı siyah gözleri, tepesinde topuz halinde topladığı örgüleri, kaşlarının arasından alnına doğru yükselen tek bir çizgi büyüdüğünü, artık genç bir kız, neredeyse kadın olduğunu gösteriyordu...

Onu, eskiden olduğu gibi giyinmiş görmek Petrit'in bu tatlı ve sevecen kıza daha bir yakınlık duymasına neden oldu. Kâmil'in sabahleyin anlattıkları nasıl da uzaklarda kalmıştı şimdi. Lumte'yle hiç bir ilgisi yoktu onların!

— Garip kız şu Lumte! demişti Kâmil birdenbire, okulun sınıflarından birinde, Petrit'le baş başa kaldıklarında. Sade, akıllı, uslu, gökten inmiş bir meleğe benziyor. Oysa!..

Bu sözlerden bir anlam çıkaramayan Petrit başını kaldırarak kuşkuyla bakmıştı Kâmil'e:

— Oysa ne? Ne demek istediğini anlamıyorum.

— Nasıl anlamazsın? dedi beriki omuzlarını kaldırarak. Bu kadar güzel bir kuşu kim kafese kapatmak istemez. Yoksa Lumte'nin sana bana göre olduğunu mu düşünüyorsun? Daha şimdiden güzel giy-

siler, kırmızı sandaletler giymeye başladı. Üstelik de okumuş bir genç kız.

Son sözler yaralamıştı Petrit'i. Ayağa fırlayarak karşılık verdi:

— Yapacak bin türlü işimiz varken bunu mu bulduk konuşacak! Yarın gelip bildirileri basacağız, unutma! Sonra dışarı çıkıp, Kâmil'in büsbütün damarına basmak istermiş gibi, seslendi:

— Lumte! Lumte!

— Ne var? diye soran genç kızın sesi geldi üst kattan.

— Gel, gidelim artık, yolumuz aynı.

— Geliyorum! diye bağırdı Lumte, merdivenden rüzgâr gibi inerek.

Gizli matbaadan uzaklaşana dek dikkatle, birbirlerine on adımdan fazla yaklaşmadan yürüdüler; sonra ağaçlı bahçelere daldılar.

Şimdi yan yana yürürlerken Petrit gözlerini genç kızın sadelik dolu güzel siluetinden, hayranlık verici vücudundan ayıramıyordu.

Lumte'nin konuşmasıyla düşünceleri yarıda kaldı:

— Bugün öğleden sonra Dine Usta'ya geleceğim.

— Beni görmeğe mi? Petrit'in sesi heyecanlıydı.

— Hayır! diye güldü Lumte, Mark'ı görmeye.

«Beni görmek istemiyor mu yoksa?»

— Neden hemen şimdi gelmiyorsun?

— Gidip üstümü değiştirmem gerek. Biliyorsun, iş elbiselerim bunlar.

— Böyle de güzelsin!

Lumte şaşkın şaşkın baktı. Petrit'in ne kısa etekten ne de dar bluzlardan hoşlanmadığını biliyordu.

— Nasıl istersen öyle yap! diye ekledi. Kırmızı sandaletlerini bile giy istersen!

Ayrılacakları yere yaklaşırken Petrit, biraz daha birlikte kalabilmek için bir bahane aradı:

— Hurma sever misin? diye sordu, dallardan sarkan Trabzon hurmalarını göstererek.

— Sorulur mu! diye gülümsedi Lumte. Bütün gece çalışmaktan ağzım kupkuru oldu.

Petrit de bundan başka karşılık beklemiyordu zaten; bir atılışta tırmandı ağaca, dalıyla birkaç hurma attı aşağı.

— Sen de yesene! dedi Lumte. Ne kadar da özgecisin bugün?

«Al bakalım!» diye düşündü Petrit. «Okumuş genç kız bilimsel deyimler kullanıyor!»

— Senin neyin var bugün Lumte! Pek alaycısın!

— Oysa sen kusursuz bir kavalye gibi davranıyorsun!

«Lafa bak lafa: «kusursuz bir kavalye!»

— Lumte! Yeter! Ye önündekileri, iyi gelir!

Lumte, Trabzon hurmalarını toplayıp, bir şey söylemeden bir tümseğin üstüne oturdu. İki yabancının varlığından ürken kuşlar hiçbir yere konmadan oradan oraya uçuşup duruyordu. Bir serçe, yuvasından fırlayıp, Lumte'ye yakın bir incir dalına kondu; minicik gözleriyle Lumte'ye bakarak ötmeye başladı.

— Rahatın kaçtı, değil mi küçük? diye mırıldandı Lumte. Atmaca korkuttu seni! Sık dişini biraz, bir gün gelecek, atmacanın kanatlarını kesip sana takacağız... İnanmıyor musun bana? Aşkolsun! Genç kız gülümsedi ve dizlerini kollarıyla sararak yanağını sabah serinliğinde ürperen çıplak koluna dayadı.

Neler geçebilirdi bu karanlık eylül sabahında genç kızın aklından?

Ağaçtan inen Petrit'in gelip yanına oturduğunu farketmedi bile. Kendine gelince de, yanıbaşında genç adamın vücudunun sıcaklığını duyup hafifçe ürperdi. Biraz kıpırdadı, ama uzaklaşacak yerde, biraz daha yaklaştı, kolları birbirine değdi.

Hava nasıl olursa olsun, Shkumbini kıyısına kum çekmeye giden arabacıların şarkıları yükseldi bir yerlerden. Daha uzaklardan da sesler geliyor, yapraklar tatlı bir tekdüzelikle hışırdıyor; doğuda, Sopot dağları üzerindeki ince bulutlar, güneşin durumuna göre aydınlanıp kararıyordu.

Titrek bir el önce Lumte'nin koluna dokundu, sırtında dolaştı, sonra sıkıca kavradı belini. Genç kız, heyecanını saklamak için boşuna uğraştı; sonra kendisini içinden gelen, bastırılmaz kuvvete bırakarak, kollarıyla Petrit'in geniş omuzlarını sardı. Ömründe belki de ilk kez kafası tüm düşüncelerden boşalmıştı. Ne geçmiş, ne de gelecek vardı o an; yalnızca o an vardı! Bilmediği bir evrene doğru attığı bu ilk adım vardı: çevredeki sabaha özgü sesler, başlarının üstün-

de uçuşan kuşlar, içinde bulundukları bahçe, her şey silinmişti; korku, yüreklilik, sarhoşluk, tatlı bir baş dönmesi vardı yalnızca...

Birden, sağanak Krrabe'ün yamaçlarını dövmeye başladı; ortalığı kaplayan karanlığı göz kamaştırıcı şimşekler yırttı. Gök gürlemeleri yeryüzünü ikiye bölecekti sanki.

Lumte ayağa fırladı, kemerini düzeltti, sonra koşmaya başladı:

— Hoşça kal Petrit! diye bağırdı, henüz heyecandan kurtulamamış sesiyle.

— Nereye böyle? Beklesene!

Lumte, çitin yanında durarak, kızaran yanaklarını saklamak istermiş gibi ellerini yüzüne götürdü.

— Fırtına geliyor Petrit! diye bağırdı, Krrabe'yü göstererek.

Petrit de doğruldu oturduğu yerden:

— Fırtına mı korkuttu seni? diye sordu muzip bir havayla.

Lumte, bir an sessiz kaldı; düşünceli, biraz da sıkılmış gibiydi, sonra imasını anladığını belli edercesine baktı Pétrit'e:

— Önümüzde koskoca bir yaşam var, dedi. Düşlerinin gerçekleştiğine tanık olanların yarı ciddi yarı titrek sesiyle. Sonra, arkasına bakmadan, çiti atladı ve portakal ağaçlarının arasında, rüzgârın önüne katıp götürdüğü bir yaprak gibi hafif adımlarla uçar gibi yürüyerek gözden yok oldu.

Petrit gözlerini bir süre ayırmadı Lumte'nin yitip gittiği noktadan; sonra, duvar yıkıntısının üstünde bitmiş yosunları öfkeyle kazıdı:

— Batasıca fırtına! diye homurdandı. Yalnızca burada değil kavga! Gökyüzünde de dövüş var! Sonra, o zamana kadar bilmediği bir neşeyle güldü. Neler zırvaladı Kâmil bu sabah! Aklının ermediği işlere burnunu sokmasa olmaz!

Tabancasını beline sıkı sıkı yerleştirdi, kasketini kafasına bastırdı ve ağır adımlarla evinin yolunu tuttu.

Fırtına gittikçe şiddetini artırıyordu. Her yandan, kanatları kesik kelebekler gibi yapraklar, renk renk kâğıt parçaları havalanıyor, korkuya kapılan kuşlar ne yana kaçacaklarını bilemiyorlardı. Saklanmakta

gecikmiş bir kırlangıç, neredeyse yere sürtünecek kadar alçaktan uçuyordu. Uzaklarda bir rüzgârlık deli gibi fırıl fırıl dönüyordu. Ağaçlar bir o yana bir bu yana yatıyor; elektrik telleri korkunç ıslıklar çalıyordu. Fırtına habercisi binlerce kuzgun sürü halinde kentin semalarında uçuşuyor, gaklamaları gökyüzünü kaplıyordu. Bazen kanatlarını rüzgâra bırakıp uzaklara, çok uzaklara sürükleniyor derken fırtınaya meydan okurcasına yeniden kentin üstüne dönüyorlardı.

Petrit, bir süre, sapanla kuşlara taş atan çocuklara baktı. Bir tanesi, portakal ağacının dalında öten bir kuşa nişan alıyordu.

— Sakın yapma! diye bağırdı Petrit birden.

Şaşıran çocuk dönüp baktı bu şapkalı yabancıya, sonra sapanını cebine tıkıştırdı, dudaklarında içten bir gülümseme belirdi.

Petrit iyice yaklaşınca çocuklar çevresini aldılar.

— Şu kuzgunları görüyor musunuz? dedi Petrit, gökyüzünde çemberler çizen gürültücü sürüyü göstererek. Becerebiliyorsanız onları vurun işte...

Daha sözünü bitirmemişti ki, gök yarılmış gibi yağmur boşanıverdi; iri iri damlalar patır patır düşüyordu.

— Murat Dayı'nın ambarına gidelim! diye bağırdı çocuklardan biri Petrit'in koluna asılarak.

Ambara sığınır sığınmaz, yeni dostları genç yabancının silah taşıyıp taşımadığını anlamak için çevresinde dönüp durmaya başladı! Bunu, anlayamayınca da çocukların merakı büsbütün arttı.

— Dün, tabancalı bir adam geldi Murat Dayı'yı görmeye, dedi biri, ellerini ıslak saçlarının içinden geçirerek. Murat Dayı yalnızca tabancalı komünistleri seviyor!

Uykusuz gecenin yorgunluğuyla yere oturup, sırtını bir saman yığınına dayamıştı Petrit. Eklemlerini çatırdatarak, bilmiyormuş gibi:

— Kim bu Murat Dayı? diye sordu.

— Tanımıyor musun Murat Dayıyı? dedi en küçükleri şaşkın şaşkın. Hani beyaz yün hırka giyen hancı... şalvar da giyiyor... güvercinlerine bıyıklarının içinde yem yemesini öğretmiş, iste o!

— Nah bu kadar uzun bıyıkları var! dedi öbürü, ellerini iki yana açarak.

— İyi! Tabancalı bir komünist görürsem söylerim. Murat Dayı'nıza uğrasın!

Çocuklar kuşkuyla baktılar Petrit'e, «Sanki senin tabancan yok mu?» dercesine.

Dışarıda yağmur damları dövmeye devam ediyordu. Sıcak topraktan buharlar yükseliyordu. Ambarın içindeyse nemli sıcaklık ve saman kokusu geniz yakıyordu. Çocuklar, beklemekten sıkılıp, samanların üstüne uzandılar; Petrit de uykusunu dağıtmak için aşağı yukarı yürümeye koyuldu.

Sonbahar yağmuru, başladığı gibi, birden duruverdi. Doğa uyandı; kara bulutlar rüzgârın önünde sürüklenerek batıya doğru yollarına devam ettiler. Şimdi yapraklar, dallar, hafif bir meltemle sallanıyordu. Yuvalarına sığınmış olan kuşlar, dışarı çıkarak, neşeli neşeli ötmeye koyuldular. Fırtınanın bittiğini hisseden bir kelebek de, Petrit'in burnunun dibinden geçerek, samanlıktan dışarı uçtu. Çocuklar, pantolonlarını dizlerine dek sıvayarak bahçede oluşan su birikintilerinde oynamaya başladılar. Petrit ambarın kapısına yürüdü, orada durarak temiz havayı derin derin içine çekti; Kraste'yi Krabbe'ye bağlayan bir köprü gibi, kentin üstünden geçen gökkuşağına hayranlıkla baktı.

Doğayı kaplayan sessizlik onu da yatıştırmıştı. Halkın kurtuluş savaşı başarıya ulaştığında tüm ülkedeki yaşamın böyle olacağını düşünerek evin yolunu tuttu. Allah vere de o günleri görebilseydi... Her şey yeniden doğacaktı o zaman, tıpkı fırtınadan sonra doğa gibi...

Holün bahçeye bakan kapısını her zaman üstünde bulundurduğu anahtarla açtı, gürültü etmemeye çalışarak içeri girdi. Komşu kadın dinlenmek için evine dönmüştü. Mark'ın başucunda uyuyakalmış olan Dane gözlerini açtı.

— Hoşgeldin! Nerelerdeydin?

Petrit, Mark'ı uyandırmamak için, ayaklarının ucuna basarak yaklaştı:

— Nasıl!

Mark'ın yüzünden hâlâ bitkinlik okunuyordu, gözlerinin çevresinde siyah halkalar oluşmuştu.

— Daha iyi. Doktor, yarasına pansuman yapıp ye-

niden sardı. Yalnız öyle dikilip durma çocuğun başında, uykusunu kaçıracaksın!

— Peki Dane! dedi Petrit. Annesinin buyurucu tavrı hoşuna gitmişti. Şimdi bana ne gerek, biliyor musun? Yalnız çabuk ol, çünkü yorgunluktan bittim. Hem de bol kepçe olsun, açlıktan ölüyorum!

Annesi, bir tepsi içinde ufak bir beyaz ekmekle, komşunun bir gün önce verdiği bir tabak zeytini getirdi.

— Beni bununla doyuracağını sanıyorsan Dane... dedi Petrit. Ufak beyaz ekmeği elinde evirip çevirerek.

— Hele sen onu bir ye! Dane sana başka şeyler de getirir!

Oğlunun kendisini adıyla çağırması hoşuna gidiyordu Dane'nin.

— Pekala! dedi Petrit ve bir lokmada ekmeğin dörtte birini yuttu. Beni doyuramazsan bak, neler olacak!

Oğlunun şakacılığı tuttuğu zaman Dane işlerin iyi gittiğini anlıyordu. O zaman savaşın korkunç yanlarını unutuyor, beklenen günün geldiğini düşlüyordu. Artık sabahları oğlunu fabrikaya uğurlarken cız etmeyecekti yüreği, başını dik tutacaktı, çünkü fabrika halkın fabrikası olacaktı, Dane'nin de payı bulunacaktı.

— Korkutacağını mı sanıyorsun sen beni! dedi, elini meydan okurcasına sallayarak.

— Peki, başka şeylerden konuşalım öyleyse.

— Söyle bakalım.

— Aşık oldum ben Dane! Havadan sudan söz eder gibi bir tonda söylemeye çalışmıştı Petrit bunu ama, oğlunun heyecanı Dane'nin gözünden kaçmamıştı.

— Kime? diye sordu, bu beklenmedik haberin verdiği şaşkınlıkla.

Petrit, son bir lokma daha yuttu, testiyi ağzına götürerek birkaç yudum su içti, sonra, çenesinden akan suları elinin tersiyle silerek:

— Söylesem mi, söylemesem mi? diye nazlandı, yerdeki hasırın üzerine uzanıp başını da annesinin dizlerine koyarak.

— Niye bana öyle bakıp duruyorsun? Sahiden mi âşıksın yoksa?

— Elbette! - bıyık altından gülüyordu Petrit - Hem, evlenirsem senin için de iyi olur; ne de olsa yaşlanmaya başladın artık.

— Demek şimdiden ihtiyarladık! Öyle mi?.. Peki, ne zaman evlenmek istiyor beyimiz?

Dane'nin soruları da yarı şaka yarı ciddiydi.

Uyku gittikçe bastırıyordu Petrit'i. Gözlerini açmadan, düşteymiş gibi konuştu:

— Savaş biter bitmez. Anne! Öyle iyi, öyle güzel bir kız ki...

Dane kolunu çimdikledi oğlunun:

— Boşuna nefes tüketip durma, kimin için yanıp tutuştuğunu anlamadım mı sanıyorsun!

Petrit, ne çimdiği duydu, ne de annesinin söylediklerini işitti: uyumuştu.

Dane mutlu bir ifade sezdi Petrit'in yüzünde. «Tatlı bir düş görüyor!» diye düşündü. «Zavallı yavrum benim! Sefalet, savaş... neler çekmedi daha bu gencecik yaşında!»

Bir hıçkırık tıkandı Dane Ana'nın boğazına. Oğlunun başını okşadı hafifçe. Oğlunun gelişmiş vücuduna sevgiyle bakarken, keten ceketinin dirseklerinin bir hayli aşınmış, pantolon paçalarının kısalmış olduğunu farketti. Üç yıl oluyordu Petrit bu giysiyi diktireli. Büyümüştü o zamandan bu yana, kocaman bir adam olmuştu. Kuduruyordu Dane Ana, oğluna yeni bir giysi yaptıracak kadar birikmiş parası olmadığı için; kahverengi, mavi, ya da gri olsundu; ama böyle gri-yeşil değil! Beş yıl önce ülkeyi işgal eden ve hâlâ cehennem olup gitmemiş olan yabancı askerlerin üniformalarını anımsatıyordu bu renk!

Tam kalkıp, çocuğun üstüne bir örtü örtmeyi düşündüğü sırada kapıda dev gibi bir gölge belirdi. Dane ürktü bir an, korumak ister gibi kolunu oğlunun üstüne siper etti.

— Tanımadın beni demek, korkuttum seni! dedi kalın bir ses.

— Aşkolsun Rıfat! Ödümü kopardın!

Başını eğerek içeri girdi Rıfat; Dine Usta'nın evindeki kapılar alçak geliyordu ona, bataklık kıyısında dolaşan balıkçıl kuşları gibi, iki adımda odanın ortasında buldu kendini.

— Mark'ı yoklamaya geldim.

— Mark iyi, dedi Dane. Dün, sen doktorla gider gitmez uykuya daldı.

Sonra, oğlunu uyandırmamaya çalışarak, oturduğu yerden doğruldu. Rıfat da Petrit'in ayakucuna çöktü:

— Ya bu? Niye öyle boylu boyunca uzanmış?

— Yavaş konuşsana evladım, Mark'ı uyandıracaksın!

— Yaa, haklısın! dedi Rıfat, yine boru gibi çıkan sesiyle.

— Bütün gece çalıştı, dedi Dane, dolaptan bir yastıkla, örtü çıkarırken. Ya sen, uyuyabildin mi bari?

— Ne gezer Anacım! Doktoru evine götürdükten sonra, kentle zeytinlik arasında mekik dokuyarak geçirdim geceyi!

— Hay Allah iyiliğini versin! Evladım, kıs biraz şu borazan gibi sesini!

— Yaa haklısın!.. Önce malzemeyi taşıdık. Görecektin! Almanların burnunun dibinden! Sonra da, yirmi kadar genci dağa, direnişçilerin yanına götürdük.

— Gençlerin hepsi dağa çıkıyor demek!

— Bir tugay daha kurulacak yakında; ikinci tugay!

— Küçük sesinle konuşamaz mısın sen!

— Yaa haklısın!.. Hepimiz katılacağız bu ikinciye, Petrit, Mark, ben...

Dane zayıflamış buluyordu Rıfat'ı. İnsanı etkileyecek kadar iri yarı olan delikanlının avurtları çökmüştü, sapsarı olmuş yüzünde yuvalarına iyice gömülmüş gözleri ufacık kalıyordu.

— Sen de yat uyu biraz oğlum.

— Yok Anacım. Ben uyumadan da dururum. Alıştım. Bekleyeyim hele bir, Mark uyansın da!

— Nasıl istersen, dedi Dane ve uykusuzluktan yanan gözlerine biraz soğuk su çarpmak için avluya çıktı.

Döndüğünde Rıfat'ı sırtını duvara dayamış horlar buldu. Bir süre, üstüne ne örtebileceğini düşündü. Sonra, Dine Usta'nın önemli konuklarına sakladığı evin tek güzel yorganını dolaptan çıkarıp örttü. Dine kızmazdı nasıl olsa. Yorganı boynuna çekince, bacakları bir karış dışarıda kaldı Rıfat'ın.

— Bu bacaklarla sen ne yatağa sığarsın, ne yorgana oğlum! diye mırıldandı Dane.

Uykuya dalmış olan üç delikanlıya bir an daha baktıktan sonra, perdeleri çekip dışarı çıktı. Yorgun, yarı erkeksi yüzünde gurur, sevinç, kaygı karışımı bir hava okunuyordu.

Sedirin kıyısına ilişerek, saatlerce en ufak gürültüye kulak kabarttı. Belki ömründe ilk kez, kendinde annelikten de öte bir şeyler duyar gibi oldu...

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÖNÜŞÜ OLMAYAN ADIM

Kâmil nereye gittiğini bilmeden makine gibi yürüyordu. Lumte ile Petrit'in yakınlıklarını bilmenin verdiği kıskançlık duygusu içini kemiriyordu; kafası kazana dönmüş, ne yapacağını şaşırmıştı. Petrit'in söylediği son sözleri ve genç kızın cıvıl cıvıl sesiyle verdiği karşılığı işittiğinden beri kendisini yeniden, mutsuz, yararsız, yapayalnız bırakılmış hissetmeye başlamıştı. Evin önüne bu düşünceler içinde vardı. Duvardan atlayarak pencereye yöneldi ama, pencere içeriden kapatılmıştı. «Vay canına, enselendik demek!» diye mırıldandı. Bir bu eksikti zaten. «Ne yapalım, sapla saman bugün ayrılacakmış.» Gerisin geriye dönerek sokağa çıktı, gidip kapıyı çaldı.

— Gelebildin mi nihayet, kerata! Saatin sabahın yedisi olduğunun farkında mısın? Öfkeliydi babasının sesi.

Demir Efendi, gece oğlunun kaçtığını farkettiğinden beri uyumamıştı. Bu duruma hemen o gün son vermeye kararlıydı: ya oğlunu partiden ayıracak, ya da lanetleyip evden kovacaktı.

— Konuş. Neredeydin? Bana da öyle bakıp durma, diye homurdandı.

— Nerede olduğumu biliyorsun, sormana gerek yok! Kâmil'in sesi de öfkeli çıkıyordu.

Demir Efendi, uykusuzluktan kızarmış gözleriyle yiyecekmiş gibi baktı oğluna:

— Utanmıyor musun? Saygıdeğer bir avukatın oğlusun sen. Çayırlarda gezmek mi senin işin, ha?

Kâmil, babasına ters ters bakmakla yetindi. Ağzını açmadan odasına yöneldi.

Bu umursamazlık Demir Efendi'yi büsbütün öfkelendirmişti. Arkasından koşarak koluna yapıştı:

— Seni başkalarının öldürdüğünü görmektense, ben öldürürüm, anlıyor musun? Hem, söyle bakayım,

aslanım, kimlerin komünist olduğunu biliyor musun sen? Baldırıçıplak bunlar, paçavradan başka giyecek şeyleri olmayanlar, sözüm yabana, donları bile olmayanlar. İyi düşün, taşın. Canını boş yere tehlikeye atma. Hiç çalışmasan bile ömrün boyunca babanın altınlarıyla rahat rahat yaşayabilirsin sen!.. Demir Efendi, susup dilini ısırdı. Altınlardan söz etmekle fazla ileri gittiğini anlamıştı. Onların varlığını oğlu bile bilmemeliydi.

— Kimse kendisini savaşın dışında tutamaz, dedi Kâmil dişlerinin arasından. Orta yol yok artık, ya bir yanda olursun, ya da öbüründe.

— Bak hele! Burnunu politikaya sokan şu çaylağa bak! Yansız ol, aptal herif, Türkler gibi, benim gibi.

— Yüz kere söyledim sana, yan tutmayanların durumu ne Türklerinkine benziyor, ne seninkine.

— Hey Tanrım! Babasına akıl öğretene bak, diye söylendi Demir Efendi. Sesini yumuşatmış, Kâmil'in yatağının karşısındaki iskemleye oturmuştu. Dinle beni oğlum, değiştir yolunu. Altmışıma yaklaştığıma göre senden üç kat daha yaşlıyım demektir. Akıllı adam bugün «ballici»ler gibi davranır: çok şey vaat eder, az şey verir.

Babasının son sözleri Kâmil'i çileden çıkarmıştı:

— Balliciler gibi ha! diye yineledi, tiksintisini saklamaya gerek duymadan.

Demir Efendi sandalyesinden fırladı:

— Vay hayta vay! Beğenmedin mi ballicileri? Bir yandan da gözdağı verircesine parmağını sallıyordu.

— Daha dün herkesi kandırıyorlardı, utanmadan; bugün de Almanlarla aynı kaptan yiyorlar.

Demir Efendi'nin gözleri seyirmeye başlamıştı. Her sinirlenişinde böyle olurdu:

— Onların hiç olmazsa, akıllı üç adamı var, eşek herif! Tek tek ele alırsan komünistleri, kim var içlerinde ha? Hırbolarla serserilerden başka? Kimler katılıyor aralarına, Vasil gibi kör entellektüellerden başka?

Demir Efendi, Vasil'in adını her zaman küçümseyici bir tonda anardı.

Kâmil, kolunu hızla çekip babasının elinden kurtararak ayağa kalktı:

— Bana sorarsan baba, sözünü ettiğin akıllı kişi-

ler Bay Vasil Gjinari'nin ayağına çorap bile olamaz.

— Kimin, kimin, diye hırladı Demir Efendi, paçalarını sürüyen o bit kadar ihtiyarın mı?

— Bay Vasil'in okulunun, yoksulların kanının emildiği ve alınterinin sömürüldüğü senin büronla hiçbir ortak yanı yok.

Bu sözler üzerine Demir Efendi başını iki elinin arasına aldı. Tanrım, oğlu işi nerelere vardırmıştı! Babasına da, ekmeğini yediği yazıhaneye de karşı çıkmaya cüret edecek kadar kararlı bir komünist olmuştu: «Aaah!» dedi, kendi kendine, «işte komünizm aileyi ne durumlara düşürüyor!»

— Boğacağım seni! diye haykırdı, kollarını öne uzatarak. Ama, önünde kaya gibi dikilmiş duran oğlunun iri kıyım gövdesi karşısında fikir değiştirerek, nerdeyse kalın boynu içine gömülünceye dek omuzlarını kaldırdı:

— Pis komünist! Kime çektin sen? Bu kentte büyükbabandan başkasının sözü geçmezdi!

— Yalayacak kemik peşinde koşanlara geçerdi onun sözü!

— Kapa çeneni, alçak! diye bağırdı Demir Efendi tepinerek. Altın çağımızdı o devirler. Ananın ailesine çekmişsin sen, damarlarındaki kan değil zehir sanki. Yüreğin onlarla birlikte çarpıyor.

Konuştuğu sürece, Demir Efendi'nin tükürüklerini yememek için biraz geri çekilmiş olan Kâmil birdenbire geriye dönerek kapıya yöneldi.

... Babasının son sözleri yüreğini dağlamıştı. Sık sık Dane Teyze'ye gidiyorsa, bu oradaki insanları sevdiği içindi. Orada kazançtan söz edilmiyordu; babasının evindeki gibi onu sıkan, boğan gizli kapaklılıklar yoktu.

Küçüklüğünde babası ona sık sık para verir ama. Kâmil bir türlü kullanamazdı bu parayı.

— Hadi bakalım, al şu lek'i ama, harcama sakın! derdi babası parmağını korkutucu bir biçimde sallayarak. Zengin olmak için paranı saklamasını öğrenmelisin. Babandan bile zengin olacaksın sen, altın kaplarda yemek yiyeceksin! Hah! hah! hah! Nerede kutun, göster bakayım! Hadi bakayım, at şunu da içine... Haah, şöyle işte. Yarın, öbür gün bunların yerine cici cici altın paralar koyacağız.

Küçük kumbara dolar dolmaz boşalır, Demir Efendi'nin yeleğinin bir cebinden çıkan lek'ler, öbür cebine girmiş olurdu.

On altı yaşını tamamladığında Kâmil ilk kez yeni bir kostüm sahibi oldu. (O zamana kadar hep babasının ters çevrilen eski elbiselerini giymişti).

— Al bakalım! Ama dolabına doğru dürüst yerleştir haa... Giy bakayım bir dakika, nasıl duruyor üstünde... Belediye başkanınkiyle aynı kumaş, tıpkısı. Bakan oğlu sanacaklar görenler, ha! ha! ha!..

— Hadi, çıkar bakayım artık. Git dosdoğru dolaba as!

Kâmil, babasının ağzından para hesabından başka söz işitmemişti. Portakal ağaçları kurumazsa, kış da beş yıl ardarda yumuşak geçerse bahçenin parası çıkardı... bu yıl tütün iyi olacağa benzerdi, nominal değeri yüz Napolyon olan tütün fabrikası hisselerinin iki yüze çıkması beklenebilirdi! Yahu, altın da amma düştü! Bir Napolyon, doksan dokuz lek. Öğrenmekle bitmez bu işler, öğrenmek isteyen Demir'e gelsin! Altının üstüne yoktur, hele o cânım İngiliz liralarının! Zaten dünya siyasetini hep İngiltere yönetmiştir, bundan böyle de yönetecektir... Ama, Almanlar da savaşı başlatmakta haksız değiller doğrusu. Her şeyden yalnızca İngilizler mi yararlanacaktı yani? Almanların da yaşamaya hakları vardı. Ruslar? Demir Efendi Rusların adını bile anmazdı, ne övmek, ne de yermek için!

Pazartesileri, babasının Büyük Oteldeki oyun faslından sonraki şiş gözlü, asık suratlı yüzünü anımsadı Kâmil. Smokinini dolaba astıktan sonra, kâğıtlarını, dosyalarını toplayıp çantasına tıkar, daha çok altın kazanmak üzere yazıhanesinin yolunu tutardı. Bastonunun, tık, tık diye yere vurması bile Kâmil'e babasının kaldırım taşlarının altında saklı bir defineyi aradığını düşündürürdü. Sağda solda gömülü hazinelerden, definelerden sık sık söz edilirdi evde. Ama, büyükbabasının söylediğine bakılırsa, yıllarca önce bulup çıkarılmıştı hepsi de. Şimdiyse bahçedeki güller, babasının bu boş arayışına bastonuna ve siyah silindir şapkasına dil çıkarır gibiydiler.

Bu evde her geçen gün, Kâmil'in gençlik atılımlarını ve özlemlerini daha da duygusuzca bastırıyordu. Daha uzun süre dayanabilecek miydi buna? Ya

da, kendini bildiğinden beri babasının annesinin ailesine karşı takındığı tepeden bakar tutuma? Eşikte bir an durakladı, sonra, kararını iyice vermiş olarak geri dönüp babasına doğru birkaç adım attı:

— Şunu iyi bil, baba, yüreğim onlarla. Bu sözleri, kendisini uzun süredir uğraştıran bir sorunu çözmüş bir kişinin rahatlığıyla söylemişti. Ben de annemin ailesindenim, yoksullardanım.

Babası yumruğunu sıktı:

— Yoksullar ezilecek.

— Ezilenler başkaldırdı baba, dedi aynı rahat ses tonuyla.

— Bana karşı geliyorsun. Elinden gelse öldürürsün beni. İşte komünizm!

— Sen bugün, ne söylediğinin farkında değilsin!

Demir Efendi'nin sabrı kalmamıştı. Bir şeyler arar gibi iki yanına bakındı, sonra oğlunun üstüne atıldı. Kâmil önce kıpırdamadı ama, babasının tırnaklarının boynuna gömülmekte olduğunu hissedince, kollarını uzatarak onu şiddetle itti. Demir Efendi gerilerken, düşmemek için tutunduğu masanın üstünden kaptığı abajuru bütün gücüyle Kâmil'e fırlattı.

— Geberteceğim seni! Beni rezil ettin! diye bağırdı boğuk bir sesle.

Lambanın demir ayağı Kâmil'in kaşına geldi. Oğlunun yüzünden kan aktığını gören Demir Efendi büsbütün çileden çıktı. Kâmil'in geceleri çıkarken yerinden oynattığı pencere demirlerinden birini kaparak, «Geberteceğim seni!» diye tekrarladı. Ama, oğlunun sakin sesi onu olduğu yere mıhladı.

— Ben gidiyorum, baba. Geri de dönmeyeceğim.

Demir Efendi, elinde kol demiri, odanın ortasında öylece kalakalmıştı. Neden sonra, ileri atıldığında oğlu artık yoktu. Sarsak adımlarla avlunun ortasına yürüdü. Kol demirini elinden bıraktı; bağırmak istediyse de ağzından hiçbir ses çıkmadı. Sanki içinde bir yay kopmuş gibiydi, bacaklarında güç kalmamıştı. «Kalbimi kırdın, oğlum. Kendini de mahvettin. Servetimin vârisi de kalmadı. Komünist olacağına... keşke hovardalık etseydin... kumar oynasaydın!»

Derken, oğlunun Vasil Gjinari konusunda söylediği son sözler geldi Demir Efendi'nin aklına. «Bu itler, bu itoğlu itler, bunak öğretmenler! Hiçbiri işten

anlamazlar, çocukların kafalarına neler sokarlar!» Vasil'in de bu işlere bulaştığından zerrece kuşkusu yoktu. Oğlunun başına gelenin sorumlularından biriydi o da. Bu durumu tezelden düzeltmek gerekirdi... Arkadaşlarını, Vasil'i yitirip, sudan çıkmış balığa dönmezse, eve de dönmezdi Kâmil. Demir Efendi, kapının tek basamağına oturarak doğuya dikti gözlerini. Hiç de iyi durumda değildi. Şakakları çatlayacak gibi zonkluyor, başı ağrıyor, midesi bulanıyordu. Zaman zaman, Almanların kara listesine geçtiğini düşünüyor, çıldıracak gibi oluyordu: «Aman Tanrım! Şimdi gelirlerse mahvolurum, servetim de mahvolur, daha altınlarımı bile emin bir yer bulup saklayamadım. Şu işe bakın, oğlum yüzünden kara listeye geçtim.» Bütün vücudu tepeden tırnağa titredi. Sanki sırtından aşağı bir kova soğuk su boca edilmiş gibi, birden ayağa fırlayarak, kocaman göbeğini hoplata zıplata eve doğru koştu, bir kazma kapıp, paldır küldür mahzene indi. Yarım saat sonra, beline kadar gelen bir çukur kazmıştı bile. Yüzünü ekşitip, durmadan burnunun ucunda çıkan bir sivilceyi kaşıyarak, dolaptan bir gaz bidonu alıp çukurun kıyısına getirdi. Gömmeden önce servetini bir kez daha gözden geçirmek istedi Demir Efendi. Madeni paraları avuçlarken öbürlerinden daha büyük bir tanesine rasgeldi. Tek başına, ötekilerin beşi kadar değerliydi bu. Shushica kenarında oturan salaklardan orman davası için mi almıştı acaba, enayiler davayı yitirmişlerdi bir de üstelik. Yoksa babasından kalan altın dolu çömlekten mi çıkmıştı, Allah rahmet eylesin. Yoksa Şefket Bey Verlaci'den, üstüne oturduğu, kent çıkışındaki tarlalar için rüşvet olarak mı almıştı? Her neyse, aynı çabuk hareketlerle bidonu kapattı. Çukurun dibine yerleştirip üstünü toprakla örttü, toprağı özenle düzleyip ayağıyla sıkıştırdıktan sonra peynir fıçısını da üzerine çekti.

İşini bitirince, Demir Efendi kendisini biraz daha rahatlamış hissetti. Yüreğinin ve kafasının en önemli kısmını peynir fıçısının altına gömmüştü. Kalanıyla da oturup başına gelenler için ağlamaya başladı yine: «Geri dön, oğlum. Yüreğimi yaktın!» Kâmil'i her zaman sevmişti gerçi ama, ne denli sevdiğini asıl şimdi anlıyordu. Oğlu olmayınca altınların ne değeri vardı

ki? Serveti için bir mirasçıya gerek vardı. Bu da oğluna olan sevgisini artırıyordu.

Akşama doğru, kaygıları biraz daha yatıştığında, Demir Efendi olup bitenleri biraz daha dinç kafayla düşünmeye başladı. Bir önceki gece gibi, o gece de gözüne uyku girmiyordu. Canı bir şey yemek de istemiyordu üstelik. Ertesi gün, yazıhanesine gitmedi, her zamanki öğle uykusunu da uyumadı. Saatler geçtikçe sıkıntısı artıyordu: duruma bir çare bulmanın, oğlunun adını komünistler listesinden sildirmenin bir yolu olmalıydı. Yatakta soldan sağa, sağdan sola dönüp duruyor, daha sonra da kalkıp odayı arşınlamaya başlıyordu. İkinci gece, yarım yamalak bir uykuya daldı. Bir ara, garip bir ilhamla uyandı; kalkıp oğlunun kitaplarını karıştırmaya gitti. Boşuna. Kitaplardan birinin içinde, Lumte'nin fotoğrafından başka bir şey geçmedi eline. «Ah kaltak!» diye mırıldandı. «Sen ve baban, Vasil çıkardınız oğlumu baştan!» Fotoğrafı elinde, sanki canlı birisini omuzlarından yakalamış gibi, sıkı sıkı tutuyordu. Sonra tersine çevirip arkasına Vasil Gjinari'nin adını yazdı. Daha ilginç bir şeyler bulabilmek umuduyla araştırmalarına devam etti, sonunda da başı dolabın kapağına dayalı uyuyakaldı. Sabah saat üçe doğru, bir yanına iğne batırılmış gibi, sıçrayarak uyandı Demir Efendi ve elinde Lumte'nin resmi, şafak sökene dek holü arşınladı durdu.

Kenti saran sessizlik garip bir biçimde yüreklendiriyordu onu, bir şeyler yapmalıydı...

... Hayır, iş elbisesi giyilecek durumda değildi, lekelenmiş buruş buruş olmuştu. Zaman geçirmeden gidip redingotunu giydi, bastonunu kaptı, silindir şapkası elinde dazlak kafasını herkese göstermek istiyormuş gibi, gözleri yere eğik sokağa çıktı. Yürüyüşünde, hareketlerinde, bakışlarında hiçbir canlılık yoktu, robot gibi gidiyordu. «Şimdiye dek politikadan uzak durmuştum. Çünkü çıkarlarıma dokunmamıştı kimse. Ama, mademki zorladınız beni, vârisimi de elimden aldınız, şunu iyi bilin, komünistler, karşınıza almış oldunuz beni. Kılıcımı çektim. Hele bekleyin biraz, 'kurtarıcı' bozuntuları, kim daha güçlüymüş göreceğiz!..» Demir Efendi, bir yandan yürüyor, bir yandan da bu düşünceleri kafasında evirip çeviriyor-

du. Yarım saat sonra, gitmeyi tasarladığı yer yerine kendisini yazıhanesinin önünde buldu. Alışkanlıkla gelivermişti. Bir küfür savurup, yere tükürdü, silindirini kafasına geçirdi ve herkesin evinden çıkıp işine gittiği saatte, Demir Efendi evinin yolunu tuttu.

Odasına kapanıp, perdeleri çekti, soyundu, kafasını tulum gibi şişmiş ellerinin arasına alarak kendini yatağın üstüne attı. Yavaş yavaş kendine geliyordu. Oraya gitmemekle iyi etmişti... Tarafsızlıktan o kadar çabuk vazgeçilir miydi? Son dört yılda politikaya bulaşmamıştı da şimdi mi kendisini tehlikeye atacaktı? Almanlarla Ruslar, Ballicilerle Komünistler, varsın yesin birbirlerini. Demir Efendi'ye mi kalmıştı hesapsız bir adım atmak?! «Biraz daha bekleyeceğim. Kimin kazanacağı belli olmaz daha, belli olsaydı anlardım zaten!..» Bir süre daha, şans Demir Efendi'ye yardım etti, az kalsın dalacak olduğu girdaba kapılmasını engelledi. Oğluna gelince, sağlam kafayla düşündüğünde bir çaresini bulacaktı elbette... Avukat bu düşünceler içindeyken derin bir uykuya daldı, gece olana kadar da uyanmadı.

Demir Efendi, sokaktan gelen gürültü ve bağrışmalarla uyandığında gün henüz ağarmamıştı. Çapaklı gözlerini açtığında, perdeye rağmen kuvvetli bir ışık görüp şaşırdı. Olduğu gibi, don gömlek hole çıktı. Alevlerin parlaklığı burada daha iyi belli oluyordu. Sanki tüm kent, kendi mahallesi, kendi evi yanıyormuşcasına güçlüydü alevler. Sendeledi, bir eli, göğsünü delip çıkacakmış gibi çarpan yüreğinin üstünde, sedirin kıyısına çöktü. «Aman, Tanrım! Nasıl bir felaket bu!»

Yangın, biraz sonra büyüdü, alevden diller gökyüzüne yükselmeye başladı. Zaman zaman bulutların arkasına gizlenen mehtap da, altın bir tepsi gibi ortaya çıkmıştı, birkaç yıldız donuk donuk parlıyordu. Kimi zaman her yer birdenbire aydınlanıyor, duvarlar, evlerin çatıları, bacaları, portakal ağaçlarının tepeleri iyice görünür oluyor, sonra, alevler şiddetini yitirince kent yeniden derin bir karanlığa gömülüyordu. Alevler canlandığında, ilk aydınlananlar minarelerle, caminin bahçesindeki selviler oluyor, sanki için için yanıyormuş gibi, alevsiz ve dumansız bir kızıllığa bürünüyorlardı.

Asırlık evlerin kupkuru olmuş asırlık iskeletleri tümüyle komürleştiğinde alevler azalmaya yüz tuttu ama korların cehennem sıcaklığında hiçbir azalma olmadı. Kraste dağından birdenbire esmeye başlayan rüzgâr, kıvılcımları gökyüzüne fırlatıyordu. Uzaktan bakıldığında, göğü kaplamış ve yükselip kaybolan ateşböceklerini andırıyordu bu kıvılcımlar.

Hâlâ yanmakta olan birkaç ahşap parça Demir Efendi'nin avlusuna bile düştü.

Sonra şimşekler çaktı, gök gürledi ve bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı.

Şafak sökerken, kentin sokakları düdük çalarak oradan oraya koşuşan askerlerle doldu. Kapılara güm güm vurulduğu işitiliyor, bağırışlar, çığlıklar yükseliyor, çocuklar ağlıyor; anacaddelerden yıldırım hızıyla geçen zırhlıların, kamyonların ve öteki askeri araçların gürültüleri bile bunları bastıramıyordu.

... Demir Efendi anahtar deliğinden birkaç SS'in kadınlı erkekli bir grubu önüne katmış götürmekte olduğunu gördü. Anneler çocuklarını sessizce bağırlarına basmışlardı. Demir Efendi, kan eme eme şişmiş, ama hâlâ doymamış kocaman bir sülük gibi yapışmış olduğu kapının ardından, «Parti hapı yuttu. Partizanların aileleri de. Ne mutlu bu fırtınadan paçasını kurtarabilene,» diye söylendi. Sonra alkına geldi: «Pekiyi ama, ben neyi bekliyorum,» diye sordu korkuyla kendi kendine, «ben de komünistlere karşı değil miyim?» O zaman, oğlunun kendisine hiçbir zaman gerçekten tarafsız olmadığını söylemekte haksız olmadığını hatırladı.

— Evet, dedi yüksek sesle, Balli'yi tutuyorum ben. Uygar Almanya'yı tutuyorum!

Sabah, kentin üstüne yoğun bir sis çökmüştü. Yolda yürüyenler kaldırım taşlarını, yol kıyılarındaki duvarları ancak görebiliyorlardı. Demir Efendi yanmış evlerin yıkıntılarını görmeye çalışarak yavaş yavaş ilerliyor ama, gözleri kalın sis perdesini delemiyordu. «Kör oldum! Kör oldum!» diye söylenip duruyordu kendi kendine.

«Hayır, kör olmadın,» diyordu, içinden gelen bir ses.

«Bir tek ben kör oldum,» diyordu Demir Efendi, yoldan gelip geçen başkalarıyla karşılaştıkça. Ağır

aksak ilerleyen yalnızca kendisiydi, ötekiler çabuk çabuk yürüyor, sanki hiçbir şey olmamış gibi yüksek sesle gevezelik ediyorlardı.

Saat yedide, Demir Efendi, bu kadar erken yaşta kör olmanın verdiği umutsuzluk duygusu içinde Gestapo bürolarının bulunduğu yapının karanlık merdivenini tırmanıyordu...

Binbaşı Franz'ın yanından çıkarken, işin bu kadarla bittiğini sanıyordu Demir Efendi. Verdiği bilgiler Gestapoda önemle dinlenmiş, şef iki yardımcısını çağırtarak, Demir Efendinin yanında Lumte'nin fotoğrafını göstermiş; okulun, evin ve bahçenin konumunu ve çevresini özenle incelemelerini emretmişti. Araştırma ertesi gün sona erecek, bir sonraki günün sabahıysa öğretmen, kızı ve komünist çetesinin üyeleri Gestapo zindanında uyanacaklardı.

Demir Efendi'nin şefle görüşmesi kısa sürmüş ancak, yine de avukat yüreğinin cız etmesine engel olamamıştı. Derin bir iç sıkıntısıyla evine döndü. Aslında, daha basit bir sonuç ummuştu: Vasil kentte tutuklanacak ve iş kapanmış olacaktı. Böylece, Demir Efendi de yansızlığını koruyacaktı! Ama, işler o kadar basit değildi!.. Ya gerçekten okul, Binbaşının hemen kuşkulandığı gibi, komünist üssüne dönüştürülmüşse (Demir Efendinin aklına bile gelmemişti bu), ya oğlu da oradaysa! Ya o budala oğlu, kızın ardına takılıp, Vasil'in evine gittiyse? Ayıkla o zaman pirincin taşını! «Hey, yüce Tanrım!»

Demir Efendi o akşam harekete geçmeye karar verdi. Oğlunu bulacak, bir gece için olsa bile arkadaşlarından ayıracaktı. Ama nerede bulacaktı?

En güzel elbisesini giydi, bastonunu aldı ve araştırmalarına nereden başlaması gerektiğini pek de bilmediği halde yola koyuldu. Uykusuzluktan gözleri kızarmış, uzun bir hastalıktan kalkmış gibi yüzü sapsarı olmuştu. Ağır ağır yürüyor, iri ve hantal gövdesi kaldırım taşları üzerinde tak-tak-tak diye tempo tutan gümüş saplı bastonuna dayanarak ayakta durabiliyordu. Zaman zaman yol ağızlarında duraklıyor, onuncu, yirminci kez aynı nakaratı söyleyip duruyordu:

— Nereye gidebilirim ki, gidip kendimi dereye atayım, daha iyi!

Gerçekten de, Demir Tapia Efendi'nin evine dönüp, korku içinde başına gelecekleri beklemekten başka yapabileceği iş yoktu... Ama, Demir Efendi'ye yaşama gücü veren gizli bir umudu daha vardı: bir ay kadar önce oğlundan aşırmış olduğu, SAIDIE sigara fabrikasındaki genç komünist işçilerin listesi. Bu kâğıdı da, kitaplarla birlikte ateşe atıp yakmadıysa, bunun için yakmamıştı işte! Oğlunun başına birşey gelecek olursa, Almanlara bağlılığını belgelemek için kozu bu kâğıt olacaktı işte. Uzun süreli avukatlık mesleği ona kişinin mutluluğunun başkalarının felâketi üzerine kurulduğunu göstermiş değil miydi, kendisi de çıkamazdı bu kuralın dışına!

«Ah! Tanrım!» diye inledi Demir Efendi. Çıkmaza girmiş olduğunu vücudunun bütün hücrelerinde duyuyor, ancak gerilemenin olanaksızlığını da biliyordu.

Aslında, gerilemeye niyeti de yoktu zaten... Bir an önce eve dönüp listeyi emin bir yere saklamak için adımlarını sıklaştırdı.

Evine yaklaştıkça, daha da sık, «Ah! Tanrım!» diye söyleniyordu kendi kendine, Elbasan'ın bilge kişisi.

ALTINCI BÖLÜM

GÜNLÜK YAŞANTIMIZDAN DİLİMLER

— Neredeyim? diye sordu Mark.

— Dine Usta'nın evinde evladım! diyen Dane Ana, Mark'ın en sonunda kendine geldiğini gördüğü için sevinçliydi.

Gözlerini göğsündeki sargıya çeviren Mark, hafif bir sesle «Evet!» diye mırıldandı.

Son yirmi dört saati hep bir çift soğuk elin gözkapaklarına tazyik ettiği ve bir ağırlığın göğsüne bastırıp soluk almasını engellediği duygusuyla geçirmişti. Zaman zaman kendinden geçmiş, görünmeyen kişilerle tartışmış, sonra yine bilincini yitirerek yatağın bir köşesine büzülüp, uzun süre öylece kalakalmıştı.

— Evet... diye yineledi, birşeyi anımsamaya çalışan birisi gibi.

Şimdiyse, tavana, odanın tek penceresinin kapalı perdelerine ve kapının önündeki kan lekesine bakarken iki gün önce kışlanın avlusunda olup bitenleri, bağrışları, cephane deposunu saran alevleri ve makineli tüfeğin takırtısını anımsıyordu... Sonra sağ omuzunda duyduğu acıyı. Ondan sonra her şey karanlıklara gömülmüştü.

Bugün gözlerini açtığında kendini daha iyi hissetmişti. Biraz canlanır canlanmaz, sarsak hareketlerle yastığının altında tabancasını araştırmaya başladı:

— Nerede? Nereye koydunuz onu? diye sordu, başucunda oturan Dane Ana'ya.

Dane, ilk iki gece öyle korkmuştu ki, her an Almanların kapıya dayandıklarını sanıyordu. Ama Almanlar ne ilk, ne de ikinci gece geldiler. Sonunda Dane Ana da biraz yatışmıştı.

— Hangi tabanca evladım, kırmızı kılıflıyı mı? diye sordu, Mark'ın dudaklarının kuruluktan kurtulmuş olmasından duyduğu sevinci saklamayarak.

— Evet.

— Korkma. Tabancan Dine'de. Çarşıdan döner dönmez veririm sana.

Bir süre sonra Dane sordu:

— Söylesene, Mark, hani o zaman almaya gittiğin kılıf mı bu?

— Evet Anacım.

... Bir gün, epey olmuştu, ulusal kurtuluş hareketi henüz başlangıç aşamasındayken, gerilla birliği kentteki askeri fırınlardan birini sarmış ve yarım saat içinde kırk kentalden fazla unu kamyona yüklemişti. Fırına ilk giren de son çıkan da Mark olmuştu. Ama, kamyona atlayıp kola koyuldukları sırada tabancasının kılıfını fırında unutmuş olduğunu hatırlayıvermişti. Yarım saat sonra kamyondan atlayıp, fırına dönmüştü. Fırına tekrar nasıl girebildiğine kimse akıl erdirememişti ama, akşam Mark arkadaşlarının yanına döndüğünde kırmızı kılıf yine belindeydi.

Bir yıl sonra, partiye girmesi tartışılırken arkadaşlarından bazıları Mark'ın tarafını tutmak istemedi. Delikanlıysa, her zamanki soğukkanlılığıyla sonucu bekliyordu. Neticede, oylar sayıldığında adaylığının ucu ucuna kabul edildiği görüldü. Karşıt oylar da hemen hemen yarıya yakındı. Mark, yavaşça ayağa kalkmış ve kaşlarını çatarak:

— Biliyorum, demişti. Kılıf yüzünden... Ama, böyle bir kılıfı da bırakamazdım, değil mi?

— Mark, boş ver şimdi kılıfı da, Katrina'dan mektup alıp almadığını söyle bana, dedi, yanına bağdaş kurmuş oturan Dane Ana.

Mark, ağzının içinde birşeyler geveledikten sonra, «Bana da mı?» gibilerden baktı Dane'ye:

— Kimden söz ediyorsun sen, Anacım?

Keyfi yerinde olduğu zamanlarda Dane, iğneli konuşmayı, yakınlarının ufak tefek sırlarını öğrenmeyi ve kendi gençlik dönemini —söylediklerine inanmak gerekirse, pek sevimli bir genç gelinmiş!— anlatmayı pek severdi.

— Anlamazlıktan gelme boşuna! dedi Mark'a. Bir yıl önce partizanlara katılan Katrina'yı ne çabuk unuttun!

— Katrina mı? Haa, şu Katrina.

— Eşi bulunmayacak bir kız.

Mark, gülümsediği görülmesin diye başını çevirdi.

— Âşık değilim ona. Zaten o da bana değildi.

— Masal anlatma bana, aranızdan su sızmadığını herkes biliyordu!

— Önemli değil. Artık hoşuma gitmiyor, fikir değiştirdim.

Dane'nin keyfi kaçmıştı:

— Neden yavrum?.. Gör bak, ben de hikâyenizi partinin bölgesel komitesinde anlatmazsam. O zaman görürsün.

— Yapma Anacım. N'olur yapma bunu. Mahvedersin beni.

Şakalaşırken çocuk gibi neşeleniyordu Dane:

— Üzülmene gerek yok, dedi. Siz olmadan da kadınlar işlerini hallederler.

Mark, taşı gediğine koymakta gecikmedi:

— Elbette, ama Katrina gibi tembeller değil!

— Seni yaramaz seni! diye muzipce karşılık verdi Dane. Sonra da oğlunun uyumakta olduğu odadan bir ses işitince hole çıktı.

Biraz sonra da, Mark'ın başucunda Dane'nin yerini Petrit aldı. Dane de, holde oturup örgüsüne devam etti. Arasıra, delikanlıların konuştuklarının bir iki kelimesi kulağına çalınıyordu.

— Şu işe bak! Ellerim neye benzemiş!

— Neye benzemiş? diye sordu, Mark'ın derdini anlamayan Petrit.

— Neye benzeyecek! Bebek elleri gibi yumuşacık olmuş. Nasır kalmamış avuçlarımda. Hatırlıyor musun, köylere gönderdiklerinde neredeyse bitler yiyip bitirecekti beni. Doğru dürüst kaşınamıyordum ki pamuk gibi yumuşak ellerle. Ama gösterdim onlara. Köylülerden birinin evinin yıkılan duvarını onardım.

«Çocuklara iş gerek,» diye mırıldanıyordu holde Dane kendi kendine. Seslerini alçalttıkları zaman da, ne dediklerini daha iyi işitebilmek için pencereye yaklaşmaktan kendini alamıyordu.

— Söyledim ya sana, diye diretiyordu Mark.

— Haydi oradan, enayi! Benden de mi gizleyeceksin? Petrit sanki hikâyeyi ilk kez işitiyormuş gibi yapıyordu.

— Aşk, arkadaşlığın üstüne çıkıyor galiba! Zamanı geldiği için söylüyorum bunu sana, Ama sen...

— Anladık, anladık, çıkar dilinin altındakini!
— Ne diyeyim istiyorsun. Yazdık birbirimize.
— Öyleyse anlaştınız, ha?
— Oğlum, senin anlaman iyice kartlaşmış!
Kısa bir aradan sonra Dane Ana yine Mark'ın sesini işitti:
— Partizan hastanesine gider gitmez, gelip beni bulmasını yazacağım...: Niyetim ciddi.
— Yani, oraya evlenmek için gidiyorsun öyle mi? diye sırıttı Petrit.
— Daha neler! O işi savaş sonrasına bıraktık. Bundan kimseye de söz etmeyeceğini umarım.
— Söz! Merak etme.
— Bundan daha azı için dedikodu ediyor insanlar «Katrina'nın peşinden koştu. Koskoca herif utanmıyor, âşık oldu», diyecekler.
— Ne var bunda? Herkes âşık olur.
— Kapasana çeneni! diye sinek kovar gibi bir elini sallayarak sözünü kesti Mark. Nasıl yani? Burjuvalardan mı ileri gideceksin?! Şunu iyi dinle, aşk erkeklere yaramaz. Ciddiyetsizlik olur. İşçi sınıfı kendi göreviyle uğraşmalı, böyle incir çekirdeğini doldurmayacak işlerle değil. Oysaki ben...
Mark ensesini kaşıyıp, yüzünü buruşturdu. Hapı yuttum ben. Kendimi kurtarmaya çabalıyorum ama, başaramıyorum. Hastalık yüreğimi sarmış. Onun için sana 'tut çeneni' diyorum. Yoksa tefe koyarlar bizi.
Onlar konuştukça, Dane de sedirin kıyısında mırıldanıp duruyordu:
— Seni şeytan çekici seni! Katrina'nı özlüyorsun ha?
Çıkmadan önce Petrit annesine toplantıya gideceğini, ondan sonra da bütün gece matbaada işi olduğunu söyledi. Bu kez Dane, ne annelerin sevgili oğullarına verdikleri öğütleri verdi Petrit'e, ne de bir geceyi daha dışarıda geçireceği için sitemde bulundu. Yalnız, oğlunu bahçe kapısında durdurarak elini tuttu ve yumruğunu ölçtü.
— Söyle bana koca yaramaz, desenli mi olsun istersin, düz mü?
Petrit, beyaz yün çorapların süslü püslü olmasın-

dan pek hoşlanmazdı ama, annesinin ne istediğini anladığından aksilik çıkarmak istemedi:

— Nasıl istersen anne, ama öyle pek fazla cicili bicili olmasın.

— Damat çorabı gibi yani!

— Hoşçakal Dane! dedi Petrit eşiği atlarken. Mark'a iyi bak. Doktor köyden döner dönmez, gönder birini gelsin. Bu kurşun yaralarının ne yapacağı belli olmaz.

Bu sözlerden sonra ayrıldılar. Petrit uzun adımlarla bahçeyi geçti. Güzelliğini saklamak ister gibi —annesi, ayı kıskandıracak kadar güzel olduğunu söylerdi— başını bir omuzuna doğru eğmişti. Bir gün önceki yağmurdan yeşil bir kadife gibi canlanmış olan otları ezmemek için Petrit zikzaklar çizerek meyve bahçesinin arkasına geldi.

«Evine iyi bakacak!» diye düşünüyordu, arkasından bakan Dane Ana. «Allah vere de Lumte'yle evlenebilse!»

Bahçenin dibine varmış olan Petrit, çitten atlayarak, komşunun bahçesinde gözden yok olmuştu.

Avluya dönerken Dane, iki damla yaşın yanaklarından süzüldüğünü hissetti.

— Allah onu korusun, diye dua ederek, kentten henüz dönmüş olan Dine Usta'nın çekiç seslerinin geldiği hangara doğru yöneldi.

Dane, bir an avlunun orta yerinde durarak, elini gözüne siper edip güneşe baktı. Yaşlı insanların tecrübesiyle, öğle yemeği zamanının yaklaştığını anlıyordu. Dut ağacının gölgesi eşiğe kadar uzanmıştı. «Aklım neredeydi ah, keşke çocuğu yemek yedirip de göndereydim,» diye yerindi.

— Haydi, Dine! Gel de bir şeyler atıştıralım, diye seslendi, ustanın elinde kalan son birkaç parça takım taklavatı yerleştirdiği hangarın kapısından.

— İyi fikir, dedi, beriki. Geliyorum.

Bir dakika sonra da, tüfeği elinde, terli boynunun altında bir peçete, Dane'nin hole serdiği kilimin üstüne bağdaş kurmuş oturuyordu.

... Dine Çeliku Usta ellisini yeni geçmişti ama, kırçıl ve kirpi dikeni gibi saçlarıyla altmışından fazla gösteriyordu. Kemerli burnunun hemen üstünde, iki kaşının ortasında, sarhoş olduğu bir gün babasından

yediği dayağın anısı olan bir yara izi vardı. Demircilerin pek çoğu gibi, Dine Usta da bir deri bir kemik, kupkuru bir adamdı. Çökük yanaklarının üstünde fırlak elmacık kemikleri bir çift çekiç gibi duruyordu; ama, kıllı ve kaslı kolları hâlâ çok güçlüydü. Partinin, ülkeyi kurtaracak ve ardından, insanların eşit olacağı aynı yaşamı paylaşacakları komünizmi «yaratacak» olan Partinin kurulduğunu öğrendiği günden beri delikanlılarla «kaynaşmıştı». Koşullar Dine Usta'nın, babası sağken evlenmesini olanaksız kılmış, babası öldükten sonra da bir türlü iki yakasını bir araya getirip yuva kuracak duruma ulaşamamıştı. Günden güne yaşlanıyor, saçları ağarıyor, hâlâ evlenmiyordu. Şu yeryüzünde yerini alacak bir vârisi olmayışına pek üzülüyordu Dine Usta. Yaşamı boyunca yalnızlık çekmiş, delikanlılarla «kaynaştığı» günse, kocaman bir ailenin bireyi olduğu duygusu yaralı yüreğine merhem olmuştu. Kentli delikanlıların yazı makinelerini onardığında, ya da maymuncuklarını eğelediğinde, merakla dolup taşan bu gençlerin arasında büyük bir mutluluk duyuyordu. Onlarla politikadan konuşur, eski hikâyeler anlatır, sonra sanki yalvarırcasına:

— Yahu çocuklar, derdi, neden gelmiyorsunuz benim eve? Çevresindeki bağ bahçelerde şeytan bile yolunu şaşırır. Bildirileri birlikte basar, sabahları peynir ekmek gibi dağıtırız.

— Üzülme, Dine Usta, derlerdi gençler. Senin evine de sıra gelecek.

Kaşlarını çatarak, «Elbette! Elbette!» derdi Dine. «Öyle ya, ihtiyarların yanında canınız sıkılır, değil mi?»

Birkaç gün önce, Dane ile oğlu kendilerini evine alıp alamayacağını sormuşlardı:

— Kusura bakma, Dine!

— Hoş geldin, Dane! Hoş geldin! Nur içinde yatsın, kocanla biz boşuna kan kardeşi olmadık!

Dine, kaçak bir komünistle annesini evinde barındırmaktan mutluluk ve gurur duymuştu. Ama yine de en büyük mutluluğu, tüfekleri onarmak için dağlara çağrılmasıydı. O ortada görününce, ana tavuğun çevresini saran civcivler gibi, partizanlar etrafında toplanır, usta da keyifle gırtlağını temizleyerek, tüfeği sahibine uzatırdı.

— Bu benimki mi, Usta? diye sorardı partizan.

— Seninki ya, oğlum. Seninki elbet!

— Bravo, Usta! Tanınacak gibi değil. Eline sağlık! Yepyeni olmuş.

Dine Usta, kırçıl bıyıklarını kemirerek başını eğer, heyecanını göstermemeye çalışırdı.

Çoğu kez, partizanlar tüfeklerini hemen denemek isterlerdi. Bu anlarda Dine Usta'nın yüreği duracak gibi olurdu. Partizan, uzaklarda beyaz bir çakıl taşına nişan alır, ateşten sonra taş yok olduğunda, silahçı gözleri yaşararak, kendi kendine: «Şu kartalın oğulları da değme nişancı,» diye mırıldanırdı.

Bölük, yürüyüş düzenine geçip, şarkılar söyleyerek dağın yamacına tırmanmaya başladığında, Dine Usta ufak bir tümseğin üstüne çökerek, gözden silininceye dek partizanları izler, «Ah! Çocuklar, bacaklarımda güç olsaydı da, ben de sizinle gelebilseydim,» derdi dişlerinin arasından; sonra, kentte kendisini bekleyen öbür çocukları düşünerek, yüzü ışıl ışıl, evin yolunu tutardı.

— Kenti ateşe verdiler, yabaniler! On iki partizanın evini yaktılar, dedi Dine üzüntüyle, peçetesini dizlerine yayarken.

Bu sözler Dane'ye üç ay önce İtalyanlarca yakılan kendi evini anımsatmıştı. İçinde çocuğunun birkaç parça çamaşırı olan bir torbadan başka bir şey kurtaramamıştı o gece. Evden çıkar çıkmaz da, torbasını süngülerle yırtıp içindekileri ateşe atıvermişlerdi. Dane Ana kentte dolaşıp durmuştu, yalnız ve çaresiz, ne yapacağını, nereye sığınacağını bilemeden. Ertesi sabah gidip Dine Usta'nın kapısını çalmış, Usta da buyur etmişti kendisini. Gelin geldiği, içinde anne olduğu ve yaşlandığı evini yitirmek yüreğini dağlamıştı Dane'nin, ama bunu belli etmez, konuşmaları o konuya getirmezdi. Dine, bir gece önce ateşe verilen evlerden söz ettiğinde de içini çekerek:

— Evler yine yapılır ama, insanlar geri gelmez, dedi.

— Doğru! Allah vere de Mark kurtulsa!

— Alınyazısında uzun ömür varsa erken ölmez, diye karşılık verdi Dane. Yine içini çekti, o gece gelmeyeceğini söyleyen oğlunu düşündü.

Konuşurken bir yandan da örtünün üzerine suda

yumuşatılmış iki mısır ekmeği tabağıyla içinde ufak bir parça peynir yüzen salamura tepsisini yerleştirmişti. İhtiyarların ikisi de dişlerinden şikâyetçi olduğundan peynir de yumuşaktı. Dine, daha ikinci lokmasını yutmamıştı ki, uzanıp yanında duran tüfeğini eline aldı.

— Bir an rahat durmaz ellerin, dedi Dane. Yemeğini ye, tüfeklerin kaçmıyor ya!

— Haklısın, Dane. Ama bak nasıl da parlıyor!

— Doğru söylüyorsun, Dine. Dane gerçekten de böylesine güzel bir tüfek daha görmemişti.

Dine Usta nasırlı avuçlarıyla tüfeğin namlusunu okşadı, sonra işaret parmağını cilalı dipçiğin üzerine özenle kazınmış olan orak çekicin üzerine koydu.

— Rus tüfeği bu, Dane.

— Deme! Nasıl da gelmiş buralara kadar?

— Gerçeği söylemek gerekirse, ben de bilmiyorum. Söylediklerine göre armağanmış.

Dane de yemeğini unutmuştu.

— Söylesene Dine, kim kullanıyor bu tüfeği?

— Bu tüfeği mi? dedi Dine Usta keyifle gülümseyerek. Büyük komutanın tüfeğiydi bu, Shpat'daki bütün partizanların komutanının. Günün birinde çok hoşuma gittiğini görmüş, omuzuma takıverdi, öylece. Önce istemedim, kabul etmemem gerektiğini düşündüm ama, dinlemedi: «Al sen bunu Usta,» dedi. «Benim bir tüfeğim daha var,» dedi. «Böyle bir tüfek, senin gibi silah ustasına yakışır,» dedi. Daha fazla direnemedim, aldım. Ona da benim eski Belçika tüfeğimi verdim.

— Vay canına! dedi Dane, ürkek ürkek namluya dokunarak. Nesini onardın bunun?

— Hiçbir şeyini; yalnızca silip parlattım.

— Yalnızca silip parlattın, demek!.. Ne bu?

— Arpacık.

— Arpacık nedir Dine?

— Görmüyor musun? Bir İtalyan mermisi çarpıtmıştı da.

— Deme! Peki ama, bu iğne gibi sivri küçük zımbırtı neye yarıyor?

Dine Usta, kendini tutamayarak güldü:

— O zımbırtı olmadan tüfek hiçbir işe yaramaz. Nişan alınır onunla!

— Bak hele! dedi Dane, tepsiyi bir yana iterek. Göster bakayım bana, nasıl oluyormuş bu!

— Nişan almayı mı? Hemen gösteririm.

Dine Usta, bir delikanlı çevikliğiyle yere diz çöktü.

— İşte bak... bu dipçik, göğsüne dayayacaksın, böyle. Bacanın üstündeki teneke parçasına bak şimdi. Gördün mü? Arpacığı yerleştir şimdi...

— Ne arpacığı, Dine? Cehenneme gidesice! Unuttum arpacığı!

— Şuradaki iğne işte!

— Bak böyle daha iyi anlıyorum.

— Teneke parçasına doğru çevirdin mi? İyi, gezle aynı çizgi üzerine getir şimdi. Şuradaki küçük çentik, gördün mü? Hazır mısın?

— Hazırım.

— Öyle değil! Böyle vuramazsın, sol gözünü kapatacaksın, yoksa...

— Allah kahretsin! Kapatamıyorum.

— İkisini birden kapatmasana yahu!

— Olmuyor ki. Birini kapatmak istiyorum, öbürü de kapanıyor!

Dine Usta, ayağa fırlayarak avucunu Dane'nin sol gözüne kapattı.

— Görüyor musun şimdi?

— Görüyorum, Dine ama, neden bu hınzır teneke nöbete tutulmuş gibi zıplayıp duruyor?

— Allah iyiliğini versin Dane! Zıplayıp duran teneke değil, senin ellerin!

Dane üzgün üzgün baktı:

— Öyle mi? Öyleyse ben hiçbir zaman ateş edemem, faşistleri de öldüremem!

— Kim demiş onu? Öldüreceksin, hem de nasıl! Ama önce bir yerden destek alman gerek.

— Nereden destek alayım ki?

— Ne bileyim ben? Diyelim ki yastığı.

Dane, sözü ikiletmeden yastığı yanına çekip dirseklerini dayayıverdi. Yüzükoyun örtünün üstüne uzanmıştı.

— Gördün mü?.. Haydi, şimdi ateş et!

— Aman, aman! Tüfeği iyi hazırla. Şeytanlar doldurduysa ortalık ayağa kalkar.

— Korkma Dane. Şeytanın elinde Rus mermisi

yok, diye güldü Dine ve kurşunu namluya sürermiş gibi mekanizmayı çalıştırdı.

Dane, elinden geldiğince dişlerini sıktı ve «Trak» diye bir ses işitildi.

«Hah! hah! hah!» İki ihtiyar gülmekten katılıyordu.

— Öldürdün onu Dane!

— Evet, işe bak. Oğlumla dağda bir ay kaldım da tek bir mermi atmadım. Aklım nerdeymiş o zaman!

— Umudunu yitirme, yine gidersin dağlara.

— Dinle beni, Dine. Oğlumun tüfeğini de böyle silip parlatmalısın.

— Ona bir makineli vereceğim.

— Tak-tak-tak-tak yapanlardan mı?

— Evet, Dane, onlardan. Pırlanta gibi bir oğlun var senin.

Dane, tüfeği yanına koyup, bağdaş kurarak oturdu.

— Doğru dedin, Dine. Oğlum gibi bir ikinci bulamazsın. Köylülerle partizanlara öyle bir «korfirans» verdi ki, sinek uçsa duyulurdu. Nasıl ateş ettiğini görmeni isterdim dağlarda; kaşının içinde hangi kılı vurmasını istiyorsan, söyle onu vursun! Partizanlar, gerilla müfrezesi için mutlaka onu da istiyorlar... nasıl denir, siyasal... şeyleri için...

— Komiser, Dane.

— Tamam, ondan işte. Ama, ben kendimi tutamadım. Bu sözcüğü işitir işitmez ayağa fırlayıp bağırdım söyleyene: «Nasıl, nasıl! Komiser mi? Arabasını çarşıya beyaz eldivenle götüren şişko Rrap gibi mi? Allaha şükür, işçi benim evladım! Şişko Rrap'tan da yüz kez iyi. Tütünü nasıl kıydığına bakın hele, tıpkı kadayıf telleri gibi yapıyor!» Partizanlar güldüler bu sözlerime, «Korkma, Ana,» dediler bana. «Senin oğlunu 'pulitika' da birinci yapacağız...»

Dane peçetesini yeniden dizlerine yerleştirdi. İhtiyarlar, sessizlik içinde yemeklerini yediler. Buruşuk yüzlerinde memnunluk ve iç huzuru okunuyordu. Belki de Dine, tüfeklerini onarması için kendisini çağıran delikanlıları, Dane de genç yaşına karşın büyük işler başaran oğlunu düşünüyordu.

Yemekten sonra, partizanların yanına gitmek için Dine dağın yolunu tuttu.

— Güle güle Dine. Sağlıcakla git, sağlıcakla gel!
— Sağ ol, Dane.
— Dinle, komutana da partizanlara da selam söyle benden. İhtiyar Dane'yi unutmadıklarından eminim.
— Mark'a iyi bak. Tabancası dolabın rafında.
— Dane yaşadıkça sen korkma; küçüğün kılına zarar gelmez.

Lumte, ara sokaklardan ve bahçelerden geçerek epeyi dolambaçlı bir yol izledikten sonra durup kentin merkezinden yükselen uğultuya kulak kabarttı. Çocukluk döneminde, pazar kurulan alana gitmeyi nasıl da severdi.

...Belediye binasının yanında, Tohum ve Sebze Pazarına açılan sokaklardan arkası gelmeyen bir kalabalık akıp duruyordu. Kimileri çuvallarının altında iki büklüm olmuş, sokağın daha tenha olan yanından ilerleyerek kendilerine yol açmaya çalışıyorlardı. Az daha öteden bir arabanın tekerlek sesleriyle arabacının gürleyen sesi yükseliyordu:

— Değmesin!

Ayak sesleri, kalabalığın uğultusu, hayvanların nallarının taşlar üzerindeki gürültüsü arabacının sesini bastırıyor, adam olanca gücüyle bağırmak zorunda kalıyordu:

— Değmesin! Dikkat! Deeeh!

Sesler gibi görüntüler de her an değişmekteydi. Sokak, köylü kadınların kenarı dantelli kırmızı başörtüleri, erkeklerin kırmızı, kiminin beyaz takke ve bereleriyle döşenmiş gibi görünüyordu uzaktan. Bir kıyıda kırmızı entarili, bileği altın bilezikli genç bir gelin incecik ayakkabılarıyla taştan taşa sekiyor, öte yanda siyah harmanili bir kentli kadın görülüyordu. Genç kadın, sepetini taşıyan hizmetçisi, zarif yürüyüşüyle pazar yerindekilerin dikkatini kendi gençliği, güzelliği ve zenginliğinin üzerine çekmek ister gibiydi sanki; ama kimsenin ona dikkat edecek zamanı yoktu. Köylülerden kimisi yükünün altında iki kat; kimisi hayvanın yularına yapışmış bir an önce işlerini bitirip köylerine dönmek telâşındaydılar! Bitip tükenmeyen işleri bekliyordu onları köylerinde. İşte

aralarından biri: dudakları kupkuru, belki de o gün boğazından birşey geçmemiş ama yine de neşeli, gözleri ışıl ışıl; torbasının ağzından esmer bir çörek görünüyor, çocuklarına, ya da torunlarına kırk yılda bir yiyebildikleri bir şeyi götürüyor.

Pazar kurulan günler, pazar meydanı, küçük kentin yabancı askerlere rastlanmayan tek yeri oluyor. Nedendir bilinmez! Kalabalık arasında itiş kakışı sevmiyorlardı belki de. Ama ertesi gün, çivili botların sesi yine alanı kaplayacak; daracık sokaklar, basık evler yeniden canlılık kazanabilmek için bir hafta sonraki pazarı beklemeye koyulacak.

... Bugün Lumte, bahçenin ortasında ayakta durmuş pazar yerinden gelen sesleri ayırt etmeye çalışıyor: bu at kişnemesi, bu araba gıcırtısı, şu günboyu annesinin göğsüne bastırılıp hareketsiz durmaktan sıkılmış bir bebeğin ağlaması, bu başının üstündeki tepside çöreklerini satan fırıncı, bu da eskici! Tugayın kurulmasına fazla kalmadı. O zaman yine dağda, halkın içinde özgür yaşayabileceğim!

Lumte Gjinari, Saniye'yi oturmuş babasına kazak örerken buldu. Her beş altı ilmekte bir durup, dizlerinin üstünde açık duran kitabın birkaç satırını büyük bir dikkatle okuyordu. Okumak onu yoruyor olmalıydı, çünkü birkaç satırdan sonra gözlerini ovuşturup yeniden örgüsüne dönüyordu. Murat Dayı'nın haberi olmadan komünist gençliğe katılalı altı ay olmuştu. İşi fazla değildi: haftada iki kez mahallenin genç kızlarına bildirileri dağıtıyor, sonra da ajitasyon yapıyordu. Ama kızlı erkekli yoldaşlar, başkalarına anlatabilmek için kendisinin de daha çok şey öğrenmesi gerektiğini söylemişlerdi. Bunun için okuyordu kızcağız. İlkokul üçten ayrılmış olmasına karşın gece gündüz okuyor, okuduğunu anlamak için çaba gösteriyor; bu arada Murat Dayı'ya da hesap vermesi gerekiyordu:

— Neler okuyup duruyorsun öyle, Saniye? diyordu babası, kuşkulu kuşkulu bıyıklarını çekiştirerek.

— Masallar baba!

Murat Dayı bıyık altından gülerek:

— Güzel, güzel, diyordu. Haydi anlatıver bana da!

Ve Saniyecik, onca işi yetmezmiş gibi, tutup bir

de masal üstüne masal uydurmak zorunda kalıyordu...

— Lumte! Nerelerdeydin? Göremez olduk seni. Babam seni ana ana kafamı şişirip duruyor. 'Saniye,' diyor. 'Ne yaptın Lumte'yi, söyle de gelip bizde kalsın.' Seni görüp, işlerin nasıl gittiğini sormak istiyor.

— Çarşaf giymen konusunda fikrini değiştirdi mi?

— Hayır. Hep aynı laf! Senin gibi, okumuş kızlar serbestçe çıkıp, mücadele edebilirlermiş ama benim gibi hep evde oturmuş olanlar dışarda nasıl davranılacağını bilmez, çam üstüne çam devirirlermiş. Güvercinler yedi onun aklını, kardeş! Omuzuna konup, bıyığını gagalamaya alıştırdı onları.

Çabuk çabuk konuşuyordu Saniye; elleri de boş durmuyordu: kimi zaman Lumte'nin bluzunun yakasını düzeltiyor, kimi zaman isyankâr bir bukleyi yerine oturtuyordu.

— Saniye, çarşının sesleri ne güzel işitiliyor sizin evden! dedi Lumte, birden konuyu değiştirerek. Nasıl oturabiliyorsun burada böyle? Senin yerinde olsam, şimdi dışarı fırlar, bir solukta pazar yerinin ortasına koşardım. Kenti görmeyi öyle istiyorum ki!

— Benim burada keyfimden oturduğumu mu sanıyorsun? Elini göğsüne bastırdı. Şunun içinde neler olup bittiğini bir bilebilsen! Neler çektiğimi anlardın.

— Yakında harekete geçeceğiz...

— Ben hazırım... diye bağırdı, Saniye, her zamanki canlılığıyla. Dün sorumluya da söyledim, gençlik toplantısında: «Partizan olmak istiyorum,» dedim. İlk günler babam biraz homurdanır ama, birkaç gün sonra alışır o da. Bir süre sustuktan sonra devam etti:

— Söyle bakayım, kesecek miyiz bunları? Beline inen örgülerini gösteriyordu.

— Keseceğiz, dedi Lumte, üzüntüsünü gizlemeye gerek görmeden. Savaştan sonra yine uzatırız belki.

— Yazık! Benimkiler sarı, o kadar güzel değil. Ama, senin de keseceğini düşününce içim burkuluyor. Ne güzel saçların var karga kanadı gibi simsiyah!

— Öyle mi dersin? Benim saçlarım da keşke seninki gibi olsaydı. Güneş gibi parlıyor!

— Benimkiler gibi mi?!

Bir an susup, muzip muzip Lumte'ye baktı:

— Bunu bir de Petrit'e soralım mı?

Lumte şakaya kızmadı. O güne dek içini açtığı tek arkadaşı Saniye olmuştu. Ona her şeyi neden anlatmayacaktı? Kara gözlerini Saniye'nin mavi gözlerine dikti, sonra kulağına bir şeyler fısıldadı.

Saniye bir an şaşkın şaşkın durdu. Sonra, hâlâ çocukluğun berraklığını taşıyan sesiyle:

— Lumte! Ne kadar sevindim! diye bağırdı. Nazmi eşeğinin de aklı duracak. Sen öğretmensin, bir işçiyle evlenmek istiyorsun. Bense kocamın öğretmen olmasını istiyorum. Eğer kadın okumamışsa, hiç olmazsa kocası okumuş olsun, öyle değil mi?

Kızlar, tam rahat rahat dertleşmek için oturmuşlardı ki Saniye yine ayağa fırladı:

— Hay Allah! Az kalsın unutuyordum! Babam, sen gelir gelmez gri tavuğu kesip senin için hazırlamamı söylemişti.

— Bırak zavallı hayvanı. Toplantıya gitmem gerek. Dönünce yiyecek bir şeyler buluruz...

— Ya bildiriler? Getirmedin mi onları?

— Matbaada olup bitenlerden haberin yok mu senin?

— Ne oldu ki? Ama, dur. Söyleme şimdi. Bir yandan da elini sallıyordu. Sonra söylersin. Önce gidip şu tavuğu yakalayayım. Keseriz, sonra sen toplantıdayken ben de hazırlarım.

İki genç kız bir süre avluda garip tavuğu kovaladılar. Her ikisi de çevikti ama, gri tavuk daha da çevikti, bir süre sonra öyle kuvvetle gıdaklamaya başladı ki Murat Dayı, bitişik han binasından dışarı fırladı:

— Saniye! diye bağırdı. Ne oluyor kuzum? Niye deliler gibi bağırıp duruyor bu tavuklar?

— Lumte geldi baba.

— Öyle mi? Güzeeel! Murat'ın yüzü aydınlanmıştı.

Kızlar bu arada tavuğu yaklamışlardı ama, hayvanın siyah bilyacıklara benzeyen gözlerindeki acılı bakışlar kesmelerine engel oluyordu.

— Tut, bak! Yüreği nasıl güm güm atıyor. Sakla bıçağı da görmesin!

— Şu işi sen yap, Saniye!

— Hayır. Lütfen sen yap!

— İçim elvermiyor benim!

— Benim de, dedi Saniye, kaçmak için kanat çırpıp duran tavuğa acıma dolu bir bakışla bakarken.

— En iyisi, onu kesmekten vazgeçelim.

Saniye bir an düşündü:

— Bana da öyle geliyor.

Bir an, bıçak ellerinde öylece durdular; sonra kararlarını verip, hayvanı bıraktılar. Ama, yine de zavallının günlerinin sayılı olduğunu biliyorlardı. Murat Dayı onu konuklarına yedirmeye karar vermişti bir kez.

Günden güne keyfi kaçıyordu Vasil Gjinari'nin. Öğrencilerinden uzak kalınca kendisini çocuklarından ayrılmış bir kalabalık aile babası gibi hissetmeye başlamıştı. Can sıkıntısı dayanılmaz olup da daha fazla boş oturamayacağını anlayınca kalkıp okula gidiyor, orda biraz olsun ferahlıyordu. Ancak, anahtarı çocuklara verdiğinden beri, birşeyler yapma susuzluğu Bay Vasil'e yeni ufuklar açtı.

Bazen Shkumbini kıyısında yürüyüşe çıkardı. Saatlerce orada yeşil otların üzerinde, zeytin ağaçlarının gölgesinde oturur, ırmağın coşkun dalgalarına bakardı. «İşe bak, yahu!» derdi kendi kendine. «Ben ihtiyarladım, oysa bu hâlâ genç, hâlâ dipdiri. Söyle bakayım, sen de ağaracak mısın günün birinde benim gibi? Biliyorum, biliyorum. Senin tükenmez bir gücün var. Neler görmedin, neler duymadın şimdiye kadar! İnsan bilgisinin sana benzeyen bir ırmakta boğulmak istendiğini anlatan eski öyküyü biliyor musun sen? O zamanlar, Nil'in suları, içine atılan kitapların mürekkebinden kızarmıştı, sonra da taşıp, bilgiyi insanlığa geri vermişti. Evet, böyle işte. Sen sonsuzsun. Bense, bir zamanlar senin içine atlayıp yüzerdim, şimdi de kıyına oturmuş özlemle bakıyorum...» Irmağın tekdüze çağıltısı Vasil'e sözlerine itirazmış gibi geliyordu. «Evet, elbette. İnsanlar olmazsa ben bir işe yaramam, diyorsun. Biz de sonsuzluğa doğru akıp gidiyoruz. Sen İlliryalıları, İskender Bey'in kahramanlarını gördün. Naim (*) senin için şiirler yazdı... Yine de kıskanıyorum seni. Benim saçlarım ağarıyor, sen

(*) Naim Frasheri, Arnavutluk rönesansının şairi.

masmavi, Adonis gibi güzel kalıyorsun.» Daha sonra Vasil, sonsuzlukla söyleyişisinden memnun, eve dönerdi.

Sıkıntıdan kurtulmanın tek çıkaryolu okumak değildi. Hemen her akşam, eski öğrencilerinden birine rastlamak umuduyla çıkıp sokakta dolaşıyordu. Özellikle pazar kurulan günlerde, kenti bir baştan bir başa geçen askeri araçların bir kazaya yol açmasından korkardı.

... O akşam da, kalabalık arasında yürürken, birden durup bağırdı:

— Agim! Kemal!

Öğrenciler dönüp baktılar. Müdürlerini görünce de donup kaldılar. Çocukların sokağa alışmasından çekinen Vasil:

— Söyleyin bakayım, dedi, ne yapıyorsunuz böyle bir günde kentte?

Küçükler birbirlerine baktılar, ses çıkarmadan dudaklarını ısırıp başlarını öne eğdiler.

— Gelin benimle, dedi Vasil, ellerini tutarak.

Birkaç adım sonra çocuklar biraz cesaretlerini toplamışlardı:

— Müdür Bey, dedi önce Agim, okul ne zaman açılacak?

Vasil bir an sesini çıkarmadı. Öğrencisinin sorduğu soru yarasını deşmişti.

— Bilmiyorum yavrum, dedi sonra. Ama kitaplarınızı okumalısınız. Bugün olmazsa, yarın açılır.

Küçükler, öğretmenin yüzüne dikkatle bakarak başlarını salladılar.

— Müdür Bey, diye bağırdı birden Agim. Bakın, Fahri'yle Mustafa!

— Nerede? diye sordu Vasil, kalabalığın içinde öğrencilerini tanımaya çalışarak. Çağır da gelsinler.

Bir dakika sonra, çocuklar öğretmenlerinin çevresinde pazar yerinden uzaklaşıyorlardı. Genişçe bir sokakta birkaç adım yürüdükten sonra bir SS bölüğüne rastlayıp geçmesi için yol verdiler.

— Hepsi de ne kadar genç! diye şaşırdı çocuklardan biri.

Bu çok yerinde teşhis Vasil'i şaşırtmıştı:

— Evet, dedi. Yetişme çağındalar.

— Onlar da mı öğrenimlerini bitirmeden okulu bırakmak zorunda kalmış?

— Evet, yavrum!

— Almanlar neden savaşmak istiyor?

— Kötü kişilere kanmışlar.

— Kanmışlar, diye yineledi çocuklardan biri.

Bay Vasil dört küçüğü sokağın başına götürdü. Ayrılmadan önce de son kez sıkı sıkı tembih etti:

— Kitaplarınızı okuyun emi!

Çocuklar uzaklaşırken, dönüp dönüp arkalarına bakıyorlardı.

Bay Vasil de, ağır ağır evinin yolunu tuttu. İçinde sanki bir ateş yanıyor, rahat etmesini olanaksız kılıyordu. Sokaktaki ya da ırmak kıyısındaki gezintilerinden daha başka bir şeyler de yapmak istiyordu. İnsana yakışır bir yaşam değildi bu!.. Partizanların yanıydı onun yeri; onlara ve köylülere okuma yazma öğretmeliydi. Ama bu yaşında dağa çıkmayı becerebilecek miydi? Omuzlarında taşıdığı yılların ağırlığı Vasil'i dizginlemekle birlikte, bir şeyler yapma fikrini kafasından atamıyordu.

Eğer dağa çıkacaksa, daha önce portakal bahçesinin yıkılan duvarını onarması doğru olmaz mıydı? Ne olursa olsun işlerini düzene sokup öyle bırakmalıydı. Yoksa dedikodular başlardı: «İhtiyar dağa çıktı, işlerini de yüzüstü bıraktı. Babasından kalana bağlanamayan Arnavutluk'a mı bağlanırmış!»

«İşe bak!» dedi, kendi kendine. «İhtiyar bir partizan olacağım. Pastırma yazı yaşayacağız, desene.»

Ve bir an önce evine ulaşmak için adımlarını sıklaştırdı.

Eğitim grubunun toplantısı bir hayli uzun sürdü. Toplantıya katılanlar ilk iki saat konuşmacıyı dikkatle dinleyip not aldılar. Üçüncü saatte ilgi azaldı, dördüncüde dinleyiciler defterlerini katlayıp ceplerine koydular ve esnemeye başladılar. Bardhul, sonlara doğru başını göğsüne eğmiş, anlatılanlara ilgi göstermemeye başlamıştı. Rıfat elleriyle uğraşıyordu; oğuşturuyor, tırnaklarını temizliyor, ve belki onuncu kez iki elinin parmaklarını kıyaslıyordu. Sonunda avuçlarını Bardhul'ün dizlerine bastırdı.

— Bardhul bak! diye fısıldadı kulağına. Sağ elimin parmakları sol eliminkilerden daha kalın gibi duruyor. Öyle değil mi?

Bardhul, uykusunda rahatsız edilmiş gibi sıkkın sıkkın karşılık verdi:

— Elbette! Daha kalın olmaları doğal bir şey!

— Niye? Ne biliyorsun?

— Herkesin sağ eli daha gelişmiştir, çünkü sağ elimizi daha çok kullanırız. Duvar yaparken malayı sağ elinle tutmuyor musun sen?

«Bana yutturabileceğini sanıyorsan...» der gibilerden yan yan baktı Rıfat arkadaşına ama, yalnızca:

— Garip şey! demekle yetindi.

— Bana baksana sen, dedi Bardhul, Rıfat'a takılmak için. Sen, yoldaşın söylediklerini dinliyor musun, dinlemiyor musun?

— Senin dinlediğin kadar!.. Konuyu anladım. Spartaküs, kölelerin başına geçip başkaldırmış ve aristokratları ezmiş!

Lumte iki gevezeye sert sert baktı. Lumte'nin bakışı üzerine Bardhul başını eğdi; Rıfat'ın kocaman yüzü de bir genç kızınki gibi kızardı. Ama, gözleri bahçenin dibinde duvarın üstünde nöbet tutan nöbetçiye ilişince aklı fikri yine başka yerlere gitti. Keşke onun yerine kendisi nöbetçi olsaydı bugün! Derken gözü Bay Vasil'e takıldı. Yaşlı adam bahçeye çıkmış portakal ağaçlarının arasında dolaşıyor, fazlaca ağırlaşmış dalların altına destek çatalları yerleştiriyordu. Sonra da cebinden bir yumak sicim çıkardı. «Bay Vasil duvarı onaracak herhalde.» diye düşündü Rıfat, «Ama, on günden önce bitiremez!..» Yine avuçları kaşınmaya başlamıştı. Harcı yayarken malanın çıkardığı sesi, taşın, tuğlanın sertliği aklına gelince, derin derin içini çekti. Broşürü okumakta olan yoldaş da herkes gibi işitmişti Rıfat'ın iç çekişini:

— Biraz uzattım, yoldaşlar, ama birazdan bitireceğim, dedi yumuşak ve kararlı bir sesle.

— Yok, kardeş, diye karşı çıktı Rıfat. İstediğin kadar sürdürebilirsin; aklımda başka şey vardı o sırada. Sonra daha dikkatli dinlemeye çalıştı. Tam o anda Bay Vasil, üzerinde eski bir giysi, ellerinde kazma kürek yeniden bahçede göründü.

Petrit de, gözlüklü yoldaşla kısa bir görüşmeden sonra toplantının sona erdiğini bildirdi. Ancak, bu kez de Bardhul karşı çıktı:

— Bir dakika, bir sorum var benim, diye ince se-

siyle atıldı. Rusya'da başarı kazanan sosyalizm dışındaki bütün toplumsal sistemlerde insan sömürüsünün sürdüğü, yalnızca bir sömürücü sınıfın yerini bir başkasının aldığı söylendi. Bu doğru mu, değil mi? Benim sormak istediğim şu...

— Uzatma lafı, benim canım sıkılmaya başladı! diye sözünü kesti Rıfat.

— Bir dakika, arkadaşlar. O kadar basit değil bu sorular: Dalga geçmeyin, işin ruhu bu, diye Bardhul devam etti. Sormak istediğim şu: eğer Spartaküs başarılı olsaydı, sömürü daha o dönemde mi sona ermiş olacaktı, yoksa Spartaküs de sonunda kendisini kral mı ilan edecekti?

— Bir kere İmparator, kral değil! diye düzeltti Kâmil. Olayı kendi tarihsel çerçevesi içinde düşünmek gerek.

— Tamam, evet! İmparator.

Birkaç kişi gülmeye başladı ama, Bardhul iyice ateşlenmişti:

— Bunu açıklayabilir misin bana? diyerek ayağa kalktı.

Önce birkaç fısıltı işitildi, sonra küçük oda arı kovanı gibi uğuldamaya başladı. Herkes bir şeyler söylüyor, ayağa kalkmış olan Petrit de sessizliği sağlamaya uğraşıyordu.

— Yahu sabredin biraz! Sanki burada konuşulanları dinlemediniz!

«Kölelik Sistemi» başlıklı broşür okunduğunda hepsi de, Spartaküs yönetimindeki köle ayaklanmasının öyküsünü zevkle dinlemişti. Hiçbirinin, Spartaküs'ün kendisini imparator ilan etmesini hoş karşılamayacağı belli oluyordu.

— Sorun o şekilde ortaya çıkmıyor, diye açıklamaya çalışıyordu Petrit. Sen, Spartaküs kazansaydı, sömürü o dönemden başlayarak mı ortadan kalkmış olacaktı, demek istemiyor musun?

Küçük odadakiler tam bir kaynama durumundaydı, tartışma da başladığı noktaya dönmüştü.

— Tamam, babalık, anladık, dedi Rıfat. Kölelerin başlattığı mücadele toplumun gelişmesi yönünde atılmış ileri bir adımdı. Kölelik kalkınca yerini feodalizm aldı. (Broşürü okumuş olan delikanlı, onaylama anlamında başını sallıyor, gözleri gözlüklerinin

arkasından sevinçle ışıldıyordu). Bardhul'un anlamak istediği, Spartaküs'ün imparator olup olmayacağı.

— Elbette olacaktı! Olmayacak mıydı yani?

— Olamaz!

— Bravo! Doğru dedin!

— Neden?

— Saçmalamayı bırak da, yoldaşı dinle!

Rıfat, öfkeyle ayağa kalkmıştı. Havalanmak istiyormuş gibi kollarını iki yana açarak bağırdı:

— Yahu susun da, öğrencilerin ne dediklerini dinleyelim! Ve Kâmil Tapia'ya doğru döndü.

Sessizlik az buçuk geri gelmişti. Arkadaşlarının kendisine doğru döndüklerini farkeden Kâmil oturduğu ince şiltenin üstünde hafifçe doğruldu. Uykulu gözleri, bu konuda söylenenlere o ana kadar pek önem vermemiş olduğunu gösteriyordu. Önce, bu tür sorunların «olsaydı, yapsaydı»larla çözümlenemeyeceğini, Spartaküs'ün mücadelesinin bir sosyalizm mücadelesi olmadığını söylemek istedi, ancak, takılmak için olsa gerek, tam bu sırada arkasından birisi: «Hayır, Spartaküs imparator olmayı asla kabul etmezdi!» diye fısıldayıverdi. Kâmil o yana doğru döndü ve bir an, kendisine gizlice fısıldananları yineleyecek oldu. Gelgelelim aynı anda öbür yandan tam karşıt bir görüşün ortaya atılması üzerine, yanaklarını şişirip, göğsünü kabartarak, top gürlemesi gibi bir sesle:

— Evet, imparator olurdu! diye bağırdı.

Bu karşılık birkaç kişiyi güldürdü, kimileri bozulmuş göründüler, bir başkası da:

— Kâmil haklı! diye ortaya çıktı.

Patırtının ortasında Rıfat ayağa kalktı. Öyle uzun boyluydu ki neredeyse kafasını odanın alçak tavan kirişlerine çarpacaktı:

— Ne dedin, Kâmil yoldaş! İmparator olur muydu? Spartaküs'ün basit bir emekçi olduğunu ne çabuk unuttun. Bir emekçi, imparator olmayı nasıl kabul edebilir? Kocaman iki küreğe benzeyen ellerini öne doğru uzattı. Bu elleri görüyor musun? Çalışmayı unutmadı bu eller! İş istiyor onlar, koltuk değil. Az önce, bahçe duvarını sicimle ölçerken gördünüz mü Bay Vasil'i?

— Gördük! Gördük! dedi pek çok kişi hep bir ağızdan.

— İşte, dedi Rıfat, o andan beri avuçlarım kaşınıyor benim! Onun için de toplantının bir an önce bitmesini istiyorum...

— Sorunu anlıyorum diye araya girdi Bardhul. Spartaküs'ün mücadelesi sosyalizmi getirmek için değildi. Ellere gelince de, hepimizin eli kaşınıyor, iş istiyoruz.

— Haydi! Herkes bahçeye!

— Avaz avaz bağırmayın!

— Hepiniz işittiniz, bir dahaki sefere toplantılar daha kısa olsun!

— Evet, evet, daha kısa!

— Tamam!

Delikanlılar, Bay Vasil'den kazma kürekten başka, bir bidon, bir de mala istediler. İşleri Rıfat yönetiyordu. Önce nöbet tutmak için dört kişi seçti, sonra da harç karacak olanlarla, taş taşıyacakları. Biraz zayıf yapılı görünen gözlüklü yoldaşa sicimin ucunu tutma görevini vermişti. Çocuk buna karşı koyunca:

— Burada ben emir veriyorum, dedi. Toplantıda ben nasıldım, sen de öyle fazla gürültü etme.

— Fazla gürültü etmemek diye sen buna diyorsan eğer... diye lafa karıştı Bardhul.

— Kes bakayım sesini sen! Haydi bakalım iş başına! Ve malayı kaptı Rıfat.

Çocuklar işe öyle hızlı başlamışlardı ki, yardım eder görünen Bay Vasil, yanaklarından süzülen yaşları göstermemek için karanlık bir köşeye çekilmek zorunda kaldı. Gençlerin neşeyle çalışmaları kadar Rıfat'ın emirlerine uymaları da heyecanlandırmıştı yaşlı öğretmeni.

— Haydi Rıfat, dayan, Spartaküs gibi!

«Emekçilerin saygınlık kazanacağı dönem yaklaşıyor,» diye mırıldandı Bay Vasil. Bir yandan da, bu mücadelede Parti herkesi birleştirmek için öne atılmış olmasa, ne Rıfat'tan ne onun gibilerden ne de onları bekleyen gelecekten kimsenin haberi olmayacağını düşünüyordu.

Saat akşamın yedisi olduğunda Rıfat duvardan aşağı atlayıp malasını özenle temizledi, kararan ha-

vaya bakarak kollarını iki yana açıp derin bir soluk aldı.

Vasil, Rıfat'ın çevresini saran arkadaşlarının onun kaslı vücuduna hayranlıkla baktıklarına dikkat etmişti. «Ah! Şu günlerde ben de genç olabilseydim!» diye düşündü. Genç duvarcının gücüne ve becerikliliğine o da hayrandı.

YEDİNCİ BÖLÜM

İŞGAL ALTINDAKİ ÜLKEDE BİR GECE

O akşam Lumte Gjinari çok geç saatlere dek evinde kaldı.

— Dinle kızım, diye yalvarıyordu babası, burnunun ucuna düşmüş gümüş çerçeveli gözlüklerinin üstünden bakarak. Bir an önce git Murat Dayı'nın hanına. Allah korusun...

Altı ay önce, partizanlara katıldığından bu yana Lumte tek bir gece bile evinde yatmamıştı. Eve ara sıra geliyor, babasını görüyor, çamaşırını yıkayıp söküklerini diktikten sonra yine bahçelerden ve dar sokoklar labirentlerinden geçerek akrabalarının, arkadaşlarının, kimi zaman da Saniye'nin babası Murat Dayı'nın evine dönüyordu. Ama, o akşam çok gecikmişti.

— Tamam baba, dedi. İki dakikalık işim kaldı.

— Söyle bakayım, Murat senin için tavuk hazırladı mı?

— Sorma baba, küçük gri pilici kesti. Görsen ne güzel hayvandı!

Vasil kitabını okumaya devam etmek istiyor ama, pencerelerin arkasındaki karanlık gece içine kuşku veriyordu. Almanlar geldiğinden beri, silah sesleri işitilmeyen gece yok gibiydi.

— Yavrum, Almanların Gestapo'ları da faaliyete geçti. Çok dikkatli olman gerekecek!

— Merak etme baba, bir dakika sonra yola koyulacağım.

Çamaşırı yıkayıp ütüledikten sonra Lumte babasına bir de güzel, taneleri diri diri pilav yapmaya girişti.

Genellikle akşam yemeği haşlanmış patatesten ibaret olan yaşlı adama böylece en sevdiği yemeği sunmuş olacaktı. Tencereyi ateşe sürüp bir avuç pirinç aldı ve özenle ayıklamaya koyuldu.

Kahverengi etekliği, göğsünü saran kırmızı kazağı, tozdan korumak için saçlarına sardığı beyaz eşarp ve mor önlüğüyle Vasil'in gözünde tam bir ev hanımı görünümündeydi. «Küçük büyüdü,» diye düşünüyordu, ihtiyar. «Evlenme çağına geldi!» Ve tabakları kurulamakta olan kızını gözleriyle okşuyordu.

— Dinle yavrum, bu elbiseleri giyme artık. Çok küçük geliyor sana. Yeni entarini neden giymiyorsun? Yağmurlar başlamadan, kırmızı sandaletlerini de giymelisin.

— Elbisenin de sırası gelecek baba... Pek uzak olmayan güzel günler için saklıyorum onu! Sandaletler de ayağıma çok büyük, üstelik benim gibi böyle dağ bayır dolaşan kızlara pek uygun da değil!

Saat on sularında, pilavı sofraya getirdiği sırada sert sert çalındı kapı.

Vasil hafifçe irkildi, gözlüklerini sehpanın üzerine bıraktı ve ayağa kalktı. Yüzüne tüm kurtuluş umutlarını yitirmiş ölüm mahkumlarının yüzünde görülen bir anlam yerleşmişti.

Sokaktan ayak sesleri geldi. Kapı yeniden vuruldu.

— Yavrum! diye fısıldadı Vasil.

Lumte, çarçabuk başındaki eşarbı çözmüş, önlüğünü bir yana atarak elinde tabancası, babasının yanına gelmişti. Belli belirsiz bir sesle:

— Yalnızca benim için geldiklerini sanma, baba, dedi.

Vasil, kararlı bir tavırla bir adım geriledi.

— Gidecek bir yerim yok benim... Sen bahçeden kaçana dek onları kapının önünde lafa tutarım.

— Olmaz baba. Birlikte gideceğiz!

— Beni merak etme kızım.

— Ama, seni en azından hapse atarlar!

Vasil karar veremiyordu.

— Okul açmak için partizanlara katılmayı kararlaştırmamış mıydın, baba. Unuttun mu? diye babasının elinden çekti Lumte.

Sokaktan boğuk konuşmalar geliyordu.

— Dağa çıkıp, partizanlara birlikte katılacağız!

— Eğer gerçekten kararını verdinse...

— Haydi, çabuk baba!

— Peki yavrum!

Kapı üçüncü kez çalındığında, baba kız bahçe du-

varını aşmışlardı. Karanlıkta göz gözü görmüyordu. İncecik bir yağmur, yaprakları ve rüzgârlıkları lışırdatıyordu. Portakal toplamakta kullandıkları ayaklı merdivenin yardımıyla duvarı aşıp, kendilerini komşunun bahçesinde buldular. Burası az çok daha emindi, soluk almak için bir an durdular. Önden gitmekte olan Lumte babasını bekliyordu. Vasil soluk soluğa kalmıştı. El ele tutuşarak ilerlemeye başladılar.

Birden arkalarından bir ses yükseldi:

— Hey sen! İhtiyar! Nereye gidiyorsun bakayım öyle? Öğretmen olmayasın sen sakın!

Gözleri karanlıkta pek iyi seçmeyen Vasil, vücudunu kızına siper ederek sordu:

— Ya sen kimsin?

— Bir de kim olduğumu soruyor! Küstahlığa bak! Gel bakalım buraya; senin yüzünden, gidip yatacak yerde buralarda bekliyoruz. Nerede kızın? Oğlanlarla sürtmektedir mutlaka!

Vasil, Lumte'nin tabancasını çektiğini ve elini omuzuna dayayıp nişan aldığını farketti. «Gebert onu,» diye geçirdi içinden, «eline sağlık! Gebert onu! Ülkenin onurunu üç paralık etti bu köpekler!»

Patlama Vasil'i bir an şaşırttı; sonra, yaşlı adam koşarak kızının ardına takıldı. Bacakları pek sağlam değildi ama, yine de koşuyor, bir yandan da savaşın yaşlılar için bile önceleri korktuğu kadar zor olmadığını düşünüyordu. Hatta, silahlı olup, kızıyla birlikte dövüşemediğine yanıyordu.

Bir süre sonra durdu Vasil:

— Lumte! dedi. Soluğum kesildi. Devam edemeyeceğim ben!

— Biraz daha gayret, baba!

— Sen git, kızım. Benim için kaygılanma. Zeytinlikte saklan. Ben de Murat Dayı'nın hanına sığınmaya çalışacağım.

— Han güvenilir bir yer değil, baba! Bütün mahalle kordon altında!

— Yapabileceğim başka bir şey yok. İleri gidemem!

Lumte bir an bocaladı, ne diyebilirdi?

— Baba! dedi...

Kucaklaşıp ayrıldılar. Kızının karaltısı iyice uzaklaşıp gözden silininceye dek Vasil yerinden kımılda-

madı; ancak o zaman, yavaş yavaş hana doğru yola koyuldu.

... Tarlaların bitimindeki son bahçeye gelince Lumte, soluk almak için bir an durdu. Zaranike'den on adım ötedeydi. Derenin ötesinde, karanlık ve sessiz zeytinlik uzanıyordu. Değirmene gidip, ihtiyar değirmenciden kendisini saklamasını isteyecekti. Üç ay önce de, peşindekilerden kurtulmak için oraya sığınmıştı. O zaman üç gün kalmıştı değirmende, bu seferse şafaktan önce yola koyulacaktı. Babasını bulacak. Petrit'ten haber almaya çalışacaktı, neler olacağını kim bilebilirdi... Bu düşüncelere dalmışken, kulaklarında Vasil'in yorgun sesi, Petrit'in gülüşü, değirmenin homurtusu çınlıyordu... Son çiti de sakına sakına aştı ama, daha ayağını yere basamadan ensesine yediği bir darbeyle sersemledi. Bir an öylece baygın kaldı. Kendine gelip de doğrulmak istediğinde bir çift güçlü el beline sarıldı ve kızı yine yere bastırdı.

Bir cep feneri yandı.

— Bey!

— Ne var be adam?

— Gelin, Bey! Babasını ararken kızının üstüne düştük!

— Kes sesini! dedi, tutsağın üzerine eğilen öbür adam sert bir sesle. Git, dereden su getir biraz, bayılmış kız.

— Neyle getireyim Bey?

— Neyle getirirsen getir! Avucunda getir!

— Başüstüne, Bey!

Gelmesi bekleniyormuş gibi, vurur vurmaz açılıvermişti hanın kapısı:

— Murat, sakla beni! Benim, ben Vasil!

Kısa bir sessizlik oldu. Sonra Murat, sanki son derece olağan bir şeyden söz ediyormuş gibi sordu:

— Sizi mi izliyorlar, Bay Vasil?

Lambanın ışığında Vasil, Murat'ın gözünün içine girecekmiş gibi duran kalın kırçıl kaşlarını görüyordu.

— Hoş geldiniz, Bay Vasil! diye sürdürdü Murat aynı sakin sesle. Ve ışığı nerdeyse tamamen karartıncaya dek lambanın fitilini kıstı. Vasil'i içeri alıp ka-

pıyı sürgüledi. Yine ağzını açmadan, kararlı adımlarla ambara doğru yürüdü, bir yaba kapıp saman yığınının içinde Vasil'in sığabileceği ölçüde bir çukur açtı.

— Buraya girin, Bay Vasil!

Bahçeden bağırmalar ve bir tabanca sesi işitildiğinde de üstünü samanla örttü.

— Biraz dayanmamız gerekecek, Bay Vasil! Haydutlar kapıda!

— Hey! Hancı, aç şu kapıyı!

Patırtı birkaç dakika daha sürdü.

— Cehennemin dibine! Allahın belâları! diye homurdandı Murat, uykulu bir sesle. Kapıyı kıracaksınız be! Alışverişe geliyorsanız ne demeye ön kapıyı çalmıyorsunuz!

— Aç, Murat, aç! Biziz, biz! Hükümetin adamları!

Bir an sessizlik oldu.

— Hükümet mi?.. Çok hükümet gördük biz şimdiye dek... Hem hükümetse, niye ön kapıdan gelmiyor? diye sordu Murat, şaşırmış görünmeye çalışarak.

— Aç kapıyı diyorum sana! Yeterince gevezelik ettik!

— Arka kapıdan girmekte direten bu hükümetle, Allah yardımcımız olsun!

Bahçe kapısının paslı menteşelerinin gıcırdaması işitilinceye dek, yine bir hayli zaman geçti.

— Beklesene be adam! diye, öndekini bütün gücüyle geri itti Murat. Ne biçim hükümetmiş bu be! Kanun kaçaklarına benziyorsunuz bu kılığınızla! Kanun kaçaklarıyla işim yok benim!

— Dinle, uğursuz moruk! dedi kapıdaki adam tehditkâr bir sesle ve tabancasının namlusunu Murat'ın alnına doğru uzatarak. Hanını da her şeyini de yakarım senin. Seni de birlikte yakarım. Ballicivi biz, kanun kaçağı değil.

— Aman ne iyi! Ballicisiniz demek! Öyleyse herkes gibi ön kapıdan gelin, bahçeden girecek yerde!

— Amma konuştun be! Bizimkilerden birini öldürdüler. Handa komünist var mı?

— Sana dedim ya, benim hanımda kanun kaçaklarına yer yok diye!

— Kanun kaçağı demedik sana, komünist dedik!

— Hepsi aynı kapıya çıkar, dedi Murat, tatlılaştırmaya çalıştığı bir sesle.

Ballici içeri girmeye yeltendi ama Murat yol vermedi, lambasını havaya kaldırıp adamın yüzüne tuttu.

— Şu işe bak! Gözlerime inanamıyorum!

— Neye inanamıyormuşsun, diye homurdandı, kapıdan kafasını uzatan iri yarı Ballici.

Murat güldü:

— Ne zamandan beri tüfek taşır oldun, Kâzım?.. Hık demiş, babanın burnundan düşmüşsün, Allah rahmet eylesin!

— Babam yaşıyor.

— Haa! Allah uzun ömür versin! Biz ihtiyarlar böyleyiz işte, yaşayanları öldürür, toprak altındakileri diriltiriz!

— Toprak altındakileri mi, saman altındakileri mi? diye sordu Kâzım, alaylı alaylı. Yapma, Murat! Buraya rasgele mi geldik sanıyorsun? Haydi, çekil bakayım kıyıya. Nereye sakladın o kaltağın babasını? Sığınabileceği bir tek senin hanın var!

— Bak! bak! bak! Bir de Deme'nin oğlu olacak bu! Kim öğretti sana böyle konuşmayı? Bak, Allah inandırsın seni, Murat köyünden kalkıp da buraya geleli beri, hani karakışta yola çıkmıştık da, Saniye'yi sırtında taşımıştın... Neyse! İşte, kente geldiğimden beri, yani on yıldır, politikayla ilgilendiğimi hiç bilmem. Zogo varken de, Duçe varken de! Eh, şimdi de Hitler var ama, Murat hep o aynı Murat!

— Murat Dayı, beni uyutmaya çalışma. Görevli geldim buraya. Namuslu adamsın, seni tanıyorum, aynı köydeniz de ama, zaman değişti, inanamam sana; politika hepimizin ruhunu kararttı. Çekil önümden, içeri gireceğiz.

Murat lambasını indirdi, ama kapıdan çekilmedi.

— Dinle oğlum, düşün biraz. Evimde kızım var benim. Gece yarıları evime erkeklerin girdiği işitilirse millet ne demez?

— Vay, vay, vay, neler söylüyorsun sen be! Murat Dayı, bu zamanda kim uğraşır senin evine girip çıkanla? Kızın evdeymiş! Hem sonra, unutma ki Saniye'yle biz kardeş gibiyiz. Bizim aradığımız: öğretmen! Ver ihtiyarı bize, sen de rahat ol!

— Hay Allahım! Nedir bu başıma gelenler. Pekala, girin bakalım, diye söylendi Murat. Geri çekilirken de lambayı yere bırakıverdi.

— Hay Allah kahretsin! diye küfretti. Satın alıncaya kadar canım çıkmıştı bu lambayı!

Lamba şişesi tuz buz olmuş, gaz yere akmış, avlu da karanlığa gömülmüştü.

— Ne yaptın, Murat? Göz gözü görmez oldu, diye bağırdı Kâzım.

— Allah insanın aklını azar azar alırsa, böyle olur işte! Haydi girin, arayın ne arayacaksanız, buluruz başka bir lamba! Birkaç adım attıktan sonra da, Saniye! diye seslendi.

Adamlar eşikten geçerken, çürük tahtaya çekiçle vurulmuş gibi, boğuk bir ses çıktı.

— Ay, ay, ay! Aman! diye bağırdı Kâzım.

— Ne var, ne oluyor?

— Kafaını kapıya çarptım, aman, diye inledi Kâzım ölgün bir sesle.

— Yürürken önüne bak, oğlum! Hem biraz başını da eğ, kabahat sende!

— Kabahati bana bulma şimdi, hınzır herif! Lambayı bile bile kırdın, bizi karanlıkta bırakmak için! diye homurdandı Kâzım, sersem sersem.

Üç Ballici, Saniye başka bir lambayla gelinceye dek, Murat'la birlikte, avlunun ortasında bekledi.

— Allah nazardan saklasın! Nasıl da büyümüş küçük, diye hayranlığını belirtti Kâzım. Unuttun mu beni? diye sordu Saniye'ye dönerek. Seni kollarımda taşımıştım. Sekiz yaşındaydın o zaman, ben de yirmiden pek fazla değildim. Yapmacık bir kahkaha attı. Ayının teki sanma sakın beni, emireriyim şimdi!

— Kâzım, diye araya girdi Ballicilerden biri. Ne oluyor sana, çene çalmaya gelmedik buraya!

— Saniye! diye bağırdı Murat da, sert bir sesle. Doğru odana bakayım!

Üç Ballici, önde Murat, ambara girdi. Saman yığınlarını karıştırdılar, ellerine geçirdikleri yabaları her yana batırıp çıkardılar... boşuna. Murat, suratını asmış, bir köşeye çekilmişti. Müthiş bir korku kaplamıştı içini.

— Kaldır lambayı havaya! diye emretti Kâzım arkadaşına. Karanlık bir köşede bir saman yığını daha olduğunu görmüştü. Oraya sokmuşlardır işte. Eee Murat Dayı! Ne zamandan beri komünist oldun bakalım? Bir yandan da, yabayı kaldırmış, yığına yaklaşıyordu.

Murat kendini savunmaya hazırlandı:

— Eeeh! Canı cehenneme...

Kâzım sözünü kesti:

— Kapa çeneni! Bundan böyle dost değiliz Murat Dayı. Sonra yabayı tüm gücüyle yığına sapladı, sonra ellerini sokup, yığını dağıttı... Hiçbir şey yoktu samanların içinde.

— Galiba yanıldık be Murat Dayı! Görev bu, ne yapacaksın! Kusura bakma.

Murat donmuş kalmıştı. Ne kıpırdayabiliyor, ne ağzından bir laf çıkıyordu. Yüzünden bütün kanı çekilmişti: «Nereye gitti bu Vasil?» diyordu içinden, «nereye gitti bu adam!»

— Tamam mı Murat Dayı, kusura kalma! Kızın da ne kadar büyümüş! Allahım, başım berbat! Gidip pansuman yaptırayım. Haydi, sağlıcakla kal! Çocuklar! Gidiyoruz, diye ekledi hâlâ araştırmayı sürdürmekte direten iki yardımcısına dönerek.

— Neden acele ediyoruz? Yukarıya da bakalım, bütün evi aramamız gerekir, diye söylendi bir tanesi, alçak sesle.

— Yeter bu kadar! İnanın bana, samanlıkta kimse yoksa, evde de yok demektir.

Bir saniye sonra da kapı yönünden boğuk bir çarpma sesi geldi:

— Kör şeytan! Başımı çarptım yine! diye inledi Kâzım. Murat! Kapına da, sana da...

— Arka kapılardan iş görme, demedik mi, sana? diye takıldı kendini biraz toparlamış olan Murat. Dua et ki kurşun yarası değil, biraz soğanla tuz bastır, geçer.

— Allah kahretsin!

Kapı kapanır kapanmaz, Murat sırtını dayayıp başını iki elinin arasına aldı: «Hay, kazkafalı ihtiyar! Saman içinde adam saklanır mı hiç! Kargalar bile bilir bunu! Peki ama, Vasil nereye gitti?..» Bu düşünceler içinde hanla ev arasındaki kapıyı geçti, avluya girdi, dalgın dalgın hole yönelirken, kızının elini duydu kolunun üstünde.

— Baba... Bay Vasil'i bir kilime sarıp odanın köşesine diktim!

Murat, az kalsın ikinci lambayı da düşürüyordu elinden. Tek söz etmeden, merdivenleri dörder beşer

tırmanmaya başladı. Bir yandan da bağırıyordu: «Bay Vasil, Bay Vasil, neredesiniz?»

— Çatışma başladı! dedi Rıfat, ateş seslerine kulak kabartarak.

Paketlemek için bildirilerin baskısının bitmesini bekleyen Bardhul, üstünün kirleneceğine aldırış etmeden boylu boyunca yere uzanmıştı. İlk mermi seslerinde, ayağa fırlayarak pencereye koştu.

— Her akşamki işlerinin başındalar, dedi, seslerin nereden geldiğini pek kestirememişti.

— Savaş! dedi Kâmil, sıkıntıyla başını sallayarak. Mendiliyle alnından akan teri silip, teksir makinesinin kolunu iki kez daha çevirdikten sonra, yere oturup sırtını Tiran'dan gelen bildiri ve broşürlerle dolu çuvala dayadı.

— Bu koca çuvalı nasıl getirdin buraya?

— Ben mi? dedi teksir makinesinin başına geçmiş olan Rıfat.

— Sen ya, kim olacaktı! Kâmil uykusuzluktan dökülüyor, gözlerini açık tutmakta güçlük çekiyordu.

Rıfat, kollarının uyuşukluğunu gidermek için birkaç hareket yaptı, sonra terli ellerini kısa saçlarının arasından geçirdi:

— Sen rahat yaşamaya alışıksın oğlum, baban senin yerine çalışıyor.

Kâmil, ona babasının adını, ne iyi ne kötü konuşmak için anmamasını söylecekti ama, Rıfat devam etti:

— Savaşta insanlar iki kat çalışır.

— Ama fizik güç aynı kalır, diye karşı çıktı, Kâmil.

— Hayır, dedi Bardhul, yattığı yerden. Fizik güç de moral güçle birlikte artar.

— Haklı! dedi Rıfat.

— Rıfat, bari sen konuşma! dedi nöbetçinin tavandan gelen sesi. Sesin borazan gibi çıkıyor.

— Sen işine bak be! Konuştuklarımızı dinleyeceğine, gözünü pencereden ayırma.

Rıfat'ın kendisine arka çıkmasından cesaretlenen Bardhul ekledi:

— Daha iyisini söyleyeyim sana: geçen hafta, şu

senin yaslandığın büyüklükteki bir çuvalı Shushice'ye dek taşıdım!

Kapının arkasından Petrit'in gülüşü yükseldi:

— Daha büyüğünü bulamadın da ondan herhalde!

Rıfat, gözlerini daha da kıstı:

— O çuvalı Shushice'ye dek ben bile götüremem.

Fazla abarttığını Bardhul da anlamıştı. Yattığı yerden sıra ile bir Rıfat'a, bir Kâmil'e bakıyordu.

— Büyüdüğünde... belki, ama daha küçüksün, diye takıldı Kâmil. Mücadele yaşını da büyütecek değil ya. Savaş bittiğinde...

Bardhul, bu sözlerle Kâmil'in mücadeleyi küçümsediği sanısına kapılarak, heyecandan titreyen bir sesle:

— Bizim kuşağımız, kahraman bir kuşak, dedi. Senin bütün işin yarından söz etmek. Bıktırdın artık. «Savaş bittiğinde şöyle, savaş bittiğinde böyle,» bunları söylerken sesini Kâmil'in sesine benzetmeye çalışmıştı.

— Elbetteki bizim kuşağımız yiğit bir kuşak ama, yarının kuşağı mucizeler kuşağı olacak. Bugün parmağı tetikte tutmak yetiyor ama, yarın bize akıl da gerekecek. Anlıyor musun? Akıl... diye kararını bildirdi Kâmil parmağını tavana uzatarak.

Kapının ardından yine Petrit'in sesi geldi:

— Pek derin konulara daldınız, dikkat edin de gömülüp kalmayın içinde; «Bizim kuşağımız... Gelecek kuşak!»

Rıfat, teksir makinesinin koluna yine yapışmıştı.

— Yüz yıl gerek bana, bu sorunu çözmek için.

— Allahaşkına biraz daha yavaş ol Rıfat, diye ikinci kez uyardı nöbetçi. İtalya'nın teslim olduğu günlerde kötü alışkanlıklar edindin. Şimdikilerin Alman olduğunu unutma.

Ama, Bardhul iyice heyecanlanmıştı, ayağa kalkarak Kâmil'e:

— Her zaman haklı çıkmak istersin! dedi. Ama, broşürlerimizi okumadan, ya da eğitim toplantılarımızda işitmeden, tek lafına inanmam senin söylediklerinin. Asıl şu anda, en büyük çabayı göstermek gerek. Kazandığımız zaman zaten işin önemli kısmı yapılmış olacak. Ben de biliyorum savaştan sonra ne ya-

pacağımı. Kendime bir ev yapacağım, portakal ağaçları dikeceğim ve evleneceğim.

— Güzel bir kızla, diye tamamladı Rıfat.

— Evet, güzel bir kızla! diye noktaladı Bardhul de, büyük bir ağırbaşlılıkla.

Kentin öbür ucundan hâlâ tüfek sesleri geliyordu.

Kâmil, sırtüstü uzanıp kaşlarını çatarak:

— Tüfek, yerini akla bırakınca güçlükler de başlayacak, dedi, gözleri yarı kapalı, düşteymiş gibi. Yarın, mermilerin yerini kafa alacak, o önemli olacak.

— Dövüşmek için yaratılmış bir sürü insan olduğunu söylüyorsun. Ama, unutma ki bugün sınav veremeyenler, yarın da hiçbir şey yapmayacak. Mücadele, insanlar için bir denek taşıdır.

Tartışmalar, çoğu kez, dönüp dolaşıp bu noktada düğümlenmişti. Yiğitliği salt, silahlı mücadelede gören Bardhul, kendince yalnız aklın egemen olacağı yarının mücadelesine daha fazla önem veren Kâmil' le bu konuda bir türlü anlaşamıyordu. Yiğit adam çoktu ama, akıllı azdı. Yüzyıllar boyu, tarih de bunu doğrulamıştı. Petrit'le Rıfat'sa, eğitim grubundaki herkes gibi «Yaşamın sürekli bir mücadele olduğunu» - zaten Marx da böyle demişti - «bugün de, yarın da insanlar yeryüzünde yaşadıkça mücadelenin süreceğini» düşünüyorlardı.

Tartışmaya devam ettiler. Rıfat, arkasını dönerek makinesinin başına geçti. Kapıdan başını uzatan Petrit:

— Yeter artık! dedi.

— Haklısın ama, dert anlatamıyoruz ki şuna, diye yakındı Bardhul.

Bir kulakları, gittikçe seyrekleşip sonunda büsbütün kesilen tüfek patlamalarında, hepsi işlerinin başına döndüler.

Karanlık ve nemli gece tam bir sessizlik içinde kentin üstüne indi. Petrit, bir an ateş seslerini düşündü, sonra kendini işine kaptırarak, kendisini de, Lumte'yi de, hatta savaşı da unutuverdi.

İlk horozlar öterken Bardhul'le içerideki iki nöbetçi koyunları bildirilerle dolu çıkıp gittiler. Kâmil, tek başına okulda, şafakla birlikte nöbeti devralmaya gelecek arkadaşını bekleyecekti. Petrit el bombalarını aldı, makinelisini omuzuna astı, yağmurluğunu

giyerek avluya çıktı. Yağmur damlaları uykusuzluğunu iyice gidermişti. Duvar boyunca birkaç adım attıktan sonra, bir avuç taş alıp, saçakları nerdeyse yere uzanan çatıya fırlattı. Bir saniye sonra da, saçağın kıyısından nöbetçinin başı göründü:

— Sen misin Petrit? Tamam, bahçe yolundan gidebilirsin.

Öte yana dönerek, bir avuç taş daha fırlattı.

— Öbür iki nöbetçiyle birlikte sen de git. Kâmil sabaha kadar okulda yalnız kalacak... Yarın akşam onda burada buluşuruz. Haydi, gidin artık.

Okulun arkasından, ezilen otların hışırtısı, kırılan kuru bir dalın çatırtısı, daha sonra yerinden oynatılan bir kiremitin sesi işitildi. Sonra yine sessizlik kapladı ortalığı...

...Kamyonlar sokağın başında durmuşlardı. Önce Feldwebel indi. SS'ler de gürültü etmeden, dört kümeye ayrılarak değişik yönlere dağıldılar. Bir bölümü sokaklara yayıldı, ötekiler de duvarlardan atlayıp bahçelere girerek okul çevresinde mevzilendiler ve mitralyözlerini, siyah kâğıtlarla örtülerek karartılmış pencerelere çevirdiler. Aldıkları tüm önlemlere ve gürültü etmeme çabalarına karşın huzursuzluk bütün mahalleye yayılmıştı: Önce köpekler havlamaya başladı, arkadan da bebekler...

...Petrit bir an avlunun ortasında durakladı, başını göğe kaldırarak yüzünü döven yağmur damlacıklarının tadını çıkardı. Sonra makinelisini kolunun altında düzeltti, kapüşonunu başına geçirdi ve gece yarısından az önce işittikleri ateş seslerini düşünerek yoluna devam etti. Nedense silah seslerinin Lumte'lerin evi civarından geldiği düşüncesini kafasından atamıyordu. Gidip bakmaya karar verdi. Girmeyecek, yalnızca bahçeye bir göz atacaktı. Birden, Lumte'nin o gün evde olmayacağı, Murat Dayı'ya gidip tavuk yiyeceği geldi aklına. Gidip Murat'lara da bakacaktı. Her şeyin yolunda olduğu kanısına vardıktan sonra evinin yolunu tutacaktı ancak. Geciktiği için annesi kaygılanmış olmalıydı. Ama neden bu köpekler havlayıp duruyorlardı böyle?.. Okul kapısının kocaman kanadını kendine doğru çekti ve...

... Petrit aşağı iner inmez Kâmil makinelisini alarak pencerenin önüne mevzilenmişti. Her zamanki gibi, pencereden ortalığa bir göz atmak için çatıya çıkmadı. Yalnız kalalı daha beter yorgunluk duymaya başlamıştı; sırtı, elleri ağrıyor, çeneleri ayrılacakmış gibi esnemekten kendini alamıyordu... Babası ne âlemdeydi acaba? Ondan, belki de bir daha hiç görüşmemek üzere ayrılalı üç gün olmuştu. Kimbilir... savaştı bu! Ne de olsa babasıydı, barışabilirdi ama, babası ulusal kurtuluş hareketine açıktan açığa karşı çıkmış, Ballicilerden yana olduğunu söylemişti. Ya bir de kalkıp, dillerini konuşuyorum diye Gestapo'ya giderse! İşte o zaman olanlar olurdu!.. Ne havlayıp duruyordu bu köpekler böyle öfkeyle? En iyisi, bir kez olsun, eve dönüp babasını uyarmalı, daha da önemlisi sağda solda unuttuğu gizli bir şey varsa, bulup yok etmeliydi. Fabrikadaki yoldaşların listesi avukatın eline geçerse! Neler yapmazdı Gestapo, zavallılara?... Köpekler de bir türlü susmak bilmiyordu!.. Esnemeye koyuldu ama, her zaman yaptığı gibi esnerken gözlerini kapatacak yerde faltaşı gibi açtı, zira okulun kapısının önünde, iki kat olmuş ilerleyen birtakım gölgeler görür gibi olmuştu. Doğmakta olan günün belli belirsiz ışığı, duvar boyunca gri lekeler gibi ilerleyen miğferlerden yansıyordu. Makinelinin emniyet mandalını açıp ayağa fırlayarak bağırdı:

— Açma kapıyı Petrit! Almanlar!

Uzun bir makineli ateşi yırttı geceyi. Bir anda okulda sağlam cam kalmamıştı. Kâmil diz çöktü ve gözlerini kapıya doğru seyirten gölgelerden ayırmadan bir el bombası fırlattı. Gruptan tek bir SS ayakta kalabilmişti. Şaşkın şaşkın ayağa kalkıp, çevresine gelişigüzel ateş ettikten sonra o da boylu boyunca arkadaşlarının yanına uzandı.

Karanlıktan yararlanan Petrit, çabucak geri çekilerek, bir koşuda avluyu geçti ve zemin kattaki sınıflardan birine sığındı. Şafak söküyor, her şey giderek aydınlanıyordu. Pencereye gelir gelmez ilk Alman ve Ballici saflarının okula doğru saldırıya geçtiklerini gördü. Acele etmedi Petrit; üstündeki üç bombadan birini atmak için, duvarın dibine iyice yaklaşmalarını bekledi. Patlayışı izleyen sessizlikte yalnız bir miğferin yuvarlandığı işitildi. Sonra, okulun her yanın-

dan yangın bombalarının alev ve dumanları yükseldi. Zemin katta durma olanağı kalmamıştı. Mermiler, duvarların sıvasından tabaka tabaka parçalar kaldırıyordu. Hava bir anda toz, duman ve barut kokusuyla dolmuştu. Makineliye yeni bir şarjör sürdükten sonra Petrit, sınıftan çıkarak merdiveni dörder dörder tırmandı. Birinci kat pencerelerinin birinden bir salvo daha çekerek avludaki SS'leri dağıttı, sonra Kâmil'e seslendi:

— Çatıya! Ablukayı ancak bahçeden yarabiliriz!

Kâmil, çatıya çıkar çıkmaz sağından solundan vızıldayan mermilerle karşılaştı. Yüzü koyun uzanarak, çatının kıyısına doğru sürüne sürüne ilerledi. Karşı duvarın ardından çıkıveren bir grup SS'in üstüne bostana ulaşmalarına fırsat vermeden sonuncu bombasını savurdu. Patlamanın yarattığı şaşkınlık ve kargaşalıktan yararlanarak, dut ağacının dalına tutunup komşu bahçeye atlamak istedi ama, daha ayağını duvarın üstüne basamadan dizinde bir darbe, hemen ardından da yakıcı bir acı duydu. Vücudu ağırlaştı, dengesini koruyamadı, makinelisini de elinden düşürdü ve bir an daha sendeledikten sonra avluda yere serildi...

Petrit, ip merdivenden çatıya çıktığında Kâmil'i hiçbir yerde göremeyince yolun açıldığını sandı ama, çatının kıyısına doğru sürünmeye çalışırken bahçe bir anda ağır ve hafif makinelilerin takırtısıyla doldu. Ne yapacağını bilemeden, çatının üstünde yassılıp kaldı Petrit.

Kurtuluş yolu kapanmış mıydı? Belki ilk kez, ölüm düşüncesi aklına geldi. Bu düşünceyle yüzünü buruşturarak makinelisiyle uzun uzun ateş etti. Bahçenin derinliklerinden başka askerler de geliyordu, makineliler her yandan ateş ediyor, çatıya fırlatılan el bombaları gürültüyle patlıyordu. Petrit birden tam bir ay önce yaralandığı yerin, sağ omuzunun yırtılır gibi acıdığını duydu. Ceketi bir anda kana bulanmıştı; ama yarasına ne baktı, ne de dokundu. İçinde bulunduğu durumun güçlüğünü kabullenmek istemiyor, varlığını tehdit eden tehlikenin önünde eğilmeyi reddediyordu. Sürünerek çatı penceresine ilerleyip, yine çatı arasına indi. Nereye gidecekti? Başka çıkış yolu var mıydı? Odaya inip, dolaptan mermileri aldı, son

bombasını avluda koşuşup duran SS'lerin ortasına fırlattı ve oralarda dolaşmak isteyeceklerin yolunu kesmek üzere yeniden merdivenin tepesine tırmandı. Düşmanın gelebileceği tek yol buydu. Son mermisine dek dövüşmeye karar vermişti, sonra...

Feldwebel bu tür çarpışmaların ustasıydı. Kısa aralıklarla zemin kattan, birinci kattan ve çatıdan ateş edildiğini görüp, beş askerin ölümüne rağmen kendi yönettiği saldırı da püskürtülünce; okula sığınmış olan komünistlerin sayılarının fazla ve iyice silahlanmış olduklarına karar verdi. Bu nedenle de kuşatmaya katılan kuvvetlerin artırılması emrini verdi. Kendisi, okulu ele geçirme saldırısı için yeni bir plan hazırlayıncaya dek, avludaki SS'lerle Ballicilerin geri çekilmeleri gerekiyordu.

Karanlık ve nemli eylül sabahı sanki istemeye istemeye gelir gibiydi. Silah sesleri kesilir kesilmez, mahallenin horozlar korosu işitilmeye başladı. Feldwebel'in küçük gözleri, okulun ve çevredeki arazinin durumunu daha iyi seçiyordu şimdi. Bahçe duvarının üstündeki tuğlalar yer yer eksilmişti. Tek katlı binanın en az sekiz odası olmalıydı. Temeller binayı zeminden bir metre yükselttiğinden, zemin katın dar ve küçük pencereleri topraktan hemen hemen iki metre yüksekti. Avlu boş olduğundan siper alma olanağı da yoktu. Buna karşılık, bahçe yönünden merdivenle çatı peneresine tırmanmak mümkün görünüyordu ama, komünistler orada da savunma önlemleri almış olmalıydılar... Feldwebel uzun boylu düşünmedi pek. Yarı kısık gözleriyle, yeri iyi incelemiş, bu durumda ne yapılabileceğini iyice aklı kesmişti. Durumun bütün «esrarını» kavradığı kanısına vardıktan sonra, bir yeraltı geçidiyle okula bağlı olabilecekleri düşüncesiyle, bütün komşu evlere el konmasını emretti. Mahalle allak bullak olmuştu. Birdenbire uyandırılan çocukların bağırışları ve ağlamaları kaplamıştı geceyi. Almanlar da zaten, eğer varsa, gizli geçitlerin bu garip şekilli beşiklerden birinin altına açıldığı düşüncesindeydiler!

Harekete geçme zamanı gelmişti en sonunda.

Feldwebel, işaret parmağıyla on SS'i göstererek emretti:

«Komm!» (*)

Sonra parmağını, bu kez kapı kemerinin altında beklemekte olan beş Ballici'ye çevirerek, emri tekrarladı:

«Komm!»

Sıraya dizilen mangayı gözden geçirdikten sonra ikinci emrini verdi:

— Şimşek gibi bir saldırıyla iç merdiveni ele geçireceksiniz.

Sonra, sırtını askerlere dönerek okula yöneldi, eliyle saldırma işareti yaparak:

— **Marsch!** (**) diye gürledi ve kendisi de birliğinin başında saldırıya geçti.

Ateş birden kesildiğinde «Ne oluyor?» diye düşünmüştü Petrit şaşırarak. Merdivenin tepesine iyice yerleştiğinde eliyle omzundaki yarayı yokladı. Kan, ceketinin üstünde bir kabuk oluşturmuştu. Zaman zaman bayılacak gibi oluyor, makineli tüfeğini elinde güçlükle tutuyordu. Yanakları ateş gibi yanıyor, bitkin vücudu ise tir tir titriyor, donacak gibi oluyordu. İkide birde gözleri kapanıyordu. Gözkapaklarındaki ağırlığın yorgunlukla ilgisi olmadığını biliyordu gerçi ama, oracığa sırtüstü uzanıp, kımıldamadan yatmak geliyordu içinden. Birden hafiflediğini duydu; sonsuz bir boşlukta uçuyor gibiydi... Silkinerek, üstündeki uyku halini atmaya, son bir kez gücünü toplamaya çalıştı. Bu genç yaşında ölüme boyun mu eğecekti? Haydi! Son bir çaba daha!.. Ayağa kalkıp, tüfeğin kayışını dişlerinin arasına sıkıştırarak ip merdiveni tırmanmaya koyuldu. Çatıya çıkar çıkmaz da iki Almanla göz göze geldi. Bir dipçik darbesiyle birinciyi yere serdi; bu beklenmedik saldırıdan şaşkına dönen ikincisiyse, dengesini yitirip canhıras bir çığlıkla çatıdan aşağı, avluya yuvarlandı. Petrit, kurşunların sağında solunda vızıldadığını işitiyordu ama, ölümün pençesinden kurtulma azmi güç veriyordu kendisine. Ya herru, ya merru, diyerek çatıdan dut ağacına atlayıverdi. Elleriyle bir dala tutunmayı başarmıştı. Bir an ileri geri sallandıktan sonra, ayaklarını duvarın tepesine basmayı da başardı. Cesaret! dedi, kendi kendine,

---

(*) «Gel!»

(**) Marş!

son kez! Komşu avluya atlamadan önce, şarjörünü ardındaki Alman askerlerinin üstüne boşalttı, sonra deli gibi koşmaya başladı. Silah sesleri ve haykırışlar gittikçe geride kalıyordu; sonra, bütün kent sanki yeniden huzura kavuşmuş gibi oldu.

Artık yavaş yavaş yürüyordu Petrit. Bitkindi, hiçbir şey düşünecek durumda değildi. Adımları kendisini mekanik bir biçimde Murat Baba'nın hanına doğru götürüyordu. Hana geldiğinde, şaşkınlıktan küçük dilini yutacaktı neredeyse! Annesi, Bay Vasil, Rıfat ve Dine Usta, hepsi oradaydılar. Bulunmayanlar, yalnızca Lumte'yle Kâmil'di. Belki de böylesi daha iyiydi, onları bir arada görmekten hoşlanmıyordu pek! On gün önce, köyden döndüğü gece aklından çıkmıyordu. Lumte çalışıyor, Kâmil de gözlerini kızın becerikli ellerinden bir an olsun ayırmıyordu. Ama bunları düşünmenin zamanı değildi şimdi... Kendisini öpücüklere boğmakta olan annesinin kollarından tam ayrılmadan Petrit, makinelisini hafifçe yere indirip anaoğula gülümseyerek bakan Murat Baba'ya döndü:

— Kusura bakma, dedi, yoldaşlarla ben seni görmeye gelemedik bugüne dek. Ama işte, komünistleri barındırmak sırası senin hanına da geldi!

Sözleri boğazında düğümlendi. Hazır bulunanlar donakalmışlardı. Kör edici bir alev bir anda her yeri yaladı, arkasından inanılmaz şiddetle bir patlama ortalığı sarstı. Herkes gibi, Petrit de gözlerini yumup kulaklarını tıkamıştı ama... hemen yanındaki şiddetli bir patlamayla kendisine geldi. Okulun alaca karanlığında kendisine doğru ilerleyen yirmi otuz kadar miğferli kafa gördü. «Vay canına!» dedi düş âleminden sıyrılarak kararlılıkla silahına sarıldı. Bütün gücünü toplayarak merdivenin tepesine doğru bir hamle yaptı. Gafil avlanan Almanların gözlerindeki bakışın yalvarıcı olduğunu düşündü bir an. Makinelisine yeni şarjör sürmeye zaman bulamayan aydınlık yüzlü bir delikanlının çaresiz yüzü kazındı belleğine; ellerini gözlerine kapatarak haykırmıştı:

— **Kamerad! (*)**

Çarpışmanın gürültüsü okulu yeniden kapladı. SS'ler ve Balliciler, kimi zaman saldırıya geçiyor, ki-

---

(*) Yoldaş!

mi zaman da yeni kuvvetlerle geri gelmek üzere geri çekiliyorlardı...

— Kızıllar, teslim olun!

Ateş ve duman içindeki okuldan yükselen bir ses bütün mahallede yankılandı:

«Yaşasın Komünist Partisi!»

Binbaşı Franz'ın kadidi çıkmış suratı, uykusuz geçen gecelerin yorgunluğunu taşır gibiydi. Gözlerini açık tutmakta güçlük çeker gibi görünüyordu. Bazen, horoz ibiği gibi kırmızı boynunu ovuşturuyor, bazen de düzgünce bir çizgiyle yandan ayrılmış kırçıl saçlarını sıvazlıyordu.

Yaşlı öğretmenle, evinde gizlenen komünist çetecileri ele geçirmek için girişilmiş bütün çabaların sonuçsuz kaldığını bildiren son raporlardan beri bütün huzuru kaçmıştı. Odasında bir aşağı bir yukarı geziniyor, derken terasa çıkıp, karanlıkta sessizliğe gömülmüş kente bakarak, «Nereye sığınabilir bu adam,» diye düşünüyordu. «Yoksa, kendi okulunda saklanmış olmasın?»

Gestapo, aygıtını işte o zaman işletti. Sabahın dördünde çekmecesinden öfke içinde kuşkulanılan evlerin listesini çıkarıp, beş tanesini işaretledi: sonuncusu Vasil Gjinari'nin okulunu gösteriyordu.

Bu, kente geldiğinden beri Binbaşı Franz'ın ilk başarısı oldu.

Saat yedide, okuldaki komünist çetesinin tümüyle kuşatmaya alındığı raporunu dinledikten sonra Binbaşı Franz, kahvaltı etmek için zemin kattaki odalardan birine indi. Bir süre av köpeğiyle oynadıktan sonra, silah seslerinin kesilmesi üzerine, kesin raporu bürosunda dinlemek üzere giyinmeye karar verdi.

— Kurt! diye bağırdı, tiz ve kadınsı sesiyle.

Kurt odaya girip topuklarını birbirine vurdu sonra, emir beklemeksizin yürüdü. Görevini iyice bellemişti: her sabah, komutanın pantolon askılarını tutturur, üniformasını ve cilalı çizmelerini giymesine yardım eder, sonra da... ama bu sabah, tam kasketini uzattığı sırada pencereden bakmakta olan Franz okulun çatısından yükselen kalın duman sütununu görü-

verince, kasket Kurt'un elinden kaptığı gibi kapıya fırladı ve koşarak verandadan indi.

Kurt omuzlarını silkti: «Komutanıma da ne oldu ki?» Hiç acele etmeden, aynanın önüne geçip saçlarını taradı, yan dönerek kendisini arkadan süzdü. Aynadaki görüntüden pek hoşlanmıştı. Hayranlığını keyifli bir ıslıkla belirtti. Palaska da pek yakışıyordu doğrusu. Komutanın kılıcını aldı (tek eksiği de buydu zaten), beline takıp yine aynaya döndü. Hoşnut hoşnut sırıttı. Ama ağzını açınca keyfi kaçıvermişti; ikisi kökten, biri yarıdan kırık ön dişleriyle bu kılıcı taşımaya yaraşacak kadar güzel bulmamıştı kendini. Kafasını öfkeyle sallayarak, aynaya yumruğunu gösterdi: «Bunu ödeteceğim size, partizanlar!»

Binbaşı Franz avluya çıkar çıkmaz kendisini arabasına atıp, okulun yolunu tutmasını işaret etti şoföre. Askerî araç, kaldırım taşlarının üstünde sarsılarak ileri atıldı. Komutanın gamalı haçlı kasketi suya düşmüş kavun gibi hoplayıp zıplıyordu.

Okulun önüne geldiklerinde, Franz arabanın tam durmasını bile beklemeden aşağı atladı.

— Komünistleri diri yakalamanızı istiyorum, diye bağırdı parmağıyla alevler içindeki okulun kapısını göstererek, «Marsch!»

Başlarında Feldwebel, beş SS derhal alevlere doğru atıldı.

O sabah Binbaşı Franz hastaneye giderek, ele geçirilen iki komünistin durumuyla bizzat ilgilendi. Biri, dizinden hafifçe yaralı olarak evlerden birisinin avlusunda bulunmuştu. Öbürü ise çok kötü yanmıştı, omzunda da ağır bir yara vardı. Kâmil, aynı gün hastaneden alınarak hemen Gestapo tarafından sorguya çekilmek üzere zindana atıldı. Petrit'e gelince, komutan onun hiç değilse bir gün daha yaşayabilmesi için doktorların ellerinden geleni yapmalarını istiyordu. Vereceği ifade Gestapo için çok değerli olacaktı çünkü! Karargâhına döndüğünde de, komünistin başındaki iki nöbetçi ile pek de güvende sayılmayacağını düşünüp, Kurt komutasında, tepeden tırnağa silahlı bir düzine askeri, hastane çevresinde nöbete gönderdi.

Gestapo merkezine dönerken Kurt, şoföre kent

merkezinde sinema afişlerinin asıldığı yerde durmasını emretti. Sanatçıların adlarını görünce - Kurt sinemayı pek severdi - güzel bir İtalyan filmi oynadığını anladı.

— Gut! Gut! (*) diye söylendi.

Akşam sinemaya gitmek kararındaydı. Ama daha akşam olmadan, komutanın emri bütün neşesini kaçırdı! Hastane yalnızca kordon altında tutulmakla kalmayacak, nöbetçiler de Kurt'un gözetiminde bulunacaktı. «Ah Komutanım!» diye aklından geçirdi delikanlı, «sen iyiden iyiye huzursuz olmuşsun!»

Suratını asarak şoföre kamyonu hareket ettirmesini işaret etti. Yolda cebinden çok güzel bir kadının fotoğrafını çıkardı. Sanatçı fotoğraflarına pek meraklıydı. Bunun üstüne de, güzel yazısıyla «Alman yıldızı Zarah Leander» diye yazmıştı. Resme bakarken Kurt'un renksiz gözleri parlamaya başladı, yüzünün havası yumuşadı. Gömleğinin yakasını gevşetip bir şarkı mırıldanmaya başladı. Zarah Leander'in son süksesiydi bu; melodi kâh hafif, yumuşak bir sızlanma halinde sürüyor, kâh sertleşip tehditkâr bir havaya bürünüyordu. Ancak sonlara doğru Kurt, gözleri yarı kapalı, ince dudaklarını hortum gibi ileri uzatarak, sesini bir parça yükseltti:

Wie einst Lili Marlen!
Wie einst Lili Marlen!

Şoför de, omuzlarını indirip kaldırarak tempo tutuyor, bu arada, yolun bozukluğu yüzünden zıplayan arabaya da tempo tutturmaya çalışıyordu sanki.

Wie einst Lili Marlen!
Wie einst Lili Marlen!

(*) Güzel! Güzel!

SEKİZİNCİ BÖLÜM

CİNS-İ LÂTİF

Akşam oluyordu. Bir önceki akşam duyulan silah seslerinden beri Nazmi Bey eve dönmemişti.

— Ben ne bahtsız anayım! Bu batasıca savaş yavrumun aklını başından aldı; diye söylenip duruyordu Saibe Hanım; bir yandan da arasıra kafasını aralık duran kapıdan dışarı uzatıp oğlunun gelip gelmediğine bakıyordu. Ortalık iyice kararınca Saibe Hanım hiç umut kalmadığına karar verdi. Aklını başına toplayabilmek için ardarda iki fincan şekersiz kahve içip, beline kocaman bir sargı sardı. Ama yine de rahat edemiyordu; ne bir iş yapabiliyor, ne yiyebiliyor ne de uyuyabiliyordu. Gecenin derin sessizliğine kulak kabartıyor, her an oğlunun tehlikede olduğunu düşünüyordu. Boğulacak gibiydi. «Tanrım, yüce Tanrım!» diye yalvarıyordu, durmadan. «Bir an önce yok et şu komünistleri. Bütün beyleri ve akıllı kişileri deli ediyor bunlar!»

Nazmi, gece yarısından sonra Kâzım'la birlikte çıkageldi. Saibe Hanım heyecanla karşıladı onları:

— Hele şükür gelebildin yavrum! diye bağırdı oğluna daha uzaktan. Nerelerdeydin? İki günden beri yoksun ortada. Bir şeyler yapabildiniz mi bari?

— Hem de nasıl! diye, alaylı alaylı söze karıştı Kâzım. Bu kez bütün cephelerde kazandık.

— Kes sesini, kurbağa herif! Sana soru soran olmadı!

Hanımın girişe yerleştirdiği lambanın donuk ışığında Nazmi'nin yüzü yorgun ama hoşnut görünüyordu. Yavaş yavaş yürüyor, kendi kendine gülümsüyordu.

— Senin için canımı veririm evladım, ama biliyorsun ki kan akıtıldığını görmek istemiyorum! dedi Saibe Hanım oğlunun yanına gelerek.

Kâzım yine söze karıştı:

— Kan akıp akmadığı bir yana, bu kez, bütün bu dertleri başımıza açanı öldürdük.

— Kimi öldürdünüz peki? diye sordu, Saibe Hanım sabırsızlıkla.

— Topal bir eşeği. Almanlar ona «Dur!» diye bağırdılar ama, o, bütün eşekler gibi...

Saibe Hanım, Kâzım'a lânetler yağdırarak yine Nazmi'sine döndü:

— Herkes bir sürü şey söylüyor evlâdım. Hangisi doğru bunların? diye sordu, sevecenlikle yüzüne bakarak. Dediklerine göre, komünistlerden biri, marangozun karısı Dane'nin oğlu, Almanlara karşı, dört saat kafa tutmuş!

Oğlu sesini çıkarmadı. Yavaşça verandaya çıkıp içeri girdi, bir iskemle çekip, yemek yedikleri masaya oturdu.

— Herkes her şeyi söyler, dedi Kâzım, tüfeğini yere bırakarak. Bir komünist taburu tümüyle diri diri yandı savaş yerinde. Külleri bile bulunamadı.

Saibe Hanım aldırmadı bu sözlere. Zaten Kâzım'ın sırıtmasından bunları domuzluk olsun diye söylediğini anlamıştı.

— Sen kapa çeneni, serseri! Bu akşam fazla yüz verdim sana! diye homurdandı, sonra da gidip oğlunun yanına oturdu.

Ama, Nazmi'nin suskunluğu üstündeydi.

— Sen git yat bari evladım, anan kurban olsun sana. Uyu sen, uyu. Harap olmuşsun.

Bir fincan süt içtikten sonra Nazmi yatmaya çıktı. Odasında yalnız kalıp biraz rahat edince, son iki günün olayları gözünün önünden sinema şeridi gibi geçmeye başladı. Yorgun yorgun gerinip, görünmeyen biriyle konuşmaya hazırlanır gibi, koltuğunun koluna yaslandı. Şimdi Lumte elindeydi, Petrit'le Kâmil'in ortadan kalkması ise an meselesiydi. Durum nasıl bir gelişme gösterecekti acaba? Dudaklarında bir gülümseme dolaştı, güçlükle açık tutuğu iri gözleri yavaş yavaş kapandı, uykuya daldı.

Aşağıda, Kâzım, renk renk incilerle süslü bir tastan bir yudum rakı içtikten sonra Hanımdan kendisine yiyecek bir şeyler vermesini istedi. Hemen hemen iki metre boyunda, iri kıyım bir gençti. Kuru suratlı, soluk benizliydi, kafası saman yiyen bir atın-

kini andırıyordu, ama yine de çirkin olduğu söylenemezdi. Özellikle, gri renkli gözlerinin tatlı ve çekingen bakışı, henüz acı deneylerden geçmemiş, iyi bir adamın bakışlarıydı.

Kâzım, kâhyalık görevini, ömrü boyunca Selman Beye hizmet etmiş olan babasından devralmıştı. Üç yıl önce tahıl fiyatlarının yeniden yükselmesi Tapia' ların yıldızını yeniden parlatınca Saibe Hanım, köylüleri çekip çevirmesini ve çiftliği yönetmesini herkesten iyi bilen eski kâhyasını çağırtmıştı. Ama ihtiyar, köy yaşantısına alışmıştı, yeniden kente dönmek istemiyordu, bunun için kendi yerine oğlunu göndermenin çaresini bulmuştu. Kâzım'ı pek gözü tutmamakla birlikte Saibe Hanım delikanlıyı geri çevirememiş, daha uygun birisini aramaktan da vazgeçmişti. Üç yıl geçmişti aradan; Hanım da Kâzım'a alışmıştı. Üstelik, delikanlının babasına bir üstünlüğü de genç ve güçlü kuvvetli oluşuydu.

İlk yıl biraz yabancılık çekmiş, ama sonradan yavaş yavaş kent yaşamına alışmış, görevinin gerektirdiği beceriklililiği de kazanmıştı. Her sabah tıraş olmak hoşuna gidiyor; altı ayda bir zor zahmet yıkadığı kara saçlı kafasına kolonya boca etmeyi pek seviyordu. Üçüncü yılın sonunda Kâzım, bütün kentte kadınlara, oyuna ve özellikle de rakıya düşkün bir adam olarak tanınıyordu.

— Bütün dertleriniz benim olsun, Hanımım! dedi yalvarır gibi. Açlıktan ölüyorum.

— Sana yiyecek bir şeyler getiririm şimdi, dedi Hanım, Kâzım'ın yanına oturup derin derin içini çekerek. Ama önce söyle bakalım, dün neden hiç gelmediniz eve?

— Dün? Dün, okuldaki çarpışmadan sonra mahalleyi elekten geçirdik, Hanımım. Kâzım bu konulara değinmekten hoşlanır görünmüyordu. İki yüzden fazla kişi tutuklayıp hapishaneyi doldurduk. Almanların komutanı hiç sevmiyordu koca binanın boş kalmasını.

— Ne dersin, Kâzım? Bitti mi bu iş? diye sordu Hanım, kâhyaya biraz daha yaklaşarak.

Kâzım'ın yorgun yüzünü sıkıntılı bir hava kapladı. Derin düşüncelere dalmış gibiydi.

— Ne diyebilirim ki, Hanımım! karşılığını verdi,

kendi kendine konuşur gibi. Siyasetten pek anlamam. Buraya gelirken, babam kâhyalık görevimden başka bir şeyle uğraşmamamı öğütlemişti. Çünkü, bildiğiniz gibi köylüyüm ben de. Böyle işler için kafam kalınca biraz. Evet, işte böyle. Ama, derken oğlunuz tutup beni «emireri» yapıverdi.

— Merak etme, buna da alışırsın! Ama, bizim burada, kentte, savaş bitti mi, sen onu söyle bana.

— Gelecek üç gün içinde tüm kenti Ballici yapmaya karar verdiler, dedi Kâzım, gözleri istemeden, hanımın bluzunun dekoltesinden görünen kombinezonunun dantel yakasına takıldı.

— Kan akmasın da... dedi Hanım ve önünü ilikler gibi yaptı. Ama, nedendir bilinmez, parmakları birbirine dolaştı, bir düğmeyi iliklerken öbürünü çözüverdi.

— Yavaş yavaş haklarından geleceğiz. Boşuna dememişler, hükümet tavşanları kaplumbağa adımlarıyla kovalayarak yakalar, diye. En tehlikelisini elimize geçirdik, hastanede ölmek üzere!

— Komünistler de bitecek günün birinde!

— Nasıl biterler, Hanımım? Karınca gibiler. Hele o, okulda çarpışan çocuk. En yiğitlerden daha yiğitti. Adeta bir arslan! Ayakları öpülür böylesinin!

Hanım, elini Kâzım'ın dizine koydu.

— Sus bakayım! O ne biçim söz öyle! Bir komünistin ayaklarını öpecekmiş!..

— Ömrümde böyle gözüpek insan görmedim. Anlaşılır gibi değil. Hangi inançtır bu adamlara bu cesareti veren!

— Onlardan söz ederken, inançtan nasıl söz edebilirsin Kâzım? diye karşı çıktı Hanım, dizini patpatlayarak.

Kâzım, boş olduğunu bile bile rakı kabını dudaklarına götürdü.

— Hay Allah! Boşalmış!

— Ver, doldurayım!

Kâzım rakıya bayılıyordu ama, bu kez canı çekmedi. Az önce yemek istediğini de unutmuştu. Bütün sorun kafasındaki şu ağırlığı atabilmekti. Karargâhta, bir kanepe üstünde zaman zaman dinlenmek bir gün öncesinin yorgunluğundan kurtulmaya yetmemişti.

— Yok, Hanım, istemem, dedi kabı az ötedeki bir divanın üzerine atarak. Hanımın, ayağa kalkarsa bir daha o kadar yakınına oturmamasından korkuyordu. Hanımın iç açıcı vücudunun, mor poplin robunu patlatacak gibi duran zengin göğsünün yakınlığını duydukça yeni duygular, yeni arzular kaplamaya başlamıştı içini.

— Demek komünistlerin inanç sahibi olduklarına inanmıyorsunuz, Hanımım, dedi Kâzım, kaz boynu gibi ince uzun boynunun üstünde zor durduğu izlenimini veren kafasını geriye atarak. Var oysa, hem de az bulunur türden. Bildiğim gizli bir şey var ama size söyleyemem onu. Bir emir bu. Kâhyalıktan önce, emirerиyim ben.

— Vaay! Demek benden sır saklıyorsun ha, çapkın! dedi Hanım, sitemle.

— Mademki söylememi istiyorsunuz, size onların inançlarını belirten başka bir şey anlatayım. Yüz kadarını bizim karargâhın hapishanesine attık. Genç Beyimiz de, pencereden onlarla konuştu. Başta, kibar kibar Ballici olmalarını, Balli'de alacakları görevler için anlaşma imzalamalarını söyledi. Aman efendim! Bir de ne göreyim! Delikanlılar, el ele verip hep bir ağızdan «Bize istediğinizi yapın, öldürün, asın; ama Ballici yapamazsınız bizi!» diye bağırmasınlar mı! Her yolu denedik; tatlılık, sertlik... ama boşuna. Yalnızca Selim Ağa'nın dört oğlu kabul etti Balli'ye yazılmayı, ama, onlar da silaha el sürmemek koşuluyla, çünkü babaları izin vermiyormuş. Aslında anlaması pek güç değil, Hanımım. Besbelli zenginler Ballici oluyor, fakirler komünist. Âlem ikiye bölünmüş. Hem, biliyor musunuz, bu komünizm tohumu nasıl da işlemiş halkın içine? Doğrusunu isterseniz, ben hoşlanmıyorum bundan. Belki, bir koşulla sevebilirdim: rakı şişem cebimde olsun, ömür boyu da küçük beyimin ardından koşabileyim! Böyle bir komünizmi kabule hazırım. Ama, işin kötü yanı şu ki, eline kazma kürek verip küçük beyi çalıştırmak istiyorlar, ya bana ne yapmazlar ki o zaman! Allah biliyor ya, Hanımım, fazla bir şeyim yok, küçücük bir tarlam var olup olacağı. Ama komünizm, ı-ıh! sevmiyorum.

Kâzım sözlerini bitirdikten sonra uzun süre sessiz kaldılar. Bir pervane, tekdüze vızıltısıyla lamba-

nın camı çevresinde (bombardıman korkusundan Saibe Hanım elektrik yakmıyordu) dönüp duruyordu. Kâzım, uykulu gözleriyle dalgın dalgın önüne bakıyor, sanki söylediği sözlerin anlamını kendisi de anlamıyordu. Zaman zaman da gözleri Hanımın, kaygıyla inip kalkan göğsüne takılıyordu.

Sessizliği bozan Hanım oldu:

— Bütün bu işler bir düzene girdikten sonra sana bir kadın gerek, dedi, diziyle bacağına dokunarak.

— Ben mi? Evlenmek mi? diye karşı çıktı kafası Hanımın çıplak dizinden allak bullak olmuş bir halde. Allah korusun! Kâzım boyunduruk taktırmaz boynuna.

— Peki ama, hayatını yaşamaya ne zaman başlayacaksın? Yolun yarısına geliyorsun, otuzunu geçtin.

Kâzım'ın bakışları Hanımın süt beyazı göğsünden dolgun dudaklarına kaydı. «Ah kaltak, kırkına gelmiş ama, hiç göstermiyor. Sanırsın şu İstanbul bebeklerinden biri. Günümüz kızlarına pabuçlarını ters giydirir.»

Kâzım güzel Hanımının bu işe meraklı olduğunu çoktandır sezmişti ama kendisiyle olabileceğini aklına bile getirmemişti. Koskoca bir dünya vardı aralarında! Sonra Hanım öyle ilk gelene kendini bırakacaklardan da değildi. Mevki sahibi isteklilerine bile, eğer aynı zamanda yakışıklı değillerse yüz vermiyordu. Âşıklarını, Elbasan'ın en güzel adamları arasından seçerdi.

— Haydi, söyle bakalım şu sırrını, dedi birdenbire.

— Sır? Peki, açıklarım ama, oğlunuza tek laf etmek yok! Almanlardan gizli yaptık. Eskaza öğrenirlerse başımıza iş açılır.

— Kâzım! Ne cesaretle geveleyip duruyorsun ağzında. Konuş bakayım, çabuk!

— Peki, peki, dedi Kâzım, sesini alçaltarak. Dün öğretmenin kızını ele geçirdik, adı Lumte.

— Bak hele sen!

— Tutukladık onu ama, nasıl tutukladık bir bilseniz!

Alush'un kuvvetleriyle mahalleyi nasıl kordon içine aldıklarını, komünistlerin normal olarak geri

çekilirken sığınacakları Zaranike deresi yatağı boyunca nasıl pusu kurduklarını bütün ayrıntılarıyla anlattı. Öğretmenin kızı da bu pusuya düşmüştü işte.

— Hemen, Almanlardan gizli, bizim komutanlığa postaladık... Sonra ben babasının peşinden koştum ama yakalayamadım...

— İhtiyarı boş ver ama, kızı yakaladığımız iyi olmuş, diye sözünü kesti Hanım. Oğlum genç, yakışıklı da; gönül eğlendirsin biraz...

— Aklınızdan çıkarın onu, diye içini çekti Kâzım. Öyle kızlardan değil o! Kendine gelip küçük beyimi gördüğünde, sanırdınız çiğ çiğ yiyecekti zavallıyı, öyle ters bakıyordu. Sonra sırtını çevirip oturdu, bir kez olsun başını kaldırıp bakmadı. Hepsi bir yana, bana öyle geliyor ki oğlunuz iyice âşık bu kıza. Bitiyor onun için, acı çekiyor... Haa, ne diyordum? Ben babasının peşine düşmüştüm...

— Bırak şimdi babasını... Oğlum bir kez kızı elde etsin yeter. Sonra hizmetçi diye tutar yanında.

— Onu mu! Değil hizmetçi diye, gelin diye bile alamazsınız onu. Partisine ihanet etmesi sözkonusu değil. Bu komünistler değişik insanlar.

— Kâzım! dedi Hanım sert bir sesle. Kafanda arpa kadar beynin vardı, onu da yitirmişe benziyorsun. Namuslu kızlarla bir mi tutuyorsun bu sürtükleri! Utanmaz karı, oğlum ona baktı diye sevinecek yerde, sırtını dönüyor küstah!

— Hanımım! dedi Kâzım sinirlenerek, ne isterseniz söylersiniz ama, namus anlamsız bir sözcük değildir. Çulsuzların da namusu vardır beyler kadar. Gördüğünüz gibi, ben de yoksul bir köylüyüm işte, ama size yemin ederim, namusum söz konusu olursa kimseye boyun eğmem.

Hanım kâhyanın kabarık damarlı boğazını gıdıkladı.

— Hani neredeyse, sen de ona âşıksın diyeceğim!

— Ben mi?!

— Eğer öyleyse, bana açıklayabilirsin, dedi Hanım muzip bir bakışla, senin için oğlumla konuşup ayarlarım bu işi.

Kâzım, boş hayallere kapılmadığını göstermek için başını salladı:

— Aaah Hanımcığım, dedi derin derin içini çeke-

rek. Ben nasıl aklımdan geçiririm böyle bir şeyi? Güzelliği akıllara durgunluk verir. Hem nerede oturtacağım, garip bir kâhyayım ben. Üstelik, Beyi istemeyen beni ister mi? Neyse, ben babasının peşinden koştum...

— Baksana Kâzım, babasıyla ne alıp veremediğin var kuzum?

— Anlatıyorum işte! Sözü asıl hoşuma giden kıza getireceğim. Hancı Murat'ın bir kızı var, hazine! Gencecik, taptaze, örgüleri nah at kuyruğu gibi kalın. Onun için ölürüm işte. Hem de benim köyümden.

— Sen iyice sapıttın bu akşam! diye susturdu Hanım kâhyayı, elini ince dudaklı ağzına kapatarak.

Bir an kızmış gibi, öyle sessizce kaldılar. Sonra Kâzım yere tükürdü.

— Ah, pis herif! Kaç kez söyledim sana, mendiline tükür diye!

Sonra Hanım, hiçbir şey olmamış gibi Kâzım'a sokuldu.

Ama, Hanımın işveleri bu akşam delikanlının keyfince değildi.

— Tû, deyip, dalgın dalgın bir kere daha tükürdü.

Bu defa Hanım gülümsemekle yetindi. Kâzım, dalgın dalgın uzanıp Hanımın topuz şeklinde toplanmış siyah örgülerini aydınlatan lambanın fitilini kıstı.

— Gün ağarıyor, diye homurdandı dişlerinin arasından, gazı boşuboşuna ziyan ediyoruz.

Lambanın sönmesiyle holü karanlık kapladı. Gecenin koyu karanlığı değil, gün doğmasına yakın görülen şeffaf karanlık. Orta yerde, fosforlu gibi minik bir çift göz parlıyordu. Divanın üzerinde hareketsiz duran iki gölgeyi görünce ürküp kaçtı kedi.

Saibe Hanım, tatlı bir titreyişin vücudunu sardığını hissetti. Birden ayağa kalkıp Kâzım'ı elinden tuttu. Hafif bir sesle:

— Odama gel... dedi.

— Hanımım... diye karşı koydu kâhya.

— Çapkın!.. dedi Hanım, fasulye sırığını kendine doğru çekerek...

... Yukarıdaki odasında Nazmi de sevinçten uyuyamıyordu. Bir gecede iki yüzden fazla kişiyi tutuklayan SS'lerin becerikliliği, kafasında uzun süreden

beri yer etmiş olan, Almanların Ruslara yenilebileceği kuşkusunu silip atmaya yetmişti. Kuştüyü şiltesine uzanmış bunları düşünürken, ertesi gün gidip Lumte'yi atılmış olduğu mahzende görmeye karar verdi... Caminin avlusundaki büyük selvinin tepesine komünistlerin kızıl yıldızlı bayrağını çekecek birisi daha çıkabilecek miydi? Hayır, artık olamazdı! Gözkapakları ağırlaştı, dudakları sanki ertesi sabah Lumte'ye söyleyeceklerini şimdiden ağzından kaçırmamak istiyormuş gibi kapandı. Kulaklarına sanki alçak sesle söylenmiş sözler gelir gibiydi; holden değil, başka bir yerden, daha uzaktan sanki:

— Kâzım!

Sessizlik.

— Kâzım, hınzır!

— Efendim?

—Söylediklerime kulak ver...

— Buyurun, güzel Hanımım!

Nazmi ötesini işitemedi. Uyku daha ağır basmıştı.

Üç saatten fazla uyuyamadı. Kalkar kalkmaz, bayramlık mavi kostümünü giydi, sessizce holden geçerek Kâzım'ın kapısını vurdu. Cevap alamadı. «Uyu, kerata, son uykun olsun!» diye mırıldandı bey, sonra sokağa çıktı.

Gök baştan başa beyaz bulutlarla kaplıydı. Güneşin soluk ışıkları yere güçlükle ulaşıyordu. Kraste dağından esen rüzgâr sokaklarda toz girdapları oluşturuyor, ağaçları eğip büküyor, kurumuş yaprakları sürüklenip götürerek, duvar diplerine yığıyordu.

Gelip geçenler hızla yürüyor, az çok daha rüzgârsız olan sokaklara kaçıyorlardı. Arada sırada, bir eli burnunda, öbürüyle şapkasını tutarak, başları eğik yürüyen yaşlılar görülüyordu. Derken, birisininki uçuverdi. Kara bir karga gibi, taştan taşa, çukurdan çukura sekerek, dağlardan inen suların fokurdayarak aktığı kanala doğru sürüklendi. Ördekler korkuyla bağrıştılar. Küçük bir çocuk fırlayıp şapkayı kanala düşmeden yakaladı. Soluk soluğa getirip, burnunu mendiliyle örtmüş bekleyen yaşlı öğretmene uzattı. İhtiyar adam teşekkür etti, elini sevecenlikle çocuğun

omuzuna koydu, sonra aynı ağır adımlarla yeniden yola koyuldu. Küçük öğrenci gözlerini kırpıştırdı, kulaklarına dek kızardı, sonra koşarak sac ve bakırları döven çekiç seslerinin geldiği sokağın yolunu tuttu.

Tahıl pazarında büyük bir canlılık vardı. Bir sürü serçe kimi zaman yere konup paket taşlarının arasına sıkışmış taneleri gagalıyor, kimi zaman pırr diye havalanıp alçak çatıların kenarına konuyordu. Bir kumru uzun uzun dem çekiyordu. Her tarafta satıcılar bağırıyordu: «Sıcak çörekler!» «Şekerli salep!» «Ev köfteleri!» Kahveci dumanları tüten fincanlarını üstüne dizdiği tepsisini şıkırdatarak dükkânların önünden geçiyordu. Şansı da pek fena sayılmazdı:

— Bir kahve, Refik!

— Hemen efendim! Ve uçar gibi, kaleye dayalı, Balli Gençlik Komutanlığı binasının önündeki nöbetçi kulübesine süzülüverdi.

Kahveci, sarı dişlerini göstererek gülüyordu. Ama, Nazmi Beyi görünce gülümsemesi dudaklarında dondu:

— Bak hele, dedi. Küçük bey de erkenden gelip sabah kahvesi içmeye alışmış. Sonra, fincanı masanın üstüne bırakıp çekilirken:

— Fırtına geliyor, Bey! diye ekledi.

Nazmi Bey kahvesini yavaş yavaş içiyordu. «Amma da becerikliydi öğretmenin şapkasını yakalayan çocuk» dedi kendi kendine. «Ne de çevikti doğrusu!» Sonra çenesini yumruğuna dayayarak pencereden dışarı baktı.

Asırlık kalenin burcunun üstünde bir leylek duruyordu; bir ayağı yuvasının içinde, öbürünü dışarı uzatmış. Boynunu kanadına doğru eğmiş, birbirinin ardı sıra güneyin yolunu tutan göçmen kuşları seyrediyor gibiydi. «Düşünme boş yere!» diye mırıldandı Nazmi Bey. «Yola koyul bir an önce, yoksa kış bastırıp gafil avlayacak seni! Bugün hava biraz kandırıcı ama, yarın göğün gürlediğini işiteceksin, fırtınalar sökün edecek, senin yuvanı da acımasızca sürükleyip götürecek.»

Nazmi göğe doğru kaldırdı başını. Aslında hava ne iyi, ne de kötüydü. Gökyüzünü kaplamış olan beyaz bulutlar her an kararıp bir sonbahar yağmuru boşaltabilir, ya da hiç iz bırakmadan çekip gidebilir-

lerdi. «Güneş mi, yağmur mu?» diye sordu kendi kendine, gözlerini bulutlardan ayırmadan. «Peki, ya Lumte? Nasıl bir tavır takınacak acaba, bugün karşı karşıya geldiğimizde? Kendisini bütün kalbimle seven benim önümde boyun mu eğecek, yoksa yine nefretini mi tükürecek suratıma? Kim bilir, göreceğiz bakalım! Ah şu Kraste'den esen rüzgâr, yağmurdan başka ne getirir ki... Ya şu, hâlâ düşünüp duran leylek! Karar veremiyor bir türlü: gitsin mi, kalsın mı? Git, haydi git, kış geliyor!..»

Tam bu sırada, rüzgârın önüne takılıp sürüklenen kuru bir yaprak pencereden içeri, Nazmi'nin masasının üstüne süzülüverdi. Yaprağı tutup avucunda ezdi Nazmi; hayret! Bir tek damla bile özsu çıkmadı yapraktan. Oysa ilkbaharda taze bir tomurcuktu daha, sonra çiçek açmış, birkaç ay boyunca yeşermiş, sonra da kuruyup düşüvermişti dalından. Nazmi acıdı yaşamı bu kadar kısa sürmüş olan yaprağa!.. Elini biraz daha sıkıp iyice ufaladı; sonra masanın üstüne döküp üfledi. Birkaç kırıntıdan başka birşey kalmamıştı, onları da parmaklarıyla temizledi. İnsan da böyleydi işte. Birkaç yıl yaşayıp sonra toz ve çamur olup çıkıyordu. Yaşayanlar bir süre gözyaşı döküyorlardı arkasından, sonra da unutuveriyorlardı... Ne korkunç şey, Tanrım!..

Nazmi Bey Tanrı'ya pek inanmazdı ama, bir yerlerde (hatta belki de bu dünyada) başka bir yaşamın var olduğunu düşünürdü. Düş kurduğu zamanlar (çoğunlukla kendinden geçerdi böyle zamanlarda) eski devirlerde yaşamış olduğu duygusuna kapılırdı. Roma savaşları döneminde, elenistik çağlarda, Engizisyon devrinde örneğin! Bu sonbahar sabahında da, dünyaya yeniden gelebilmek düşüncesi hoşuna gitmiyor değildi. Biliyordu o zaman yaşamını nasıl düzenleyeceğini... Ayağa kalkıp derin bir soluk aldı ve Lumte'yi kapattırdığı tarafa doğru yöneldi; yarının ne getireceği bilinmediğine göre, yaşanan günü olduğu gibi kabullenip, tadını çıkartmaya bakmak gerekti.

Odasına gelir gelmez Nazmi, iki kişilik zengin bir kahvaltı ısmarladı. Emrindekiler şaştılar bu işe, çünkü bürosunda kahvaltı etmek beyin alışkanlıkları arasında değildi. Kahvaltı tepsisi henüz gelmemişti ki, kapının aralığından Kâzım'ın kafası uzandı:

— Ben geldim, Bey! Başını tavana kaldırıp, yorgun bir beygir gibi salladı. İnsaf et biraz, Bey! Günde üç saat uyuya uyuya verem olup çıkacağız. Fazla yaşanmaz böyle!

Gözleri, yeni uyanmış bir sarhoşunkiler gibi kan çanağına dönmüştü.

— Kafamı kurcalayan şeyi biliyorsun, dedi Nazmi asık bir suratla. Git çağır onu, birlikte kahvaltı edelim.

— Bey!

— Ne var?

— Yok bir şey...

Kâzım bodrum merdivenini inip, bir süre demir kapının ardında kulak kabarttı.

— Yakalanan komünistlerin adlarını saydığımızda amma da ağladı ha! dedi, pis taşların üstüne boyluboyunca serilip yatmış olan gardiyan uykulu bir sesle.

Kâzım adama döndü:

— Sana birşey sormadık, dedi ters ters.

Gardiyan ayağa kalktı. Çakısının takılı olduğu zinciri parmaklarının arasında çevirdi, tüfeğini omuzuna astı, Kâzım'ın çok sevdiği eski doğu şarkılarından birini ıslıkla çalarak yola düzüldü.

Birkaç saniye sonra Kâzım'la Lumte merdiveni sürdürüyordu.

— Sola, küçükhanım... Küçükhanım yoldaş, dedi sesini yükselterek. Şuraya girin, evet... Ne olacak diye merak ediyorsunuz elbet ama, aslında ben garibin bir şey bildiği yok. Yalnızca emireriyim ben. Benim yerim burası işte, koridor... Kâzım, Lumte'nin odaya girmiş olduğunu farketmemiş, konuşmasını sürdürüyordu.

Nazmi, bir an söze nasıl başlayacağını bilemedi. Parmaklarını çıtlattı. Düşüncelerini dağıtmaktan korkuyormuş gibi, usul usul biraz gezindi. Babasından isteyip, kesin bir karşılık alamadığından, bir yıl önce Lumte de sokak ortasında ona sırt çevirip gittiğinden beri kızı her şeyden fazla sevdiğini anlamıştı. Oysa şimdi, yine onu son gördüğünde olduğu gibi dar entarisinin içinde kendisine bakarken gözlerinde aynı sessiz meydan okuyuşu, aynı küçümseyişi, aynı horlamayı görüyordu. Genç kızın karşısına dikilip

gözlerine dikti gözlerini: «Tanrım! Peri kadar güzel,» diye düşündü. İçinin tutkuyla dolduğunu duyar gibi oldu. «Ölesiye seviyorum onu!» Gözlerini, yeni açmış tomurcuk güllere benzeyen kırmızı dudaklarından ayırmadan, yüreğinin derinliklerinden yükselen bir çığlığı dudaklarında zor tuttu. Okuduğu yüzlerce kitaptan birinin kahramanının çığlığıydı bu: «Seni sevmeye hakkım yok, demek? Ve sizler, siz insanlarsınız beni bu haktan yoksun kılan ha?»

Ama Lumte, onu bu düşten koparıp, ayaklarını suya erdirdi:

— Neden beni yoldaşlarla birlikte hapishaneye göndermedin?

Nazmi'nin yüzü asıldı. Bir gün önce hazırladığı sözleri anımsamaya çalıştı. Lumte'nin sesi yine gerçeklere geri getirdi Nazmi'yi:

— Bu yaptığın alçaklık, insanlık dışı bir şey!

— Aşk ne yasa tanır ne de kural, karşılığını verdi Nazmi, masaya dayanarak.

Lumte, topuklarının üstünde çevikçe dönerek ona arkasına çevirdi. Nazmi koltuğa çökmüştü, soluğunu tutarak kızın diyeceklerini bekliyordu. Cevap gecikmedi:

— Bir de utanmadan aşktan söz ediyorsun!..

— Ha! diye sözünü kesti Nazmi. Bir şey unuttuğunu anımsamıştı. Kâzım! diye seslendi.

Kapı aralandı. Kâzım, sanki kesileceğinden korkuyormuş gibi ürkek ürkek başını uzattı.

— Şu koltuğu küçükhanıma getir!

— İstemez, dedi Lumte sertçe.

— Küçükhanım yoldaş, isteseniz de getiremem zaten, koltuk olduğu yere mıhlı. Ama Bey...

— Kes sesini!

Kâzım, rüzgâr altında kalmış gibi eğildi. Sıra ile bir Lumte'ye, bir Nazmi Bey'e baktı, sonra sessizce uzaklaştı.

— Bu ne kabadayılık böyle! dedi Nazmi Bey, sakin ama tehditkâr bir havayla.

— Halkının iradesine karşı gelerek kabadayılık taslayan sensin. Üstelik, eğer yanılmıyorsam, Partimizin birkaç broşürünü de okumuştun!

Nazmi'nin iri gözleri döşemede bir noktaya takılmış gibiydi. Arasıra başını yerden kaldırıyor, bakış-

ları Lumte'ninkilerle karşılaşınca, cesaretini yitirmiş gibi, yine önüne eğiyordu. Sonunda, boğazında düğümlenip kalmış sözlerin çıkmasını kolaylaştırmak ister gibi elini gırtlağına götürdü:

— Demek hep aynı fikirler?

— Evet.

— Bırak bütün bunları. Kafanı bir yığın yanlışla doldurmuşlar senin! diye öfkeyle yumruğunu masaya indirdi Nazmi. Deliler de bir sürü fikir öne sürebilir. Gerekli olan, hayatta bize yararlı olacak fikirleri benimsemektir. İnsan her şeyden önce kendi kişisel çıkarını gözetmelidir... Yanılmıyorsam eğer, siz buna burjuva bireyciliği diyorsunuz, öyle değil mi? Küçük burjuva!

Başı eğik, gözleri yarı kapalı, Lumte söylediklerini dinlemiyor gibiydi. Günün birinde amansız iki düşman gibi karşı karşıya geleceklerini aklına getirebilir miydi bir zamanlar? Ama sesini çıkarmamakta devam ederse bu rezil züppe, bir an için bile olsa yeniden umuda kapılacaktı!

— Kişisel çıkar, toplumun çıkarı ile bağdaşmıyorsa, hiç bir şey ifade etmez. Büyük fikirleri hayata geçirmek, tek başına bir kişinin harcı değildir.

Sanki, ikna etmek istediği kendisiymiş gibi, Lumte alçak sesle, ağır ağır konuşuyordu:

— Tek tek bireylerin yaptığı şey geleceğin kalesi kurulurken birer taş koymaktan ibarettir.

— Hiç bir zaman kurulamayacak kaleler de vardır!

— Evet, halka yararı olmayanlar.

— Tarih bunun tersini kanıtlıyor! Pek çok kaleler yapıldı, halka hiç bir yararı olmayan.

— Tarih donup kalmış değildir.

— Lumte, yalvarırım, bir yana bırakalım bu palavraları, biraz sakıngan olalım ve kendimizi düşünelim. Öteden beri, büyük bir tutkuyla neyi istediğimi biliyorsun. Ben değişmedim.

Konuşmalarının başından beri Lumte, ilk kez Nazmi'nin sesinde bir açıkyüreklilik vurgusu sezer gibi oldu. Bakışını adamın güzel, ama boş ve anlamsız, miskete benzeyen gözlerine çevirdi ve bir an, bir zamanlar onun için beslemiş olduğu dostluk duygu-

larını yeniden duyar gibi oldu. Aradan yıllar geçmişti, ama yaşamın acıları ve neşeleri Nazmi'nin yüzünde yine de iz bırakmamıştı. Yine eskisi gibiydi, şu farkla ki şimdi kocaman bir çocuğa benziyordu. «Acaba mücadelemiz onu gerçek bir adam yapar mıydı,» diye düşündü Lumte, «Kim bilir, belki de o zaman, geçen yıllar yüzünü etkiler; daha erkeksi bir havası olurdu!»

— «Ben,» «biz» demekten başka bir şey bilmiyorsun. Sana daha önce de söyledim, biz içinde yaşadığımız toplumun birer parçasıyız.

Nazmi boynunu oğuşturdu, farkında olmaksızın yeleğinin bir düğmesini çözdü, sonra yeniden ilikledi, kravatının çarpılmış düğümünü düzeltti ve bu söz düellosunda Lumte'yle başa çıkamayacağı kanısına vararak koltuğuna gömüldü. Yazılmamış bir kitabın sayfalarına benzeyen beyaz ve yumuşak ellerine baktı; karşılık vermek için gerekli sözleri okuyamadı orada.

— Yeter bu kadar felsefe, dedi, tartışmaya başka bir yön vermek için. Çocukluğumuzda olduğu gibi kalbini aç yine. Mücadelenizin tek nedeni ülkeyi kurtarmak değil herhalde!

Lumte sesini çıkarmadı.

— Okulda iken, baban her zaman doğruyu söylemeyi öğretirdi bize.

— Her komünist gibi, ben de sosyal adaletsizliğe karşıyım.

— Öyleyse neden gizliyorsunuz bunu? Ülkeyi kurtarmaktan başka bir şeyden söz ettiğiniz yok. Yarın öbür gün komünizmin düşmanı olabilecek birtakım kişilerin bile gözünü boyadınız.

— Hiçbir şeyi sakladığımız yok. Komünistlerin en âcil görevi ülkeyi kurtarmak. Bunu da yurdunu seven herkesle birlikte gerçekleştirecekler.

— Marksizm?

— Marksizm!

— Bu kadar mı? diye sordu Nazmi, gergin bir sesle.

— Hayır, bir şey daha var. Ötekilerle birlikte hapishaneye gönderilmek istiyorum.

— Burada özel muamele görüyor değilsin, hücredesin.

— Yoldaşlarla birlikte, Almanların karşısında olmak istiyorum.

— Sana göre, Almanlar bizden daha mı iyi? diye sordu Nazmi, alaycı bir gülüşle.

— Hainler her zaman işgalcilerden daha iğrençtir.

Nazmi, kendisini sevdiği genç kızdan ayıranın politika olduğunun bilincine varıyordu.

— Sinirlenme Lumte! dedi, adını özel bir tatlılıkla vurgulayarak. Yargılarım seninkilerin tam tersi, ama ben sinirleniyor muyum bak? Düşün biraz, işgal altında fakat sonsuza dek ayakta kalacak bir Arnavutluk, komünizmin pençesinde yok olmuş bir Arnavutluk'tan daha iyi değil mi?

— Komünizm beylerin topraklarını yok edecek, Arnavutluk'u değil!

Nazmi kulaklarına kadar kızardı. Gözü karargâhın avlusunda, Kraste'den kopup gelen rüzgârın bir türlü rahat bırakmadığı portakal ağacının incecik dallarına ilişti. Sabahki beyaz bulutlar kapkara olmuştu. Şiddetli bir gök gürlemesi odanın pencerelerini zangırdattı. Şimşek gökyüzünü, akkor haline gelmiş bir demir çubuk gibi aydınlattı. Nazmi otomatik bir hareketle başını, surları hemen oracıkta, avlunun bittiği yerde başlayan kalenin burcuna doğru çevirdi. Leylek yuvasında değildi artık. O da Mısır'a doğru uzun yolculuğuna çıkmıştı. «Yalnız mı, eşiyle mi?» diye düşündü. «Kimbilir, belki de yalnız gitmiştir fırtınaya yakalanınca. Kış yuvaları yıkıyor, kuşları dağıtıyor. Neden kopuyor fırtınalar? Neye yarıyorlar? Yok etmeye elbet! Az önce demiyor muydum, beyaz bulutlar bazen birdenbire kararır diye!»

— Fırtına insan neslini harap ediyor. İşte komünizmin görüntüsü! diye bağırdı birdenbire, farkında olmaksızın.

— Korkutuyor galiba seni! dedi Lumte'nin sakin ama çekiç gibi güçlü sesi.

— Doğru değil bu, diye bağırdı Nazmi, yeniden, yumruğunu masaya indirerek. Hiçbir şeyden korktuğum yok benim. Ama, toplumumuzun şimdiki düzeninin allak bullak edilmesini, halkın yönetimi ele geçirmesini, zenginliklerin birilerinden alınıp ötekilere verilmesini de anlayamıyorum... Balli Kombetar örgütü-

ne bilerek girdim, çünkü bu örgüt Arnavutluk'ta, komünizmin en kararlı düşmanı.

— ... Ülkenin kaderini yabancıların eline bırakmak, Arnavutluk'umuzun, her şeyiyle adaletsiz bir toplumsal rejimin pençesine düşmesinden yüz kat daha iyidir.

— ... Üstelik, siz komünistler şunu iyi bilmeniz gerekir ki, sonuç olarak, ne olursa olsun İngiltere ve Amerika komünizmin Arnavutluk'ta yerleşmesine izin vermeyecektir. Yakın gelecekte Alman ordusunun Kızılorduyu tümüyle yok edecek gizli bir silah kullanacağını da bilmelisiniz. Özgür ve ileri Avrupa'nın tümü doğudan gelip insan neslini bölen, mahveden ve yıkan bu fırtınaya, bu felakete karşı dikiliyor!

— ... Benim görüşlerim bunlar Lumte. Gördüğün gibi, sana kalbimi açtım. Komünizmden bütün ruhumla nefret ediyorum...

Nazmi devam etmedi. Kaşlarını çattı ve sustu.

Lumte eski çocukluk arkadaşına ne söyleyebilirdi? Avrupa'nın, şu evrensel uygarlık merkezinin özgür olmadığını ve kapitalistlerce yönetilmeye katlandığı sürece de olamayacağını mı? Komünizmin, tam tersine, halkları özgürlüğe kavuşturduğunu, ancak halkın tam özgürlüğe sahip olduğu yerde gerçekleşebildiğini mi? Hayır, hiçbirini söylemeyecekti ona bunların! Anlamayacaktı çünkü! Orada ajitasyon yapmak için bulunmuyordu.

Ama, öte yandan, sessizliğin sürüp gitmesinden de hoşlanmıyordu. Nazmi bundan, zayıfladığı, bir iç mücadele geçirdiği anlamını çıkarabilirdi. Sanki Petrit kapının hemen arkasında bekliyormuş ve düşman karşısında fazla yumuşak davrandığı için kendisine sitem ediyormuş gibi geliyordu Lumte'ye.

— Şu, iyice anlaşılsın, dedi, biz birbirimize yabancıyız. Emin ol ki, sen benim elime geçseydin, gözümü kırpmadan öldürürdüm seni. Eğer komünizmden bu kadar korkuyorsan, yapacağın tek şey beni serbest bırakıp mücadeleden vazgeçmen, bu da senin ölümün demek olur. Sana karşı duyduğum tek şey nefret.

— Haydi, haydi. Düşmanlara benim de kinim var. Ama onlar senin gibi değil. Kadın olduğunu unutmamalısın. Ne demişler kadın için? Cins-i lâtif, demişler.

Tatlı, yumuşak bir yaratık olarak sen, dünyaya bir aile kurmak, hiçbir fırtınanın yıkamayacağı mutlu bir yuva yaratmak için geldin. Bu yuvada çocukları yetiştirmek senin görevin, devrimlerle uğraşmak değil! Bunları söyledikten sonra güzel yüzüne rahat, cömertçe bir gülümseme yayıldı; yalnız beylerin hizmetkârlarına ve dalkavuklarına gülümsedikleri gibi.

Lumte, odada bulunuşuna gitgide dayanamaz oluyordu. Niçin tartışıyordu onunla, niçin dinliyordu sözlerini? Ne isterse yapsındı, hatta isterse öldürsündü. Ama, şu anda önünde duran Lumte'nin eski Lumte olmadığını anlaması gerekiyordu. Öte yandan, Nazmi Bey'in kendisinden nefret edememesine de kuduruyordu. Bu, hâlâ zayıf olduğu, güçsüz olduğu, nefret edilmeye değmeyeceği anlamına gelmiyor muydu?!

«Petrit burada olsaydı, işler başka türlü olurdu,» diye düşündü Lumte. «Petrit'in önünde böyle gülümseyemezdi Nazmi.» Sessizliği bozarak:

— Günümüzün kadını, eskinin kadını değil artık, dedi.

Nazmi, şaşkınlıkla yerinden kalkarak sordu:

— Nasılmış peki?

Lumte ona öfkeyle baktı, ama bütün çabasına karşın kendini tutamıyordu. Kızararak:

— Git de biraz dağlarda partizan kadınlarla dövüş. Görürsün o zaman «cins-i lâtif» dediğin nazik yaratıkların neler yapabileceklerini.

— Fikrimi değiştireceğimi mi sanıyorsun! diye bağırdı Nazmi, biraz da onuru yaralanmış olarak. Bir yandan da Lumte'nin üstüne yürüyordu, ama kızın yerinden kıpırdamadığını görünce, yeniden geri gelip, koltuğuna çöktü. Kadının, erkekler gibi politika ile uğraşamayacağı konusundaki kanısı kesindi; bizzat kadının yaradılışı ve geçmişin deneyleri de bu görüşünü doğruluyordu.

Nazmi'ye karşı duyduğu bütün düşmanlığa karşın bu sözler Lumte'yi çok etkilemişti, etkilemişti çünkü adamın gerçek düşündüklerini söylediğini biliyordu. Ama bu, öfkesini büsbütün arttırıyordu. Kendisine yalnızca bir kadın, yani bir zevk aracı, tek görevi çocuk yetiştirmek olan bir yaratık gözüyle bakan bu adamın eline düşürdüğü için talihine bin kere lanet

olsundu! Tarihte ün yapmış birkaç kadının adını saymayı düşündü, sonra vazgeçti. Nazmi bundan kendisini onlarla bir tuttuğu anlamını çıkarabilirdi. Hayır, bu odada daha fazla kalamayacaktı artık; Nazmi Bey'in yüzünde bir gülümseme, yine o çıldırtıcı gülümseme belirmeye başlıyordu. Arkasını dönmek istedi ama Bey tatlı bir sesle durdurdu onu:

— Çocuk yetiştirmek de bir mücadele değil midir? İyi bir anne, dünyaya bir müzisyen, bir yazar, bir general, bir... bir... ne bileyim ben, verebilir işte! Örnekleri daha fazla çoğaltmadığı için sinirlenip parmaklarıyla masanın üstünde trampet çalmaya başladı.

Lumte'nin cevabı gecikmedi:

— İyi ya işte, dedi. Biz de bunun için mücadele ediyoruz. Yalnızca dünyaya çocuk getirmek ve yetiştirmek için değil, onların onurlarının bilincinde çocuklar olmaları, senin gibi düşmana körükörüne hizmet eden, halkını boğazlayan kişiler olmamaları için! Annen, senin gibi birini dünyaya getirip yetiştirdiği için gerçekten de acınmaya değer bir kadın.

Bunları söyledikten sonra Nazmi'nin sinirlenmesini bekledi, ama, Nazmi hâlâ gülümsüyordu.

— Hayır, Lumte, hayır, dedi neşeli bir sesle, sanki aralarında hiçbir şey geçmemiş gibi. Eğer kadınlarla, hele hele senin gibi güzel kızlarla dövüşmem gerekseydi, çoktan gider saklanırdım bir yerlerde.

Lumte sustu. Dudaklarını ısırarak, acı acı «Şu işe bak, kimin eline düştüm» diye düşündü. Sonra, sert bir sesle:

— Beni geri gönder, dedi. Senin gibiler o kadar adidir ki, bir kadını elde etmek için her şeyi alt üst edebilirler, yine de istedikleri olmazsa, kendilerini öldürürler. Beni bir daha getirtecek olursan, tutumunu değiştirmeni de rica edeceğim. Kan düşmanı olduğumuzu bil!

Bunları söyledikten sonra, arkasını dönüp, Kâzım'ın içeriye kulak kabarttığı kapıya doğru yürüdü. İtiraz kabul etmez bir sesle:

— Beni getirdiğin yere götür, emrini verdi.

Kâzım, Nazmi Bey'e doğru baktı ama bey koltuğuna o kadar gömülmüştü ki, âdeta içinde yok olmuş gibiydi. Emireri, omuzlarını silkerek Lumte'ye yürümesini işaret etti.

Hücrenin kapısına gelince, eğilerek yumuşak bir sesle:

— Küçükhanım yoldaş, ölmek istemiyorsan yemek yemen gerek, dedi. Bunu öyle bir ses tonuyla söylemişti ki, genç kıza gerçekten mi acıyor, yoksa alay mı ediyor, belli değildi.

Yalnız kalınca Lumte, nemli beton zemine çöküp hıçkırmaya başladı «Bir de alaylarına katlanmam gerekiyor!» Bir daha Nazmi'nin gülümsemesini görmektense, her şeye razıydı. Ah! Ne yapsaydı da düşmanını korkutabilseydi?

Nazmi, koltuğuna çökmüş, göğsünde bir sıkıntı duyuyordu. Yüzünü elleri arasına alarak içini çekti. Yaşamı boyunca ne güzel düşler kurmuştu! Ve aşkın nefrete dönüşmesi ne de kolay olmuştu. Kendisini yapayalnız hissediyordu, herkes, dostları, hatta yaşam bile terketmişti onu. Yaşamın bile hiç bir değeri kalmamıştı!.. Kâzım'ın ayak seslerini işitince başını kaldırarak sertçe:

— Arasıra onu taraçaya çıkar gezdir, dedi, yönetmelik gereğince. Evinde ele geçirdiğimiz yeni entarisini ver de giysin, kırmızı sandallarını da.

Kâzım yüzünü buruşturdu:

— Entarisi bende, onu da sandalları da hemen vereyim. Ama, Bey, yönetmelik ne zaman taraçaya çıktı? Aynı işi avlu da görür, neden bütün o merdivenleri tırmanalım?

— Taraçaya dedim, taraçaya. Biraz ortalığı görsün. Belki böylece biraz keyfi yerine gelir, yumuşar.

Sessizlik.

— Git, evindeki gramofonu da getir.

— Müzikle yumuşatacağız, demek! Şu düşünceye bak! dedi Kâzım, kafasını sallayarak. Her zaman olduğu gibi bu sefer de, alay mı ettiği, yoksa fikri gerçekten mi beğendiği belli olmuyordu.

— Bey, ısmarladığınız iki kişilik kahvaltı ne olacak? Geri mi götüreyim?

— Defol!

Akşam olunca Nazmi, suratı allak bullak evine döndü.

Avludan geçerken annesinin seslendiğini işitti:

— Neyin var yavrum? Günden güne zayıflıyorsun. Yemek yemiyorsun, uyku uyumuyorsun. Sakın ha bana o şırfıntının lafını edeyim deme!

Belki ilk kez, bu söz Nazmi'yi etkilemedi. Yine de annesine karşılık verecek gücü buldu kendinde:

— Evet anne, onun yüzünden bu durumdayım.

— Dinle beni yavrum, anlayışlı ol biraz. Aşk değil bu! Çocukluk seninkisi. Nesi var seni bu kadar çekecek? diye söylenip duruyordu sofrayı hazırlarken.

O güne dek bu soru Nazmi'nin hiç aklına gelmemişti... Lumte'nin nesi mi çekiyordu onu? Her şeyi!..

— Nesi mi çekiyor beni? diye tekrarladı. Bilmiyorum. Sonra kendisini zorlayarak önündeki pilavlı rostoyu yemeye çalıştı.

— Haydi, haydi! dedi Saibe Hanım kollarını oğlunun geniş omuzlarına dolayarak. Bu küçük şırfıntı konusunda her şeyi öğrendim, diye mırıldandı birden, ve oğlunun bir şaşkınlık belirtisi göstermesini bekledi. Ama Nazmi başını bile kaldırmamıştı. Kâzım söyledi.

— Dinle, yavrum, diye sürdürdü, dünyada bir tek sen varsın benim için, bu sürtük yüzünden acı çekmeni de istemiyorum.

Nazmi sesini çıkarmadı. Annesinin imaları etkilemiyordu bu akşam onu. Yemeğini sessizce yedi, rostonun yağıyla parlayan dudaklarını sildi, sofradan kalkarak birinci kattaki odasının yolunu tuttu. Yatağına uzanır uzanmaz, yine başını ellerinin arasına alıp, kafasında cirit atan düşüncelere hâkim olmaya çalıştı.

«Kadın olmasına kadın ama, benden daha güçlü!»

Peki, ya eskaza Lumte haklıysa? Balli savaşı yitirip de çiftliklerin sonu gelirse? O zaman ne yapacak, nerelere gidecek, bir kurtuluş yolu bulabilecek miydi? Kimden yardım isteyebilirdi? Lumte'den mi? İyi ama, hainlerin işgalcilerden daha iğrenç olduklarını söyleyen o değil miydi?

«Niçin hain olacakmışım? Anti-komünistim ben, işte o kadar!»

Lumte'ye, dur deyip, boyunduruk altına almanın zamanı gelmemiş miydi? Duygularını da, doğanın ken-

disine bağışladığı ender rastlanır güzelliğe uyarlamak gerekiyordu.

«Ve unutmayalım ki her şeyden önce kadındır. Önce ona kadın olarak baş eğdirmek gerek. Onu elde edeceğim. Benim olacak! Evet, benim!»

Refik'in kahvesinde dipsiz kuyu gibi içtikten sonra Kâzım Murat'ın hanının yolunu tuttu. Savaş sırasında insanlar erkenden evlerine kapanıyorlardı; böylece yolda kimseyle karşılaşmayacağı için memnundu. Kâzım esmer müezzin minarenin tepesinden akşam ezanını okurken, o da bitmez tükenmez bir türkü söylemeye koyuldu, eski zamanlardan kalma bir türkü. Hanın kapısını çalmadan önce, cebinden kolonya şişesini çıkartıp içinde ne varsa, kirli, kepekten grileşmiş saçlarına ve yaldızlı düğmeli yepyeni üniforma ceketinin üstüne boşalttı. Kolonyanın şiddetli kokusuyla biraz kendine geldi. Kızına talip olmak için Murat'ın evine geldiğinde sarhoş görünmek istemiyordu. Ciddi bir adamdı hancı; girişimini ciddiye almayıp kovabilirdi kendisini. Kâzım iyi tanırdı onu. Aynı köydendiler. Kapının yanındaki taş sıraya oturarak rakının etkisinin biraz geçmesini bekledi. Ama, sarhoşluğu dağıldıkça canı da sıkılmaya başlıyordu. Cebinden rakı şişesini çıkarıp kocaman yudumlar almaya başladı, şişenin yılan boynunu andıran ağzını dudaklarından her ayırışında, kendisine gelmek için dua ediyordu. Hancının, örgüleri beline kadar inen kızından ayrı kalmaya dayanamıyordu artık.

— Saniye! dedi güçlükle. Neredesin Saniye'm Kâzım'ının yanına gel. Patlayacağım! Ölüyorum! diye inliyordu sıra ile bir kafasını bir göğsünü yumruklayarak, «Gluk! gluk!» Kâzım, dibini bulmadan şişeyi dudaklarından ayırmadı.

— Bu akşamlık gidiyorum Saniye! Sarhoş oldum. Hana girmeye cesaretim kalmadı. Ama dikkat et. Eğer gönlünle gelmezsen Kâzım kaçırıverir seni. Duyuyor musun! Çünkü seviyorum seni! Kaçıracağım seni!

Böylece, Balli Gençliği Komutanının emireri, sokağa çıkma yasağından birkaç saat sonra evinin yo-

lunu tuttu. Karargâhta küçükbeyin odasında işittiklerini hanımına anlatmakta acele ediyordu.

«Of! Ama bu kız ölse bizim beye boyun eğmez. Bey... hah! hah! hah!» Kâzım gülmekten katılıyordu. Ne demişti bey?.. Cins-i lâtif! Vah beyim vah! Okumuşsun, bir yığın da altının var ama, akıl deyince... işte bu konuda Tanrı biraz cimrilik etmiş sana! İşini yürütmesini bilmiyorsun. Bir de bana bak! Okumuşluğum yok ama, kırk tarakta bezim var, biri teklerse öbürü! Bu akşam kardeşliğin nereye gidecek... Pöh, dedi hoşgörüyle. Nereden kardeşim oluyormuşsun bakalım? Eee Bey biraderim, pöh... senin kardeşlik, pöh... bu akşam hanımın odasına gidecek. Hele bir, bana tepeden bakacak olsun, ona diyeceğim ki:

— Sus bakayım! Sen cins-i lâtifsin! Hah! hah! hah!

Gülmeye devam ederek, cebinden tabanca kadar kocaman bir anahtar çıkartıp kapıyı açtı. Bir an holün karanlığına kulak kabarttıktan sonra, gölge gibi hanımın odasına kaydı... gündüz öğrendiği sözcüğü zamansız, ağzından kaçırmamak için dudaklarını büzmüştü:

— Sus bakayım! Cins-i lâtif!

DOKUZUNCU BÖLÜM

İŞLER KARIŞIYOR

Ele geçirildiğinin ikinci gecesi Kâmil Tapia sorguya çağrıldı. Karşısında, masanın bir yanında Feldwebel, öbür yanında tercüman oturmuştu. Tercümanı tanımıyordu, iyi giyimliydi, duygulu ve kibar bir adama benziyordu. Feldwebel keyifli göründüğünden Kâmil biraz kurnazlık etmeye karar verdi. Okulun orada bulunuşunun tümüyle rastlantı eseri olduğunu, erkenden Tiran'a gitmesi gerektiği için, kuzenlerinden birinin evinden şafaktan önce ayrıldığını ileri sürdü. Silah taşımıyordu, çatışma başladığında da bir duvardan atlarken dizinden vurulmuştu.

Sorgu yarım saatten fazla sürdü. Feldwebel sıkboğaz etmedi ve işin garibi, Kâmil'in bütün anlattıklarına inanmış göründü.

Assubay bir belge imzalamasını istediğinde (tercüman öyle demişti) Kâmil:

— Komünist değilim, reddedecek bir idealim de yok, karşılığını verdi.

— Önemli değil bu. Gestapo'ya işi düşen herkesin yerine getirmesi gereken bir formalite.

Sorgusu boyunca, Feldwebel'in aşırı inceliği aralarında öyle sakin bir hava yaratmıştı ki Kâmil, sağlam bacağının üstünde sallanarak bir süre ses çıkarmadan durdu. «Hayır!» demek güç geliyordu ona, üstelik bu yanıt Almanları kuşkulandırabilirdi de. Mademki işler bu yola dökülmüştü; kendisi de herhangi bir partiye üye olmadığını, politika dışında olduğunu iddia etmişti, yapacağı en iyi şey bu belgeyi imzalamak olacaktı. Suskunluğunun ölçüyü aşmakta olduğunu hissedince, hafif bir sesle:

— Pekala! dedi.

İmzasını attı; hemen o anda da, serbest bırakılır bırakılmaz —eğer pençelerinden sağ kurtulabilirse—

bu davranışının hangi koşullar altında olduğunu Parti'ye açıklamaya karar verdi.

İlk sorgu gecesi böylece sona erdi.

Her şey beklediğinin tam tersi olmuştu. En hunharca işkencelere uğratılmayı beklemiş, oysa durum bambaşka olmuştu. Şimdi hücresinde karanlıkta oturup düşünürken, Feldwebel'in tutumunun bir aldatmaca ya da kimbilir ne... olabileceği aklına geliyordu. Belki de asıl sorgu daha başlamamıştı. Her ne olursa olsun, hazırdı; o anın da bir an önce gelmesini istiyordu, çünkü bu koşullar altında beklemek, işkencenin kendisinden de daha korkunç görünüyordu. Bu gerilimin yavaş yavaş en sert graniti bile aşındıran bir sel gibi, zamanla kendisini de çökerteceğinden korkuyordu.

«Hayır, böyle bir şey asla olmayacak!» diye yemin etti.

Ertesi gün, SS kuvvetleri matbaayı ve sigara fabrikasını sardılar. İşçilere, işi bırakıp, iki binayı birbirine bağlayan ortak avluda toplanmaları bildirildi. Hepsi toplanınca, çevirici cebinden küçük bir kâğıt çıkararak, kilisede dua mırıldanır gibi tekdüze bir sesle otuz kadar ad okudu ve bunların bir yana ayrılmasını istedi.

İşçilerin saflarına derin bir sessizlik çökmüştü.

Kısa süre sonra anlaşılacak olduğu gibi, çevirici hiçbirinin adını okumamıştı. Üç yüzü biraz aşkın sayıdaki işçinin kimlikleri toplandı ve sıkı bir incelemeden geçirildi. Gerçekten de listedeki adların hiçbiri işçilerin kimlik kartlarındaki adlara uymuyordu. Yine de Binbaşı Franz, uzun tecrübelerinin kendisine öğrettiği biçimde davrandı, çarçabuk bir karar almaktan kaçındı. Kordonu da yerinde tuttu. Kızıl saçlı Feldwebel'i avluda bırakarak, arabasına atlayıp Gestapo karargâhına gitti ve Demir Efendi Tapia'nın tutuklanmasını emretti.

— Bana verdiğiniz liste takma adlarla dolu! diye hınçla bağırdı, Demir Efendi'yi karşısına getirdiklerinde. Bu işi düzeltmek için beş dakika veriyorum size. Yoksa, oğlunuzla birlikte kurşuna dizilirsiniz.

Demir Efendi, çaresizlik içinde, başını ellerinin arasına aldı.

... Üç gün önce, oğlunun tutuklandığını öğrendi-

ğinde can evinden vurulmuştu. Yazıhanesini kapatıp, bir solukta eve koşmuştu. «Atalarımız doğru söylemiş,» diye mırıldanıyordu durmadan, «el için kuyu kazan en önce kendi düşer!» Ama şimdi, kol kavuşturup duracak zaman değildi. Her ne pahasına olursa olsun, kurtarmalıydı oğlunu. Ertesi gün, çekmeceden fabrikadaki genç komünistlerin listesini çıkarıp, gece yarısına doğru Gestapo'ya götürmüştü. Yaptığı ikinci ihbardı bu. Anladığı kadarıyla da, kendisini de oğlunu da batağa biraz daha sürüklemişti.

Avukat, her şeyin çöktüğünü duyar gibi oluyordu. İlkinde oğlunun mezarını kazmıştı, bu kez de gömüyordu onu!

«Ah! Tanrım!» diye inledi, komutanın yanında, yaptığı işe lanet okuyarak.

Ölümün maskesi yüzüne inmişti. Koca kulaklarından, burnundan kalın dudaklarından kan çekilmişti. İki kişiyi kurşuna dizdirmenin Binbaşı Franz için ne kadar kolay olduğunu biliyordu.

«Mahvolduk! Mahvolduk!» deyip duruyordu, hangi yalana ya da iftiraya başvuracağını bilemeden.

— Herr Kommandant! (*) diye söze başlayacak oldu, ama sözleri boğazında düğümlendi: kapıda oğlunu görmüştü.

Kâmil, babasını görünce donup kaldı. Bu ölüm yuvasında kendisine gösterilen hoşgörülü denebilecek davranışın asıl nedeni babası olmasındı? Ama babasının düşmüş, bitmiş halini görünce, kendi kendisine: «Tutukladılar onu da!» diye düşündü. «İşte şimdi başlıyor bizim için işin asıl güç yanı, Gestapo'nun pençesinde!»

Demir Efendi neredeyse ayağa kalkıp oğlunu kucaklayacaktı ama, komutanın buz gibi bakışı onu yerine mıhladı.

— Herr Kommandant! diye yine Almanca olarak söze başladı Demir Efendi. Liste oğlumun... ama arkasını getiremedi. Bütün vücudu sarsılarak, subayın ayakları dibine yıkıldı.

Kâmil, dizüstü çöktü babasının hareketsiz vücudunun yanına ama, elleri arkasından bağlı olduğu için herhangi bir yardımda bulunamadı. Alman'ın, baba-

---

(*) Komutan Bey.

sını şiddetle tokatladığını görünce de öfkeden bembeyaz kesildi.

Birkaç dakika sonra Avukat, silkinerek gözlerini açtı, ayağa kalkmaya davrandı ama, beceremedi.

— Emrinizdeyim, diye mırıldandı yerde sürünerek.

— Bunu olaylar gösterecek, diye kuru bir karşılık verdi komutan.

— Ne istiyorsunuz benden? Bütün kent halkını, sürükleyip buraya mı getireyim? Her şeye hazırım, sizden istediğim tek şey oğlumu öldürmemeniz. Dünyada başka kimsem yok benim!

— Şimdilik yalnızca oğlunuzun listesindeki takma adlara karşılık düşen asıl adları istiyoruz.

— Yalvarırım, bağışlayın onu!

Kâmil, konuştukları dili anlarmış gibi, bir babasına bir komutana bakıyordu.

Yavaş yavaş, Demir Efendi kendini toparladı; yavaşça ayağa kalkarak bir sandalyeye oturdu. Ama, Almana yaptığı vaat aklın gelince yeniden dehşete kapıldı. Nasıl sürükleyecekti tüm kenti Gestapo'nun önüne? Demir Efendi Tapia, saygıdeğer avukat adi bir muhbir gibi davranacaktı ha! Aah, ah!..

— **Schnell!** (*) diye bağırdı Alman.

Demir Efendi titredi.

— Dinle, yavrum, dedi Kâmil'e dönerek. Almanlar bu listeyi senin dolabında buldular. Onlara gerçek adları söyle. Söyle ki sen de ben de kurtulalım!

Kâmil, gözlerini arkadaşlarının takma adlarını taşıyan listeye dikip, hayır anlamında başını salladı.

— Yavrum, Parti çöktü. Komünist kalmadı artık. Son birkaç günde kentin yarısını tutukladılar. Petrit hastanede ölmek üzere, Lumte'nin ne olduğunu kimse bilmiyor, gidip beyzadelerle bir yere saklanmış olmalı. Zor günler yaşıyoruz!

Demir Efendi, kocaman dazlak kafasını yavaş yavaş sallıyordu; ufacık gözlerini yumdu, koca kepçe kulakları karşılık bekliyor gibiydi. Ömründe belki ilk kez Kâmil, güzel yüzündeki küçük gözleri ve kepçe kulaklarıyla babasına çekmiş olduğu için üzüntü duydu.

(*) Çabuk!

— Schnell! Schnell! diye bağırıyordu komutan.

— Oğlum, Parti çöktü!

Binbaşı sabırsızlanıyordu. Verdiği komut üzerine, üç SS ellerinde makineli tabancalarıyla içeri girdi.

Bunun üzerine Demir Efendi soğukkanlılığını büsbütün yitirdi. Sandalyesinden kalkarak, oğlunun ayaklarına kapandı:

— Konuş, yalvarırım konuş! Ağırlığınca altın vereceğim sana!

«İşe bak, burada bile altını düşünüyor!» diye içinden geçirdi Kâmil, kızmıştı.

Binbaşı Franz, tabancasını çekerek Demir Efendi' nin alnına dayadı. Kâmil, babasının gözleri önünde öldürüleceği düşüncesiyle ürperdi.

— Kurşuna dizin şunları! diye bağırdı komutan, silahının kabzasıyla avukatın kafasına vurarak.

Baba-oğul, odadan ölü gibi çıkarken güç ayakta duruyorlardı Kâmil'in koluna yaslanmakta olan Demir Efendi, oğlunun direnecek cesaretinin ya da gücünün kalmadığını sezdi.

— Onu aşağıya, arabaya götürün, diye fısıldadı komutana. İşçilerin karşısına çıkartın!

Arabaya bindirildiği zaman, tek laf söyleyecek durumda değildi Kâmil.

— Yazıhanene dön sen! diye emretti Binbaşı, Avukata. Seni tutukladığımız söylentisini yay ortalığa. Daha işimiz olacak seninle.

— Komutan bey, komutan bey! Oğlumu öldürmeyin, yalvarırım! Oğlum... ama arabanın egzosundan püsküren dumanlar ciğerlerine dolup, sözlerini ağzına tıkadı; öksürmeye başladı Demir Efendi. Ko... Kom... oğlum... ve öksürüp tıksırarak oracıkta kalakaldı.

Perişan bir durumda yazıhanesinin yolunu tuttu. Neden komutan hemen kendisine 'sen' diye hitap etmişti? Neden? Neden?.

Yol boyunca bin türlü düşünce geçti Kâmil'in kafasından. Babasının son sözleri aklına geldikçe bütün umutlarının yıkıldığını düşünüyordu. «Parti çöktü,» demişti babası. «Petrit hastanede ölmek üzereydi. Lumte, beyzadelerle birlikte ortadan yok olmuştu. Kentin yarısı hapishanedeydi.» Her şey bittiğine göre, kendi tutumu ne olmalıydı? Kendisini de hapis-

haneye gönderseler ne iyi olacaktı. Daha güçlü hissedecekti kendisini arkadaşlarının arasında. Öbürleri gibi davranabilirdi o zaman! «Ama yalnız başıma... nasıl ihanet etmekten kurtulabilirim? Nasıl ölümden kurtulabilirim?» diye düşünüyor, içi içini yiyordu araba kentin tanıdık sokaklarından tangur tungur geçerken.

Askeri araç, Feldwebel'in işçileri sıkışık sıralar halinde duvar dibine dizmiş olduğu fabrika avlusunda yeniden göründü. İçindeki üç kişi teker teker aşağı indi; koltuğunun altında bir dosya ile Binbaşı Franz, elleri arkasından bağlı Kâmil, kepinin bağcığı çenesinin altından gevşek gevşek sallanan Kurt.

Feldwebel, işçilere hemen ikişer ikişer sıraya girmelerini emretti. Tercümanın tekdüze sesi yeniden işitildi:

— Luan Shpati!

Avluya ağır bir sessizlik çökmüştü. Bütün hazır bulunanlar, Almanlar, işçiler gözlerini, başı önüne eğik, hareketsiz duran Kâmil'e dikmişlerdi.

Birkaç saniye geçti.

— Kimin lâkabı bu? Tercümanın sesi kaygılıydı bu kez.

Kâmil, yaralı bacağına yaslandı ve şaşırtıcı bir biçimde, canının hiç acımadığını gördü. Başını kaldırarak, sessiz bir yığın oluşturan işçilere baktı. «Yalan!» dedi kendi kendine. «Parti yaşıyor! İhanet eden babam!» Ve istemeden, «Luan Shpati» takma adının sahibi olan küçük Bardhul'e ilişti gözleri.

«Dikkat et, eleğin deliklerinden düşmeyesin!» diyen sesi hâlâ kulaklarında çınlıyordu. Okuldaki son tartışma gecelerinde, çevrelerinin sarıldığı gece söylemişti bunu. «Savaşta sinirleri sağlam olmayan, yarınlara da lâyık değildir! Savaş gibi barış da, mert ve akıllı adamlar ister!»

Sanki koskoca meydanda kimse soluk almıyordu. Birden ileri fırlayıp, çın çın öten bir sesle:

«Schnell! Schnell!» diye bağıran Binbaşı Franz'dan başka.

Birlikte, ölüm tehlikesinden sayısız kez söz etmiş olduğu, şimdi de karşısında sessiz sıralar halinde duran işçilere baktıkça Kâmil, kendini daha bir kararlı hissetti ve ölümün bile o kadar korkutucu olmadığını

düşündü. Sanki bir mucize olmuştu. Komutanın bağırıp çağırmalarından, sırtına dayanan makineli tabancadan çok, şimdi bu önemli anda, sesinin kendisini ele vermesinden korkuyordu. Derin bir soluk aldı ve konuşmaya hazırlandı; yüreği göğsünün içinde, kafese kapatılmış bir kuş gibi çarpıyordu, kanı damarlarında donmuş, düşünceleri uçup çok uzaklara gitmiş, bacakları bir yabancının bacakları olmuştu sanki. Bardhul'ün yüzüne bir kez daha bakmak için gözlerini kaldırdı sonra... vücudu büküldü ve tam bayılmadan önce, zayıflığından ve hatalarından ötürü arkadaşlarından özür dilemek istermiş gibi elleriyle yüzünü örttü.

Demir Efendi büyük bir acı içindeydi. Gestapo'dan çıkıp yazıhanesine doğru yürürken, cansız cansız bastonuna dayanıyor, gelip geçenlerin selamlarına karşılık verme gereğini duymuyordu. Bezistan alanındaki büyük çınarın altında birden Dine Usta'ya rastladı. İki ihtiyar, kollarını açıp gülümseyerek bakıştılar. Her ikisinin yüzünde de keder izleri vardı ama, ihtiyarlar kimi zaman çocuk gibidir, bir arkadaşa rastlamak her şeye karşın sevindirir onları. Belki de karşı karşıya gelince bu tür bir sevinç duymuşlardı. Dine, son uğradıkları felaketlerden sonra, olaylarla doğrudan ilgili olan Avukatın, kendisine çocukların başlarına gelenler konusunda bir şeyler söyleyebileceğini umuyordu. Demir Efendi de, içten gelme değil de Dine'nin açık renkli gözlerindeki çocukça saf bakışın çekiciliğinden ileri gelen bir sevinç duymuştu.

— Nerelere kaybolmuştun dostum? dedi Demir Efendi, Dine'nin sert elini kendi yumuşak ve tombul ellerinde sıkarak.

— Yukarıdaydım Demir Efendi, dedi Dine Usta, alçak sesle. Dağda çocuklarla birlikteydim.

Dağ sözü, Demir Efendi'nin merakını uyandırmıştı.

— Eee, ne yenilikler varmış? diye sordu, Dine'nin ellerini bırakmadan.

Aynı yaşta olmalarına karşın, toplumdaki yerlerinin farklılığı nedeniyle, Avukatla demirci pek sık görüşmüyorlardı. Dine Usta, Demir Efendi'nin yeni

evinin kilitlerini taktığında bir kez karşılaşmışlardı, arasıra da bir anahtar, ya da kapının çıngırağı kırıldığında birbirlerini görürlerdi. Dine, «delikanlılarla» sıkı fıkı olduğundan ve Kâmil'i de aralarında gördüğünden bu yana Demir Efendi'ye, dünya nimetlerinin hepsine sahip olduğu halde, yurdunun çıkarlarına bütün koşullar altında hizmet eden örnek bir baba gözüyle bakıyordu.

— Eee, ne diyorlar? diye bir daha sordu Demir Efendi, sabırsızlıkla.

— Anlatmaya ben garibin dili yetmez ki, dedi Dine. Felaket!

İki ihtiyar, hâlâ el ele, eciş bücüş kaldırımlı bir sokağa girerek Refik'in kahvesine doğru yollandılar. Refik onları gülümseyerek ve kahvede kuşkulu birinin bulunduğunu belirtmek için göz kırparak karşıladı. Masaların birinde Bezistan'da eskicilik yapan orta yaşlı bir adam oturmuş, habire oflayıp puflayarak tesbih çekiyordu. Ortalarda bir yerde de Derici Mehmet vardı. Kendi kendine konuşuyor, bir küfrediyor bir neşeyle gülüyor, içki bardağını her boşaltışında da masaya bir yumruk indiriyordu. Kahveci Refik ise, bir eliyle bardağı doldururken, öbürüyle parasını alıyor, alçak sesle de:

— İç ama, bağırma! diyordu.

Kapının yanında yaşlı bir köylü oturmuştu. Büyük bir iştahla mısır ekmeğini yiyor, girip çıkana aldırmıyordu. Tezgâh tarafında ise otuz, kırk yaşlarında iki kişi bağıra çağıra kâğıt oynamaktaydı. Zaman zaman da tartışmaya tutuşuyor, masayı yumruklayarak kâğıtlarını açıyor, alıp verdikleri paraları sayıyorlardı. Öbür masalar boştu.

Kahveci Refik'in bir işareti üstüne, Demir Efendi'yle Dine Usta sırtlarını salona dönerek tezgâhın öbür ucuna oturdular.

— İki orta şekerli dedi Demir Efendi bakışlarını müşteriler üzerinde gezdirerek.

Yerler temizlikten pırıl pırıldı ama, sinekler vızıldayarak uçuşuyor, fincanların, ya da müşterilerin gözlerinin içine kadar giriyorlardı.

— Tanrı hepimizi korusun! Demir Efendi! dedi Refik, kahveleri verirken, sinekler böyle körlemeden uçtukları zaman her şey ters gidecek derler.

— Düşmanın başına gelsin, inşallah! diye ekledi Dine Usta.

— İyi söyledin usta, dedi Refik, takunyalarını takırdata takırdata uzaklaşırken.

— Demek dağdaki delikanlıların yanındaydın? diyerek, konuya döndü Demir Efendi.

— Birkaç tüfek onardım, dedi, Dine Usta karşılık olarak.

Ekim başlangıcındaydılar ama kahvede hava hâlâ sıcaktı. Demir Efendi, fincanını boşaltınca ceketinin önünü açtı, şapkasını masanın köşesine koydu, cebinden mendilini çıkarıp kafasındaki terleri sildi. Dine Usta da yeleğinin bir düğmesini çözdü, ayaklarını sıkan pabuçlarını gevşetti, beyaz takkesini geriye itti ve yün pantolonunun beline sardığı geniş kuşağın kıvrımlarının arasından kocaman bir havlu(*) çıkardı. Sonra:

— Sana delikanlıdan söz etmeyi unuttum, dedi birdenbire.

— Ya, ne oldu? diye sordu sabırsızca Demir Efendi, biraz önce ayrıldığı oğlundan söz ettiğini düşünerek.

— Kurtardı paçayı!

— Kim kurtardı paçayı, kim? Söylesene yahu!

Karşısındakinin dalgınlığı Dine Usta'yı şaşırtmıştı.

— Kim olacak, dedi. Mark elbet! On beş gün önce yaralanmıştı ya! Oğlun söylemedi mi yoksa sana?

— Oğlumun pek evde oturduğu var da! dedi Demir Efendi. Gece gündüz Parti için çalışıyordu, diye de ekledi kendisini toplayarak. Bir yandan da göz ucuyla Dine Usta'yı izliyordu. Sonra, bir şeyler söylemiş olmak için sordu:

— Kurtuldu, demek?

— İlk iki gün kurtulamayacak sandık, ama şimdi tehlike kalmadı. Doktor Petro olmasaydı kurtulamazdı, bu kesin! Bizim eve yerleştirdik çocuğu, Dane de ona hem anası, hem babasıymış gibi baktı.

Bir sır daha! Yaptığına pişman olan Demir Efen-

(*) Arnavutluk köylüleri üstlerinde mendil yerine havlu taşırlardı.

di içinden, Dine Usta'nın boşboğazlığına sövüp sayıyordu. Yeter be! Kimsenin sırrına ortak olmak istemiyordu artık! Politikadan uzak durduğu sürece başının ne kadar dinç olduğunu daha yeni anlamaya başlıyordu.

— Dinle beni, Dine! dedi ciddi bir ifadeyle. Bereket delikanlı kurtulmuş, ama sen... sözünü bitirmedi.

— Söyle, Demir Efendi, dedi Dine Usta Avukatın sararan yüzüne şaşkın şaşkın bakarak.

— ... Evinde bir yaralı gizlediğini bana söylemeyecektin. Bunlar gizli şeylerdir!

Dine Usta alınmıştı:

— Ama siz bir komünistin babasısınız Demir Efendi! Parti için siz de başınızı tehlikeye atıyorsunuz.

— Evet ama, Partinin sırları gizli tutulmalıdır.

Arasıra, Kahveci Refik, fısıldaşmalarının kâğıt oynamakta olanlarca işitilip işitilmediğini anlamak için kulak kabartıyordu. İşitilmediğine emin olunca rahatladı ve uzun süre tezgâhın arkasında görünmedi.

— Neyse, boş verelim bunları! dedi Demir Efendi, uzun ve sıkıcı bir sessizlikten sonra. Peki, hapishanedeki delikanlılarla ilgili yeni bir şeyler var mı?

— Ben de sizden tam bu sorunun yanıtını bekliyordum Demir Efendi, dedi Dine Usta. Zavallı Daneciğin bir şeyler öğrenmek için canı çıktı ama, hiçbir şey öğrenemedi!

Demir Efendi'nin kederli kederli kafasını sallamasından, daha ağzını açmadan karşılığının ne olduğunu anlamıştı Dine:

— Benim de bildiğim bir şey yok, dedi. Almanlar da tıpkı bu kırk kafalı ahtapotlara benziyorlar. Şakaya gelir yanları yok, iz bırakmadan yok ediveriyorlar insanı!

Avukatın üzüntüsü demirciyi de etkilemişti. Adamcağızı bu konuyla daha fazla üzmemeye karar verdi.

Tezgâhın yanındakiler yine birbirlerine sövüp saymaya başlamışlardı. Sanki onları büsbütün çileden çıkarmak istermiş gibi, Derici Mehmet, ileri yaşlarda âşık olan Isuf Myziri'nin türküsünü tutturdu:

Gece kaçtı dağların ardına
Gün doğuyor pırıl pırıl,
Dostlar acıyın bana
Gene düştüm aşk oduna!

Dericinin sesi hem yanık hem neşeliydi. Kahvede artık ne sineklerin tekdüze vızıltısı, ne çınarın dallarına tünemiş kuşların cıvıltısı işitiliyordu. Dinlendiğini görünce, Derici Mehmet sesini yükseltti, bir işaretle Kahveci Refik'i de birlikte bir tek atmaya çağırdı:

İhtiyar yaşımda âşık oldum
Ah! Ne zor şey katlanmak
Yok bir dost teseli edecek
Ben büyüye tutuldum!

— Demir Efendi, dağdaki toplantılarda birtakım şeyler işittim, dedi Dine Usta, konuyu değiştirmek için.

— Ne gibi? diye sordu. Dine ile karşılaşmasından ötürü hiç de ferahlamamış olan Demir.

— Şu gibi, dedi, Dine, bıyıklarını çekiştirerek; zanaat erbabı —işçiler, diyorlar onlar— yönetimi onlar ele alacaklarmış... Kafasında ateş böceği gibi oradan oraya koşuşan düşüncelere biraz çekidüzen vermek için bir an düşündü ihtiyar, sonra sürdürdü: «Bir keresinde komiserle konuştuğumda... bilirsiniz, Kızıl Komiserle, bana dedi ki Arnavutluk kurtulduğunda kocaman fabrikalar yapacaklarmış, her biri Murat'ın hanından on kat daha büyük fabrikalar. Rusya'dan gıcır gıcır tezgâhlar gelecekmiş, ben de zanaatımı delikanlılara öğretecekmişim. Başımla birlikte, öğretirim elbet...

— Sonra, pekâlâ, dedim Kızıl Komisere günün birinde, okumuş büyük okullardan diploma almış kişiler de var, tüm varlıklarıyla Parti'ye bağlı olan, oğulları ateşli komünistler olan! Onlar ne olacak peki? Hükümette yalnızca biz işçiler mi olacağız? Kızıl Komiser gülümsedi: «üzülme Dine Usta,» dedi, «herkes gibi onlara da yer var!»

— Allah razı gelir mi bu işe? dedi birdenbire, kahvenin kapısından bakan çarşaflı bir kadın. Ço-

cuklar acından geberiyor, Beyimiz de gelmiş ceplerini burada boşaltıyor!

Derici, sesin geldiği yöne kaçamak bir bakış fırlattı, sonra suratı asıldı:

— Rahat bırak beni, dedi. Derdin paraysa eğer, bil ki param olmasa da hiçbir zaman parasız kalmam!

— Utan! Utan! Dört çocuk babası, bir de gelmiş sabah sabah içki zıkkımlanıyor!

Demir Efendi'yle Dine Usta ayağa kalktılar.

Bağırmaması için dericiyi yatıştırmaya çalışan Refik'in takunya tıkırtısı işitiliyordu. Ama sarhoşun gözleri alev saçıyordu:

— Bir daha söyle bakayım bir daha, o söylediğini! Sen mi söyleyeceksin bana ne yapacağımı? Çalışmanın bedelini ben bilmiyorum ha?!

Kahveci Refik dericiyi yatıştırmaya çalışıyordu ama, Mehmet'in kafası kahvecinin bir sağ omuzunun, bir sol omuzunun arkasından yükseliyor, avaz avaz karısına bağırmaya devam ediyordu:

— Ömrüm boyunca, boyunduruğa vurulmuş gibi çalıştım ben! Ama şimdi iş yoksa ne yapayım? Köy köy dolaşıp deri mi toplayayım? Ha! Öyle mi yapayım? Haydi, diyelim gittim. Gittim de zaten! Ama ne oldu? Kırmızı yakalı herifler(*) gırtlağıma sarılıp, köylere deri aramaya değil, partizanlarla buluşmaya gittiğimi söylemediler mi?! Rahat bırakıyorlar mı ki insanı? Ha! Eşek kafalı karı! Allah esirgesin be! Bu zamanda yapılacak tek akıllıca iş oturup kafayı çekmek, eğer kafa kaldıysa elbet; ya da dağa çıkıp partizan olmak. Ama, Derici Mehmet'in bu işlerle uğraşacak gücü kuvveti kalmadı artık, kocadı!

Derici bu minval üzere bağırıp çağırmaya devam ediyordu. Son sözleri iki ihtiyarın kulaklarına Bezistan alanına ulaştıkları sırada ilişti. Bir süre, başlar eğik, gözler ayakkabılarında, sessizce yürüdüler, sonra Demir Efendi konuştu:

— Doğru tabii, komünistler yalnızca işçilere değil, okumuşlara da gerek duyuyorlar. Ama yine oğlunun akibetine ve Binbaşı Franz'a gerekirse tüm kenti ihbar edeceği konusunda verdiği söze takılmıştı kafası.

(*) Jandarmalar.

— Evet, kuşkusuz dedi Dine Usta, komünistler bütün halkı seviyorlar. Komiser daha başka ne dedi, biliyor musunuz? «Eğer bu okumuş kişiler, kendilerini kültürlü insanlar olarak görenler, bugün hâlâ vatana olan borçlarını anlamamışlar da, gidip düşmanın tabağından yemek yiyorlarsa, adalet acımasız olacaktır onlar için» dedi.

Demir Efendi, bu sözleri işitince yüreğinin sıkıştığını duyar gibi oldu. Basit kafasıyla demirci tam yarasının üstüne basmıştı. Avukat, gözlerinin kararır gibi olduğunu sandı, taşların üstünde tökezledi.

— Gözünü seveyim Demir Efendi, yürüdüğün yere dikkat et, dedi Dine Usta koluna girerek. Ne yapalım ihtiyarlıyoruz işte.

— Bir şey yok, bir şey yok, dedi avukat dişlerinin arasından. Bu hınzır bastona takıldım. Bastonla gezilecek sokak değil bunlar... Sen devam et anlatmaya! Anlaşılmaz bir içgüdüyle, hem korkuyor, hem bu korkutucu sözleri sonuna dek dinlemek istiyordu. Zaten, birkaç gün öncesine dek kendisini politikadan uzak kalmaya zorlamış olan da bu korku değil miydi?

— Dediğim gibi, diye canlandı Dine Usta, komisere dedim ki: İşte bu çok doğru, biz cahil ihtiyarlar da böyle düşünüyoruz. Vatanlarına hıyanet edenleri Allah cezalandırır. Ellerine bir kor parçası koyar ve der ki: «Gidi sizi hınzırlar, ben size akıl verdim, ama siz ondan yararlanamadınız, haydi defolun! Gidin, cehenemde yanın şimdi!»

Demir Efendi, yine yüreğinin sıkıştığını duydu; bu dünyada komünistler size istediklerini yapıyorlardı, öbür dünyada da Tanrı. İmanlı konuşup konuşmadığını anlamak için Dine'ye kaçamak bir bakış fırlattı. Dine'nin yüzündeki anlamı görünce rahatlayıp konuşmayı sürdürdü:

— Doğru ya! dedi. Ama sanki sözcükler yabancı bir ağızdan çıkıyordu.

— Öyle ama, diye sürdürdü demirci, alnından akan terleri kocaman havlusuyla kurulayarak, konuşmamızı duyan partizanlardan biri ne dese beğenirsin? Çenesi düşük kerata, lafa karışıp: «Muhbirleri Tanrı'nın mağfiretine bırakmayacağız, kafalarına bir kurşun sıkıp kendimiz geberteceğiz ve atacağız onla-

rı...» diyerek sözüm meclisten dışarı, Demir Efendi, o ağır partizan küfürlerinden birini savurdu.

Yeterdi bu kadarı! Ne zevk alıyordu Avukat bu bunak ihtiyarla konuşmaktan! Artık dinlemediğini göstermek için başını önüne eğdi. Sokağın sonuna geldiklerinde Demir Efendi durdu, derin bir iç çekerek:

— Elden ne gelir ki, kader bu! dedi. Allah hepimizin yardımcısı olsun, oğlum için endişelenmek güç kuvvet bırakmadı bende. Haydi eyvallah, Dine Usta!

İhtiyarlar ayrıldılar.

— Yeni bir şey öğrenirsen gel beni gör! diye seslendi Demir Efendi.

— Merak etmeyin, dedi Dine Usta, arkasına dönmeden.

Demir Efendi göğsünde bir huzursuzluk duyuyordu. Sanki bir kurt kemiriyordu içini. Konuşulanların yanı sıra, partizanlarla ilişkide olan bir kişiyle konuşmuş olmak da sıkıntısını artırıyordu.

— Unutma Dine, bekliyorum seni! diye seslendi yeniden; bir yandan da bütün bunları kendisine anlattığı için lanetliyordu demirciyi.

Dine'nin evinde bir yaralı olduğunu öğrenince de hop etmişti yüreği. Hem de kim? Kocakafa Mark! Düşman başına!..

... Belediyenin yakınlarında Dine Usta'nın bakışları, bir süre çatının üstünde uçtuktan sonra, gökte yükselip kaybolan güvercinlere ilişti.

— Murat'ın güvercinleri! diye geçirdi içinden ve yolunu değiştirip hana yöneldi.

Handa tek değil, iki dost buldu Dine: Murat ve Vasil. O gün, aynı kaygıyı paylaşan üç ihtiyar eski dostluklarının yeniden canlandığını duydular...

Binbaşı umudunu yitirmemişti. Avukatın oğlunu tatlılıkla kazanabileceğine güveni tamdı. Fabrikadaki ve matbaadaki otuz yaşından genç bütün işçileri tutuklattıktan sonra, hâlâ kendine gelememiş olan Kâmil'i de yanına alarak Gestapo karargâhının yolunu tuttu.

Akşam üstü delikanlıyı bizzat kendisi sorguya çekmek istedi. Kâmil ancak uzun uzun düşündükten sonra karşılık veriyordu; birkaç kez en uygun yanıtı verememiş olmak korkusuyla dudaklarını ısırmıştı. Aslında komutan hiç de hoşnut kalmamıştı aldığı yanıtlardan. İsteği üzerine Kâmil, kentte partizanlara yardım edenlerin adlarını saymaya başlamıştı ama, bitip tükenmek bilmiyordu ki liste! Kâmil'e bakılırsa, çoluk çocuk, büyük küçük, zengin yoksul, tüm kent komünistleri seviyor, destekliyordu. Franz'ın izlenimi, fırsattan yararlanarak, Kâmil'in fikirlerini kendisine de anlattığı merkezindeydi. Ama ,halkın kör bir sürüden başka bir şey olmadığına emin bulunduğundan, Kâmil'den bütün Parti şeflerinin tek tek adlarını saymasını ve nerede saklandıklarını açıklamasını istedi.

Gece yarısına doğru, uzun süre bodrumda kalmaktan içine sıkıntı basınca gidip yatmadan önce taraçaya çıkıp biraz bacaklarını kımıldatmak ve soluk almak istedi.

Çevrede boğucu bir sessizlik vardı. Kentte hiçbir ışık, hiçbir hareket görülmüyordu. Yalnızca uzaklarda, Komutan Franz'a bağlı olmayan tepelerde yaşam belirtileri izlenebiliyordu. Sayısız ışık parıldıyordu derin boğazlarda. Binbaşı, bu ışıklara baktıkça bu vahşi bölgelerde hiç yaşam olmasaydı daha iyi olurdu, diye düşünüyordu. Ama onu asıl şaşkınlığa düşüren şey başkaydı. Hemen oracıkta, ayaklarının dibinde, avucunun içinde tutabileceği bu kentte problemlerine çözüm bulamaması olacak şey değildi! Bazen kendisini bir mayının mekanizmasını çok iyi bilip de —tıpkı kendisinin kenti bildiği gibi— bir türlü sökmesini beceremeyen bir lağımcıya benzetiyordu. Belki farkına varmadan hayati vidaya çok dokunmuş, ama farkına varamadan üstünden geçip gitmişti. Kentte daha dün dağıtılmış olan bildiriler nerede basılmış olabilirdi? Yalnızca elebaşılar değil, yüzlerce genç içerdeyken kim yapmıştı bu işi? On, yirmi, otuz genç her gün nasıl kordonu yarıp kentten çıkarak partizanlara katılabiliyordu? Komutan Franz taraçanın duvarına sırtını dayamış, komünist üslerini kafadan bulmaya çalışıyordu. Şu, ağaçlı bahçesinde zayıf bir ışık gördüğü evde olamaz mıydı örneğin? Ya da minarelerin tepesinde? Yahut, nedendir bilinmez, yük-

sekliğiyle keyfini kaçıran şu selvinin altında? «Hepsini kökünden söküp atmak gerek!» diye düşündü Binbaşı ve askerce geri döndü:

— Avukat göz altında tutulsun! Bize yardıma hazır. Yarın hastanedeki öbür komünisti getirip hemen işkenceye alın! diye emretti, cep fenerini bir an Kurt'un sessiz yüzünde tutarak.

Taraçanın karanlık köşesinde, kırık dişlerinin öcünü almak isteyen adamın disiplinli topuk vuruşu işitildi...

ONUNCU BÖLÜM

NEIN!*

Güçlü bir elektrik lambasının aydınlattığı hücrenin ortasında Petrit Guraj ile Kâmil Tapia sessizce ayakta duruyorlardı. Komutan Franz, bir ona, bir öbürüne bakarak hücreyi arşınlayıp duruyordu. Havalanmadan önce bir yöne bakıp, sonra öbür yöne uçan atmacaları andırıyordu. Hücrenin bir köşesinde iskemle üstünde oturan Nazmi Bey'in de canı iyiden iyiye sıkkındı. Gözlerinde, hedefe ulaşmak için her şeyi yapmaya hazır kişilerin sabırsızlığı ve sinsiliği okunuyordu. Tercüman, Nazmi'nin arkasında yer almıştı. Komünistlerle Komutan Franz'ın bir araya geldikleri bu yerde bulunmaktan o da pek hoşlanmıyordu. Düşüncelerine gömülmüş, parmaklarının ucunda incelikle tuttuğu törpüyle uzun tırnaklarını törpülüyordu. Arasıra beyaz ve yumuşak ellerini briyantin ve temizlikten pırıl pırıl saçlarına götürüp ayrığının düzgün olup olmadığını yokluyor, sonra sinekkaydı tıraşlı yanaklarını sıvazlıyordu. Sanki orada hazır bulunanlara: «Bakın ben, çevirmenlik yapmakla tırnaklarımı temizlemekle uğraşıyorum, politikadan söz edildiğini de işitmek istemiyorum!» der gibiydi. Kurt, sırtını duvara vermiş, palaskası sımsıkı yerinde, komutanını izlemekteydi dikkatli bakışlarla. Hücrenin durgun havasına, bir ayağı kapının iç, öbürü ise dış tarafında, çağrılınca koşmaya hazır bekleyen Kâzım'ın parfümünün ağır kokusu yayılıyordu. Komutanın, dalgalı uzun tüylü av köpeği boş bir masanın üstüne oturmuş, ıslak gözlerini iki yabancıya dikmişti.

Sessizlik içinde gözlerini üstünden ayırmayan bu adamların karşısında Petrit, başı öne eğik, yorgun, bitkin, ayakta zor durur görünüyordu. Yine de, son

---

(*) Hayır.

günlerdeki acıların henüz yıpratamadığı güçlü vücudu, yırtık ve kan lekeleriyle dolu gömleğinin altından kendisini belli ediyordu. Yanık pantolonundaki deliklerden her iki bacağındaki ve sağ baldırındaki yaralar, şişmiş ve sanki islenmiş gibi kapkara görünüyordu. Ayak parmaklarından sürekli kan akıyor, en ufak bir hareketinde beton zemin üzerinde yeni bir iz bırakıyordu. Bütün alnını kaplayan yumuşak siyah perçemi, yanık izleri taşıyan şakaklarına dökülmüştü. Eski, insanın içine işleyici ve hafifçe alaycı bakışları dışında, tanınmaz haldeydi. Kâmil de yanında ayakta duruyordu. Bitkin, kızarmış ve şişmiş gözlerini hep kapalı tutuyor, sızan kanı durdurmak istermişcesine morarmış dudaklarını sıkıyordu.

Gün boyunca Kurt, bildiği bütün işkenceleri uygulamıştı her ikisine de. Etleriyle tırnakları arasına çam iğneleri batırıp ateşe vermiş, koltuk altlarına sıcak yumurta koymuş, üstlerine kaynar su atmış, en duyarlı yerleriyle uğraşmış, bayıltıncaya dek kırbaçlamış, ayıldıklarında yeniden başlamıştı. Sonra üç saat rahat bırakmıştı onları. Daha sonra çocuklar hücrelerinden alınmış, gece yarısına doğru da Binbaşı Franz, mahzene inerek, tek laf etmeden ölmekte olan komünistleri görmeye gelmişti.

... Petrit, ele geçirildiğinin ikinci günü sabahı hastanede açmıştı gözlerini. Açar açmaz da dikkatle çevresine bakmaya başlamış, kanlı cerrahi aletleri, ilaç şişelerini, askeri doktoru ve başucunda duran SS nöbetçisini görmüştü.

— Su! olmuştu ilk sözü. Su, göğsüm yanıyor!

Rüyada gibi, SS'in masasının üstündeki sürahiyi kaptığını, yaşlı hekimin elini ensesinin altına destek yaparak bardağı dudaklarına yaklaştırdığını gördü. Birkaç yudum içince göğsünde duyduğu serinleme ile ferahladı biraz. Gözlerini yeniden açtığında, Alman doktorun tatlı tatlı gülümseyen yüzünü gördü, bir şeyler söylemek istiyor gibiydi adam.

O andan başlayarak, Petrit canlılar arasındaki yerini yeniden aldı. Son olaylar en ufak ayrıntılarıyla aklına gelince, okulda vuruşurken ölmeyişine üzüldü. SS'e sırtını dönüp, pencereden sokakta yürüyenlere baktı satlerce. Yatağına kadar gelen güneş ışıkları, saçaklara konan kuşların cıvıltıları ona yaşam gücü-

nü yavaş yavaş yeniden kazandırıyordu. Ruhundaki yaşama bağlılık ile ölümü yiğitçe karşılamanın yarattığı çelişki, kendisini Gestapo'ya götüren arabanın korkunç sarsıntılarını ve gün boyu da Kurt'un kırbacına dayanma gücü verdi. Ama bu ilk günün en dayanılmaz işkencesi Kâzım'ın kulağına fısıldadığı haberdi: Lumte de Nazmi Bey'in eline düşmüştü.

Binbaşı Franz, yanında Nazmi Bey, Kâzım, tercüman ve düşük kulaklı av köpeği olduğu halde mahzene indiğinde, Petrit bu düşüncelerin pençesindeydi. İki çocukluk arkadaşı göz göze gelip, uzun uzun bakıştılar; sonunda bu sessiz savaşa son veren Nazmi oldu, gözlerini indirip hücrenin bir köşesindeki iskemleye çöktü.

Binbaşı, kasketini masanın bir ucuna koyduktan sonra Kâmil'i bir yana itip Petrit'in, hücrenin ortasına dikilmiş bir heykel gibi duran iri vücuduna uzun uzun baktı. Sonra tercümanı çağırdı.

— Bu kadar genç yaşta öleceğinize pişman değil misiniz? diye soruverdi birdenbire.

Kâzım'ın Lumte ile ilgili sözlerinin etkisinden henüz kendisini kurtaramamış olan Petrit'in gözleri kısıktı.

— Komünistler yalnızca bu dünyadaki, yani gerçek dünyamızdaki yaşama inanırlar, diye sürdürdü Komutan, bunun içindir ki değerini de bilirler.

Petrit pek konuşmaya niyetli görünmediğinden, tercüman, Komutanın bu başarılı gözlemini iki kez yinelemek zorunda kaldı.

— Vatana karşı hepimize düşen görev, diye devam etti Nazi —konuşurken gülümsüyor, bu da altın dişlerini sergilemesine yol açıyordu— her ne pahasına olursa olsun, yaşamamızı gerektirir; yurdumuza ancak böylelikle hizmet edebiliriz çünkü!

Petrit, Komutanın kuru yüzüne şaşkınlıkla baktı. Hastanede, yaşlı hekim ona durmadan gülümsemişti, belirgin bir sevecenlik okunuyordu gülümsemesinde. Başucunda nöbet tutan genç SS de, yaşıtı olan Petrit'e acıyarak bakmıştı! Şimdi de Gestapo komutanı özellikle yumuşak davranıyordu. Aralarındaki tek vahşi ve acımasız olan, gün boyu kendisine işkence etmiş olan Kurt muydu? Hem, o kadar uzak yerler-

den top ve süngü gücüyle gelmiş olan bu Nazinin ağzında yurt ve yaşam sözcükleri ne anlama geliyordu?

— Beyefendi, dedi Petrit tercümana, Komutanın ne demek istediğini anlamıyorum. Tek bildiğim, burada bütün gün işkenceye tutulduğumdur.

Komutan, ekşi bir şey yemiş gibi dudaklarını yaladı, sonra masanın üstünden aldığı bir kâğıdı tercümana uzattı.

— Oku şunu, dedi tercüman yalvaran bir sesle, oku ve imzala!

— Okuma bilmiyorum, Herr Kommandant'a öyle söyleyin!

— Alay etme bizimle! diye sözünü kesti tercüman öfkeyle. Sonra öfkelendiğine pişman olup sesini yine tatlılaştırdı. Dinle beni oğlum, bırak bu oyunu, yoksa sonun kötü olacak.

— Elinize düştüğümden beri daha da kötüsünü bekliyorum zaten.

— Elimize mi? Sen neler diyorsun? Basit bir ücretli tercümanım ben!

Komutan Franz, tutuklularla Arnavutça konuşulmasına izin vermiyordu.

— Oturun, dedi Petrit'e. Sakin sakin konuşalım.

Daha fazla ayakta duramayacağından korkan Petrit, Kurt'un yaklaştırdığı sandalyeye oturdu.

— Gut! Gut! dedi Komutan, komünistin uysallığına sevinerek. Sonra devam etti: «Tarih, ikinci kez olmak üzere birliklerimizi sizin küçük yurdunuza getirdi. Bildiğim kadarıyla, birincisinde halkınız Avusturya kuvvetlerini hararetle karşılamıştı. Bunu şöyle açıklayabiliriz: o yıllarda komünist propagandası ülkenizin ahlakî geleneklerini henüz sarsmamıştı. Oysa bugün, üzüntüyle görüyorum ki Kremlin pek çok Arnavutun aklını çelmiş; oysa Büyük Almanya'nın güttüğü hedefin, halkları köleleştirmek değil, ihtiyar Avrupa'da yeni bir düzen kurmak olduğunu bal gibi biliyorlar. Arnavutluk'u İtalyan işgalinden kurtardık, birliklerimiz Moskova'ya girer girmez de çekilip gideceğiz. Unutmayın ki Arnavutluk Avrupa'dadır. Moskova ise, kıtamızı Asya'dan ayıran uzak bir uzantı.» Bunları söyledikten sonra bir an sustu Binbaşı, sonra cüzdanından, özenle sakladığı bir fotoğraf çıkararak, bir soluk aldı ve sözüne devam etti:

— Asya! Asya! Oğlum Ferdinand dövüşüyor bu lanetli topraklarda, Leningrad önünde! Güzel bir ad Ferdinand, değil mi? Tıbbiyede son sınıftaydı. Doktor olacaktı, evet! Nasıl üzülüyorum. Üniversite öğrenimine ara verdiği için o kadar değil; Almanya'nın en iyi gitaristlerinden biriydi. Gitar nedir, biliyorsunuz değil mi? Hayır mı? Haa «Evet» mi! Gut! Gut! Ferdinand gitarını da birlikte almıştı, ama ne oldu bilmiyorum. Altı aydan beri tek bir mektup alamadım. Bakın, ne güzel çocuk. Ona benziyorsunuz. Arnavutlar genellikle güzel insanlar zaten. Esmer, kemerli burunlu. Aah! ah! Genç kızlarımız nasıl da âşık olurlardı size! Yani sizin gibilere demek istiyorum, diye belirtti Komutan Franz, oğlunun resmini Petrit'in kanayan burnuna uzatarak. Görüyor musunuz? Siz kara gözlüsünüz; o mavi gözlüydü, müzisyen gözleri. Sizin saçlarınız da siyah; oğlumsa sarışın, yine de çarpıcı bir benzerlik var aranızda.

Petrit, sıra ile bir oğulun resmine, bir babanın yüzüne bakıyordu. Komutanın, yuvalarına gömük kuru gözleri önce bulutlanır gibi oldu, sonra nemlendi; komutana düşünceli bir hava verdi.

Komutan resmi, üniforma ceketinin cebine koydu içini çekerek.

— Alman Yahudisi Karl Marks'ın komünizmi yeryüzünden kalkmadıkça, tüm dünya gençliğinin yazgısı bu işte! Yoo, hayır! Bir Yahudi Alman olamaz! Mezarı da Londra'da zaten. Ama Londra'da da sevmiyorlar komünistleri. Evet... Lenin'in mezarı... Hiç işittiniz mi bu adı? Öyle mi! Ya Kremlin? Çarların Kremlin'i... ve komünistlerin Kremlin'i! Herhangi bir karşılık beklemeksizin konuşmasını rasgele sürdürüyordu Komutan.

Bu monolog boyunca tercüman, Komutanın söylediklerini hafif bir gecikmeyle aktarmıştı. İyi niyetlerine de oldukça şaşmıştı. Eski Avrupa'da komünizmi yıkmayı ve «yeni düzeni» kurmayı görev edinen devletin temsilcisinin bu kıvrak konuşmasını çevirmek pek de kolay olmuyordu.

— Ne dersiniz? Arnavut gençlerinin en iyilerinden kimileri gidip Berlin'de okusalar, nasıl olurdu? Siz aklıma geliyorsunuz örneğin! Mühendislik öğrenimi yapabilirdiniz, ya da tıp, oğlum gibi. Yok, yok,

mühendislik daha iyi. Ülkeniz harabeye dönmüş; yeniden kurulması gerek. Evler, asfalt yollar yapmalısınız. Makineler, radyolar gerekiyor size. Radyonuz var mı evinizde?.. Kentinizdeki selviler güzel. Ama kesmek gerek onları. Evet, kesmek gerek. Ortaçağı anımsatıyorlar çünkü. Bugünün uygarlığıyla hiçbir ilgileri yok. Kesin onları. Bu benim öğüdüm size. Ortaçağı kökünden söküp atın... Doğru, şanlı bir Ortaçağınız var sizin: İskender Bey! Avrupa'nın koruyucusu! Hitler, Avrupa'nın koruyucusu! Ne güzel sözcükler bunlar! Selvilere gelince... kesin onları. Yeni koşullar bunu gerektiriyor. Kimi zaman, geri bir ülkenin kısa sürede zincirlerini kopartarak, öbür uluslarla birlikte ilerlediği görülür. Siz de elinize geçen fırsattan en iyi biçimde yararlanmayı bilin. Savaş, uygarlığı da birlikte getirir. Bir yıllık bir savaş insanlığı yüzyıl ileri götürür. Savaşlar olmasaydı insanlar karanlıkta kalırdı. Bugün ne elektrik, ne tank, ne de top olurdu. İcad edilen her şey askeri amaçlar içindir. Savaşın gölgesi bile, insanların mucizeler yaratmasına yeter. Şimdi siz de mucizeler yaratabilirsiniz. Efsanevi küçük Arnavutluk'unuzdan söz ediyorum. Siz de, şahsen sizi ele alalım, siz de mucizeler yaratabilirsiniz. Herkesten soyutlanmış halinizle, ölümün eşiğinde bile size sunduğumuz iyi şeyleri reddediyorsunuz; çünkü bizi anlamadınız. Biz sizin, şahsen sizi kastediyorum, sizin yaşamanızı istiyoruz; oysa siz ölmekte direniyorsunuz. Pişmanlık belgesi imzalamak istemiyor musunuz? Pekâlâ imzalamayın! Ama neden bizimle mücadele ediyorsunuz? Size kötülük mü getirdik? Bu soruyu da sorduktan sonra Komutan sustu. Gözlerinin delici, ama her zaman olduğu gibi hoşgörülü bakışı ile, kaygılı bir bekleyiş içindeydi.

Petrit iskemlesinden kalkmak istedi ama, bacaklarına güvenemeyeceğini anladı:

— Komutana söyleyin, tarihi değiştirmesin, dedi tercümana dönerek. Halkımız işgalcileri hiçbir zaman hoşgörüyle karşılamamıştır. Birinci Dünya Savaşının Avusturya birlikleri Arnavutluk'ta silahsız ve aç kaldılar. Efendilerini yitirmiş köpekler gibi dolaşıyorlardı ortalıkta. Halkımız o zaman onlara el uzattı, kendi ekmeğini onlarla paylaştı. Ama, yardım ettikleri Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun as-

kerleri değildi, savaşın felaketine uğramış zavallılardı. Sizin Wehrmacht'ınızın(*) askerleri de Franz-Josef'inkilerin(**) durumunda kalsalar, onları da açlıktan ölmeye bırakmayız. Bu anlamda, gerçekten de konukseverdir halkımız, Komutanın da söylediği gibi. Sustu ve tercümanın sözlerini bitirmesini bekledi. Sonra Komutana, «Anlaştık mı?» der gibi, göz kırptı.

— Öbür siyasal konulara gelince, Komutana söyleyin, karşısında fikirleri kendisininkilere taban tabana karşıt bir komünist var.

Komutan, soğukkanlılığını yitirmeden ayağa kalkarak sordu:

— Ne zamandan beri Moskova ajanı olduğunuzu söyleyebilir misiniz bana?

— Ne tür bir ajan, efendim? Ticari mi, siyasi mi?

Komutanın dudakları büzüldü:

— Gestapo'nun hangi tür ajanlarla ilgilendiğini siz çok iyi bilirsiniz!

Karşılık alamayınca, iki adım atarak Petrit'in önüne dikildi:

— Neden susuyorsunuz?

Petrit ayağa kalkmak için davrandıysa da Alman, elini omuzuna bastırarak oturttu onu:

— Oturun, rica ederim. Dinlenin.

Ama Petrit öfkesini dizginlemeye çalışmıyordu artık.

— Bize yaptığı şeyler için Komutana teşekkür edin. Bütün gün, emirleri uyarınca bir dakika olsun dinlenmemize izin verilmedi. Hatta canımız sıkılmasın diye, dişsiz dostumuz Kurt, kamçısını sırtımızdan eksik etmedi; kendi özel yöntemleriyle birkaç değişik işkence de cabası. Teşekkür edin bunlar için kendisine... Ne bekliyorsunuz?.. Güzel! Ne zamandan beri Moskova'nın ajanı olduğunu mu bilmek istiyor, söyleyeyim.

— Bunu seve seve dinleyeceğim.

— Geçen ayın otuz ikisinden beri, efendim... Ne bekliyorsunuz? Neden çevirmiyorsunuz sözlerimi? Hayır, yanlış söylemedim, geçen ayın otuz ikisinden beri.

(*) Hitler dönemindeki Alman ordusu.
(**) Avusturya - Macaristan imparatoru.

Binbaşı başını salladı. Hatta, hakareti anladığı halde, hafifçe gülümsemekten de geri kalmadı, belki de... nereden gelirse gelsin, espriden hoşlandığını göstermek içindi bu.

— Ne zamandan beri kullanılıyor bu takvim Arnavutluk'ta?

— «Balli Kombetar»ın yaptığı ender iyi işlerden biridir bu. Ayın ilk otuz bir günü Balli Kombetar hiçbir canlılık belirtisi göstermez ama, otuz ikinci gün işgalci düşmanı mahvetmek üzere tarihte eşi görülmemiş bir şiddetle saldırıya geçer. Tek bir kez karşı geldi bu kurala, geçtiğimiz 9 Eylülde, İtalya'nın teslim olduğu, kendisinin de sizi karşılamak üzere kentlere girdiği gün! Bir daha da çıkmadı zaten!

Komutan, karşısındakinin espri anlayışından hoşlanmış bir tavır takınmış, dinliyordu.

— Eğer bana inanmıyorsanız, efendim; başkalarına da sorabilirsiniz. Burada hazır bulunmakta olan Nazmi Bey Topi, sözlerimi doğrulayacaktır.

Nazmi Bey'in yüzü değişik ifadeler alıyordu. Ama ne sandalyesinde kıpırdadı, ne de gözlerini yerden ayırdı. Petrit, habire ellerini oğuşturduğunu farketmişti: çocukluğundan beri, her öfkelenişinde hep böyle yapardı.

Komutan geri çekilerek, masaya yaslandı. Köpeğinin başını okşadı, sonra Petrit'in yüzüne bakmadan:

— Pişmanlık belgesi imzalamak için benden ne istersiniz? diye sordu.

— Bu belge sizin için neden bu kadar önemli, Herr Kommandant?

— Gençliğe sizin gibi akıllı gençlerin, şahsen sizi kastediyorum, hatalarını anlayıp, doğru yolu bulduklarını göstermek için.

Petrit, bu sözleri, yağmurdan sonra biten mantarlar gibi birbiri ardından gelen başbakanların yayınladıkları bildirilerde ve çağrılarda binlerce kez okumuştu. Ama sinirlenmek, zaafa kapılmak istemiyordu Komutanın karşısında. Adamın gözlerinin içine baktı:

— Herr Kommandant, diye söze başladı alaylı bir havayla, siz de benim hoşuma gitmeye başladınız.

Açık konuşuyorsunuz, dolambaçsız; ne var ki kentimizin sokakları dolambaçlıdır, görmediniz mi?

Bu kez Komutan Franz'ın sabrı tükenmişti. Bu komünist ne cesaretle böyle alaylı, saldırgan bir dil kullanıyordu karşısında. Ayağı ile yere vurarak:

— Ama bilmiş ol ki, arkadaşın imzaladı. İşte! diye bağırdı, belgeyi Petrit'in gözlerine sokarak.

Kâmil iliklerine dek titredi bu sözler üzerine. Petrit de gözlerini ona dikmişti. Bakışında sitem vardı ama, tatlılık, hoşgörü ve anlayış da vardı. Kâmil o gün işkencede ilk sınavı başarıyla vermişti. Kurt, onları kırbaçlarken birbirlerine bağlamıştı, öyle ki kırbacın her darbesi çıplak vücutlarına aynı anda iniyordu. Kanlı kırbacın her havaya kalkışında Kâmil Petrit'e sokuluyor, sanki arkadaşının vücudunun dokunuşundan güç ve cesaret buluyordu. «Hatasını anladı,» diye düşündü Petrit, birlikte akan kanlarıyla biribirlerine bağlanmış oldukları arkadaşının yüzüne bakarken.

Kâmil, kendisini böyle küçültmüş olduğu için kuduruyordu. İlk günkü sorgusunda herhangi bir partiye üye olmadığını söyleyerek Nazileri kandırdığını sanıp nasıl için için sevindiğini anımsayınca iyice kahroldu. Bütün olup bitenlerden sonra artık tek bir düşünce yerleşmişti kafasına; yiğitçe direnmek. Bu kararı aldıktan sonra dudaklarını, bir daha açmamak üzere kapattı. Aynı anda da, Kurt'un attığı biberden kızarmış gözlerinden yaşlar, soluk ve kanlı yanaklarına süzülüyordu.

Oysa, büsbütün başka biçimde yorumlamıştı Komutan Franz, Kâmil'in tutumunu. Gözyaşlarının pişmanlık yaşları olduğunu düşünerek, onu hemen ayrı bir hücreye almaya karar verdi; avukatın oğlunu, gizli basımevinin sorumlusu olan bu inatçı komünistle bir arada tutmanın hiç bir yararı yoktu. Kâmil'in götürülmesini emretti, sonra çekmecesinden bir parça şeker çıkartarak köpeğin ağzına tıktı:

— Hop! diye bağırdı, ikinci parçayı göstererek.

Mahzen köpeğin neşeli havlamalarıyla çınladı.

— Hop! hop! hop! Şeker parçaları birbiri ardından, av köpeğinin açık ağzına giriyordu.

— Ham! ham! ham!

Komutan, beşinci parçayı da kendi ağzına attık-

tan ve birkaç kez ağzını şapırdattıktan sonra birden Petrit'e döndü:

— İşkenceler size acı vermiyor mu?

«İşkencelerin en beteri senin ne öpüp ne ısıran tutumun,» diye düşündü Petrit.

— Veriyor ama, böyle anlarda bu düşünceyi kafamdan uzaklaştırmaya çalışıyorum.

— Ha evet, unutmuştum. Siz komünistler kendinizden çok toplumla ilgilenirsiniz.

Sessizlik.

— Peki, geleceğin toplumunu nasıl görüyorsunuz? diye sordu bir süre sonra.

— Sizsiz diye cevap verdi Petrit, hiç duraksamadan.

Komutan Franz, bir süre, şaha kalkmaya çalışan bir at gibi olduğu yerde tepindi. Fırtınanın yaklaştığını herkesten önce sezen Kurt, nedendir bilinmez, palaskasını bir delik daha sıkıştırdı. Nazmi, yerinden kalkarak sanki olup bitenler kendisini hiç ilgilendirmiyormuş gibi Komutana yaklaştı. Kapı aralığında, gözleri açık uyuklamakta olan Kâzım, bunu görünce silkinip, «Bize ne bütün bunlardan bey, çekip gidelim biz!» der gibi küçükbeye baktı.

— Dileğiniz bu demek? dedi Komutan, Petrit'i tepeden tırnağa süzerek.

— Bu inançla canımı feda ediyorum!

— Öyle mi?!

— O gün mutlaka gelecek, **Herr Kommandant!**

— Mademki o gün gelecek, neden siz de tadını çıkaramayasınız? Herkesin birtakım istekleri vardır, insan toplumunda da hiçbir istek para olmadan gerçekleştirilemez! Bunları söyledikten sonra Binbaşı çekmeceden altın para dolu kocaman bir torba çıkardı.

— Bütün bunlar sizindir! dedi, altınları masanın üstünde yuvarlayarak. Bize tek bir sırrını açıklayın gizli örgütünüzün, yeter. Gördüğünüz gibi bu parayla bir kent kurulabilir; siz de valisi olursunuz.

Tavana asılı güçlü elektrik lambasının ışığında altınlar dolunay gibi tatlı tatlı parlıyordu. Petrit ömründe bu kadar altın parayı bir arada görmemişti. Birdenbire, belki de çocukluğundan kalma bir istek-

le, altınları ellemek geldi içinden... Kendi kendine gülümseyerek ileri doğru bir adım attı.

... Okuldan ayrılıp çalışmaya başladığından beri, çocukluk dönemine son veren herkes gibi, Petrit de geleceği ve seçeceği yolu düşünüyordu. O dönemde, kollarının gücüyle başarıya ulaşacağını, tütün kıydığı mahzenin penceresinden çatısı görünen, fabrika müdürününki gibi yeni bir eve sahip olacağını düşlemişti. Belki para biriktererek —kimbilir, belki birisi bir emir verir, onun gibi çıraklar haftada iki lek yerine dört kat daha fazla kazanırdı— bunu gerçekleştirebilirdi; bu düşüncelerle on dört yaşına girdi. Ancak, günler geçiyor, dileklerinin hiçbiri gerçekleşmiyordu. Dünyada belirli bir miktarda altın vardı, o da bugün zenginler denen kişilerin ellerinde birikmişti. Sayıları azdı bu kişilerin. Oturduğu kentte parmakla sayabilirdi bitmez tükenmez zeytinlikleri, tarlaları, sayısız evleri olan büyük tüccarları, beyleri, toprak sahiplerini... Oysa yoksullar büyük çoğunluğu oluşturuyordu. Bütün arkadaşları da onlardandı: Mark, Bardhul, Rıfat ve daha pek çokları, geçimlerini sağlamak için yeterince para kazanmayı düşlüyorlardı. Ama iki taraftan hangisi önce ulaşacaktı hedefe, zenginler mi, yoksullar mı? Yoksullar altını bulmaya çalışıyor, zenginler ise kıskançlıkla saklıyordu altını, yitirmemek için. Ve, dünyada kimse sorumlu değildi bu durumdan! İnsanlar yoksul ya da zengin doğar ve babaları gibi yaşamak zorunda kalırlardı. Herkes alınyazısına boyun eğmek zorundaydı. Bu alınyazısını da, vaftizden üç gün sonra melekler belirlerdi... Petrit, küçük bir çocukken ve fabrikada çırak olarak çalışırken böyle düşünüyordu. Ama, bir daha geri gelmemek üzere geçmişti o günler. Şimdi, altın yığınının üzerine elini koyarken, Gestapo'nun zindanında olduğunu unutmuş gibi gülmek geldi içinden.

— Ne aşınmaz maden! dedi beyaz dişlerini göstererek.

— Evet, güzel de.

— Doğru, güzel de.

Binbaşının gri gözlerinde belli belirsiz bir umut ışığı yandı. Komünist heyecanlanmışa benziyordu. Tecrübesi Komutana, kendini hülyalara kaptıran bir insanın en olmayacak, en beklenmedik zamanda en

önemli sırları açıklayabileceğini öğretmişti. İşte şimdi gelmişe benziyordu o an. Kemikli ve damarlı elini köpeğinin sırtına koydu, söze başlamadan önce boğazını temizlemek için öksürdü:

— Söyle bana arslanım, dedi, şefiniz kim? Ondan sonra, dağlarınızdaki kartallar kadar özgür olacaksın.

— Gerçekten mi? diye sordu Petrit, Binbaşının güzel ama kuru yüzünün bu sözleri söylerken aldığı şairane ifade karşısında kahkahasını güç tutarak. Yalnızca kartallar mı var özgür olan? Peki, ya bataklıktaki kurbağalar, **Herr Kommandant**, onlar için ne düşünüyorsunuz?

Sessizlik.

— Neden? Yoksa onlar özgür değiler mi?

Komutan, komünistin ne demek istediğini bal gibi anlamıştı ama, anlamazlıktan gelmeyi yeğ tuttu. Tiyatrovâri bir jestle, hayranlığı üstünde topladığını bilen bir salon kadını edası takındı:

— Ooo! Bataklıktaki kurbağalar çok, ama çok çirkindir.

Petrit gülmeye başladı.

— Herr Kommandant, «Shando»yu görmüş müydünüz, şu Alman filmi. Kahramanı ünlü bir sihirbazdı. Tıpkı ona benziyorsunuz, yetenekli bir artistsiniz.

Komutan şaşırdı. Bu pozu bile bile takınmıştı ama bu doğru düzgün yontulmamış Arnavut komünisti numarasını çakıvermişti işte. Yutkundu, önce bir bacağına sonra öbürüne verdi gövdesinin ağırlığını, sonra gözlerini elverdiğince uzağa, lambanın tam aydınlatamadığı en karanlık köşeye dikti. Ne demeliydi şimdi bu herife? Gülümsemeli mi? Olmaz! «Shando»ya benzetmişti onu! Bir temiz haşlasa? O da olmazdı. Yetenekli bir artist, demişti kendisi için. Kurt gibi, Komutan Franz da artistlere hayrandı. Bu nedenle ne gülümsedi, ne de tavrını katılaştırdı; bakışlarını mahzenin karanlık köşesinden ayırdı, ağzını büzerek sordu:

— Hadi bakalım söyle şimdi, kimler yönetiyor sizi? dedi yumuşak ama biraz sinirli bir sesle.

Bu sıkıcı sorgu bitip tükenmek bilmiyordu. Petrit, belki de ilk kez bir Gestapo kurbanına Komutan Franz tarafından böylesine «yumuşak» davranıldığını

düşündü. Bu nedenle de biraz eğlenmeye karar verdi. Çünkü nasıl olsa Binbaşı eninde sonunda kırbacı eline alacak, bu konudaki ustalığını ve becerikliliğini gösterecekti. Zoraki konuşuyormuş gibi bir tavır takınarak:

— Anlıyorum, dedi, bana en önemli şeyi soruyorsunuz. Yöneticilerin adlarını. Öyleyse not edin, çünkü her şeyi ayrıntılarıyla söyleyeceğim. Yoksa ayrıntılara önem vermiyor musunuz?

Petrit'in, kendisiyle alay edeceğinden kuşkulanan Komutan başını eğerek dişlerinin arasından:

— Elbette, elbette! dedi. Bütün ayrıntılar yararlı olabilir.

— Çok iyi bildiğiniz gibi, diye başladı Petrit, Arnavutluk'ta bir Komünist Partisi vardır. Partiyi Merkez Komitesi yönetir, bunun başında da Genel Sekreter bulunur.

— Peki, nerede bulunur bu Genel Sekreter? diye sordu Binbaşı, mutemet adamıyla konuşur gibi.

— Her yerde.

— Nasıl her yerde? Gestapo şefi ellerini öne uzatmıştı. Küçük gözlerinin yumuşak bakışı, gözlerinin kırpışması, dudaklarındaki çekilmeler, her şey, delikanlıya yalvarmak, gerekirse ayaklarına kapanmak, ona dünyaları vermek üzere olduğunu gösteriyordu. Elverir ki, Genel Serketerin kim olduğunu söylesin. Her yerde? Yani şu anda kentimizde miydi?

Petrit gülümsedi:

— «Kentimiz», diye kendinizi de katmayın, **Herr Major!** Burası bizim kentimiz, sizin değil!

Binbaşı bir an sustu, sonra bir düşten uyanıyormuş gibi içini çekti:

— Haklısınız... Peki, Elbasan'da mı bulunuyor yani?

— Evet, her zaman halkın arasındadır.

Gestapo şefi, öfkeyle dişlerini sıktı. Petrit yumuşattı onu:

— Herr Major. Bana, karşılığını verebileceğim sorular sorsanız daha iyi edersiniz. Partimiz Genel Sekreterinin nerede olduğunu bilemeyeceğimi kabul edersiniz herhalde. Az önce andığınız kartallar gibidir o. Bugün Tomor'dadır, yarın Cermenike'nin tepesinde. Daha sonra Tiran'da. Ama bu ne sizi ilgilendi-

rir, ne de beni. Siz, bu mahzende benimle uğraşıp duruyorsunuz. Oysaki o, dağların tepesindedir. Sürüne sürüne gezen yılan, uçan kartalı sokabilir mi?

Son sözler Binbaşı Franz'a çuvaldız gibi batmıştı ama, Petrit öylesine yumuşak bir sesle ve inançla konuşuyordu ki Alman bir süre susmak zorunda kaldı.

Odanın durumunda bir değişiklik yoktu. Nazmi yine somurtuk somurtuk oturuyordu. Av köpeği gözlerini Petrit'ten ve masanın üstündeki altınlardan ayırmıyordu. Havada, kapıya yaslanmış duran Kâzım'ın kolonya kokusu dolaşıyordu. Kaygı belirtileri gösteren yalnızca tercümandı. Petrit'e «inatlaşmanın bir anlamı yok, oğlum,» der gibi baktı. Kurt da komutanına bakıyordu ama Komutanın gözleri yerden ayrılmıyordu. Sonunda, ayağını yere vurarak sordu:

— Öyleyse, kentteki yöneticinizin kim olduğunu söyleyin bize. Matbaanız kiminle ilişkideydi?

— Bunu söyleyebilirim.

Komutanın yalnızca bacakları oynadı; yüzünde ne bir sevinç, ne de sıkıntı havası vardı. Komünistin yine eski oyunlarına başvuracağını düşünüyordu.

— Konuşun, dedi, hafif bir sesle.

— Herhalde, kentteki hareketi yöneten, Parti Bölge Komitesi konusunda bilgi almak istersiniz.

— Nerede toplanır bu Komite, diye sordu Binbaşı.

— Ama, çok becerikli kişilerden oluştuğunu bilmeniz gerek!

— Kaç kişi bunlar?

— Kendileriyle karşılaşmaktan sevinç duyacağınıza eminim.

— Makûl kişiler olduklarını mı söylemek istiyorsunuz?

— Son derece kararlı olduklarını.

— Hangi anlamda? Siz komünistler, kararlı sözcüğünü...

— Yürekli anlamında.

— Çok güzel. Yürekli insanlar her zaman dürüsttürler.

— Asla ihanet etmezler.

— Yüz yüze gelmekten korkmazlar.

— Evet, **Herr Kommandant!**

— Oysa, zayıflar hep tehlikelidir.

— Kolayca yola getirilirler

— Getireceğiz zaten, diye vurguladı Komutan.

— Ama ezilenler artık başkaldırdı.

— Nasıl açıklarsınız bunu?

— Çok kolay. Size karşı bildirileri düne kadar bizim grubumuz basıyordu ama bu bildiriler yarından itibaren kentte yine elden ele dolaşacaktır.

— Yarın mı?

— Evet, yarın! Her şeyden önce benden söz edecekler, ama eminim, sizden de.

Aslında bildiri çıkalı bir gün oluyordu; komutan da bunu pekâlâ bilmekteydi. Öte yandan, gençler de dağa çıkıp, direnişçilere katılmaktan geri kalmıyorlardı.

— Bu işe kökünden son vermek gerek! dedi Komutan heyecanla ve içtenlikle. Çekilir gibi değil!

— Yine de çekmeniz gerekecek, çünkü kökünü kazıyamayacaksınız. Halk başkaldırdı.

— Başkaldırdı demek, diye mırıldandı Komutan, kısa bıyığının uçlarını ısırmaya çalışarak. Ama, içinde yaşadığımız toplumda, para olmadan, altın olmadan yükselinemeyeceğini bilmeniz gerek. Fakirler her zaman fakir kalmıştır.

— Doğru, dedi Petrit, bir elini paraların üstüne koyarak; ama, konumuzdan çok uzaklaştık. Altınları unuttuk.

— Aah! Akıllı bir genç olduğunuzu görüyorum.

Komutan o tiyatrovari jesti bir daha yapmak istedi; sonra, az önceki başarısızlığı aklına gelince vazgeçti.

— Peki, elinizde bütün bu servetle salıverilseydiniz, hâlâ komünist olur muydunuz?

— Sizinle konuşmakta olduğum şu anda da komünistim.

— Haydi, alın şunu, doldurun ceplerinizi, dedi Komutan bıkkın bir sesle.

Petrit, sessizce eski yerine kadar geriledi ve «ciddi mi söylüyorsun?» der gibi Komutana baktı, sonra tercümana işaret etti:

— **Herr Kommandant**, dedi. Görüyorum ki, hâlâ çocuk gibisiniz. Benim de birkac yıl önce olduğum gibi. Şakaya bir son vermek için kesin bir tavırla konuşuyordu. O zamanlar Arnavutluk'a iş için gelmiş olsaydınız ve ben de gözünüze bugün göründüğüm

kadar akıllı görünseydim, kimbilir! Belki adamınız olurdum. O çağda para benim için çok önemliydi. Bugün farklıyım artık. Oysa siz, bu ideale hâlâ öylesine bağlısınız ki gözünüz başka şey görmüyor, düşmanlarınızı bile ustaca pohpohlamasını bilmiyorsunuz...

— Kes sesini! diye bağırdı Komutan Franz yerinden fırlayarak.

Petrit, adamın zıvanadan çıktığını görünce, biraz daha kızdırmak istedi.

— Bu kadar zayıf sinirlerle bugüne dek çarpışabildiğinize şaşıyorum, **Herr Major!** Düşünün biraz, sizin Ferdinand'ınız tutsak düşseydi de. Rusların önünde diz çökseydi, ne derdiniz?

Komutan geri geri gitti, büzülmekle kabarmak arası bir hareket yaptı, dişlerini sıktı, çenesini çekiç gibi havaya kaldırıp geniş alnını kırıştırdı. Sonra, avının üstüne atılmaya hazır bir şahin gibi bir bakış fırlattı. Hoş ve babacan fizyonomisi ilk kez çirkinleşti. Oğlu Ferdinand! Tanrım! Bu Arnavut nasıl unutabilirdi onun oğlu Ferdinand'ın bir Alman olduğunu, damarlarında arî kanı aktığını! Üstelik, onun oğlu Ferdinand tutsak düşer miydi hiç! Hey Tanrım! Birdenbire, yumruğunu masaya indirip, tabancasını çekerek ayağa fırladı ve bağırdı:

— **Sage aus!** (*)

— **Nein, nein!** dedi soğukkanlılıkla, uzun süreden beri bu çıkışa kendini hazırlamış olan Petrit.

Bir an Komutan, Petrit'in sırıttığını sandı. Geri bir ülkenin komünisti oğlunun adını öğrenmişti; daha da beteri, o adı ağzına almaya yelteniyordu!

— **Sage aus!**

— **Nein, nein!**

Komutan Franz, sabrının tükendiğini hissetti. Öldürecekti tutukluyu. Sinirlerini yıpratan bu sorgu da böylece sona ermiş olurdu. Tutuklunun ölümü, daha zayıf görünen öbürünün de yelkenleri suya indirmesine yarayabilirdi. Tecrübeli bir katil soğukkanlılığıyla elini kaldırarak namluyu delikanlının alnına dayadı. Bakışları son kez karşılaştığında Petrit,

(*) **Konuş!**

ilk kurşunda yıkılmak istemiyormuş gibi, bacaklarını iki yana açtı.

— Ateş et! diye haykırdı bütün gücüyle.

Binbaşının eli titredi; korku değil, açıklanması güç bir duyguydu elini titreten.

— Ateş et! diye yineledi Petrit, yerinden kımıldamadan.

Bir anlık sessizlikten sonra Komutan silahını indirdi. Komünist ölümü memnuniyetle bekliyor gibi gelmişti ona. Sinirlerinin bozulmakta olduğunu göstermez miydi bu? Eğer ölümü yaşamaya yeğ tutacak bir duruma geldiyse, kendisini birkaç gün daha sağ bırakıp, Gestapo'nun zindanında yaşamayı mı yoksa hemen ölmeyi mi istediğine kendi kendine karar vermesini beklemek daha akıllıca bir taktik olabilirdi. Oğlunu Ruslara tutsak eden şu komünist, görsündü bakalım biraz, sonunun neye benzeyeceğini!

Geriye dönüp Kurt'un kırbacını yakaladı, yeniden Petrit'in karşısına dikilerek, belli belirsiz bir umutla:

— Sage aus! dedi.

— Nein!

Kırbaç pek çok kez Petrit'in üstüne indi kalktı. Yüzündeki, kollarındaki ve bacaklarındaki kabuk bağlamış eski yaralar yeniden kanamaya başlamıştı. Petrit, yerinden kıpırdamadan, kapıya sığınmış olan tercümana döndü, ne yaptığını ve ne yapması gerektiğini bilen birisinin ağır, kararlı sesiyle:

— Almanca tek bir sözcük bilmiyorum, dedi. O da «Nein!»

— Kurt! diye bağırdı Binbaşı.

Üç SS birden hücreye doluştu. Komutanın parmak işaretini görünce Petrit'i yakalayıp kan lekeleriyle dolu betonun üzerine yatırdılar ve yırtık pırtık gömleğini, yanmış sırtından deri parçaları da sökerek çıkarmaya başladılar. Petrit boğuk bir çığlık kopardı, sonra dudaklarını ısırdı ve sustu.

Komünistin lime lime olmuş vücudu karşısında gözlerine inanamadı Binbaşı Franz. Bu çılgın Arnavut, işkencelere daha dayanabilecek miydi? Kamçı yeniden inip kalkmaya başladı. Petrit, bağırmamak için kolunu ısırdı, sonra iki büklüm oldu ve bayıldı.

Şafak sökerken, Binbaşı, peşinde Nazmi Beyle merdiveni tırmanıyordu.

Bodrumda askerler, kor dolu bir mangal getirmişlerdi. Kurt, ceketini çıkardı, gömleğinin kollarını sıvadı ve keyifle, korların içine uzun bir demir çubuk yerleştirdi. Kızarmasını beklerken de, bir sigara yakıp, en sevdiği şarkısını mırıldanmaya başladı: «Wie einst Lili Marlen!»

Sigarasını bitirince, çubuğu mangaldan çekip Petrit'in saçlarına yapıştı:

— Konuşmayacaksın ha? Öyleyse halin kaputt! Bu sözleri gün boyunca ikide bir söylemiş durmuştu.

Kurt, demir çubuğun kızarmış ucunu göğsüne yaklaştırırken Petrit kasıldı; bir heykel gibiydi, bakışları sertleşmiş, vahşi bir havaya bürünmüştü.

Binbaşının sessiz odasında Nazmi Bey'in uykusu geliyordu. Sonunda, oturmakta olduğu koltukta başı göğsüne düştü, gürültüyle horlamaya başladı. Rüyasında, kendisini bir kayanın tepesinden uçuruma attıklarını görüyordu! Ter içinde uyanıp güçlü kollarıyla koltuğa tutundu.

Çenesini, kemikli yumruğuna dayamış, gözünü kırpmadan önüne bakıyordu Komutan. Zaman zaman da, tekdüze tik-taklarıyla sessizliği bozan duvar saatine «Dur!» dercesine masaya vuruyordu. Ama durmuyordu saat. Sonunda, saatin minik kapısı açıldı, altı kez boynunu uzattı guguk kuşu:

— Gu-guk! Gu-guk! Gu-guk! Gu-guk! Gu-guk! Gu-guk!

Yeni bir gün başlıyordu. Beşinci kez Kurt, komutanın odasına girdi. Ağzını açıp da tek laf edemeyecek kadar öfkeliydi. Hem konuşsa da neye yarardı zaten? Komutanını tanırdı Kurt! Her şeyi, söylenmeden bilirdi o!

Binbaşı birden, siyah pelerinini sırtına atıp merdivene koştu. Pelerinin etekleri arkasından uçuşuyordu.

Doğan günün ışıkları, kentin üstüne çökmüş olan yoğun sisi yavaş, yavaş dağıtıyordu. Horozlar ötmeye başlamıştı. Derken pencereler açıldı, kapılar gı-

cırdadı, sokaklar uyandı ve işlerine gidenler, otomobiller, arabalarla canlandı.

Bir yerlerden yabancı bir asker şarkısı geliyordu ama kimsenin aldırdığı yoktu. Sessiz, içlerine kapanık, kendi işlerine bakıyorlardı. Sanki bir sır saklar gibiydiler. Sinema reklamını yapan adama bile aldırış eden olmadı. Adam bağırarak —İşitilen tek insan sesi onunkiydi— uzaklaştı:

«Verdun Savaşı!»

ON BİRİNCİ BÖLÜM

BİR GÜNÜN SIRLARI

Bir hafta süreyle Dane kaygılar içinde yaşadı. Bu bir hafta boyunca Dine Usta'nın evine ne bir kişinin girdiği ne de çıktığı görüldü. Kentte sıkıyönetim ilan edilmişti. Sokaklarda yalnızca askerlerin ağır postallarının sesi işitiliyordu. Kapılar, en beklenmedik anlarda vuruluyordu. Evler aranıyor, tutuklamalar yapılıyor, insanlar iz bırakmadan ortadan yok oluyordu. Petrit'in kimi arkadaşları da, Bardhul gibi, uzun zamandır hapisteydi. Dane'nin oğlunun, Kâmil'in ve Lumte'nin ne oldukları bilinmiyordu. Kimi büyük cezaevinde, kimi Gestapo zindanlarında olduklarını, kimi de öldüklerini söylüyordu. Dane Ana, bütün bu sıkıntılarla baş başa kalmıştı, bir de üstelik başında, uğraşması gereken bir yaralı, Mark vardı. Toplu tutuklamalardan beri doktor eve uğramamış, Mark'ın yarası da ağırlaşmıştı.

Sokağa çıkma yasağı kalkar kalkmaz, Dane başörtüsünü takıp Mark'ı da komşuya emanet ederek, muhbirlerin gözüne çarpmamak için arka yollardan ve Arat e Gjate diye anılan tarlalardan dolaşarak kentin yolunu tuttu. «Pislik tutmaz» kuyusuna yaklaşırken bir kara kediyle karşılaşınca, «Tanrım! Sen bizi koru!» deyip yolunu değiştirdi. Spahikorrja'dan, Deboje Okulundan geçip, en sonunda dericiler çarşısına, oradan da Kale Kapısına çıktı. Oraya gelmek bile başlıbaşına bir başarıydı ama, şimdi ne yapacaktı? Kime ne sorabilirdi? Uykuda yürür gibi Kamo Sejdin sokağına girdi ve Demir Efendi'nin kapısını çaldı. Gerçi, üç hafta kadar önce pek dostça ayrılmamışlardı ama, kapısını çalacak başka kimsesi de yoktu. Avukat, Petrit olmasa bile, kendi oğlu hakkında bir şeyler biliyor olmalıydı. Dane, kapıyı uzun süre çaldı, ama açan filan olmadı.

Anlaşılan her işi ters gidecekti o gün; yoluna çıkan kara kediden anlamalıydı zaten bunu!

Akşama doğru Dane Ana evine döndü. Mark'la komşu kadının soru soran bakışlarına nasıl karşılık vereceğini bilemiyordu.

Kuşku ve sıkıntı içinde iki gün daha geçti. Üçüncü gün Dane bütün cesaretini topladı. Dosdoğru yetkililere gidecekti; onlara soracaktı oğlunun ne olduğunu. Kimbilir, belki de aç-susuz bırakmışlardı çocuğu. Anneydi o, bilmesi gerekliydi. Giyinip, Mark henüz uykudayken yeniden yollara düştü. Komşu kadın da biraz kendine gelsin diye şekersiz bir kahve hazırlamaya uğraşıyordu. Gece Mark'ın ateşi yükseldiğinden iki ihtiyar ancak sabaha karşı biraz gözlerini kapatma olanağı bulabilmişlerdi. Bahçenin sonuna geldiğinde Dane Ana, sonbahar otlarını ezmemek için zikzaklar çizerek ilerledi. Oğlunu en son burada görmüştü işte! O da taze otları ezmemek için yolunu değiştirdikten sonra, çitin üzerinden atlayarak gözden silinmişti... Okulda o gece korkunç bir çarpışma olacağını nereden bilebilirdi zavallı Danecik!

Yüreği sıkışarak, hıçkırıklardan soluğu kesilerek, kadıncağız, ne yapacağını bilemeden tarlaları, bahçeleri aşıp yine kentte buldu kendini. Büyük cezaevine varması uzun sürmedi.

— Hey, sen! Ne istiyorsun? dediğini işitti kaba bir sesin.

— Herkes ne istiyorsa, ben de onu istiyorum! Nerede oğlum?

— Küçük kapıdan gir!

Dar ve alacakaranlık koridor arı kovanı gibi kaynıyordu. Değişik yerlerden gelmiş insanlar oğullarını, kocalarını arıyorlardı. Bir genç kız, iki gün önce sırtında bir tek gömlekle alınıp götürülmüş olan kardeşine bir bohça giyecek ulaştırmak istiyor; genç bir kadın, üç günden beri eve gelmeyen kocası hakkında bilgi almaya çalışıyordu. Ama çırpınması boşunaydı zavallının, doğru dürüst bir karşılık veren olmadı.

— Onun hakkında bildiğimiz bir şey yok! diyorlardı.

— Yalvarırım! Söyleyin, nerede kocam...

— Çek arabanı! Git, başka yerde ara... Belki de başka bir kızla kaçmıştır ha!

Soğuk taşların üstüne bağdaş kurup oturmuş bazı ihtiyarlar da sessizce sigara içiyor, pek az konuşuyorlardı. Belli ki, saatlerdir orada bekliyorlardı. Kimbilir... belki de geceyi bile orada geçirmişlerdi. Dane Ana, bir an içeri girmeyi göze alamadan, eşikte durdu. İçeridekiler, dirsekleriyle birbirlerini dürtüyor, kadıncağıza acıyan gözlerle bakıyorlardı. Dane, ayakta duramayacağını sandı. Gözleri kararmış, çevresindeki her şey dönüyordu sanki. Neden öyle konuşmadan bakıp duruyorlardı ona? Neden açmıyorlardı ağızlarını? Oğlunun başına birşey geldiğini mi öğrenmişlerdi yoksa? Ah! Tanrım!

Kulakları uğulduyor, «Petrit'in annesi!» «Okulda çarpışan çocukcağızın annesi!» «Aferin kadına, dayanıklıymış!» dediklerini işitir gibi oluyordu.

Tam o sırada güçlü bir el omuzundan kavradı:

— Geldin demek, ihtiyar! dedi tanımadığı bir ses.

Bir dakika sonra Dane, aydınlık, geniş, koltuklar ve şark halılarıyla kaplı bir odadaydı. Masanın üstündeki aynada, odadaki varlığına aldırış etmeden yazı yazmakta olan adamın dazlak kafasını görüyordu. Ne garip, kentin bütün ileri gelenlerinin, valinin, belediye başkanının, Demir Efendi'nin ve yüzlerce delikanlıyı hapiste tutan şu adamın başında saç kalmamıştı... «İçlerindeki pislik yüzünden saçları dökülüyor!» diye düşündü Dane, masaya yaklaşırken.

— Demek geldin! dedi, kel kafalı adam, üstünden ağır bir yük kalkmış gibi soluk alarak.

— Evet geldim! dedi Dane, soğukkanlılığını bozmamaya çalışarak. Oğlumdan haber almaya geldim.

— Bekle biraz! Fazla gecikmez, görürsün oğlunu, dedi beriki ve yeniden yazısına döndü.

Dane, ufacık bir odada yarım saatten fazla bekledi. Sonunda kapı açıldı, eşikte iki Ballici göründü. Birisi, tanımadığı genç bir kentli delikanlı, öbürü ise Nazmi Bey'in emireri Kâzım Deshiranjaku idi.

Nazmi ile Kâzım'ın tutukluları görme izinleri vardı, ama yine de Binbaşı Franz'la birlikte Petrit'in sorgusunda hazır bulundukları o gece dışında bodruma hiç inmemişlerdi. İki gün önce, kolay anlaşılır bir dürtünün etkisiyle Nazmi Bey, Kâzım'a Petrit'e

önemli bir haber götürmesini emretmişti. Kâzım da bodruma inmişti... Kapıyı Kurt açtı ve içeri girmesini işaret etti. Kâzım girmekle girmemek arasında bocalıyordu; korkunç bir görünüşü vardı zindanın. İçeri adımını atarsa bir daha çıkamayacakmış gibi geliyordu. Ama Kurt, ite kaka zorla soktu onu içeri.

— Kaputt Ballici! dedi gülerek ve yine koridoru arşınlamaya koyuldu.

Kâzım, yalnız kalır kalmaz, kan lekeleriyle dolu duvar boyunca uzatılmış iki kalas üzerinde yarı çıplak yatmakta olan Petrit'i rahatsız etmekten çekiniyormuşçasına parmaklarının ucuna bastı. Daha yaklaştığında delikanlının bacaklarındaki morarmış yaraları, sanki boğazlanmak istenmiş gibi boğazındaki bıçak kesiğini görüp titremeye başladı. «Canına okumuşlar çocuğun, namussuzlar!» diye geçirdi içinden. «Ama bu herif de enayinin teki!»

Petrit gözlerini açtı:

— Ne arıyorsun burada? Bey mi gönderdi seni? diye sordu dişlerinin arasından.

— Nasıl da anladı! diye düşündü Kâzım. Gerçekten de tuhaf bir görev vermişti bey ona. Amacı ne Petrit'e işkence etmek ne de ağzından laf almaktı. Kendisi de bilmiyordu amacın ne olduğunu. Tek bildiği Petrit'e, Lumte'nin küçükbeye tamamen teslim olduğunu söylemesi gerektiğiydi!.. İyi ama, kan revan içinde, umutsuzca bu pis hücrede yatmak zorunda olan birisine böyle yaralayıcı sözler söylenir miydi? Kâzım'a göre Petrit'in günleri sayılıydı, hatta belki de saatleri! Hiçbir şeyi bilmeden ölüp gitmesi daha iyi olmaz mıydı? «Yalancılık, bu beylerin içine işlemiş,» diye düşündü. «Oysa biz köylüler çok daha dürüst davranırız.»

— Almanlara yardıma mı geldin? diye devam etti Petrit zayıf bir sesle. İyi ettin. Fazla yoruldular benimle!

Kâzım'ın titremesi gitgide artıyordu. Komünistin de üşümekte olacağını düşündü. Bilinçsiz bir hareketle yere diz çöküp, yırtık pırtık olmuş, kanlı örtüyü delikanlının üstüne çekti.

— Hava serince... dedi, neden örtünmüyorsun? Beyin emrini yerine getirecek gücü kendinde bulamayacağını anlamıştı. Soluğu kesiliyordu bu hücrede;

sessizce geri çekildi, koridora çıktı ve Kurt'la burun buruna geldi.

— Eee, **kaputt** mu komünist?

«**Kaputt, kaputt!** Başka bir halt bildikleri yok bu cehennem zebanilerinin!» diye düşündü Kâzım.

— Hem de nasıl! **Kaputt**'tan da beter! dedi ve çabuk çabuk uzaklaştı.

Gestapo ile Balli Gençlik Örgütü'nün karargâhı arası yirmi dakika sürüyordu. Kâzım hemen hemen koşar adım geçti bu yolu. Beyin yanına girdiğinde ter içinde kalmıştı.

— Ne haber? Söyledin mi?

Kâzım başını salladı.

— Konuşsana be adam!

— Evet, bey!

— Üzüldü mü?.. Ağladı mı?

— Sormayın! **Kaputt**'tu, hatta daha da beter!

— Ne dedi?

Kâzım kafasını kaşıdı. Kazığa oturtulmuş gibi öylece kalakalmıştı beyin karşısında. Yavaş yavaş çalışıyordu kafası. Hemen öyle ayaküstü yalan kıvırmaya da pek alışık değildi.

— Birşey demedi mi? diye sabırsızlıkla bir daha sordu Nazmi Bey.

— Dedi, bey, dedi elbet! karşılığını verdi Kâzım, gözlerinin parladığını göstermemek için bakışlarını tavana dikerek. Aslında, birşey demedi, bey! Ne diyebilirdi zaten? Canını çıkarmışlar zavallının! Hiç tütsülenmiş et gördünüz mü siz? Kâzım bir an susup yine kafasını kaşıdı, sonra konuşmasını sürdürdü: Genç kızın adını işitince gözlerini yumdu, bir daha da açmadı. Gerçeği söylemek gerekirse, uykuya mı daldı, yoksa öldü mü, bilmiyorum. Ama ne olursa olsun, günleri sayılı. Neyse, lafı uzatmayalım, ağzını açmadı.

Kısa bir sessizlik oldu. Sonra Kâzım sordu:

— Kusura bakma bey, benim aklım pek ermez ama, neden böyle bir haber gönderdiniz komüniste?

Nazmi Bey, gözlerini Kâzım'ın geniş alnına dikip, her zaman olduğu gibi: «Ne budala herif!» diye düşündü. «Arasan bulamazsın eşini!»

— Defol! diye kesip attı. Yeter zırvaladıkların!

Nazmi Bey'in bu girişiminin nedeni ne merak, ne

şakacılık, ne de düşmanından öç alma tutkusuydu. Komutandan yetki alır almaz, Gestapo'ya elinden geldiğince yardımcı olabilmek için plan üstüne plan hazırlamıştı. Lumte'nin teslim olduğuna ve davadan döndüğüne inandırırsa, bu iflah olmaz herifi biraz olsun sarsabileceğini düşünmüştü. Artık zehir akıtılmıştı, etkisini beklemek gerekiyordu. Ama, Kâzım'ın anlattığı sahneleri gözünde yeniden canlandırırken bunun yeterli olmayacağını düşündü. Kafasında yeni bir plan tasarladı, bütün umutlarını bağlayabilirdi bu plana.

... İki gün önce Nazmi şiddetli bir baş ağrısıyla uyanmıştı. Yatağından doğrulmak istedi ama, ayaklarına taşıtamıyordu gövdesini. Yeniden uzandı, ellerini ensesinde kavuşturup gözlerini tavana dikti. Kafasında birçok görüntü canlanıyor ama hiçbirinin üstünde duramıyordu. Balli karargâhı. Zemin kat. Mahzen. Lumte'nin evi. Gestapo karargâhı. Hücre. Petrit'in hücresi. Kâmil'in hücresi. Üçü bir arada. Sonra daha başka görüntüler, uzak, bulanık. Dağlar, partizanlar. Balliciler. Hangisi kazanacaktı? Onlar, üçü mü; yoksa kendisi mi? Başı da ne kadar ağrıyordu! Ellerini alnına götürdü. Sonra birden uzanıp dolabın gözünden tabancasını aldı. Gri renkli çelik ince bir toz tabakasıyla örtülüydü. Üstünü üfledi, pijamasının yenine sürterek namluyu parlattı. Mermileri çıkartıp saydı. Sekiz taneydi hepsi. Yatak örtüsünün üstüne koydu yedisini, birini de elinde tuttu. Ne kadar da hafifti! «Hay allah! Neden ellerim titriyor, neden kafamı toparlayamıyorum bir türlü?» Merminin ucunu alnına değdirdi. Bir mermi, tek bir mermi yetiyordu insanın yaşamına son vermeye. Ama, Hayır! Tabancayla intihar kötü bir şeydi. Utanç vericiydi. Bir yerlerden... fırlamalı, uçmalıydı. İnsan, iyi kötü yaşamanın yolunu her zaman bulabilirdi; ama ölmek başkaydı, ölmek gerekiyorsa, yiğitçe ölmeliydi. Uçmak... Ama nereye? Kurşunla değil. Kan içinde kalır insan, kafatası parçalanır. Başı da ne kadar ağrıyordu. Gözlerini açtı, sonra yine yumdu. Biraz daha uyumalıydı. Dinlenmesi ve mücadele etmesi gerekiyordu. O üçünü alt etmeliydi. Petrit, Kâmil, Lumte. Hayır, Lumte olmazdı. Kadındı o, güzel bir kızdı, tatlı bir yaratıktı. Nazmi gerindi. Lumte yaklaşıyordu, kız-

gındı. Gülümsedi Nazmi. Ama Lumte tokatladı onu. Nazmi kaçtı, kaçtı, derken uçtu. Sonra düştü. Irmağa! Dalgalara kapılıp gidiyor. Lumte kıyıda gülüyor. Derken Petrit dağın yamacına tırmanmaya başlıyor, Lumte de arkasından koşuyor. Nazmi yalnız kaldı suyun ortasında. Boy da yok. Soluğu kesiliyor. Ne kadar utanç verici birşey böyle ölmek! Uçması gerek. Fakat... ter içinde uyandı. Başının ağrısı geçmişti. Hayret!

— Irmağa ha? diye bağırdı, gözlerini açarken. Hemen indi yataktan. Apar topar giyindi, darmadağınık düşünceler içindeydi, kafası hâlâ gördüğü karabasanın etkisinden kurtulamamıştı, yüreği sıkışarak Balli karargâhının yolunu tuttu. Ayakları yere basamıyordu bir türlü bugün!

— Irmağa ha?!.. Ama önce karşı karşıya getireceğim onları! Sesi bile kendisinin değildi sanki. Hiçbir şey onun değildi. Peki kimindi öyleyse? Başı, ayakları? Elleriyle yoklayıp, kendisinin, tümüyle kendisinin oldukları kanısına vardı yeniden. Aynada suratına baktığında gözlerinin kızarmış olduğunu gördü. Yok, gerçekten de iyi bir gününde değildi bugün!

— Irmağa ha?!.. Ama daha önce karşı karşıya getireceğim onları!

Koltuğuna oturur oturmaz adamlarına, gidip Petrit'in annesi Dane'yi bulmalarını, götürüp ırmakta boğmalarını ve cesedini getirip oğlunun hücresine koymalarını emretti. Böylece ölümün tek sorumlusu Petrit olacaktı; annesi, oğlunun davranışlarına dayanamayarak umutsuzluğa kapılmış ve kendisini ırmağa atarak intihar etmiş olacaktı!.. Cinayet pekâlâ böyle açıklanabilirdi. Aslında içi hiç de rahat değildi Nazmi Bey'in. Lumte'nin ihanet ettiğini söylemek, ihtiyar Dane'yi boğmak, açıktan açığa canavarlık değildi de neydi bütün bunlar!.. Ve her geçen gün Nazmi, Balli'nin komutanlığını kabul etmekle bu tür davranışlarda bulunmak zorunda kaldığına daha fazla inanıyordu. Terör ve Balli'nin komutanı deyimleri kafasında giderek eşanlamlı oluyordu, tıpkı komünistlerin bildirilerinde dedikleri gibi! Nazmi, için için bu davranışının Petrit'i daha da öfkelendirmesinden çekiniyordu; yine de, kocakarıyla oğlunu karşı karşıya getirmelerini, eğer bir sonuç elde edemezlerse, o

zaman Dane'yi ırmakta boğup, cesedini de Petrit'in hücresine atmalarını emretti. Emrettikten sonra da kafasını iki elinin arasına alıp, giderek delirip delirmediğini düşünmeye koyuldu. Korkutuyordu bu onu. Kafasının içinde hep aynı düşünce dönüp dolaşıyordu: «Yoksa deliriyor muyum ben? Sonu ne olacak bütün bunların?» Binbaşı Franz'la işbirliği yapması gerekliydi; onun gözüne girmeli, güvenini kazanmalıydı; çünkü günün birinde, o çok korktuğu tehlikeli an gelir çatarsa yalnızca Binbaşı kurtarabilirdi onu...

Balliciler odaya girince Dane ayağa kalktı:

— Oğlum?

— Neredeydin be kadın? Aramadığımız yer kalmadı seni!

Kâzım'ın yanındaki Balliciydi konuşan.

— Kesin! diye gürledi kel kafalı adam, kapının arkasından. Yola koyulun bakalım, haydi! Hemen!

Hapishane binasından kelkafa başta, Dane ortada, iki Ballici arkada çıktılar. Gestapo karargâhına gelir gelmez, Kurt önlerine düşüp onları mahzene indirdi.

— Oğlunu görmek istiyor musun? diye sordu yabancı, bir sandalyeye çökerek. Yumuşak bir sesle konuşuyor, beklenmedik bir tehlikeden korunmak ister gibi durmadan göz kırpıyordu.

Dane titremeye başlamıştı. Oğlunu görebilecekti, bu belliydi.

— Oğlumu verin bana, dedi alçak sesle.

— Vereceğim onu sana, dedi kel adam. Oğlunu salıvermek için Tiran'dan özel olarak geldim. Beni tanıyor musun? Tanımıyorsun ha!.. Yaa, Elbasanlı değilim ben. Oğlun için geldim. Eğer iyi bir anne isen ve çocuğunu seviyorsan, bize bir iki şey söyle, hemen salıverelim onu. İstersen eve kolkola bile dönebilirsiniz.

— Ne söylememi istiyorsunuz? diye sordu, yabancının konuşmalarından birşey anlayamayan Dane.

— Oğlunun arkadaşlarının adları ve oturdukları yerler... ve bir iki ufak şey daha, dedi adam, elini kesin bir tavırla sallayarak. Parmaklarında altın yüzükler vardı.

Dane, dizlerinin bağının çözüldüğünü duyar gibi oldu. Ya bu kel kafalı herifin karşısında ağzından

bir şey kaçırırsa? Ya Dine Çeliku'nun evinde kaldığını söyleyiverirse? Kadıncağız oğlunu falan unutmuştu, gözünün önüne evde inleyerek yatan Mark geliyordu. Tehlikeyi iyice kavrayınca kendini toparladı.

— Tek ayağı çukurda olan zavallı bir ihtiyardan ne bekliyorsunuz? Oğlumu tutukladığınızdan beri köyden köye dolaşarak yiyecek bir parça ekmek arıyorum.

Yabancı, ölgün bir bakışla baktı ihtiyar kadına. Aklı başka yerdeydi onun; muhbir sayısını artırması gerekiyordu. Tiran'dan bunun için göndermişlerdi onu. Hiç kuşkusu yoktu; kocakarı birşey bilmiyordu. Söylediklerine inanmıştı. Bununla birlikte birkaç soru sormaktan kendisini alamadı, yanıtlarını beğenmemiş göründü, bağırıp çağırdı, tepindi. Sonra, Ballicilere döndü:

— Haydi bakalım!

Dane Ana iyice şaşırmıştı. O kapkaranlık koridora niye, nereden geldiklerini de bir süre anlayamadı; birkaç dakika süreyle, öylece, hiçbir şey göremeden, hiçbir şey duyamadan kaldı. Karanlıkta seçebildiği tek şey, Ballicilerin sigaralarının kırmızı uçlarıydı. Sonra bir askerin ayak seslerini işitti, alçak tavanda küçük bir lamba yandı, anahtar şıkırtıları işitildi, bir demir kapı açıldı ve birden, karşısında Petrit'i buluverdi.

— Anne, anne! diye bağırdı Petrit sevinçle. Nasılsın?

Dane şaşırmıştı. Konuşmak istiyordu ama sesi gırtlağından dışarı çıkmıyordu. Oğluna doğru atılmak istemesi de işe yaramadı. Bir süngünün sivri ucu kadıncağızı olduğu yere mıhlayıverdi.

— Ah alçaklar! diye bağırdı Petrit. Ayırdılar bizi ama, üzülme Dane. Zararı yok. Üzme kendini. Güçlü ol! Birbirimizi yine göreceğiz. Biz kazanacağız!

Kel adam, karşılaşmanın aldığı şekli, daha baştan sevmemişti. Petrit'in son sözlerini de işitince, adamlarına ana-oğulu ayırmalarını işaret etti. İkinci bir süngü delikanlıyı geri itti, demir kapı kapandı, ölügözü gibi yanan ışık söndü. Dane yine birkaç dakika önce olduğu gibi kendisini karanlıkta buluverdi. Oğlunun sesi kulaklarından gitmiyordu:

«Güçlü ol! Biz kazanacağız!»

Dane, çevresine bakınıp, kendini toparlar gibi oldu:

— Ne yaptınız oğlumu? Dokunamadım bile ona, uzaktan görebildim ancak. Bir kelime bile söyleyemedim. Dövdünüz mü onu? Aç-susuz mu bıraktınız?

Aslında Dane oğlunun yalnızca sesini işitebilmişti. Yüzünü, sağlık durumunu, üstünü başını seçememişti; bir yanıp bir sönen gözlerinin altındaki kırmızı, siyah lekelerden başka...

— Beni yavrumun yanına götürün! diye bağırdı.

— Dinle beni, dedi yabancı, kendine getirmek için Dane'yi omzundan tutup sarsarak. Arkadaşlarının kimler olduğunu ve nerede yatıp kalktıklarını söylediğin anda bırakacağız oğlunu.

Dane, oğlunu düşünerek sustu. Dizleri titriyordu; neredeyse oracığa yığılıverecekti.

— İnanmıyor musun bana? dedi yabancı tatlılaştırmaya çalıştığı sesiyle. Elbasan'daki bütün komutanlar benim emrimdedir. Söyle, anacım, konuş! Görmedin mi oğlunun durumunu!

— Ne yaptılar ona? dedi Dane.

— Dövdüler, diye bağırdı beriki öfkeyle. Kan içinde bıraktılar, kestiler, biçtiler, yakında da asacaklar. Onun için konuş! Konuş! Konuş!

— Asacaklar mı!

— Evet!

— Sen mi astıracaksın onu? diye sordu Dane tehditkâr bir sesle.

— Elbette ki hayır! Adam ayağını yere vurdu. Tam tersine, serbest bıraktırmaya çalışıyorum ben onu.

Dane'nin eli ayağı buz kesti. Başı dönmeye, kulakları uğuldamaya başladı. Adamın sesi, sanki yerin dibinden gelir gibi, gitgide uzaklaşıyordu. Kendisi de bir nokta kadar ufalmıştı. Yalnızca, çıplak kafası, beyaz bir sarık gibi parlıyordu. Sonra, iki kişinin düşmemesi için kollarına girmiş olduklarını farketti:

— Konuş; konuş! diye üsteliyordu adamın çatlak sesi.

— Size ne söyleyebilirim ki bu zavallı halimle?

— Oğlunu kurtarmak için konuş!

— Ne diyeyim?

— Söyle!
— Neyi?
— Konuş ki bırakayım oğlunu.
— Gerçekten bırakacak mısın onu?
— Hemen! Ama konuşacaksın!
— Ne söylememi istiyorsun?
— Arkadaşları, üslendikleri yerler?
— Arkadaşları? Oğlumun arkadaşları! Neredeler ha?

Dane Ana başını salladı, bir karabasandan uyanır gibi derin bir soluk aldı. Yavaş yavaş gözlerinin önündeki siyah nokta büyüdü, beyaz sarık görünmez oldu ve karşısında yeniden kel kafalı adamı gördü.

— Konuşacak mısın, ha? diye yumruğunu burnuna sallayarak soruyordu öfkeyle.

Dane birşeyler mırıldandı, elinin tersiyle gözlerini sildi. Sonra kendisini topladı.

— Ah! Alçak! Oğlumun başına gelenler senin de başına gelsin! Tü... diye tükürdü adamın yüzüne. Benim gibi zavallı bir kadınla alay etmeye utanmıyor musun!

Adam geriledi, dişlerini gıcırdattı ve yumruklarını sıkarak Dane'nin üstüne atılmaya hazırlandı. Ama Dane de onu hazırlıklı bekliyordu:

— Tü! diye bir daha tükürdü yüzüne ve çıplak kafasına. Tü! Allah cezanı versin!

Bir saat sonra, Kâzım, Dane Ana ve öteki Ballici bir kamyona biniyorlardı. Kamyon onlar biner binmez yola çıktı. Bomboş sokaklardan geçerek kışlalara doğru indiler, Shkumbini köprüsünü geçtiler, daha sonra asfaltı izleyecek yerde ırmak boyuna doğru sola saptılar.

— Söylesenize, çocuklar, nereye gidiyoruz böyle?

Dane iki kez daha sordu ama karşılık alamadı.

Kamyon tarlaların arasından, çayırların içinden geçerek yoluna devam ediyordu. Böylece vadiye girdiğinde, yeşil çimenler üzerinde oynak beyaz lekeler oluşturan bir koyun sürüsünün içine daldı. Motorun gürültüsüne karşın, Kâzım hayvanların korkuyla melediklerini işitiyordu. Köpekler de, vadiden çıkıncaya dek kovaladılar kamyonu. Vadinin çıkışında.

öküz arabalarının geçtiği dar bir yol vardı; her iki yanında çalılar yükseliyor, dikenleri kamyonun üç yolcusunun yüzlerini tehdit ediyordu. Başörtüsünün bir daha takılmasından çekinen Dane, kasanın ortasına oturdu. Kentli genç Ballici de arka kapağın kıyısına ilişmiş, avını kollayan avcı gibi, gözlerini Dane'ye dikmişti. Korkuluğa dayanmış olan Kâzım da uçsuz bucaksız çayırlara bakıyordu: dalgın dalgın.

— Öyle kıyıya oturma oğlum, dedi Dane, kentli gence. Kapak açılabilir birdenbire. Görmüyor musun, nasıl hoplayıp zıplıyoruz!

— Benim için tasalanma sen, birşey olmaz! Kenefe yıldırım düştüğünü gördün mü hiç?

Dane'nin tek tasası delikanlının kamyondan düşmesi değildi. Kamyonun her viraj alışında, ya da bir yana yatışında, Kâzım'ın ayaklarının dibine bıraktığı tüfeğinin namlusu da bir ona, bir buna dönüp duruyordu.

— Yavrum, diyordu ona da Dane, elinde tutuver şu yerebatası tüfeği. Allah korusun, şeytan tetiği çekiverir sonra.

— Korkma sen! Tüfeğim hep boştur benim. Babam sever böyle şeyleri aslında. Bense kapıldım gidiyorum işte. Oyuna katılmak için on para verip de sonradan, yüz para verdiği halde çıkamayan adamın hikâyesini bilmiyor musun sen! dedi Kâzım. Bir yandan da «Zavallının başına geleceklerden haberi yok!» diye düşünüyordu.

Yumuşamak korkusuyla, kadıncağızla sert konuşmak istemiş fakat, dikkatli baktığında tıpkı kendi annesine benzediğini farkedip yapamamıştı bunu. Annesi gibi, onun saçları da kırçıllaşmıştı; bu da kara gözlü, güçlü kuvvetliydi.

— Kaç yaşındasın, anacık? diye sordu, bir süre sonra.

— O kadar da ihtiyar değilim oğul, elli beşindeyim ancak.

— Üzülme, yüz yaşına dek yaşarsın, evlenip dünyaya bir komünist daha getirirsin, diye söze karıştı, kentli genç.

Bu sözler Dane'yi yaralamıştı. Bunun için mi üzülmüştü az önce, kamyondan düşecek, diye. Oğlunun celládı! Düşüp parçalansaydı keşke. «Patla!» di-

yecek oldu ama, bu kez kapağı dik tutan çengeller gıcırdayınca çocuk gerçekten düşecek sandı, yine kendisini tutamayarak:

— Dikkat et oğlum, diye haykırdı. Sonra da çenesini tutamadığı için kendi kendine kızıp, dudaklarını ısırdı.

— Öyle, öyle! diye konuşmasını sürdürüyordu beriki. Evlendireceğiz seni, başgöz edeceğiz. Bir yandan da, istifini bozmadan, tüfeğin dipçiğiyle vurarak, çengelleri sıkıştırıyordu.

Dane Ana yüreğinin sıkıştığını duydu yine, ama kendini tuttu. Tam bir küfür savurmak üzereyken çengeller yeniden gıcırdadı, kapak sallandı, Dane de, «Patla inşallah!» diyecek yerde, yeniden:

— Dikkat et, yavrum! diye bağırıverdi.

Delikanlı, bir şey olmamış gibi küstahca:

— Korkma seninle evlenecek değilim, dedi, yeniden gençleşip güzelleşsen bile!

— Patla! dedi Dane.

Delikanlı korkutucu bir havayla ayağa fırladı.

— Patla! dedi yine Dane. Pis Ballici!

— Ne dedin, ne dedin? Pis ne?! Tüfeğinin dipçiğini havaya kaldırmıştı.

— Haydi vur! dedi Dane, doğrulup başını uzatarak. Vur, ihtiyar bir kadına! Şehir serserisi, pis Ballici!

— Pis ne dedin?!

— Pis Ballici! Ben de canına tükürürüm senin, oğlum da... Elbasan gençlerinin incisi olan oğlum.

Acemi Ballici yeniden havaya kaldırdı tüfeğinin dipçiğini. Kâzım ayağa fırlayarak delikanlının koluna yapıştı. Bir kaza olduğunu sanan şoför kamyonu durdurdu.

— Çek elini ufaklık! dedi Kâzım sert bir sesle.

— Duymadın mı, nasıl hakaret etti bana?

— Hakaret etmedi sana!

— Etti! diye üsteledi delikanlı.

— Hem de nasıl! diye doğruladı Dane de.

— Haydi canım, kimsenin kimseye hakaret ettiği yok!

— Hakaret etti bana, diyorum ya sana be!

— Ettim ya! diye diretti Dane.

— Kızıp bağırmayın da birbirimizin ne dediğini

anlayalım, dedi Kâzım, her ikisine de bakarak. Ballici, Ballicidir; komünist de komünist. Tamam mı? Ne istiyorsunuz başka? Ha!

Kimse sesini çıkarmadı. Delikanlı, suratını asarak yerine oturdu; Dane Ana da öfkeyle başını önüne eğdi. Kâzım şoföre seslendi:

— Haydi, babalık! Gazla!

Uzun süre, ağızlarını açmadan öylece gittiler.

Yolda Dane, Kâzım'ın yüzünde biraz iyilik ve acıma okuduğu için cesaret bularak, usulca sordu:

— Nereye gidiyoruz oğlum?

Kamyona bineli beri kötü şeyler geliyordu aklına. Ya, gözlerinin önünde öldürmek için oğlunu da arkadan getiriyorlarsa? Almanlar ve Balliciler konusunda çok kötü şeyler işitmişti! Ama Kâzım'ın dış görünüşü rahatlatıyordu kadını, onun için, kentli gence sırtını dönerek bir daha sordu:

— Ne diye gezdirip duruyorsunuz beni? Oğlumu istiyorum ben!

Kâzım soruyu karşılıksız bıraktı, bocalıyordu. Acemi Ballici sert sert söze karıştı:

— Birazdan görürsün.

Dane olduğu yerde büzüldü. Delikanlıya korkuyla bakarak sustu. «Ya, işte!» diye geçiriyordu içinden. «Ne dediğini işittin; gözlerinin önünde öldürecekler oğlunu!» Komünistlerin kent dışında kurşuna dizildikleri kulağına çalınmıştı.

— Söyle! dedi, Kâzım'ın koluna yapışarak ama Kâzım sesini çıkarmadı. Düşüncelere dalmış, kamyonun arkasında kalan toz bulutuna bakıyordu.

Sonunda, genç Ballici şoföre durmasını söyledi; iki Ballici, Dane'yi ortalarına alarak ırmağa doğru yollandılar.

Kadıncağız, her an oğlunun ortaya çıkmasını bekliyordu! Bu yaşında, şu çıplak kayaların üstünde, düşmanının bile başına gelmesini istemediği şeylere mi tanık olacaktı? Susup, başını önüne eğerek, nereye gittiğini bilmeden yürümeye başladı.

Yaklaştıkça, beyaz ve cilalı gibi düz kayanın üstünde kırılan dalgaların sesi daha kuvvetle işitiliyordu. Irmak kıyısında, kabaran dalgaların dövdüğü bir yere geldiklerinde Dane durdu.

— İyi ettin de durdun anacık, dedi Kâzım. Otu-

rup bir soluk alalım şurada. Sonra, ne yapacağımızı düşünürüz.

Genç Ballici lafa karıştı:

— Burada durmak da ne oluyor?

Kâzım derin bir soluk aldı:

— Kes sesini bakayım sen, şehir çocuğu! Uslu dur ve bak! Burada emirleri ben veririm.

Delikanlı homurdanarak biraz uzaklaştı. Yerlere bakınarak bir şeyler araştırıyordu. Sonunda buldu aradığını. İri bir taşa elindeki ipin bir ucunu bağladı, öbür ucunu da kement gibi düğümledi. Sonra elinde tutup tarttı. Becerdiği işten hoşnut, yere bağdaş kurarak, bir ırmağın azgın sularına, bir yan yana oturmakta olan Kâzım'la Dane'ye bakmaya başladı.

— Allahım, aklımızı başımızdan alma! diyerek içini çekti Dane. Oturduğu yerde büzülmüştü; korkunç bir şeyler olacağı kesindi. Tutup kendisi gibi zavallı bir ihtiyar kadını buralara kadar getirdiklerine göre pis bir niyetleri olmalıydı bu Ballici hınzırların. «Ne gelecekse, benim başıma gelsin de, oğluma birşey olmasın!» diye geçiriyordu içinden.

Kâzım tütün kesesini dizlerine koyarak, acemice hareketlerle kendine bir sigara sardı. Irmak kıyısında şiddetle esen rüzgâr, toz bulutlarını mavi göğe doğru savuruyordu. Kâzım, dalgın dalgın kibritleri ardarda çakarak, sigarasını yakamadan kutusunu boşaltmıştı. Genç Ballici, cebinden bir kese çıkararak önüne dikildi; kavı çakmaktaşına yapıştırarak ilk hamlede, burunlarını tatlı tatlı gıdıklayan bir duman çıkardı.

— İşe bak! dedi Kâzım. Biz köylüler kibrit kullanıyoruz, siz kentte çakmaktaşına dönmüşsünüz! Anlaşılır gibi değil şu dünya!

— Çok doğru söyledin! diye onayladı kentli genç, yaşına yakışmayan abartmalı bir ciddiyetle. Kendi hesabıma ben, uygarlıktan fazla hoşlanmıyorum! İlkel, hatta kaba saba olmak daha hoşuma gidiyor. Kadınlarla da sadist olmak!

— O da ne?!

— Hiç! Birşey değil!

Kâzım sigarasını sonuna dek içmedi. Ağzının tadının kaçtığını hissedince, tükürüp sigarasının kalanını da ırmağın köpüren sularına fırlattı.

— Ellerini bağlayıp, taşı da boynuna geçiriverince bu iş bir saniyede biter, diye fısıldadı kentli genç çakmağını yeniden kesesine yerleştirirken.

Gözlerini kamyonun durduğu yoldan ayırmayan Dane Ana'ya bir daha bakan Kâzım güçlükle:

— Peki, bağla! dedi. Yahut, daha iyisi...

— Nazmi Bey bizi bekliyor!

Nazmi Bey, açıklanması güç bir duygu içinde, Kâzım'ın dönüşünü bekliyordu. Suçsuz birisini, üstelik yaşlı bir kadını boğdurmuş olmak vicdanını rahatsız ediyor; zaten tatsız olan politik görevinin verdiği iç ezintisine bir de bu kadar aşağı düşmüş olmanın, bu işi yapacak kadar alçalmak zorunda kalmanın sıkıntısı ekleniyordu. Hiç de tatlılıkla yola gelmek niyetinde görünmeyen Lumte'nin, duygularını hiçe sayması da eziyordu Nazmi Bey'i. Kıza sahip olacağına yemin billah etmişti ya, yine de kararını uygulayamıyor, ilk aşkının temizliğine leke düşürmek düşüncesi karşısında geriliyordu. Ancak, bütün bu duyguların geçici olduğunun, asıl sıkıntısının Hitler birliklerinin Doğu cephesinde gerilemekte olduklarını, Arnavutluk'ta ise partizanların mücadelesinin gittikçe şiddetlenmekte ve yayılmakta olduğunu bilmekten ileri geldiğinin de farkındaydı.

Sabırsızlığını bastırmak için başka şeyle ilgilenmeye karar verdi. Beş gün önce tutuklanan gençlerin listesini içeren dosyayı alarak, hapishaneye gitmek üzere dışarı çıktı. Ekim güneşini solgun yüzünde hissederek ağır ağır yürüyordu ama, aklı dönüp dolaşıp yine Kâzım'a takılıyordu. Bir süreden beri bey, emirerinin şakalarından, temiz, masum ve ciddi bakışlı gözlerinde sezinlediği garip ışıltılardan hoşlanmaz olmuştu. Sanki Kâzım'ın varlığı işlerini gereğince yapmasına engel oluyormuş gibi geliyordu; özellikle, komünistlerin üzerine kararlılıkla yürümenin gerektiği şu sıralarda. Gerçi Balli önderlerinin Partiyi boğma umutlarını büyük ölçüde yabancı güçlere bağladıkları bir gerçekti ama yine de içeride her yoldan ve her çareye başvurarak mücadele etmek gerekiyordu. Kafasında bu düşünceler, koltuğunun altında dosyası giderken birden, hapishaneye yakın bir elektrik dire-

ğinin üstünde kendini korkutan bir şey gördü. «Hâlâ mı!» dedi, bildirinin ilk satırlarını okurken. Her zaman olduğu gibi, bildirinin başlangıcı Kızılordu'nun Doğu cephesindeki başarılarına ayrılmıştı. Daha sonra Arnavut partizanların eylemlerinden, yeni tugaylar kurmak üzere partizan saflarına katılan kentli ve köylü gençlerden söz ediliyordu. Son bölüm Elbasan'a ayrılmıştı. Yüzlerce tutuklama, aldıkları tavırla Komünist partisine onur veren Petrit, Kâmil ve Lumte. Bildirinin sonuna doğru, Nazmi kendi adını da gördü. İğrenç düşmanlar arasında sayılmış ve halk adaletinin kılıcından kurtulamayacağı belirtilmişti. «Köpek herifler!» diye homurdanarak, ne yaptığını, nereye gittiğini düşünmeden geri döndü.

Her taşını tek tek tanıdığı sokaklardan yürürken adımları Nazmi Bey'i otomatik olarak, kısa süre önce Fascio'nun (*) bürolarını barındırmış olan, şimdiyse Balli Komitesinin yerleştiği binaya götürdü. Oradakiler de kuşkulu görünüyorlardı. Komite üyelerinin somurtuk yüzlerinde sessiz bir korkunun izleri okunuyordu. Konuşmalar hep dağlardaki partizan güçlerin artışı, Komünist Partisi'nin eylemleriyle kentlerde dağıttığı bildiriler ve tabii, son günlerde alınan sert önlemler üzerindeydi. Kapılar açılıp kapanıyor, tüm Doğu cephesini kapsıyan stratejik geri çekilmeden söz eden gizli Alman tebligatı elden ele dolaşıyordu. Koridorlarda tam bir kargaşalık vardı. Köylerden yeni dönmüş yorgun, bitkin Balliciler dolaklarını çözmüş, çizmelerini gevşetmiş, ortalıkta dönüp dolaşıyorlardı. İki tabur komutanı, Alush Leshi ile Zafer Bala, kısa bir süre sonra çevredeki partizanlara karşı girişilecek harekâtın son hazırlıklarıyla ilgileniyorlardı. Sözün kısası, işler kötü gidiyordu kentte, köylerde ise daha da beterdi. Nazmi'ye, kent delikanlıları arasından bir bölük bile çıkartamadığı için Alush ile Zaf, kendisine ters bakıyorlarmış gibi geldi. Aslında kendisi her iki cepheye de ateş püskürmekteydi; beceriksizliklerinden ötürü Ballicilere, kime sataşacaklarını bilmediklerinden dolayı da komünistlere bozuluyordu: Balli şefleri dururken, kent gençliği içinde kol gezen terörden, son bildirilerinde kendisini so-

(*) İtalyan işgalci kuvvetleri.

rumlu tutmuşlardı. Arkadaşlarıyla şimdiki durumu tartışırken, Nazmi, kararsız sözlerinden, yarım yamalak cümlelerinden, partizanlar biraz daha bastırır ya da Almanlar, zaman yitirmeden geniş çaplı operasyonlara girişmezlerse, aklıbaşında önder ya da politikacı havalarındaki kişilerin kurtuluşu kaçmakta bulacaklarını; hele hele, günün birinde hesap verme durumu sözkonusu olursa —ki komünistlerin gözdağları arasında bu da vardı— suçu başkalarına yüklemeyerek hıyanetten kaçınmayacaklarını anladı. Yok yok! Yanılmamıştı Nazmi! Geleceğin iyice belirsiz olduğuna giderek daha fazla inanır olmuştu. Kimseye güvenilemezdi. Her koyun kendi bacağından asılacaktı, bu nedenle de gerekli önlemleri almaya başlamanın zamanıydı...

Umutları kırılmış, bugün kendisini boy hedefi yapan komünistlerin yarın da öclerini alacaklarından kuşkusu kalmamış olarak ayrıldı Balli Komitesinden.

Karargâha yaklaşırken yolunun üstünde Lumte'nin güzel ve mağrur karartısını görür gibi oldu. Kaleye bitişik binanın odasına hapsettiği kızın can düşmanı mı, sevgilisi mi olduğunu hâlâ doğru dürüst kestirememişti. Beyin kırık kalbinde arzu, korku ve vahşet birbirine karışıyordu.

Pek parlak görünmeyen bu geleceği sağlama bağlamak için en gözde komünistleri dize getirmek gerekiyorsa, neden işe Lumte'den başlamayacaktı? Evet! Hem kadın, hem komünist olarak boyun eğmeliydi Lumte. Tek çıkar yol buydu. Daha iyi fırsat da bir daha ele geçmezdi.

Lumte Gjinari, iki gün önce, bodrumdaki odadan zemin katta bir odaya alınmıştı. Parmaklıklı küçük pencereden bir parça ışık, biraz da kentin tanıdık gürültüsü geliyordu. Lumte, yanaklarını parmaklıklara dayayarak sabah serinliğinde uçuşan kuşları izliyor, onların bitmez tükenmez cıvıltılarını dinliyordu. Akşam olup da, ortalığa karanlık çökmeye başladığında Lumte yüreğinin üstünde bir ağırlık duyuyor; yıldızları seyrederken gecenin bir an önce bitip sabahın mavi aydınlığına, güneşin altın ışıklarına, kentten yansıyan seslere kavuşma isteği duyuyordu.

Tutuklandığından beri odasına Kâzımdan başka kimse girmemişti. Yalnız, iki gün önce, Nazmi Bey görmeye gelmişti kendisini ilk kez. Kısık ve kin dolu gözlerinde amansız, acımasız, şeytanca bir karar okunuyordu; bir süre eşikte kımıldamadan durmuş, sonra başını eğmiş ve Lumte, bir çeşit utanma duygusunun adamın vahşi görünüşünü yumuşattığı sanısına kapılmıştı. Geldiği gibi, ağzını açmadan çıkıp gitmişti. Aynı gün öğleden sonra Kâzım yeni entarisiyle kırmızı sandaletlerini getirmiş; yan odada da bir gramofon bütün akşam çalmıştı. Birbirlerini ardarda izleyen şarkılar kızı kâh İtalyan kentlerine, kâh İspanyol bahçelerine götürüyordu. Ama bu meledilerde (bütün güzelliklerine karşın) bir yabancılık, bir bilinmeyen yan vardı; yurdunun şarkılarını hepsinden fazla seviyordu. Sağlığına kavuşma umudunu tümüyle yitirmiş, ama yine de, doktordan yardım bekleyen veremlinin yakınması o kadar içine işliyordu ki, bilmeden duvara yaslanıp tanımadığı bir güce yalvarıyordu, zavallıyı kurtarması için. Bir sonraki melodiyse sanki neşeli Myzeqe dansına katılacakmış gibi duvardan uzaklaşıyordu. Özgür kişilerin yaşam zevkini ve güzele olan tutkusunu yücelten bu müzik, özgürlüklerinden yoksun bırakılmış kişilerin de duygularını coşturur, onları sonsuzluğa doğru bir yolculuğa çıkartarak, bir an için olsun özgürlüğü tattırır.

Bir gün önce Kâzım Lumte'yi taraçaya çıkarmıştı. Lumte orada, demir korkuluğa dayanmış dururken, korkuyla, iki yüz metre uzaklıktaki hapishanenin avlusunda SS'lerin darağacı kurmakta olduklarını gördü.

— Komutan Franz'ın emriyle! dedi, arkasında duran Kâzım yumuşak sesiyle.

— Kimin için? diye sordu Lumte korkuyla, Petrit'i düşünerek.

— Kim bilir!.. dedi Kâzım. Dükkânın kilidini zorlarken, ne yaptığını soranlara keman çaldığını söyleyen adamın hikâyesine benziyor. «Peki, demişler, sesi ne zaman işiteceğiz?» «Yarın sabah!» demiş adam. Gerçekten de ertesi sabah mağaza tamtakırmış. Bu darağacının da sesini yakında işiteceğiz. Bakalım kime vuracak büyük ikramiye! Görüyor musunuz? İki ilmek yapıyorlar, yan yana. Komutan ikişer ikişer as-

mayı pek severmiş! Ah! Küçükhanım yoldaş, çok kötü zamanlar yaşıyoruz. Herkes kasap olmuş. Allah da biliyor ya, bütün bu olup bitenlerden bir şey anlıyorsam ben de ne olayım! Eğer buysa, kent dedikleri! Tüh! Yerin dibine batsın!»

SS'ler ipi bağlayıp düğümleri aşağı sarkıttıklarında Lumte, titreyerek, taraçanın kentin büyük bir bölümünü gören öbür ucuna kaçtı. Bakışlarını derin anılarla bağlı olduğu bu görünüm üzerinde gezdirirken acı acı:

«Bu kadar genç mi ölecektim!» diye düşünmekten kendini alamadı.

İşte okula giderken geçtiği sokak; bir yıl kadar önce, bu sokağın başında karşısına çıkmıştı Nazmi Bey ilk kez... Uzaklarda, zeytin ağaçlarının oluşturduğu yeşillik göz alabildiğine uzanıyordu! Kaç kez Lumte buralara arkadaşlarıyla birlikte ilkbaharın ilk menekşelerini toplamaya gitmişti. Beride, duvar gibi sıralanmış kavak ağaçlarının hemen yanında, en güzel çocukluk günlerinin geçtiği boş arsa duruyordu. İşte camiin, kentin yüreğinde sessiz bekçiler gibi duran selvileri! Lumte bir gün Nazmi, Petrit ve Kâmil'in bu ağaçların en yükseğinin tepesine tırmanarak herkese parmak ısırtışlarını anımsadı. Kaç yıl geçmişti o zamandan beri! Ve kaç olay! İnsanlar ne kadar değişebiliyorlardı! Çocukluğunda tanıdığı kişilerin kaçı ölmüş kaçı kalmıştı! Ya babası? Sağ mıydı acaba? Petrit ne olmuştu?»

«Belki de onları bir daha hiç göremeyeceğim!»

Yaşam sevgisi alev alev yanıyordu Lumte'nin içinde ama, Nazmi'nin bakışlarında vahşi ve kötü bir şeyler sezmişti. Taptaze, ılık kanını içmek isteyen yırtıcı bir hayvanın bakışlarıydı bunlar.

«Belki de yarın, artık düşünmeyeceğim!»

Küçükken sık sık kentte damların üstünde uçtuğu duygusuna kapılır, bulutların üzerine yükselir, sonra birden kanatları taş gibi düşmeye başlardı; ama, tam yere düşecekken sıcacak yatağında, babasının yanında uyanır, «Oh! Allahım, iyi ki kuş doğmamışım!» diye şükrederdi. Ama işte şimdi, Kâzım'ın iyi duygularla dolu ama hiçbir sır vermeyen gözlerinin önünde taraçada aşağı yukarı gezinirken, mezarının

hazırlanmakta olduğu bu yerden bir an önce kaçıp uzaklaşabilmek için bir çift kanadı olsun isterdi.

Umut yoktu! Hiçbir umut yoktu!

Lumte, kederli gözlerini kalenin burcundaki bomboş leylek yuvasına çevirdi. Rüzgâr ve yağmur yuvayı yavaş yavaş bozmaktaydı, kıyısı köşesi düzgünlüğünü yitirmiş, kopan çalı çırpı ve saman parçacıkları kale duvarının üstüne düşmüştü. İlk fırtınada bunlar da süprülecekti.

«İlkbaharla birlikte leylekler yeniden işe koyulacaklar... Ama, aile yuvalarını yeniden kurmak için geri gelecekler mi? Bütün bu geniş denizleri geçebilecekler mi, yoksa doğanın tuzaklarına yenilip yolda mı kalacaklar? Ne tuhaf! Her şey geçici! Kalıcı olan yalnızca tarih!»

— Küçükhanım yoldaş, dün size getirdiğim yeni entariyle kırmızı sandaletlerinizi niçin giymiyorsunuz?

Lumte sesini çıkarmadı.

— Küçükhanım yoldaş! Size yeni entarinizi niçin giymediğinizi sordum, diye bir daha sordu Kâzım. Sizin iyiliğiniz için söylüyorum. Üşüteceksiniz. Yaz geçti, havalar bozuyor... Leylek yuvasına mı bakıyorsunuz? O da bozulmuş. Bozulmayan bir şey yok bu dünyada. Entariniz de günün birinde eskiyecek; biz, ihtiyarlayacağız. Bu zamanda tutumlu olmaya çalışmanın anlamı yok. Bugün giydiğiniz bu terlikler ne böyle? Çıkarın şunları, yeni sandaletlerinizi giyin!

Lumte biraz kendine gelmişti.

— Yeni entarimi daha iyi günler için saklayacağım! dedi.

— Ya! Öyle mi?.. Peki ya sandaletleriniz?

Kâzım, Lumte'nin kendisiyle, Nazmi Bey'le olduğu gibi ters ters konuşmadığını farketmişti. Küçükhanım yoldaşın gösterdiği yakınlıktan duygulanarak ona akıl danışmak istedi:

— Size bir şey sorabilir miyim, küçükhanım yoldaş?

Lumte'nin sessiz kaldığını görünce devam etti:

— Küçükhanım yoldaş! Şuracıkta önünüzde duran adam var ya, yani ben! İşte bu adam o kadar âşık oldu ki, geceleri gözüne uyku girmiyor. Kız o kadar güzel olduğu için değil; ama ta beline inen uzun ör-

güleri var. Hadi küçükhanım, bana bir akıl verin, ne yapabilirim? Aşk beni öyle çekingen yaptı ki önüne çıkmayı göze alamıyorum. Ruhumu ateşe verdi örgüleriyle. Ne önerirsiniz bana, küçükhanım yoldaş, siz ki okumuş bir genç kızsınız?.. Gidip ayaklarına mı kapanayım?

— Boşuna yorma kendini. Hiçbir namuslu genç kız bir Balliciyi sevemez.

— Ah! Küçükhanım yoldaş, ama ben onu öyle seviyorum ki, anlatamam, dedi Kâzım ve sanki sevdiği genç kızı kucaklıyormuş gibi kollarıyla kendi göğsünü sardı. Ne olursa olsun, gideceğim evine!

— Beni dinlersen vazgeç, sopayla kovalarlar seni, Ballicisin çünkü!

— Kovarlar mı beni? Öyle mi diyorsunuz? Ballici olduğum için, öyle mi? Kovsunlar bakalım! Ne yapayım, ben de insanım! diye homurdandı Kâzım ve küskün küskün uzaklaştı. Ancak bu fazla uzun sürmedi çünkü güneş gökyüzünde iyice yükselmiş, selvilerin boyunu aşmıştı. Bu da Kâzım'ın, Refik'in kahvesine gidip bir tek attıktan sonra mutfağa inip, Nazmi Bey'in cömertliği sayesinde aşçı Abidin'in kendisine hazırladığı iç pilavı gövdeye indirme zamanının geldiğini gösteriyordu.

— Küçükhanım yoldaş!.. dedi, ve kendisini suçlu hissediyormuş gibi çekingen bir işaretle merdiveni gösterdi.

Dakikalar ve saatler Lumte için, Nazmi Bey'in gelip hücre kapısını açtığı günün sabahına dek böylece akıp geçti. Kapının eşiğinde Kâzım yerine, Nazmi Bey duruyordu.

— Son kez ricaya geldim sana, dedi Nazmi, her zamankinden daha değişik bir sesle. Ondan sonra rica faslı bitmiş olacak!..

Nazmi'yi bu kadar solgun görmekten ürken Lumte, odanın bir köşesine doğru geriledi. Nazmi ise, kendinden emin adımlarla ilerliyordu ama, kızın yakınına gelince birden durakladı. Kan çanağına dönmüş gözlerini çevreleyen ince kırışıklıklar, ruhunun tâ derinliklerinden gelen bir kuşkuyu, bir sıkıntıyı yansıtıyordu.

— Lumte, dinle beni! dedi bir kez daha, ama, bu sefer sesinde aşağıdan alan, yakaran bir hava vardı.

Seni seviyorum. Kadere boyun eğmekten başka çıkar yolun yok.

— Sen kendi tutumuna baksan daha iyi edersin, çünkü çıkmaz yolda olan asıl sensin!

«Dünkü bildirinin içeriğini biliyormuş gibi konuşuyor.»

— Nedir bu saçmalıklar? Bilerek, isteyerek Balli gençliğine katıldığını belirten bir belge imzalayacaksın... Ne bekliyorsun? Neler geçiyor aklından, Lumte? Özgür değilsin artık! Yenildin!

Lumte, Nazmi'nin ilk sözlerini pek ciddiye alınamıştı ama, son kullandığı «Yenildin!» sözcüğü onu çileden çıkarmıştı:

— Bakıyorum artık, suçlarının ağırlığı seni korkutmaya başlamış.

— Ben siyasi bir kavga veriyorum, canavarca bir eylem değil.

— Bir hainler örgütü olan Balli'ye katılmış olman yeter. Yaptığın her hareket halka karşı işlenmiş bir suçtur.

Bu sözleri işitince kahkahalarla gülmeye başladı Nazmi. Kahkahaları başlangıçta biraz zorlama kokuyordu ama giderek tüm vücuduna yayıldı. Elleri belinde, tavana bakarak uzun süre güldü.

— Hah! hah! hah! Nasıl dedin?.. Halka karşı ha?.. hah! hah! hah!

Lumte iyi biliyordu bu isterik gülüşü. Nazmi, çocukluğundan beri, hasmının karşısında kendisini suçlu ya da güçsüz gördüğünde hemen, gözlerinden yaş gelinceye dek gülmeye başlardı. Ama daha sonra, göğsünü yumruklarıyla döverek hüngür hüngür ağlamasına engel olmazdı bu.

— Evet, halka karşı.

Nazmi'nin gülmesi bıçak gibi kesildi.

— Halka karşı! diye tekrarladı derin bir sesle ve ciddileşerek.

Toplumsal konularda da bilgili olduğunu göstermek istiyordu. Halk nedir ki? Siz komünistler, tarihi gerçekten halkın yarattığına kendinizi inandıracak kadar sapıtmışsınız!

Lumte, bu tür coşkunluk anlarında Nazmi'nin her zamankinden daha zayıf olduğunu biliyordu.

— Halk önünde hesap vereceksin, diye sürdürdü

konuşmasını. Benim için, Petrit için, Kâmil için, hapiste tuttuğun yüzlerce genç için.

«Tanrım!» diyerek, geriye doğru bir adım attı Nazmi, «elifi elifine bugünkü bildirinin sözleri bunlar!»

Bir an, Lumte'yi kuşkuyla süzerek, kazık gibi olduğu yerde kaldı. «Halk» sözcüğü gerçekten korkutuyor muydu Nazmi Beyi?

— Ne dedin? diye gürledi, tabancasını kılıfından çıkartarak. Öyleyse sen de hiçbir şey anlamıyorsun! Sen de bütün suçu bana yüklüyorsun?!

Nazmi, tabancanın namlusuyla Lumte'nin alnı hizasında daireler çiziyor, bakışları giderek daha da çılgınlaşıyordu. İşin garip yanı, birisini, üstelik sevdiği kızı öldürmek için tetiğe basmanın yeteceğini düşünmek artık hiç mi hiç etkilemiyordu onu.

— Tanrıya inanıyorsan, son duanı yap! dedi.

Nazmi'nin bu öfkesini görünce Lumte, yaşamının pamuk ipliğine bağlı olduğunu anladı. Düne kadar, daha ağırbaşlı, daha ölçülü, daha uygar olabilmişse, demek ki bu, henüz cesaretini tümüyle yitirmemiş olduğu içindi. Şimdiyse bu son erdemi de sarsılmışa benziyordu; yüzü kireç gibi bembeyazdı. Lumte, belki de ilk kez, insan canının ne denli tatlı olduğunu anladı; genç yaşta ölmenin korkunçluğunu, yaşamın vaat ettiği bütün umutlardan, bütün güzelliklerden vazgeçmenin zorluğunu duydu. Belki de uzun ve mutlu bir yaşam sürmek için doğmuştu ama işte, tek bir kurşun yaşamını sona erdirmeye yeterliydi!.. Peki ama neden oracıkta öyle kollarını kavuşturmuş bekliyordu? Ne bekliyordu daha? Gencecik yaşamını koruması gerekmez miydi? Son derece etkilenmişti, ama yine de gözünün önünde dönüp duran tabancanın namlusunu iterek uzaklaştırmayı başarabildi. Konuşmaya hazırlandı. Bu ağır sessizliği sona erdirmeli, gerekirse düşmanını biraz yatıştıracak bir şeyler söylemeliydi... Ama tam bu anda Nazmi sarsıldı, silkindi, derin bir soluk alarak tabancasını koridora fırlattı ve birden Lumte'nin önünde diz çöküverdi.

— Lumte! Vazgeç Partiden! Komünistler acımasız kişiler. İnsanın mutluluğunu yok etmeye uğraşıyorlar. Dünyanın tüm nimetlerinden yararlanmak için doğmuş kişileri öldürüyorlar... Bir cani değilim

ben. Benim hakkımda yazılanlar yanlış. Karar ver... Senin imzalayacağın bir belge gerekli bana. Sonra evime gelirsin.

Lumte kendini kurtarmaya çalıştı ama, kımıldayamıyordu bile. Nazmi'nin güçlü kolları kerpeten gibi kavramıştı bacaklarını.

— Gel benim evime... Petrit yaşamıyor artık!

— Yalan söylüyorsun!

— İhanet etti o!

— Yalan söylüyorsun!

Tir tir titreyerek ayağa kalktı Nazmi ve kızın beline sarıldı. Lumte yine kendisini kurtarmaya çabaladı, ama boşuna, çocukluğundan beri bilirdi bu kollardaki gücü!

— İhanet etmedi! dedi Nazmi, sayıklar gibi, kuru dudaklarına doğru süzülen ter taneciklerini yalıyarak. Ama bir deri bir kemik kaldı. Bugün yarın asılacak. Hiç umut yok.

— Bırak beni haydut!

— Hayır, bırakmayacağım seni, diye bağırdı Nazmi, daha sıkı sarılarak.

Nazmi'nin kendisini yere devirmeye uğraştığını anlayan Lumte, adamı bütün gücüyle duvara doğru itti. Örümcek ağlarından kalkan ince bir toz bulutu Nazmi Bey'in kostümüne kondu. Kol ağızlarını silkeleyerek yeniden Lumte'ye doğru atıldı, ama Lumte haykırdı:

— Öldür beni, daha iyi!

— Hayır, öldürmeyeceğim seni!Karım olacaksın benim!

— Halkın intikamı korkunç olacak. Unutma bunu!

Yinelenen «halk» sözü üzerine Nazmi'nin kolları yavaş yavaş gevşedi. Mengeneden kurtulan Lumte de, açılmış göğsünü elleriyle örterek bir köşeye kaçtı. Nazmi, tokat yemiş gibi karşı köşeye çekilmişti.

— Lumte, seviyorum seni! Beni sen de anlamazsan kim anlayacak?

— Alman Nazileri senin gibileri çok iyi anlarlar!

— Onlara karşı gelmeye bile hazırım! dedi Nazmi yavaş ama kararlı bir sesle. İstersem eğer, Petrit'i hapisten de kurtarabilirim. Hapiste kalırsa öleceği kesin. Belki anlar yaptığımın değerini! Ve belki, başka-

ları da anlamış olur böylece beni!.. İstediğim tek şey karım olman!..

Lumte önceleri aldırmamıştı bu sözlere. Gelgelelim Nazmi vaatlerini yineleyip, üsteleyince, içinde bulunduğu ruh haliyle, söylediklerini yapabileceği konusunda belli belirsiz bir umut doğdu Lumte'de. Öyleyse niçin gırtlağına basıp, bir an önce harekete geçmesini sağlamasındı? İsteğine gelince: şu an için önemli olan neydi? Kendi onuru mu, Petrit'in yaşaması mı? Bu soruyu yanıtlandıramıyordu. Bu duygu ve düşünceler içinde Petrit adından başka, her şey silindi Lumte'nin gözünde.

— Kurtar onu, diye yalvardı.

— Kabul ediyor musun?..

— Kurtar onu! dedi bir daha Lumte ve, Partisinin düşmanıyla yaptığı bu utanç verici anlaşmadan pişman olarak, hıçkırıklar içinde yüzünü duvara doğru çevirdi.

Nazmi alnındaki terleri koluyla silerek, sessizce odadan çıktı. Koridorda kısa bir süre, vahşi bir keyifle Lumte'nin hıçkırıklarını dinledi. «Ağlasın!» dedi, «Ağlasın! Kadının teslim olması göz yaşlarıyla başlar!»

Nazmi Bey bürosuna girerken Kâzım'la yüz yüze geldi.

— Ne oldu size bey? diye hınzırca bir edayla sordu emireri.

Nazmi başını eğip, anlamsız gözlerle üstüne başına baktı, belli ki aklı başka yerdeydi.

— Duvarlardaki bütün badanayı temizlemişe benziyorsunuz! diye şaşkınlığını belirtti Kâzım.

— Öyle mi?

— Savaş sırasında mavi elbise giymemek gerek.

Kâzım'ın bu sözlerine içerledi Nazmi Bey:

— Gevezeliği bırak da, üstümü temizle!

Kâzım bir havlu çıkararak ucunu düğümledi.

— Ne sırıtıp duruyorsun öyle? diye kuşkuyla sordu Nazmi Bey. Emirerinin kapı dinleme merakının farkındaydı.

— Bir şey yok, bey! dedi Kâzım. Bugünlerde av elbisesinden başka bir şey giymemeli. Her şeyimizle

ördek avcılarına benziyoruz. Savaş bu işte! Sonra ucu düğümlü havluyu olanca gücüyle efendisinin sırtına yapıştırdı.

Toz bulutunun arkasından Kâzım'ın ciddi yüzünü gördü bey ve biraz rahatladı. «Bu defa bir şey işitmişe benzemiyor!»

— Bey! Hiç sormuyorsunuz şeyi...

— Sana soracak hiçbir şeyim yok. Elbisemi temizle o kadar! Nazmi bu emri vermemiş olmayı ne kadar isterdi. Gizli tutulabilecek herhangi birşey var mıydı şu dünyada! Balli'nin zavallı bir ihtiyar kadını boğdurduğu öğrenildiğinde hangi deliğe kaçıp saklanacaktı? Hele, neden boğdurduğu öğrenildiğinde! Öf! Korkunç olacaktı intikam!

— Temizle elbisemi! dedi bir daha sertçe, arkasını dönerek.

Kâzım, gözlerini yumup, derin bir soluk aldı. Bir süre uzun bacakları üzerinde iki yana sallandı; sonra, dişleri arasından sordu:

— Yapmak istediğiniz nedir bey?

— Hiçbir şey!

Kâzım, kuşkulu bir tavırla ikinci bir havlu çıkarıp birincinin ucuna düğümledi.

— Kemiklerimi kıracaksın be! Elindeki yetmedi mi?

— Peki! Yetsin! Ama neden dinlemek istemiyorsunuz kocakarıya ne olduğunu?

— Ölülerle uğraşacak zamanım yok benim!

— Ölülerle mi? Boğulanlar desek daha iyi!

Nazmi, pencereden gelen ışığın, içinde parlak şeritler oluşturduğu toz bulutunun arasından yan yan baktı Kâzım'a. Kâzım ağzını açmasına fırsat vermeden, düğümlü havlusuyla iki kez vurdu. Öyle hızlı vurmuştu ki, Nazmi yana sıçradı.

— Canımı acıtıyorsun!

— Size demek istediğim şu ki, bey, kocakarı selamlarını yolluyor size. Boynuna bir taş bağlayıp attık suya, cumburlop! Ama, görmeliydiniz, bir süre sonra koca bir kavun gibi yeniden suyun yüzüne çıkışını. Taşa maşa aldırmadan karşı kıyıya doğru yüzmeye başladı; kıyıya ayak basınca da «Beye selam söyle!» diye bağırdı.

— Yeter palavraların, salak! Ölülerle alay etmek-

ten de vazgeç, diye homurdandı Nazmi, Kâzım'ın vurduğu yeri oğuşturarak.

— İhtiyarı serbest bıraktım, bey, dedi Kâzım birdenbire. Yapılacak iş değildi bu. Salıverdim gitti; «köyüne dön, eğer başına dert açılmasını istemiyorsan, ortalıkta da görünme,» dedim.

Bunları söyledikten sonra Kâzım, o gün dağıtılan bildirilerden söz etmenin zamanı olduğunu düşündü:

— Sonuncuları gördünüz mü?.. İnanılır gibi değil! Hele şu, annesine, «Üzülme anne, biz kazanacağız!..» diyen komünistin hikâyesi! Hah! hah! hay! diye gülmeye başladı Kâzım. Ama anne de Tiran'dan gelen herifin tepesine bir tükürdü ki, adamın gözleri kafasının içine girip kaybolacak sanırdınız!

Bir anlık sessizlikten sonra:

— Doğru söyle, gerçekten bıraktın mı ihtiyarı?

— Bıraktım!

— Hımm! diye mırıldandı bey. Aslında bunu öğrenmek üstünde ferahlatıcı bir duş etkisi yapmış, uyuşmuş kafasını rahatlatmıştı. «Öyle günler yaşıyoruz ki, salaklardan başka, akıllı uslu davranabilen kalmadı!» diye geçirdi içinden. «Zavallı Arnavutluk!» Bir yandan da göz ucuyla Kâzım'ın solgun suratını inceliyordu.

«İhtiyarı boğmamakla ne iyi ettim,» diye düşünüyordu Kâzım da. «Hele hele, beyimizin günden güne akıllanmak yerine hâlâ koyduğumuz yerde otladığı düşünülürse!»

Lumte'nin verdiği küçücük umuda karşın akşam eve dönerken içi yine de rahat değildi beyin. Sabahki başağrısı aynı şiddetiyle yeniden başlamıştı. Ağzının tadı tuzu yoktu; gözleri yanıyordu, başı dönüyordu. Hiçbir şey yemeden odasına çıkıp, tabancasını başucundaki masanın üstüne koyarak yatağına uzandı. Günün olaylarını gözünün önünde canlandırmaya çalıştı ama, kafasını toparlayamıyordu bir türlü. Gözlerini ahşap tavana dikerek, tahtaları saymaya girişti. Bir, iki, üç... dört... beş... beş... Bir ses uzaklardan bağırıyordu: Hepsini sayamazsın ya! Öldür kendini! Aklını kaçırdın oğlum sen! Gözlerin, baktığını seçemiyor bile! Gücün kuvvetin de kalmadı!

— Hiçbir şeyi kaçırmadım işte! Çok iyi görüyorum: direği, bildiriyi, Lumte'yi!

... Sonra rüzgâr esmeye başladı, şiddetli bir rüzgâr. Gövdesini yataktan koparıp aldı Nazmi'nin... Kendisini birdenbire Balli karargâhında buluverdi. Aluş habire gülüyordu. Neden? Neden? Kulaklarının çınladığını duyuyordu Nazmi. Elleriyle tıkamaya çalıştı ama çınlama daha da artırıyordu şiddetini. Neden? Neden? Sonra bir şey oldu... Göz kamaştırıcı bir ışık göğe yükseldi. Bir okul alev aldı... kan dolu bir mahzen. Petrit doğruldu uzandığı yerden, üstünde bildirinin yapışık olduğu direği sökerek Nazmi'ye doğru fırlattı. Acı bir çığlık işitildi. Lumte! Nazmi'yi kurtaran da bu oldu. Kurtardı ama, niye ardından geliyor öyle adım adım? Nazmi, bacaklarının olanca gücüyle kaçıyor ama, saklanacak yer yok ki! Sonra cami geliyor aklına. Selvi ağacı, tırmanıyor ağaca, tırmanıyor, tâ tepesine. Ama Lumte hâlâ peşinde. Elini uzatsa yakalayacak. Utanıyor Nazmi! Ve havalanıyor! Sonra, kendi çevresinde dönerek düşmeye başlıyor. Yerde can çekişiyor ama, ölmüyor. Ah! bir ölebilse! Ölüm ne kadar güzel. Tabancam nerede? Nerede tabancam? «Tabancaaam!» diye bağırıyor son kez, uyanmadan önce.

— Tabancam? diye yeniden bağırıyor dehşetle, ve gözlerini açtığında, tabancasının namlusunu şakağına dayanmış buluyor.

Tere batmış bütün vücudu, buz gibi bir tere. Tabancayı yere fırlatıp, yüzükoyun yatak örtüsünün altına giriyor, başını yastığa gömerek ağlıyor. Büzülüyor, büzülüyor. Yastığı gözyaşlarından sırılsıklam. Bir türlü üstünden atamadığı ağır bir yükün altında eziliyor.

Gece sakin, tam bir durgunluk içinde. Arasıra işitilen hafif gürültüler de bu karanlık sessizlikte hemen eriyip gidiyor. Portakal ağaçlarının yaprakları hışırdıyor. Sürekli olarak pencereye çarpan tek bir dal, sanki hep «Sen! Sen! Sen!» deyip duruyordu.

— Ne istiyorsun be?

«Seni! Seni! Seni!» diye vurmaya devam ediyordu dal.

Hafif bir gürültü.

Bahçedeki portakal ağaçlarının yapraklarının hışırtısı.

«Seni! Seni! Seni!»

— Ne isti-yor-sun?

Sessizlik.

Sonra uzaklarda bir ateş sesi.

Nazmi, hıçkırıklarla sarsılarak: «Gebermek daha mı iyi acaba?» diye düşündü.

Geceyarısı.

Dane Ana, kalın duvarların ve karınca gibi kaynayan askerlerin, oğlunu görmesine izin vermeyeceklerini anladı. Ortalığın iyice kararmasını bekledi; sonra, yüreği kan ağlayarak evinin yolunu tuttu.

«Gözlerimin önüne nasıl bir perde çekildi ki, iki adım uzaktan oğulcuğumu göremedim?! Neden bağrıma basmadım onu? Neden, bana: «Yine görüşeceğiz! Biz kazanacağız!» dediği zaman bir şey söyleyemedim ona? Burnumun dibine kadar getirdiler de yalnızca sesini işitebildim! Neden ırmağa götürdüler beni? Demir Efendi'ye ne oldu ki evinde değildi! Ah! Allahım! Herkesin hakkını sen bilirsin, ona göre ver!» diye mırıldanıyordu, bahçelerin arasında ilerlerken.

Bulutlarla örtülü ayın zayıf ışıkları yere inemiyordu. Çitler arasındaki geçitleri karanlıkta güçlükle bulabilen Dane Ana sonunda Dine Usta'nın evine ulaşabildi. Kaç kez bu avluda oğlunun arkadaşlarını karşılamış ya da uğurlamıştı. İçi, bu düşünceyle biraz rahatlar gibi oldu. O güne dek hiç duymadığı yepyeni bir duygu uyanıyordu içinde; elli yıldan fazla sürmüş olan eski yaşamı geride kalmıştı, önünde yeni yeni açılmakta olan bir evrene adım atmaktaydı şimdi. Her şeyin yepyeni, pırıl pırıl ve güzel olacağı bir evren! Holün ortasına geldiğinde, ellerini çarşafından çıkardı, sırtını dikleştirdi, başını havaya dikti ve güçlü vücuduna yakışır biçimde dimdik girdi içeri.

— Dane! Haber alabildin mi oğlundan? diye sordu Mark'ın başucunda beklemekte olan komşu kadın.

— Oğlum aslan gibi kardeşlik! Bu hükümet de fazla yaşamayacak!

ON İKİNCİ BÖLÜM

YAŞLILAR ARASINDA

Kızının tutuklanmasını izleyen ilk günlerde Vasil Gjinari tam bir perişanlık içindeydi. Yeni bir olay ortaya çıkıp da yaralı yüreğine biraz merhem olmasaydı, umutsuzluğa kapılacağı kuşkusuzdu. Bir gün, Murat ve Dine ile oturmuş savaştan ve sıkıntılarından söz ederlerken, Saniye pat diye odaya giriverdi.

— Ne istiyorsun? diye sordu Murat, kızının konuşmalarının ortasında çıkagelmesine kızarak.

Küçücük bir kızken öğrencisi olduğu zamanlardan beri Vasil, Saniye'yi severdi; ama bugün, tatlı sesi ve aydınlık yüzüyle kendisine Lumte'sini anımsatan kıza bambaşka bir gözle bakıyordu.

— Azarlama kızını, Murat! dedi hancıya sitemli bir sesle. Bana geldi bugün o.

Vasil bunu şaka olsun diye söylemişti ama, gerçekten de Saniye Vasil'i görmeye gelmişti o sırada. Saniye, ellerini ovuşturup, gözlerini yerden kaldıramamakla birlikte yine de konuşacak gücü buldu kendinde... Mahalleden arkadaşı olan beş kadın öğretmen beyin kendilerine okuma yazma öğretmesini rica ediyorlardı. Çünkü, diye düşünmüşlerdi kadınlar, insan okuma yazma bilmedikçe, gözleri sağlam bile olsa kör demektir.

Konuşmasını bitirince, Vasil bir delikanlı çevikliğiyle ayağa fırladı. Önünde öğrenci görmeye hasret kalmış ihtiyar bir öğretmen için bundan daha kutsal ve zevkli bir iş olabilir miydi?

Aynı gün Murat, Vasil'in gösterdiği gibi, eski iki tahta sandığı bozarak, okuldakine benzer bir kara tahta yaptı. Boyayıp, ateşin yakınına yerleştirdikten sonra da bütün gece kurumaya bıraktı. İlk ders, ertesi sabah küçük kapısıyla samanlığa açılan ufak odada oldu. Başlangıçta Saniye'nin arkadaşları pek rahat

görünmüyorlardı ama öğretmenin sabırlılığı ve yumuşak sesi yavaş yavaş hepsini yatıştırdı.

Murat ile Dine de, handa oldukları zamanlar odanın bir köşesine oturup Bay Vasil'in Arnavut alfabesinin harflerini genç kızlara öğretmesini hayranlıkla izliyorlardı.

— Bak, bak! diyordu Murat, arkadaşını dirseğiyle dürterek.

— Okumuş olmak güzel şey! diye yanıtlıyordu Dine gülerek.

— Öğretmesini de biliyor Vasil! Mübarek adam, sanki parmaklarıyla tutup kafanın içine yerleştiriyor her şeyi!

— Göreceksin bak! Bu yaşımızda biz bile bir şeyler öğreneceğiz, dedi Dine ve tütün kesesini Murat'ın dizlerine attı:

— Sar bir tane, başı dönüyor insanın!

Belki onuncu kez olmak üzere, Murat kulağına fısıldadı:

— Saniye, öğretmenlerin ders saatinde sigara içilmesinden hoşlanmadıklarını söyledi.

— Öyle mi? Peki! Biz de içmeyiveririz, Vasil'i rahatsız etmeyelim.

Ne sigara içebildikleri ne de tesbih çekebildikleri için iki ihtiyara dersi izlemekten başka yapabilecek şey kalmıyordu.

Sonunda Dine ile Murat birbirleriyle danışa danışa ilk beş harfi az buçuk söker duruma geldiler; ama sıra «dh» (*) harfine geldiğinde kafaları iyice karıştı.

— Yani bu ikisi bir araya gelince bir tane ediyor gibi bir şey!

— Karıştı işler!

— Kızlar gidince Vasil'e sorarız.

— Nereden merak sardık şu işe de!

İki ihtiyar, Vasil'in, kafasındaki deftere kendilerini de çoktan kaydetmiş olduğunu nereden bileceklerdi.

O günlerde Murat, hanının okula dönüşmesinden

(*) Arnavut alfabesinin harflerinden birini oluşturan sessiz harf bileşimi.

duyduğu gururu pek saklayamıyordu. Vasil de, tüm gücüyle görevine eğilerek, kızı konusunda duyduğu korkunç kuşkuları bir parça bastırabiliyordu. Genç kızlar okuma yazmayı ilerlettikçe, okulun açılmaması nedeniyle kaybolan ders yılından ötürü duyduğu keder de hafifliyordu. Dine Usta, hangardaki işini bitirdikten sonra her gün bana geliyor ve hayran hayran dersleri izliyordu. Vasil'in dediği gibi, harfler, el ele vererek sözcükleri oluşturuyorlardı... Hangi sözcükleri! Dine'nin bütün ömrünce kullanmış olduğu sözcükleri! Ama kimileri şakaya gelmiyordu ha! Uzun, çok uzun ve çapraşık olanlar da vardı.

Ama bugün aklı başka yerdeydi Dine'nin. Mark çok yüksek ateşle uyanmıştı. Belki işi çok olduğundan, belki de çemberi yarıp kente giremediğinden, doktor ortalıkta görünmüyordu. Bu sabah da, kolay kolay unutamayacağı bir şey gelmişti Dine Usta'nın başına. Her zamanki gibi hangarda çalışırken, birisi arkasından ayaklarının ucuna basa basa gelip gözlerini kapatmıştı. İhtiyar, kurtulmak için bir hamle yapmıştı ama boşunaydı bu. Gözlerini kapatan, her kim ise, çok güçlüydü.

— Kimsin sen, oğlum? diye sormuştu ihtiyar, yarı merak yarı endişe ile.

— Bil bakalım! dedi beriki.

— Bırak beni oğlum. Kimsin onu söyle. Şakanın sırası değil. Hani ne derler, kırk tilki var kafamda koşuşup duran!

— İyi ya, kırk birincisi olurum ben de!

— Dur, hele dur! dedi Dine Usta, kurtulmak için boş yere çırpınarak. Tanır gibiyim o borazan gibi sesi. Hay Allah! Rıfat Sinani'den başka kimde olur böyle güçlü bilek?

— Tamam! On ikiden vurdun! Şimdi açabilirsin işte gözlerini dedi genç adam, kalın sesiyle.

Dine Usta gözlerini açtı ve gerçekten de karşısında, bütün arkadaşlarını bir baş boyu geçen, Almanların da her taşın altında aramakta oldukları Rıfat Sinani'yi gördü. Bu gürültü patırtı arasında Elbasan'da herkesi görebileceği aklına gelirdi de, doğrusu Uzun Rıfat gelmezdi.

— Nasıl geldin buraya? Yakalanmaktan korkmadın mı?

— Korkmaz olur muyum usta? Biz onlardan korkuyoruz; onlar da bizden. Bu işler böyle!

— Aah! Aah! dedi Dine, oğlum, bu haydutlar ortalığın altını üstüne getiriyorlar. Bütün gençleri hapse tıktılar.

— Hiç Durres'e gitmişliğin var mı? diye sordu Rıfat konuyu değiştirerek.

— Bir kez, dedi Dine. Araba ile, İtalyanların çıkartma yaptıkları yıl. Bir yandan da Rıfat'ın sözü nereye getireceğini kestirmeye çalışıyordu.

— Denizi gördün mü?

— Görmez olur muyum! Dine gülerek kollarını öne uzattı. Uçsuz bucaksızdı. Sonu nerede, belli değildi!

— Hah, işte öyle! dedi Rıfat. Kova ile deniz ne kadar boşaltılırsa, halkın gücü de o kadar azalır ancak. Halk da işte deniz gibi yutar adamı, şakaya gelmez.

Dine Usta söyleyecek söz bulamadı:

— Doğru, dedi keyifli keyifli gülerek.

İhtiyarın güldüğünü gören Rıfat'ın da kahkahası top gibi patladı.

— Hişt! Evlat, yavaş ol biraz. Borunu o kadar kuvvetli öttürme. Nerdeyse çarşıdan işitecekler sesini!

— Ne yapacağımı ben de şaşırdım. Nereye gitsem, herkes sesimden yakınıyor!

— Sesine kimsenin bir şey dediği yok, ama o kadar yüksek perdeden çıkmasın!

— Hah! Hah! Hah!

— Al bakalım! Yine başladı! Oğlum, biraz küçük sesinle konuş, derde sokacaksın hepimizin başını!

— Yahu, Usta! Şu sarı dipçikli tüfeğini göster bakayım bir kere.

— Tüfek ha? İhtiyar, hangarın köşesine giderek döşeme taşlarından birini kaldırdı, tüfeği özenle çıkarttı. Şuna bak, damat gibi!

— Heyt be! Eşi yoktur bu tüfeğin!

— Sen de tabancanı ver bakalım şimdi! Ve ihtiyar her zamanki gibi, delikanlının tabancasını özenle temizleyip yağladı.

Kısa bir sessizlik oldu. Sonra Dine:

— Otur dedi, hangarın bir köşesindeki boş gaz

tenekesini göstererek. Al, sar bir tane, Shtermeni tütünü bu.

— Sigara içmeyi pek canım çekmiyor ama, hadi içeyim bir tane. Rıfat oturup saatine baktı. Vay canına! Zaman amma da çabuk geçiyor ha!

Dine Usta, daha fazla eveleyip gevelemeye gerek görmeden sözü Mark'a getirmek istiyordu ama, Rıfat'ın bunu yanlış anlayarak, «Dine Usta da korkmaya başladı!» diye düşünmesinden çekiniyordu.

— Çocuğu gördün mü?

— Oradan geliyorum.

— Eridi, bitti zavallı! Acınacak durumda!

— Ben de onun için geldim zaten sana.

Gaz tenekesinin üstünde yan yana oturup, Rıfat ile Dine Usta işi enine boyuna tartışıp sonunda bir karara vardılar. Kent sıkıyönetimde kaldıkça işlerin nereye varacağı bilinmediğinden, Mark'ın bir an önce, Çermenike'deki partizan hastanesine gönderilmesi gerekiyordu. Rıfat, Dine'den Vasil'e ve Murat Dayı'ya selamlarını iletmesini rica etti; ayrıca Mark'ı zeytinliğin bitişiğindeki bahçeye taşımak için de yardımlarını istiyordu. Orada bir partizan mangası çocuğu devralıp ırmağı geçirecekti. Rıfat bunları söyledikten sonra, sigarasını bitirmeden kalkıp gitti. Dine Usta da takkesini başına geçirip, hanın yolunu tuttu.

O sabah Murat pek keyifsizdi. Beyaz güvercini bir saati aşkın bir süredir sürüden ayrılmış, gökte yükselip gözden kaybolmuştu. İki ihtiyar tam el sıkışırlarken, erik ağacının tepesinden Karbeyaz'ın kanat seslerini işittiler. Hayvancağız güvercinliğe iner inmez, Murat ellerine aldı yorgun kuşu:

— Çok seviyorum şu hayvanı. Çok iyi huyludur.

— Yediden yetmişe herkes tanıyor Karbeyaz'ı.

— Eee? Haberler nasıl?

— Haber çok, Murat. Çok önemli bir şey için geldim sana.

Bir süre, konuşmadan avlunun ortasında gezindiler. Murat göğsüne sokulmuş oturan kuşu okşuyor; Dine, beyaz takkesini evirip çeviriyordu.

— Ne demiştin? diye sordu en sonunda Murat, kuşu tükürüğü ile sularken. Neymiş o çok önemli olan?

Dine, göz kırparak, takkesini yeniden kafasına oturttu:

— Bir eylem! dedi ağırbaşlılıkla.

— Ne dedin? Ne dedin? diye sordu Murat, bir çocuk gibi ağız dolusu gülerek.

— Bir eylem! diye yineledi Dine. Partinin bize verdiği bir görev bu.

— Anlamıyorum, ne demek bu.

— Dövüşeceğiz Murat, dövüşeceğiz! diye açıkladı Dine.

— Yavaş ol bakalım. Bizi kim sandın? Sen ve ben, dövüşeceğiz ha?

— Sen ve ben ya! Halk değil miyiz biz?

— Neymiş bu dövüş yahu? Buu... eylem?!

— Onun için geldim zaten; ama içeri girelim, orada söylerim.

Vasil'in odasına girer girmez, Murat pencereden kafasını uzatarak kızını çağırdı:

— Gel kızım, al şu Karbeyaz'ı.

Üç ihtiyar kafa kafaya verip, kırmızı bilyalara benzeyen gözleriyle kendilerine bakıp durmakta olan yorgun güvercini okşamaya koyuldular.

— Evet, dedi Murat sabırsızlıkla. Anlat bakalım.

— Dinle dedi Dine, ve kapıda Saniye'nin belirdiğini görünce yine susup Murat'a baktı.

— Götür Karbeyaz'ı kızım, dedi Murat. Biraz da su ver. Susuzluktan ölüyor hayvancağız.

Saniye güvercini yavaşça eline alıp, gagasını öperek, ancak bir genç kızın bulup söyleyebileceği şefkat dolu sözlerle sevmeye başladı.

«Hay Allah!» diye düşündü Murat. «Bir bu kız eksikti başımızda.»

— Ne dikildin kızım orada? Götürsene hayvanı!

— Kızını paylama Murat, diye araya girdi Vasil. Saniye'nin, babasından gizli, Antifaşist Gençlik üyesi olduğunu biliyordu. Kaç kez söyledim sana onu dört duvar arasında tutmaktan vazgeç, diye! Hemcinsleriyle birlikte yaşamak en iyi okuldur insan için.

Dine Usta, gözlerini kısarak arkadaşlarına baktı. Murat oturduğu yerde biraz kıpırdadı, öksürdü ve kimsenin yüzüne bakmadan:

— Haklısın... Bay Vasil. Ama Dine çapraşık bir söz söyledi; bu eylem hikâyesinin kızıma göre olduğunu sanmıyorum pek...

— Evet, dedi Dine, her şeyi anlatacağım size! Ve,

Mark'ın sağlık durumunu ayrıntılarıyla anlatıp, Rıfat'la birlikte aldıkları kararı bildirdi.

İhtiyarlar, Partinin kendilerine verdiği görevden onur duydular. Görevin önemine o kadar kapıldılar ki, bir an sonra Saniye söze karıştığında Murat ağzını bile açamadı.

— Ben de bir arkadaşımı alıp gelirim!

Dine gülümsüyordu. Murat yine koltuğunda kıpırdayarak, gırtlağını temizledi.

— Güzel! dedi Vasil, sessizliği bozarak, yolu genç kızlar ihtiyarlardan daha iyi açar. Siz öncülük edersiniz, biz de arkadan Mark'ı taşırız.

Bu sözler üzerine hepsinin bakışları istemeden Murat'a çevrildi. Murat, bu soru dolu gözlere ne diyeceğini bilemeden, başını sallamakla yetindi.

İhtiyarların ilk «toplantıları» böylece sona erdi. Saniye, güvercini göğsünde tutarak avluya kaçtı. Dine, yaralının yanına dönmek üzere ayağa kalktı. Murat, samanlıktan kocaman, eski bir toplu tabanca çıkardı, eve dönüp sedirin ucuna bağdaş kurup oturdu ve çevresi güvercinleriyle sarılı, tabancayı temizlemeye koyuldu.

«Allahım! İşler iyi gitsin inşallah! Ya kızcağızım? Onun da mı savaşa katılması gerek?» Güvercinlerle uğraşacak kadar keyifli olmamasına karşın, «coka» (*) sının omuzluklarını gagalamaya gelen en gözüpek olanları ürkütmemek için elinden geldiğince kıpırdamamaya çalışıyordu.

İşine dalıp çevresini iyice unutmuştu, kapı gıcırdayarak açıldı. Aralıktan önce bir tüfek namlusu, daha sonra da, Kâzım Deshiranyaku'nun briyantinden pırıl pırıl parlayan uzun saçlı kafası uzandı. Tabancası dizlerinde put gibi oturakalan Murat'ı, beyaz dişlerini gösteren zoraki bir gülüşle selamladı Kâzım:

— Eee? Misafir kabul ediyor musunuz? diye bağırdı, gülümsemeye devam ederek.

— Hoş geldin arkadaş! dedi Murat soğuk soğuk Bir yandan da tabancayı çabucak yastığın altına sokuşturuyordu.

Kâzım, eşiği atlayıp, her zamanki gibi sallana sallana yürüyerek avluyu geçti.

(*) Coka: Kaba, kara yünden küçük ceket; yine yünden omuzlukları vardır.

— Kim derdi günün birinde böyle meşe ağacı kadar olacağını! Ufacık bir adam müsveddesiydin bir zamanlar; hiç büyümeyecek gibi görünürdün! Allahın ne yapacağını kimse kestiremez vallahi!

Kâzım hafifçe gülüp merakla çevresine bakındı.

— Senin Saniye de - Allah nazardan saklasın - pek güzel bir genç kız oldu.

— Öhö, öhhö! dedi Murat soğukça. Sonra sordu:

— Hangi rüzgâr attı seni buraya?

Kâzım, sedirin bir ucuna ilişmiş, bir yeri kaşınıyormuş gibi kıkır kıkır gülüp duruyordu:

— Hiiiç! Şöyle bir gidip hemşerimi göreyim, dedim. Öylece işte... Canım sıkılıyordu da...

Güvercinler kafalarının üstünde uçuşup duruyorlardı. Derken birisi gelip, Kâzım'ın omuzundan indirmediği tüfeğinin namlusuna konuverdi.

— Tüfeğin kümes tüneğine benziyor yahu! Güvercinler bile aldandı, bak...

— Ya! Hah! hah! ha! Ya Saniye? O da seviyor mu güvercinleri?

Murat'ın suratı asıldı:

— Evet, çok sever kümes hayvanlarını.

— Saniye mi?

Murat Kâzım'ın gözlerinin içine bakarak.

— Saniye ya! dedi kuru bir ses tonuyla. Peki ama, kentte neler olup bitiyor, bize hiç anlatmıyorsun. Gerçi burada oturuyorum ama, arasıra gidip kentte de dolaştığım oluyor.

— Ne anlatsın istiyorsun şu garip sana? Keyfim yok! Bazen, köye dönsem, diyorum.

— Öyleyse niye dönmüyorsun?

— Önce burada evlenmeyi düşünüyorum, sonra döneceğim.

— Evlen! Kendin gibi bir kız bul, kentli kızlar köye gitmekten pek hoşlanmazlar...

Kâzım yine kıpırdadı oturduğu yerde:

— Evleneyim ha?

— Sen dedin ya demin.

— Evet, evet. Evlenmek gerek. Yalnız geçmez bütün bir ömür. Bir eş bulmam gerek... Peki ama, Saniye nerede? diye soruverdi birden, temizlikten pırıl pırıl olmuş camların birisinden içerisini görmeye çalışarak.

Kırçıllaşmaya başlamış kalın kaşlarının altından kuşkulu kuşkulu baktı Murat:

— Saniye evde. Ama biz senin evlenmeden söz ediyorduk. Evlen elbet; bir dul al. Kentli genç kızlar yaşlı bekârları sevmez çünkü! Gerçi sen otuzunu yeni geçtin ama, bu üniformayla orta yaşlı görünüyorsun. Hiç yakışmıyor doğrusu sana!

Kâzım dudaklarını büzdü. Sessizce. parlak sarı düğmeli yeni ceketine, dar külot pantolonuna, dolaklarına ve kabaralı, kalın çizmelerine baktı. Sonra:

— Çıkaracağım bunu, dedi. Köy çekiyor galiba beni.

— Çıkar, çıkar! Hem de fazla gecikmeden. Sonra da bir dul bulup evlen. Çoğu kez genç kızlardan daha iyi çıkarlar. Kocalarıyla ilgilenmekte üstlerine yoktur.

Uzun bir sessizlik oldu. Güvercinlerden biri, kâh Murat'ın omzuna, kâh Kâzım'ın tüfeğine konuyordu. Tam Kâzım konuşmak üzere ağzını açtığı sırada hayvan, plof! diye burnunun ucuna ediverdi. Sıcak kireç gibi pisliğe bulanmıştı adamcağızın suratı.

— Ah! Namussuz! diye bağırdı.

— Boşver! Dünyanın öbür ucunda güvercin ve kırlangıç kakası yiyenler varmış, biliyor muydun? Kokuyu da pek duymazsın, kolanyaya dalıp çıkmış bir halin var. Bekle biraz, üzülme. Saniye'yi çağırayım bir peşkir getirsin de, suratını temizle.

— Saniye mi? Yok! Yok! Çağırma benim de bir tane var, diye yılan sokmuş gibi ayağa fırladı Kâzım. Peşkirini çıkarıp iyice temizlendi. Sonra tüfeğini omuzundan indirip yere bıraktı ve belirli bir neden olmaksızın, önce hafiften, sonra katıla katıla gülmeye başladı.

— Saniye'yi çağırmaya gerek yok Murat! Bırak kalsın odasında!.. Çeyizini mi hazırlıyor?

— Evet, çeyizini de hazırlıyor... Söyleyeyim de bir kahve yapsın bize. Bir kahvemizi içmeden gidecek değilsin ya, diye ekledi konuğunun kızı hakkındaki düşüncelerinin farkına varmış bir babanın muzip edasıyla.

— Boşver Murat! Bırak rahat rahat dikişini diksin kız! Başka zaman gelirim kahveni içmeye. Sonra,

yine mendilini çıkarıp, soğuk soğuk terleyen alnını sildi.

— Nasıl istersen. Ama, bana öyle geliyor ki, kafanı kurcalayan birşey var senin. Söyle bana. Eğer evlenme işi filansa, sana nasihatım, bir dul alman! Gel beni gör sonra. Saniye de iyi bir yemek hazırlar bize. Kent usulünce yemek yapmakta üstüne yoktur.

Kâzım'ın suratı iki kez asılır gibi oldu:

— Bu konuyu ciddi ciddi düşünmem gerek Murat. Ama ben bir genç kızla evlenmeyi yeğ tutarım.

— Tanrı gönlüne göre versin! Ama günümüzün genç kızları siyasetle uğraşıyor; aşk evliliği yapıyorlar. Ana babalarının fikrini almaya bile gerek görmüyorlar, dedi Murat, konuğunu geçirmek için ayağa kalkarken. Ama neden bu kadar çabuk kalktın? Biraz daha kal! Tatlı tatlı konuşuyorduk.

— Sağol Murat! Yine gelirim. Kendine iyi bak!

— Az kalsın unutacaktım... Şu öğretmen... hani arıyordunuz o gece, bulabildiniz mi bari?

— Ha! Evet, elbette. Tutukladık. Hapiste şimdi

— Hapse attınız demek?

— Evet, işi tamam onun. Ama... boşver bunu Murat. Kafam çorba gibi. Daha sonra, uzun uzun konuşmak için gelirim! Birkaç adımda avlunun ortasını buldu Kâzım.

— Demek öyle! Öğretmeni ele geçirdiniz?

— Hem de nasıl? Hoşçakal Murat! dedi Kâzım eşikte.

Murat, arkasından seslendi:

— Kâzım! Tüfeğini temizlemeyi unutma. Böyle pis bırakırsan dullar bile beğenmeyecekler seni! Hah! hah! ha!

Kâzım göz ucuyla tüfeğinin boka bulanmış namlusuna baktı:

— Olur, olur! dedi, kapının arkasında gözden yok olmadan önce.

Sürgüyü çektikten sonra, Murat, temizlemeye devam etmek üzere tabancasını sakladığı yastığın altından çıkarıp kızına seslendi:

— Vasil'in yeni odasını temizlemeyi unutma, Saniye!

O sabah, Vasil'i bulmalarından korkan Murat,

öğretmeni hanın arkasındaki başka bir odaya almaya karar vermişti. O zamana dek kilitli tuttuğu ve gereksiz ıvır zıvırı koymakta kullandığı bir odaydı burası.

Odayı dolduran eşyalar Bay Vasil'i derin düşüncelere saldı. Kaldırılan bir resmin bıraktığı daire biçimindeki izden duvarların bir zamanlar pembe olduğu anlaşılıyordu; Vasil'in en sevdiği renkti bu. Ama şimdi, duvarlar berbat durumdaydı, badana yer yer dökülmüş, tavandan gelip döşemeye kadar inen bir sızıntı duvarda gri bir iz bırakmıştı. Ocakta, çürük bir zeytin kütüğü yavaş yavaş yanıyordu. Sağa sola eski giysiler atılmıştı. Yıllardan beri ovulmayan tavan kirişleri isten kapkara olmuştu. Biri kabak, öbürü mısır koçanı dolu iki sepet asılıydı tavana. Odanın en dip tarafında, birkaç takım taklavat, bir kazma, bir kürek, bir çatal ve ne akla hizmet bilinmez, bir çifte boyundurukla bir sapan duruyordu, sapanın oku temizlikten pırıl pırıldı. Murat'a babasından kalan ve on yıl önce, yerleşmek üzere kente gelirken atmaya içinin el vermediği, baba yadigârı eşyalar olmalıydı bunlar! Vasil'in, üzerinde genç kızlarla iki ihtiyara okuma yazma öğrettiği kara tahta, sapanın yarısından fazlasını gözden saklıyordu şimdi. Belki de bu anda yaşlı öğretmenin gözleri koca odada, kendisine aktif öğretmenlik yıllarını anımsatan bu kara tahtadan başka birşey görmüyordu. Kafasını sallayıp yelek cebinden çıkardığı saatine baktı yaşlı adam; sonra, kafası o akşam yapmaları gereken işe takılmış olduğu halde, iç avluya bakan pencerenin kanatlarından birini açıp seslendi:

— Saniye! Arkadaşlarını çağır, derse gelsinler!

Az sonra da, elinde saplı süpürge, belinde önlüğü, saçlarını tozdan korumak için başına sardığı püsküllü eşarpla Saniye kapıda göründü. Kızı bu kılıkta görünce, kendi kızını anımsadı Vasil. Lumte de, tutuklanmadan önce evde geçirdiği son gece böyle ev kadını kılığındaydı.

— Biraz süpüreyim!

— Peki kızım!

— Yarın erkenden duvarlara uçuk pembe, hafif bir kireç badana yapacağım!

«Bak, bak! Pembeyi sevdiğimi unutmamış demek!»

— Peki, yavrum, nasıl istersen!.. Ama arkadaşların derse hazır mı?

— Kızlar burada, dedi Saniye. Babamla Dine Usta yoklar!

Bay Vasil üzüldü, ihtiyarların o gün derse katılamamalarına.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONBAHAR FIRTINASI

Komutan Franz, Petrit'in ağzından tek bir sözcük bile almaktan umudunu kesmişti. İşkencelerin arası açılınca delikanlı da biraz kendini toparladı. Kurt hücreye giren tek kişiydi, önüne bir parça kara ekmek atar, tutukluyu göz ucuyla süzdükten sonra, dışarı çıkıp ışığı söndürürdü. Soğuk ve işkence günlerinden yadigâr kül dolu mangalın dışında. boş odada tam bir karanlık ve sessizlik vardı. Çoğu kez Petrit, dayanma gücünün eridiğini, sinirlerinin boşandığını hissediyor, kör olduğu sanısına kapılıyordu. İğne ucu kadar bir delik bulup ışık görebilmek için saatler geçirmişti demir kapının önünde, sağını solunu yoklayarak. Rutubet, ıslak bir çarşaf gibi, yaralı vücudunu sardığında çıplak tahtaların üstüne uzanıyor, yırtık pırtık örtüye sarınarak, gözleri açık, uyukluyordu. Zaman zaman, gözyaşları içinde uyanıyor, kapıya koşarak «Işık! Işık!» diye bağırıyor, karşılık alamayınca, kapıyı tekmelemeye başlıyordu... Ta ki, elinde kırbaç, Kurt gelene dek.

Kurt gülmüyordu, kızmıyordu da, yalnızca ruhsuz bir robot gibi kırbaçlıyor, kırbaçlıyor, sonra dışarı çıkıp yine Petrit'i karanlıkta bırakıyordu. Kemikleri sızlıyordu Petrit'in, yeni kapanmış yaraları yeniden açılıp korkunç acı veriyordu ama, bir an için ışığı görmüş olmanın sevinci bunlara bedeldi.

Gestapo'nun korkunç zindanındaki bu tekdüze gidişi beklenmedik bir olay bozuverdi günün birinde. Kurt'la birlikte Kâzım da girdi hücreye. Alman, ekmeği çabucak bir köşeye fırlatıp, hücredeki berbat kokudan bir an önce kurtulmak için kendini hemen dışarı attı; oysa Kâzım kımıldamadı yerinden. Petrit, Ballicinin kendisine birşey söylemek istediğini anlamıştı:

— Neden geldin?

— Beni tanıdın mı? diye sordu Kâzım kısık bir sesle.

— Evet, ikinci gelişin bu.

— Doğru.

Kısa bir süre konuşmadan durdular. Sonra:

— Saat kaç? diye sordu Petrit.

— Tam on iki, dedi Kâzım, kapıya ve bir köşede duran kül dolu mangala dikkatle bakarak.

— Gece mi, gündüz mü?

— Gündüz, kardeş! Geceyle gündüzü ayırt edemiyor musun yoksa?

— Ekim ayına girdik mi?

— Oh! Gecikiyorsun!

Kâzım yine ağzını açacaktı ama, koridordan Kurt'un ayak sesleri geldi.

İlk karşılaşmaları o kadarla kaldı.

Ertesi sabah yine geldi Kâzım. Ballicinin ürkek bakışlı solgun yüzünü görmek, nedenini bilmeden rahatlatıyordu Petrit'i. Belki Kurt'tan başkasının yüzünü gördüğü içindi bu, belki de bu vesileyle biraz olsun ışığa kavuştuğu içindi.

Bu kez, Kâzım'ın gelişiyle birlikte koridorun ucundan boğuk sesler yükseldi.

— Hey, kardeş! Bana öyle tatlı tatlı bakıp durma, dedi Kâzım birdenbire, Alman kuşkulanacak. Bir yandan da gözleri kapı ile mangal arasında gidip geliyordu. Arasıra da, kurumuş dalları andıran upuzun parmaklarıyla emniyet kilidini yokluyordu.

— İşitiyorsun ya? dedi. Avukatın oğluna işkence ediyorlar. Elden ne gelir ki! Sonra, koridorun ucuna doğru bakarak, yeni farketmiş gibi ekledi:

— Ne garip! Koridorun sonunda da bir kapı var! Hiç görmüş müydün?

— Evet.

— Hımm! Buradan çıkmak isterdin değil mi?

— Ecel gelmeden ölmeyi istemek için deli olmalı, öyle değil mi?

— Kardeş! Sana daha önce de söyledim, öyle bakma bana!

Bodrumun sessizliğinde kırbacın ıslıkları ve Kâmil'in çığlıkları açıkça işitiliyordu.

— Seni özlemiştim de ondan öyle bakıyorum, dedi Petrit, tatlı ama alaylı bir havayla. Görünüşte iyi

bir çocuğa benziyorsun ama niye öyle kupkurusun? Bey seni iyi beslemiyor mu yoksa?.. Hem hangi akla hizmet ettin de Almanlarla birlik oldun?

— Almanların bir kötülüğü yok bana, karşılığını verdi Kâzım, ters ters. Petrit, Kâzım'ın sertliğinin yapmacık olduğunu anlamıştı. Böyle bir deri bir kemiğim işte ama, beyin suçu yok bunda. Çömerttir, iyi besler beni, ceviz ve kuru incirle, asıl sert olan Hanımdır... Ah! Zavallı! Canını çıkarıyorlar çocuğun! Yine başladı işkence. Siz komünistler, garip adamlarsınız! Tek bir sözcük söyleyin yahu; dünyanın sonu gelmez ya! Akıllı adam ne demiş? «Benim için dünyanın sonu, öldüğüm gündür.» demiş. Oysa siz... Kâzım susup, üzüntülü bir edayla başını salladı.

Koridorun öbür ucunda Kâmil'in haykırışları azaldı, hafifledi, sonunda işitilmez oldu ve bodrum yine her zamanki sessizliğine gömüldü.

— Kilidi dün değiştirdiler, değil mi?

— Beni getirdiklerinden beri hiç değişmedi, dedi Petrit kısa bir sessizlikten sonra. Aklı Kâmil'deydi. Kendi kendine konuşur gibi devam etti: Sesi işitilmiyor artık.

— O da ne?

— Kâmil, avukatın oğlu.

— Ha!.. Demek hep aynı kilit?

Ballicinin aklından bir şeyler geçtiğini anlamakla birlikte Petrit, aklını Kâmil'den alamıyordu.

— Nedir Almanların koridorda yaptıkları bu gürültü? Git baksana Kâmil'e ne yapmışlar!

— Avukatın oğlu? Pöh! Beni ilgilendirmez, dedi Kâzım. Eliyle Petrit'i selamladı. Gidiyorum ben, bu işlere karışmaya niyetim yok!

İkinci karşılaşma da böyle bitti. Petrit, uzun uzun kafa patlattı, ama Ballicinin garip tutumuna yine de anlam veremiyordu.

Sonraki günlerin birinde Petrit yanağında bir gıdıklanmayla uyandı. Gözlerini açtığında hücrenin aydınlık olduğunu gördü. Kâzım'ın koca vücudu da üstüne eğilmişti.

— Dinle beni kardeş! dedi, çabuk çabuk. Küllerin içinde - eliyle mangalı gösterdi - iki anahtar bulacaksın. Küçüğü bu kapının; öbürü koridor kapısının, dışarıya, Gestapo binasının arkasına açılıyor. Orada

hiçbir engel yok. Komşu bahçeye dek koşarsın. Yalnız dikkat et, damdaki nöbetçiye görünmemeye bak!

— Peki ama, nesin sen? diye sordu Petrit, sabırsızlıkla? Ballici değil misin?

— Sanki bilmiyorsun kim olduğumu! Balliciyim, evet! Anahtarlar, Balli Gençlik Örgütü geçici olarak bu binaya yerleştiği zaman yaptırılmıştı.

Petrit ayağa fırladı:

— Ne zaman yapıldığını boş ver de, kim gönderdi, onu söyle!

Petrit'in üstüne yürüdüğünü görünce, içgüdüsel olarak geri çekildi Kâzım.

— Nazmi Bey'le öğretmenin kızı gönderdiler bu anahtarları sana, dedi kısaca.

Bu beklenmedik olay şaşkına çevirmişti Petrit'i. Ne yapacağını kestiremiyordu.

— Anlıyor musun? diye üsteledi Kâzım, Petrit'i kendine getirmek için. Nazmi Beyle karısının selamları var. Bu iyiliğin onlardan geldiğini unutma! Gelecekte neler olur bilinmez. Birbirine kavuşmayan yalnızca dağlardır.

— Doğruyu söyle! dedi Petrit, adamın yakasına yapışarak.

— Sana her şeyi söyleyemem. Zaten senin için de böylesi daha iyi. Üzmek istemiyorum seni, dedi dişlerinin arasından Kâzım, geri geri kapıya doğru giderek. Korkusu, yakasına yapışan Petrit'in kanlı elinden çok, Kurt'un hassas kulaklarındandı. - Karışık işler bunlar kardeş. Al anahtarları ve... Sözünü tamamlayacak yerde bir ıslık çaldı Kâzım, sonra da aptallık ettiğini anlayıp arkasına baktı.

— Her neyse... Avukatın oğlu hastanede ölmek üzere, diye sürdürdü. İşitiyor musun dediklerimi?.. Bir an önce yok ol ortadan, ölüm senin de çevrende dönüyor. Git... vakit geçirme...

— Pisliklerinde Nazmi Bey'e yardım mı ediyorsun?

— Kim? Ben mi?

— Konuş! dedi Petrit. Yoksa Kurt'u çağırır, getirdiğin anahtarları gösteririm.

— Peki, peki! Her şeyi söyleyeceğim sana. Kâzım yine kapıya doğru ürkek ürkek bakıp sesini alçalttı. Yalnız, öyle bağırıp çağırma, lütfen! Hepsini anlata-

cağım. Bak, görüyor musun şunu? Pabuç kadar dilini gösterdi. Doğruyu söylemediğim zaman kaşınır bu, rahat vermez bana! Allah köylüleri böyle yaratmış, açıksözlü olsunlar diye! İş şu: öğretmenin kızı, beye zırnık yüz vermedi. O paçavrayı bile imzalamadı. Yalnız, iki üç gün önce anlaştılar, beyin seni hapisten kurtarması karşılığı...

— Yeter! diye bağırdı Petrit.

Kâzım, tavşan gibi bir sıçrayışta kapının yanında buldu kendini. Koridorda, yaklaşan bir ayak sesi vardı.

— Hah! Geliyor işte, mikrop herif! diye homurdandı ve yere eğilip, dolağını çözüp bağlar gibi yaptı.

— Görüyorsun ya, bana bile güvenmiyor Almanlar. Tüfeğimi bile kapıda alıkoyuyorlar. Çünkü, biliyorlar, biz köylülerin aslında komünistlerin dostu olduğumuzu... Kurt'u görünce, Kâzım sustu, elini kalbine götürerek Almana selam verdi, sonra sessizce çıkıp gitti.

Kurt bir süre arkasından baktı Kâzım'ın; sonra da, kapıyı kapatmadan önce kafasını hücreden içeri uzattı. Kuşkuyla bakıyormuş gibi geldi Petrit'e ve sanki özellikle mangala bakıyormuş gibi.

Yalnız kalır kalmaz, kendini tutamadı. Duvarlara tutunarak mangalın bulunduğu köşeye doğru ilerledi. Ellerini küllerin içine daldırdı.

— Buradalar işte! dedi, parmakları anahtarların soğuk madenine değer değmez, buradalar!

Hemen, anahtarları orada bırakmaması gerektiğini düşündü. Ama nereye saklayabilirdi başka? Beton zeminde en ufak çatlak, ya da aralık yoktu. Kendi üstünde de yalnızca yırtık pırtık ve yarı yanık pantolonuyla gömleği vardı. Sonu sonuna en iyi yer yine mangal olmalıydı. Fena düşünmemişti doğrusu Ballici. Petrit, anahtarları yine küle gömdü çabucak, sonra, bir karar veremeden saatlerce düşündü. Arasıra ayağa kalkıp, duvara tutunarak mangala gidiyor, anahtarlara dokunup, yeniden eski yerine dönüyordu.

— İşte bu küçüğü, bu kapınınki. Bu da öteki! diye mırıldanıyordu kendi kendine. Ve, bu inanılmaz olaya ne sevinebildiğini, ne de kızabildiğini şaşkınlıkla farkediyordu.

Ama hücrenin karanlığı ve sessizliği, bu cehen-

nemden bir an önce kurtulma isteğini artırıyordu. Yeniden temiz havaya çıkmak, göğe bakmak, yıldızları seyretmek, Gestapo binasının arkasındaki kavak ağaçlarının yapraklarının hışırtısını dinlemek. Bu bir kışkırtma da olsa, vız gelirdi. Hiç değilse özgür ölürdü! Dakikalarca kapının arkasında durup kulak kabarttı, sonra anahtarı deliğe soktu. Kapı açılırken, Lumte'nin beyle anlaştığı düşüncesi bir an kanını dondurur gibi oldu, ama fazla sürmedi bu, onu iten daha büyük bir güç vardı. Bodrumun sessizliğinde, uzaktan uzağa, ne olduklarını kestiremediği birtakım sesler geliyordu kulağına. Duvara yapışarak, heyecandan vücudunu saran titremenin önünü alamadan, ilerledi. Yanağını özgürlüğe açılan koridor kapısının soğuk demirine dayadığında ise korkunç bir bitkinlik duydu. Bir dakikadan daha az bir zaman sonra, tam olarak ne yaptığını bilemeden, geri dönüp, güçlükle hücresine dek sürüklendi, kapıyı kapatıp, soluk soluğa soğuk ve nemli tahtaların üstüne çöktü.

Nereden gelmişti bu güçsüzlük? Anahtarları Ballicilere geri vermek daha mı iyi olacaktı?

Kendi kendine bunları sorup duruyor; bir yandan da özgürlüğüyle birlikte, yaşama gücünü de yitirdiğini görüyordu. Müthiş bir çöküntüye uğrayarak başını ellerinin arasına aldı; kendisinden geçmeden önce, uyuşmuş zihninde küçük bir kıvılcımın çaktığını duyar gibi oldu.

— Lanet olsun! Olmaz, Lumte, ihanet etmez! Yoksa beni kurtarmak için bir oyun olmasın bu?.. Kaçmalıyım! Kaçmalıyım!.. Kaçmalıyım! Ama gücüm var mı?!

Ayağa kalkıp başını duvara dayadı, ama attığı ilk adımda, dizleri kesilip, sırtüstü beton zemine yıkılıverdi.

«Kalk ayağa! Çık, git buradan!» diye durmadan üsteliyordu benliğinin derinliklerinden gelen bir ses.

Bacaklarını, ellerini oynatmayı, hiç olmazsa düşünebilmeyi denedi... Hiç... Hiçbir şey yapamıyordu. Yalnızca içinden gelen ses:

«Kalk ayağa! Çık, git buradan!» diyordu.

Karşılık vermek istiyordu ona:

— Kaçamıyorum, olmuyor! Gücüm yok buna! Ama ne dudakları aralanıyor, ne bir ses çıkıyordu.

«Kalk ayağa! Çık, git buradan!»

— Kaçmak istiyorum ama, gücüm yok!

Ama bunları yüksek sesle söyleyecek gücü bile yoktu. Bayıldı.

Ertesi sabah Kurt, her zamanki gibi ekmeğini atıp gidecek yerde, parmağıyla kapıyı gösterdi:

— **Marsch!**

Merdivenden çıkartılıp, zemin kat odalarından birine kapatıldı Petrit. Yalnız kaldığında cilalı döşemenin üzerine uzanıp kollarını ensesinde kavuşturdu. Camsız pencereden görünen gök parçasına bakarken, henüz yeşil rengini yitirmemiş bir kavak yaprağı, gelip parmaklıklara çarptı. Sonra da, dışarıdan esen rüzgâr onu odanın içine, Petrit'in yanına sürükledi. Yaprağı eline alıp, bu beklenmedik dostu incitmekten çekinir gibi yavaş yavaş okşadı Petrit. «İnsan özgürken, bir yaprağın güzelliği aklına bile gelmiyor!» diye geçirdi içinden. Yaralı yüreği için, bu bir tek yaprak, dışarıda, doğada kaynayan yaşamın simgesiydi... Mart ayı. Kışın yumuşadığı, öfkeli rüzgârın yerini tatlı bir melteme bıraktığı, güneşin ılık ışınları altında, çıplak dallarda ilk tomurcukların açtığı ay! Nisan ise doğanın yarattığı en güzel giysiyi getirir. Taze otlar çayırları yeşile boyar; dağların yamaçlarında, yaylalarda ve vadilerde yeni yapraklar yetişir. Mayıs çiçeklerin ayıdır, renklerin ayıdır. Yaşam, her yerde yeniden doğar. Kuşların yumurtalarından yeni kuşaklar çıkarır, anneler yuvalara, sıcak oyuklara yiyecek taşır, yaşama yeni katılan minikleri için. Her şey seslenir, cıvıldar; güneyden yeni dönmüş olan göçmen kuşların cıvıltıları doldurur gökyüzünü. Doğanın dirilişidir bu, tümüyle ve her şeyi kaplayan bu güzellik yaz ayları boyunca sürer. Ne geçici fırtınalar, ne de temmuz ve ağustosun kızgın güneşi bozabilir bu güzelliği. Sonra, eylülün yumuşak ve serin yağmurlarıyla doğa yenilenir; her sonbahar, bir de küçük ilkbahar parçası getirir yanında, yitip gitmekte olan güzelliğin geri geleceğini insanoğluna kanıtlamak ister gibi... Ama ekim; doğanın elindekileri geri almaya başlar o. Petrit bu düşünceyle, sonbahar rüzgârının kavağın tepesinden söküp alarak Gestapo zindanına dek sürüklediği yaprağı sevecenlikle okşuyordu.

Hücrede uzun süre kalmış olmak Petrit'i doğanın güzelliklerine, güneşin ışık oyunlarına çok daha duyarlı yapmıştı. Sabahların maviye çalan aydınlığını, güneşin göz kamaştırıcılığını, günbatımında alevlenen bulutları ve mehtabın donuk ışığını, ruhunun gözleriyle bakan bir mahpustan daha iyi kim görebilir? Kaderinde, bir mahzende ölüp gitmek ve bütün bu güzellikleri bir daha tatmamak mı yazılıydı? Neden?. Neden dün gece kaçmamıştı? Bir kez daha bulunabilseydi gökkubbenin altında, tek bir kez daha! Neydi onu dün gece yenilgiye uğratan, hücresine geri döndüren güç? Neden öyle zayıf davranmıştı? Kafasını ne bulandırmıştı böyle? Başını ellerinin arasına alarak, saatler boyu, yüreğinin kuşkulu çırpınışlarını dinledi.

Pencerenin ötesindeki gök parçası sarardı, karardı, koyu bir morluğa büründü. Parmaklıkların arasından bir yıldızın parladığı görülüyordu. Geç vakit, ortalık sessizleştikten sonra, iyi tanıdığı ayak seslerini işitti koridorda. Işık yandı, kapı açıldı ve Kurt göründü. İşkence faslı kapandığından beri Kurt'un düzgün çehresi, yersiz kahkahaları (sesi yaşına göre fazlaca sert olmakla birlikte) Petrit'i bu yabancıya bağlayan garip bir bağ oluşturmuştu. Aynı yaştaydı ikisi de; ve kimbilir, belki her biri öbürünün kaçamak bakışlarında kendi gençlik düşlerini okuyordu. Ama bugün Kurt, bu son duygusal alışveriş kırıntılarını yok etmeye kararlı görünüyordu; yine acımasız cellat maskesini geçirmişti suratına. İçeri girince, Petrit'in tepesine dikilip, dik dik baktı. Genellikle kırbacın eyleme geçeceği anlamına gelirdi bu bakış. Petrit, yüzünü korumak için sırtını döndü ama, kırbaç bu kez omuzlarına inecek yerde koluna ve kapalı tuttuğu yumruğuna geldi. Rastlantı değildi bu! Kurt'un keskin bakışları, komünistin elinde olağan olmayan bir şey farketmişti! Yanılmıyordu da; Petrit'in elinden bir şey düştü yere. Kurt, kelebeğin üstüne atılan bir çocuk gibi, yaprağa saldırdı. Elinde evirip çevirdikten sonra da kahkahalarla gülmeye başladı. Sonra uludu:

— **Marsch!** ve parmağıyla kapıyı ve merdiveni gösterdi.

Hücreye dönüş! Allah vere de mangal ve içindeki anahtarlar hâlâ yerlerinde olsa! O zaman, diri di-

ri gömüldüğü bu mezardan kanatlanmış gibi kaçacaktı Petrit.

Kapıya gelir gelmez hızla çevresine bakındı Petrit; kalaslarla örtü oradaydı ama mangal görünmüyordu. Bir an olduğu yerde kalakaldı ama, soluk almasına izin vermedi Kurt:

— Los, los! (*) diye bağırdı, kabaca iterek.

Petrit kalasların üstüne devrilip, hücreyi kaplayan sabun kokusunu içine çekti. Kapı gıcırdadı, ışık söndü. Yine aynı karanlık, yine aynı sessizlik. Ama hücre temizlenmişti. Bu da, ilk günlerde olduğu gibi, Binbaşı Franz'ın işkenceyi bizzat yapmak için görünmekte gecikmeyeceğini gösteriyordu. Daha uzun süre düşünmeye ve anahtarların yok olmasına üzülmeye zaman bulamadı. Işık yandı, kapı gıcırdayarak açıldı ve elinde mangalla Kurt yeniden göründü. Mangalı bir köşeye yerleştirip çıkmadan önce de öğrenebildiği birkaç Arnavutça sözcüğü ardarda sıraladı:

«Gjume! Neser dru! Kaput!» (**)

Kurt dışarı çıkar çıkmaz, Petrit, mangala atılıp külleri karıştırmaya koyuldu. Bir an sonra, bir eli anahtarlarda, öbürü ateş gibi yanan yanağında ayağa fırlıyordu. Tüm varlığı tek bir hedefe yöneliyordu şimdi. Uzun uzun dinledi kapıyı; koridorda kimsenin kalmadığına emin olunca anahtarı kilide soktu. Kendini bu kadar kolayca, koridorun alacakaranlığında bulmasına şaşırdı! Duvara yapışa yapışa yürüyerek ikinci kapıya geldi. Anahtar bu kez de güçlük çıkarmadan döndü kilidin içinde. Ama kanat açılmıyordu. Tam dertlerinin sona erdiğini düşünmeye başladığı sırada Gestapo'nun zindanından kaçmanın pek öyle kolay olmadığını görüyordu. Zaman geçirmeden tokmağı iki eliyle kavradı, bir ayağını duvara dayayarak bütün gücüyle asıldı... ama boşuna! Böylece ateşli ateşli uğraşırken ne kadar zaman geçtiğini anlayamadı, belki birkaç dakika, belki de saatler! Elleri kan içinde kalmıştı; terden sırılsıklam, soğuk betonun üstüne çökerek düşünmeye koyuldu. Her ne pahasına olursa olsun bir çıkış yolu bulması gerekiyordu. Biraz kendine gelince, gömleğinin kollarından birini

---

(*) Yürü, yürü!

(**) Uyumak! Yarın dayak!

yırtarak tokmağa sardı, sonra iki eliyle birden yapıştı; bir ayağı yerde, öbürü duvara dayalı, vücudunu yay gibi gererek, başlangıçtaki gibi silkeleyerek asılmak yerine bu kez sıkıca tutunup, gücünü azar azar artırdı. Bilekleri acımaya başlamıştı. Zaman zaman kol ve sırt kaslarının yırtılacağını sanıyordu. Paslı bir kapıyı aşamayacak kadar mı yitirmişti gücünü? Birden, birşeyler kımıldar gibi oldu ama, kapı mı yerinden oynamıştı yoksa kolunun eklemi mi? Gözleri kapalı, iyot gibi yaralarını yakan terden sırılsıklam, hafif bir ses işitinceye dek var gücüyle asıldı... Bir an, nerede olduğunu unuttu Petrit.

— Kurtuldum, diye mırıldandı, sayısız yıldızın parıldadığı gökyüzüne dikerek gözlerini.

— Kurtuldum! dedi bir daha ve bir kez olsun arkasına bakmadan bacaklarının olanca gücüyle koşmaya başladı.

Bir bahçe aştı; bunu bir ikincisi izledi. Kendisini tehlikeden iyice uzaklaşmış hissettiği anda durup ancak, soluk aldı. Önü alınmaz bir neşe içinde, olduğu yerde topaç gibi dönmeye başladı. Çocukluğundaki gibi, kollarını açmış, başı dönüp yere yıkılıncaya dek döndü, döndü. Sonra, yanağını çiğden nemli otlara bırakarak, kimi zaman olağanüstü, kimi zaman da korkunç düşlerle dolu ağır bir uykuya daldı.

Sabahleyin, ekim güneşinin ılık ve okşayıcı ışınlarını yüzünde duyarak uyandı Petrit. Otların üstünde yuvarlanarak, toprak kokusunu ciğerlerine çekti. Parmaklarını, hemen oracıktan akan bir derenin serin sularına daldırdı, kuşların cıvıltılarını dinledi sonra... derin bir ses duydu içinde. Bu bulanık duygudan korkuya kapılarak çevresindeki tüm güzellikleri bir anda unutuverdi. Özgürlük de bir kuşku kaynağı değil miydi? Daha o yaşta nasıl bıkabilirdi yaşamaktan? Bir zamanlar uğrunda dağları devirmeye hazır olduğu bu yaşamdan? İnsanlara ne diyecek, Partisinin önüne ne yüzle çıkacaktı? Ya Lumte, nerede bırakmıştı Lumte'yi?

Bu düşünceler içinde ne sonuca varacağını kestiremeden, bacaklarının kendisini dosdoğru Dine Usta'nın evine yönelttiğini farketti. Tarlaları, bahçeleri aşarak ilerliyordu. Bu sevgili evle aralarındaki uzaklık yüz metrenin altına düştüğünde, yüreğini saran

derin heyecan doğanın canlı kokusuyla birleşerek sarhoş etti onu. Rüzgârda dengesini bulmaya çalışan bir kavak gibi ileri geri sallandı gövdesi, sonra yarı baygın, yere düştü. Çiğle ıslanmış otların üstünde sürüklenmeye çalışarak başını kaldırdı; son bir kez, Dane'yi ve yaralı arkadaşı Mark'ı barındıran evin sevimli çatısına baktı. Ve o zaman, hapishaneden, arkadaşlarının yanında mücadeleye devam etmek için kaçtığının bilincine vardı tam olarak.

— Seninleyim! Ölünceye dek seninle! diye mırıldandı güçsüz bir sesle. Yaşayan ve sevilen bir şeyi yakalamak istercesine toprağa yapıştı elleri.

Aynı sabah, Demir Efendi Tapia da, evinden çıkarak ağır ağır yazıhanesine doğru yola koyuldu. O gün, oğlunu Gestapo'nun pençelerinden sökmek için ne gerekiyorsa yapmaya karar vermişti. Ömrü boyunca etliye sütlüye karışmamış, namuslu bir avukattan daha başka ne isteyebilirlerdi bu batasıca Binbaşı?! İki kez görmeye gitmişti onu, ikisinde de elleri dolu olarak, sonuç? Hiçbir haber alamamıştı ondan, oğlu hapiste çürümekteydi!

Kentin sokaklarında ilerlerken, Demir Efendi, bayramlık elbisesini giydiğine ve babasından kalma gümüş saplı bastonunu aldığına pişman oldu. Bastonun sokak taşları üzerinde çıkardığı tekdüze gürültü sinirini bozuyor, garip bir iç ezintisi veriyordu. «Baston babasınınken ne mutlu günler geçirmişti! Yoksullar daha uysaldı o zamanlar; siyasetle uğraşmak da ancak doğuştan bunu hak etmiş olanların harcıydı. Hey, Allahım! Sen akıl, fikir ver yarattıklarına!» «Evet, evet, evet!» diye noktalıyordu düşüncelerini, bastonun tekdüze sesi.

Murat'ın hanına yaklaşırken yavaşladı. Ufak bir kalabalık toplanmış, bir atmaca ile dört güvercin arasındaki amansız kavgayı izliyordu. Yırtıcı kuş, kurbanını arkadaşlarından ayırdıktan sonra, geniş kanatlarının olanca gücüyle ardına düşüyordu. Aralarındaki uzaklık küçülüyor, küçülüyor; atmacanın pençeleri güvercinin kafasını yakaladı yakalayacak gibi görünürken, başka bir güvercin çıkagelerek arkadaşının yerini alıyordu. Şaşkın atmaca, nereye saldıracağını

şaşırıp, yeni gelenin ardından atılıyor; böylece güvercinler sıra ile yırtıcı kuşu yorarken, aşağıda birikmiş olup bitenleri izlemekte olanlar da kâh umutsuzluğa düşüyor, kâh seviniyorlardı.

— Onları kötü beslediğimden yakınamazlar! diyordu, çoğunluğu çocuklardan ve gençlerden oluşan kalabalığa Murat.

— Karbeyaz'a bak, Murat! Ne kadar kavgacı, diyordu, elini güneş gelmesin diye gözüne siper etmiş olan Dine. Sonra, partizanlar kentin hemen yakınında! diye fısıldadı kulağına.

— Vay canına! diye karşılık verdi Murat, bu beklemediği haber karşısında. Bütün gece biz, Vasil ile, Çermenike yönünden gelen çarpışma seslerini dinledik... dediğim gibi işte, Karbeyaz'ın atılganlığı korkutuyor beni, atmacanın pençelerinin arasına dalıyor neredeyse!

Dine Usta, bakışları gökyüzünde, üzüntüyle başını sallıyordu.

— Ben de korkuyorum onun için... Balliciler keşmekeş içindeler demek. Söylendiğine göre çok sayıda asker toplamaya çalışıyorlarmış, saldırıya geçmek için... Yakaladı, kahrolasıca!

Murat, elini gözüne siper edip, ayaklarının ucunda dikilerek baktı:

— Yo, yoo! Kurnazlık deyince, on atmacaya ders verir Karbeyaz. İki yana kaçamak bir göz attıktan sonra ekledi: Balliciler üç buçuk atıyor desene.

— Güvercinlerinden hiç birini yakalayabildi mi atmaca? diye sordu Dine, çevreden işitilmek korkusuyla konuyu değiştirerek.

Murat yine ayak uçlarına basarak göğü araştırdı:

— Geçen yıl. Daha küçüktüler o zaman, toydular. Atmacayı yormak için ne yapmaları gerektiğini bilmiyorlardı. O da bir tanesini seçip saldırdı, hayvan bitkin düşünceye dek ardını bırakmadı. Bu yılkilere güveniyorum, bak, hanın çatısına inerken nasıl da dönüyorlar! Eşi yoktur Karbeyaz'ımın, arkadaşları için tehlikeye atıyor kendisini... Biraz daha alçalınca, göreceksin nasıl aradan sıyrılıp hana sığınacak!

— Ne garip! dedi Dine. Hayvanlar da yardım ediyor birbirine. Dinle! Bu akşam Mark'ı götürmek ge-

rek. Bir partizan mangası bizi zeytinliğin kıyısında bekleyecek.

— Bu akşam, ha! Sonra göz kırparak ekledi: Güvercinlerden biri iyice yoruldu.

Kalabalık susmuştu. Şimdi güvercinler çok daha alçaktan uçtuklarından, gökteki savaşı izlemek kolaylaşmıştı. Atmaca da yorulmuş olmalıydı, kavganın sonunun yaklaştığını sezinleyerek gözüne en zayıf kestirdiği güvercinin ardına takıldı inatla, ötekilerin tüm çabalarına karşın aradaki uzaklığı korumayı başardı. Gitgide yaklaşıyordu: bir kanat boyu... bir pençe... bir parmak...

Aşağıdaki çocuklar var güçleriyle bağırıyorlardı:

— Kanatların kırılsın! Hınzır atmaca! Yuu!

— Yazık oldu Murat! Sonu geldi galiba zavallıcığın!

Murat umudunu kesmemişti. Kollarını göğe kaldırarak bağırdı:

— Haydi Karbeyaz! Göster kendini!

Kalabalığı oluşturan gençler ve çocuklar heyecanın doruğundaydılar.

Atmacanın pençeleri önündeki güvercinin kuyruğuna dokunduğu, aşağıda da Murat heyecanla dudaklarını ısırdığı, herkes soluğunu tuttuğu sırada, iki kavgacının üstünde uçmakta olan Karbeyaz, düşüş hızını artırmak için kanatlarını kısarak, göz açıp kapayıncaya dek atmacanın sırtına bindi. Çıkan kargaşada ne olup bittiğini kimse doğru dürüst göremedi ama, öbür üç güvercin hanın çatısına konduğunda minareler yüksekliğinde uçmakta olan atmacanın, pençelerini Karbeyaz'ın beyaz kanatlarına geçirdiği görüldü.

Yerde, büyüklü küçüklü herkes, yırtıcı kuşu şaşırtmak amacıyla bağrışıp duruyordu. Tek bir yumak haline gelmiş olan atmacayla Karbeyaz, uça uça seyircilerle güneşin arasına girdiler. Bir an hiç bir şey görülmedi, birkaç saniye sonra ise, kanatları geriye kısık, hanın çatısına pike ediyordu Karbeyaz. Bağrışmalardan ürken atmaca, yükseklerde bir iki daire çizdikten sonra, giderek uzaklaştı, ufacık bir noktaya dönüştü ve en sonunda da mavi gökyüzünde görünmez oldu.

Çocuklar, bir kanadı kan içinde kalmış olan Kar-

beyaz'ı bahçede bulup getirdiler. Murat güvercini ellerine alıp yumuşak hareketlerle okşadı, minicik kırmızı gagasını öptü. Hayvan, bir süre gözlerini kırpıştırarak kalabalığa baktıktan sonra büzülüp, kafasını Murat'ın pos bıyıklarına gömdü.

— Yüreciği pıt pıt atıyor!

— Ölüm kalım savaşı!

— Gerçekten, iyi savaştı, dedi Murat, hayvanın hafifçe kanlanmış beyaz boynunu okşayarak.

— Murat Amca, Karbeyaz iyileşecek mi?

— Hiç merak etmeyin çocuklar, Karbeyaz yine göklerdeki yerini alacak. Haydi Almanlar gelmeden dağılın bakalım şimdi!

Kalabalık dağılmaya başladı. Murat'la Dine de, sokağın köşesinde durmakta olan dört Alman devriyesinin bakışları altında hana girdiler.

Küçük alan boşalmış, herkes işinin başına dönmüştü. Yalnızca Demir Efendi, bastonuna dayanarak daha uzun süre duvarın dibinde kaldı.

— Ne işim var benim burda? diye kendi kendine sordu, aklı başına gelince de.

Hastane sokağında, Demir Efendi, belediyenin çöp arabasının bir ceset taşımakta olduğunu gördü. Eski arabanın yağsız tekerlekleri zavallıya acırmış gibi inliyordu çatlak ve yorgun bir yaşlı kadın sesiyle. Gevşek nallanmış beygir, yürürken garip sesler çıçartıyor; sarsıla sarsıla öksüren arabacı, bütün yeri kaplayıp kendisini yaya bırakan ölüye sövüp sayıyormuşa benziyordu. Siyah bir örtüyle örtülü ceset, demir çember geçirilmiş tekerlekler taşlara çarptıkça sallanıyordu. Araba yanından geçerken, Demir Efendi, açıkta kalan, zayıflıktan iskelete dönmüş bacakları görmemek için gözlerini yumdu. «Ne kadar ufacık ayaklar! Kâmil'iminkiler gibi!.. Aman Allahım! Neler zırvalıyorum ben!» Aklından bu korkunç benzetme geçtiği için «Tü! tü! tü!» diye tükürdü «Allah göstermesin!» Örtüyü daha iyi örtmesi için arabacının arkasından seslenecek oldu ama, adam öylesine umursamaz bir tavırla gidiyordu ki, arabasındaki ölüye de, kent dışına götürüp attığı çöplerden daha fazla değer vermediği belliydi. Vazgeçti. Kaç kişi dünyada böyle

sefil bir biçimde ölüyordu, başucunda, kendisini seven kimse olmadan! Çöp arabası kimbilir şimdiye dek kaç ölü taşımıştı mezara! Bu seferi de son olacağa benziyordu zaten; her öksürük nöbetinde sırtı biraz daha kamburlaşan ihtiyar, iğrenç gıcırtılarla ilerleyen araba ve kaburgaları sayılan, başı her an boynunun ucundan kopup yere düşecekmiş izlenimi veren, sarsak, sıska beygir sanki son yolculuklarına hep birlikte gidiyor gibiydiler!

Bu düşünceler içinde Demir Efendi, şapkasını çıkartarak ölüyü selamladı. Sonra, bastonuna dayanarak ve tak-taklarında kendi adımlarını sayarak yola koyuldu.

Yoldaki ölüyü gördükten sonra yazıhanesine kadar nasıl geldiğine, dava dosyalarından birini önüne açıp inceleyebildiğine şaşıyordu. «Allahım! Sen, aklımızı fikrimizi koru!» diye dua etti içtenlikle. Atamıyordu içindeki sıkıntıyı. Dosyayı kapatarak yerine koydu; yumruklarını şakaklarına bastırarak oturdu. Ne de iyi avukattı ya! Oğlunu bile savunmayı becerememişti. Gözünün önüne durmadan, güvercinlerin savaşı ile arabadaki cesedin ufak, kuru, kanı çekilmiş ayakları geliyordu. Güvercinler, bire karşı dört olduklan için atmacadan kurtulabilmişlerdi; oysa oğlu, sayısız atmacanın karşısında tek başınaydı zavallı! Belki de oğlunun ayakları da, arabadaki cesedinkiler gibi kurumaktayken ne önemi vardı kendi yaşlı hayatının? Son kurşununu kullanmanın sırası gelmemiş miydi?.. Evet, bugünden tezi yok, dikilecekti Binbaşı Franz'ın karşısına: «Geri ver, kuzu gibi uysal ve masum oğlumu; karşılığında sana gerçek bir komünisti teslim edeyim!» diyecekti. Düşünüp taşınmaya bile gerek yoktu: böylesine önemli bir servetin vârisi olan oğlunun kurtulması tüm umutlarını yitirmiş bir babayı da mutlu edecekti; oysa Mark'ın kimsesi yoktu yeryüzünde, ölümü kimseyi etkilemeyecekti. Evet, Dine, belki biraz sarsılırdı bu ihtiyar yaşında ama, buna da razı olmak gerekti. Zaten bir yığın derdi olan yoksullar, üstelik bir de bekârsalar, ellisinden sonra yaşamaktan zevk alamazlardı ki! Bir elinde şapkası, öbüründe bastonu, güneşin küçük Kraste'nin üzerinde bir hayli yükselmiş olduğu sırada, yazıhanesinden çıktı Demir Efendi. Bütün çabalarına rağmen

sakin olamıyor, kimi zaman adımlarını açıyor, kimi zaman da neredeyse duracak kadar yavaşlıyordu. Bu üçüncü ihbar da, ilk ikisi gibi, oğlunu daha beter batağa saplamasındı? Başının etini yiyen bu düşünceler içinde bir çıkış yolu bulmayı boşuna ararken, Sezar'ın sözünü hatırlayıp ferahladı Demir Efendi:

— **Alea jacta est!** (*)

«Bana gelince,» diyordu Demir Efendi, «bu Alman yabanilerine hiç bulaşmasam daha iyiydi ama, mademki başladık, sonuna dek gideceğiz! İlk kez denedik şu işi, oldu olacak üçüncüyü de deneyelim bakalım!

«**Alea jacta est!**» diye, Sezar'ın Rübikon'u geçerken söylediklerini yüksek sesle bir daha söyledi Avukat, adımını Gestapo'nun eşiğinden içeri atarken.

Kentin merkezinde Dine Usta, yoldan geçmekte olan herkes gibi, sırtını duvara yaslayıp, trampet çalarak ilerleyen uzun Alman-Balli koluna sessizce baktı.

İki Balli önderi, Binbaşı Aluş'la Yüzbaşı Xhafa en önde yürüyorlardı. Deriden yapılmış külot pantolonları, küçük ve şık sırt çantalarıyla savaşa değil, ava gider gibiydiler. Arkalarında, iki emireri komutanlarının oynak atlarını getiriyordu. Balli kolunu, otomatik silahlar ve hafif mitralyözlerle donatılmış bir Alman taburu izlemekteydi. En arkadan da, ağır mitralyözleri, havan toplarını ve cephaneyi taşıyan katırlar geliyordu; her biri ufak birer top çekmekte olan son iki katır, dağ yollarında ilerleyemeyecek kadar iri kıyımdı. Toplar, meraklıların çenesini açmıştı:

— Bu zımbırtıları da nereye götürüyorlar ki? diye sordu, orta yaşlı bir adam.

Bir başkası, sağa sola kaçamak bir bakış attıktan sonra, pek de saklamadığı bir alayla:

— Partizanların canına okuyacaklar, bunlarla, dedi.

— Bak sen hele!

— Elbette, fazla sürmez!

— İtalyanlar zamanında olduğu gibi desene!

(*) Kader belli oldu; zarlar atıldı. anlamına.

— Doğru dedin! Onlar, kaç kez ezmişti partizanları?

— Bilmem!

— Nerden bileceksin ki! Her gün partizanların işi bitiriliyordu! diye söze karıştı bir başkası. Partizanların tümünü yok ettikleri günü bilmiyor musun? İtalyanlar marşlar çalarak geri dönerken, partizanlar da dirilip köprüyü uçurmuşlardı!..

Sağdan soldan gülüşmeler işitildi.

Ama sokak ortasında böyle konuşmak pek akıl kârı değildi. Seyirciler dağılmaya başladı (tabur zaten uzaklaşmıştı). Kalan birkaç kişi alçak sesle konuşmaya devam etti:

— Bu topları Aluş'un bir tarafına soksalar daha iyi ederler, keçi yollarında top taşındığı nerede görülmüş!

— Acemi bunlar daha! Haydi, Almanlar bizim dağları bilmiyor, diyelim; ama Balliciler!

— Balliciler ha! Çok savaştılar dağlarda da bilecekler! Shkumbini köprüsünü geçer geçmez körlemeden ormana doğru ateş etmeyi bilir onlar, o kadar!

— Boşver, birader. Yerin kulağı vardır!

— Haklısın, ateşle suyla olmadığı gibi, hükümetle de şakaya gelmez.

Bu yapmacık saygı gösterisinden sonra, her biri, kıkırdayarak başka yöne gitti.

Dine Usta da, göğsünde bir ağırlık, evine yollandı. «Demek partizanlarla boy ölçüşmeye gidiyorsunuz,» diyordu içinden Ballicilere. «Dilerim Tanrı'dan boynunuz altınızda kalsın! Dağlarda sizi bekleyenler gerçek yiğitlerdir: İslam, Kol, Kadri ve ötekiler. Sakın ola, çıkarmayın bunu aklınızdan! Onların tüfekleriyle 'tomatiklerini' kendi ellerimle onardım ben. Ayrıca mitralyözleri de var! Allah biliyor ya...» Dine bir sokak köşesinde durup oradaki bir delikanlıya elektrik direklerine yapıştırılan ilanlarda ne yazdığını sordu. Genç, Almanların halka, evinde partizan barındıranların anında kurşuna dizileceğini bildirdiklerini söylediğinde hiç umursamadı. Çok işitmişti bu tür tehditleri! Kendi evinde de bir partizan olduğu aklına bile gelmemişti. Aklı fikri dağdaki çocuklardaydı. Allah vere de, başlarına birşey gelmese! diye düşünüyordu; hele komutanları pek korkusuzdu.

Demirci atölyelerinin önünden geçerken adımlarını yavaşlattı Dine Usta. Sokağın ucundaki küçük atölye dikkatini çekmişti. Uzun boylu, vücudu kıl içinde bir adam olan demirci, çekicini kaldırıp kaldırıp indiriyor; yalınayaklı, incecik başı örsün hizasına ancak yetişebilen bir çocuk olan çırağı da her darbede, maşayla tuttuğu kor halindeki kazma ucunu elinden kaçırmak korkusuyla ıkınıp sıkınıyordu. Sokakta, birisinin durup kendisini izlemekte olduğunu görünce, ağzını büzüp, kara kaşlarını çatarak yüzüne, yaşına uymayan ağırbaşlı bir hava vermeye çalıştı. İşini kolayca yaptığı, hiç zorluk çekmediği görünümünü vermeye çalışmasına karşın, çekicin örse her inişinde dudaklarını kısıyor, vücudu geriliyor ve topukları yerden kesiliyordu.

Dine Usta onları iş ortasında rahatsız etmemek için bekledi. Sonunda, kazmanın demiri soğuyup, demirci yeniden kızdırmak için körüğünü çalıştırmaya başladığında, durduğu yerden seslendi:

«Cen! Hey, Cen!»

Demirci, dönüp Dine'yi görünce, gülümsedi:

— Buyur Usta, buyur!

— Sağol Cen, duracak zamanım yok. Benim de işim var. Yalnız, dikkat et, çocuk örs için henüz pek küçük.

Demirci, isle kararmış terli yüzünde bembeyaz parlayan dişlerini göstererek, yeniden gülümsedi:

— Benim de içim elvermiyor ama, ne yaparsın Usta? Yardımcıya gerek var. Ekmek aslanın ağzında. Bir Lek kazanmak için ölesiye çalışmak gerek.

— Haklısın, biliyorum. Nasıl uygun görürsen öyle yap, ama benden söylemesi, bu daha pek ufak!

Çekiç örsü dövmeye başladı yine. Dine Usta, bir an daha durup son kez çocuğun tüm gövdesiyle kasılmasına, topuklarının yerden kesilmesine baktı; sonra, kendi kendine mırıldanarak uzaklaştı:

— Belli, işini seviyor. Allah'a emanet; mesleği iyi öğrenecek!

Ancak, örse inen çekicin sesi işitilmez olduktan sonra, Dine, adımlarını açıp hızlı hızlı eve yollandı. Düşünceleri evde yatan Mark'la dağdaki partizanlar arasında gidip geliyordu.

Günlerden beri ilk kez, komutan Franz'ın umut

verici ve okşayıcı sözleri Demir Efendi'yi biraz sevindirmişti. Binbaşı kendisini, sanki son görüşmelerindeki sert tutumunu unutturmak istiyormuş gibi, gülümseyerek karşılamıştı. Demir Efendi'nin, «Wie geht es meinem Sohne?» sorusuna, «Ihr Sohn ist wie ein Tauber» (*) karşılığını vermişti. Bu cevap avukata, Murat'ın güvercinini vahşice yaralayan atmacayı anımsatmıyor değildi ama, yine de silahçının evinde tedavi edilmekte olan yaralı komünist yakalanır yakalanmaz oğlunu serbest bırakacağını vaat etmiş olan Komutana inanmak geliyordu içinden. Hatta, arabayla gönderecekti delikanlıyı eve. Avukat Bey içini ferah tutsundu, en geç o akşam oğlu eve dönmüş olacaktı...

Yemeğe dönerken Demir Efendi, eninde sonunda kimsesiz bir yetim olan Mark'la büyük bir servetin vârisi olan oğlunu değiş tokuş etmekle iyi yaptığını düşünüyordu. Gestapo'dan çıkarken, o uğursuz günden beri kafasını allak bullak eden fırtına da, sihirbaz değneği dokunmuş gibi dinmişti.

Demir Efendi rahatlamış bir halde evine döndü; ama, eşikten adımını atarken güllerin pek erken solmuş olduklarını görünce yine içi karardı. Aklında kaldığı kadarıyla, daha önceki yıllar, kasım ayının ilk günlerine dek tatlı kokularını yaymaya devam etmişti gülleri. Ne kadar da güzeldir sonbahar gülleri! Koyu kırmızı taç yaprakları dolunay gibi açılır! Şu farkla ki kokuları, yazın yetişen kardeşlerininki kadar hoş değildir, bir dokunuşta da solarlar! Demir Efendi uzun boylu düşünmedi; şapkasıyla bastonunu holün girişine asıp, üstünü başını değişmeden güllerini sulamaya girişti. İstediği tek şey oğlunu eve dönmüş görmekti. Ondan sonra ne yapacağını biliyordu: bir dahaki yıl bahçede tek karış yeri çiçeksiz bırakmayacaktı; gerçek bir cennet köşesi yapacaktı. Ömrü boyunca da, bir daha siyasete bulaşmaya tövbe etmişti!..

«Tak-tak-tak» diye kapı vuruldu. Çekingen bir çocuk vuruşu gibi hafif darbelerdi bunlar.

Demir Efendi olduğu yerde sıçradı:

— Oğlum geldi, oğlum! Getirdiler oğlumu!

(*) «Oğlum nasıl?»
«Oğlun güvercin gibi.»

Su dolu kovayı bahçenin orta yerinde bırakıp, iri ve ağır gövdesiyle, iyi şişirilmiş bir balon gibi kapıya doğru zıpladı. Yerinden sökercesine açtı kapıyı, ve karşısında merkez mezarlığın gömücüsünü buldu.

— Ne istiyorsun? diye sordu kuşkuyla.

Mezar kazıcı, işine uygun kederli bir ifadeyle baktı avukatın yüzüne, sonra kulağına fısıldadı:

— Başınız sağ olsun, Efendi! Yazık oldu; böyle işlerde insanın her şeye hazır olması gerekli! Gece mezarlığa gelin de oğlunuzun mezarını göstereyim.

Demir Efendi donup kalmıştı. Ellerini başına götürdü ve o sabah gördüğü cesedin küçük ayakları geldi gözünün önüne. Oğlunun cesediydi demek, çöp arabasında götürülen!

— Kim öldürdü oğlumu? diye sordu, delice bakışlarla.

Mezarcı, başını kaldırarak soğukkanlılıkla yüzüne baktı:

— Sakin olun Efendi!

Demir Efendi, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıp, mezarcının ayakları dibine çöktü. Şakakları patlayacak gibi zonkluyor, içinden gelen bir ses durmadan üsteliyordu:

«Zavallı baba! Oğlunun katili sensin!»

— Ben mi öldürdüm oğlumu? diye sordu, mezarcıya değil, içinden yükselmekte olan sese.

— Ne sen, ne ben! Almanlar öldürdü. Bu sabah, çöp arabasıyla getirdiler bana!

Demir Efendi ayağa kalktı, mezarcıyı iterek sokağa çıktı ve yolun ortasında boğuk bir sesle bağırdı:

— Ben mi öldürdüm oğlumu?

Taşların arasında bir şeyler gagalamakta olan bir kuzgun, ayaklarının önünden havalanarak üstünden geçti ve hemen oracıktaki bir direğin tepesine kondu. Ortalığı yaz aylarındaki gibi ısıtan öğle güneşi altında yanan sokaklar, kavşaktaki iki Alman askeri dışında, bomboştu. Demir Efendi, ceketinin önünü çözdü, ayakkabılarını çıkartarak oracığa bıraktı ve bağıra bağıra koşmaya başladı:

— Oğlumu ben mi öldürdüm?

Direğin tepesine tünemiş kuzgun kuyruğunu salladı:

«Krra! krra!»

Mezarcı yerden bir taş kapıp atacakmış gibi yaptı:

— Defol oradan, uğursuz! Kuşun istifini bozmadığını görünce de fırlattı taşı.

Uzaktan Demir Efendi'nin sesi geliyordu:

— Ben mi öldürdüm oğlumu?

Kuzgun direği bırakıp havalandı.

«Krra! krra! krra!»

Güneşin yakıcı ışınları altında kent sessizliğe gömülmüştü. Mezarcı, yaşamı boyunca kürek gibi kullanmış olduğu uzun kollarını sallayarak, işinin başına döndü...

Dine avluya adımını atmıştı ki Dane karşısına dikildi:

— Dine! Mark'ın durumu çok kötü!

Dine, içeri girip, sedirin bir köşesine çöktü. Komşu kadın, masanın üstünde duran sirke tabağına batırdığı bir pamuk parçasını, biraz sıktıktan sonra Mark'ın alnına yerleştirdi. Odayı ekşi bir koku kapladı. Dine, derin derin içine çekti bu kokuyu. Delikanlı gözlerini açtı; yaşadığı için sevinçli gibiydi bakışları. Dine, kollarını kavuşturmuş oturuyordu; böyle anlarda hiçbir işe yaramadığı için suçluluk duygusuna kapılır gibi oluyordu.

Mark'ın yanına diz çökmüş olan komşu kadın yaranın pansumanını açmaya başladı. Mark, acı içinde kıvranıyordu. O gün, üçüncü kez olmak üzere kendinden geçti; ayıltmak için komşu kadının bir hayli uğraşması gerekti, sirkeli pamuğu sık sık alnına, dudaklarına koyarak:

— Gayret yavrum, diye mırıldandı. Sık dişini! Ustalıkla sargıları çözüp, doktorun beş gün önce merhemleyip kapattığı pansumanı açtı. Mark'ın göğsü, islenmiş gibi kapkaraydı; mermi yarasını çevreleyen etler şişip, portakal kadar bir irilik oluşturmuştu.

Dane dayanamadı. Tavuk kesilirken bile bakamazdı, bu çocukcağızın yarasına nasıl baksındı.

— Tehlikeli değil! dedi, komşu kadın. Yarası geçen yılki partizanınkine benziyor; ama, biraz sıkmak gerek.

Bu sözleri işiten Mark'ın gözleri faltaşı gibi açıldı, bir daha da kapanmadı.

— Sıkı dur evladım! Doktor bir daha ne zaman gelir, bilemeyiz!

Mark, bir an düşündü, sonra başını salladı:

— Peki, anacım! dedi bir solukta.

Komşu kadın, ellerini sabunladıktan sonra hastanın yanında diz çöktü:

— Güven bana, dedi. Doktor, geçen yıl baktığım partizanı gördüğü zaman, «Aferin sana, nine,» demişti. «Doktor gibi bakmışsın!»

Ve yarayı sıkmaya başladı. Önce hafif hafif, sonra birdenbire ve kuvvetle sıktı. Mark yine bayıldı. Dane de odadan dışarı kaçtı, dokunsalar ağlayacaktı:

— Kime ne kötülük ettik ki, Tanrım! diye inledi.

Komşu kadın, yarayı iyice sıktıktan sonra, temiz bir çarşaftan kestiği sargıyla yeniden sardı. Ayıldığında daha iyi hissetti kendini Mark. Sanki ihtiyar kadının güçsüz elleri göğsünü kavuran korları söndürmüştü. Dine Usta ağzını açmamıştı bütün bu süre içinde, beyaz takkesini elinde evirip çeviriyor, gözlerini Mark'tan ayırmıyordu. Dağdaki partizanlara tüfeklerini onararak yardım ettiği gibi, Mark'a da birşeyler yapmak istiyordu, sonunda ayağa fırladı:

— Ben de gidip, doktorun gelip gelmediğine bakayım!

— Dine! Geç kalma! diye bağırdı, evde erkek olmadığı zaman neşesi kaçan Dane.

Uzun süre küçük odadaki sessizlik bozulmadı. İki ihtiyar da, sessizlik içinde oturup bekleşiyorlardı. Derken, tam müezzin minarenin tepesinde öğle ezanını okumaya başladığı sırada, hemen yakında bağrışmalar ve silah sesleri işitildi. Avluya fırlayan Dane, Dine Usta'yla burun buruna geldi.

— Dine! Ne oluyor?

— Yürüyemiyorum Dane! Yaraladılar beni, haydutlar. Evi sarmışlar.

— Dine, kurtar bizi, dedi kalın sesiyle. Çocuğu duvara yasladı:

— Felaket! Peki, ya Mark?

Dine Usta, seke seke ambara koşuyordu:

— Hapı yuttu çocuk! dedi, umutsuzca başını sallayarak.

Komşu kadın da eşiğe fırlamıştı. İleride, sokaktan, bağrışmaların ve silah seslerinin yaklaştığı işitiliyordu.

Mark da elinde tabancası, duvara dayanarak kapıya çıktı.

— Cesaret! dedi, zayıf bir sesle. Faşistlere teslim olmayacağım! Ellerini duvardan çekti ama, daha iki adım atamadan, sendeleyip yere düştü; yeniden bayıldı.

— Felaket! dedi Dane, kollarını sırtının altından geçirip Mark'ı kucaklarken. İnanılmayacak kadar hafif geliyordu delikanlı kollarına.

— Dine, kurtar bizi, dedi kalın sesiyle. Çocuğu bu hınzırlara vermeyelim.

Dine Usta'nın çökmüş yüzünde bir umut ışığı yandı:

— Bahçeden, Dane! diye bağırdı ve bir kirişe tutunarak doğruldu. Taşıyabilecek misin Mark'ı?

— Sen ne yapacaksın Dine? diye sordu, Dane'ye yardıma gelen komşu kadın.

— Siz Mark'a bakın. Bahçelerden kaçın; Aziz Atanas kilisesinin oradan zeytinliklere kapağı atmaya bakın. Gece olunca, bir şey gerekirse Murat Deshiranku'ya gidersiniz.

Ambara girdi; az sonra elinde tüfeğiyle dışarı çıktı. Bahçe kapısına geldiğinde, sokak kapısı tekmelerle ve dipçik darbeleriyle sarsılıyordu. Ama Dine aldırmadı buna. Çit boyunca ilerleyerek, bir toprak yığınının arkasına uzanıp duvara doğru mevzilendi.

Mark'ı kollarında taşıyan Dane çiti aşmaya çalışıyor ama, bir türlü beceremiyordu. Dine, ona acele etmemesini, hatta biraz soluk alıp, ondan sonra yine denemesini söylemek istiyordu ama sesinin oraya kadar yetişmeyeceğini anlıyordu. Zaman zaman, kanının damarlarında kuruduğu sanısına kapılıyor, bütün vücudu buz kesiliyor, uykusuz bir gece geçirmiş gibi başı ağırlaşıyordu. Hâlâ görebildiğinden emin olmak için gözlerini açıyor, sonra yine yumuyordu. Ölmeden önce kör olacağından korkuyordu. Ani bir sessizlik kaplamıştı ortalığı. Başının üstünde, kış muşmulasının yapraklarının hışırdadığını işitebiliyordu: ilk kez bu yıl meyve verecekti ağaç. «Tadamayacağım, senin meyvelerini!» diye düşündü. Son anlarını yaşadığından kuşkusu yoktu ihtiyar ustanın. Dizlerinin üstünde doğrularak, elini çabuk tutması için Dane'ye bağırdı; Almanlar, kapıyı kırıp birer ikişer avluya gi-

riyorlardı. Dane'nin işitip işitmediğini bilemedi; kadıncağız Mark'ı yeniden kucaklayıp doğrulmuştu. Tam bu sırada, karşı duvarın kiremitlerinin üstünde bir miğfer göründü; bir Alman bahçeye atlayıp, ürkek ürkek ilerlemeye başladı. Dine, tepeciğin arkasında iyice yassılıp, tüfeğin emniyetini açtı; Almanın kendiliğinden geri döneceği umuduyla beklemeye başladı. Ama, asker görmüştü Dane'yi, makinelisini kaldırarak, bağırdı:

— Dur!

Dine, parmağı tetikte, tehlike karşısında büzülmüş kirpi gibi bekliyordu. Dane, telaşından eteğini bir yere takmış, bir türlü çitin öte yanına atlayamıyor, bir yandan da Mark'ı düşürmemeye çalışıyordu. Alman yeniden bağırdı:

— **Komm!** ve ateş etmek üzere şarjörü sürdü.

Dine Usta, iyice uzandı yere, yanağını her gün sabahtan akşama dek atölyesinde yaptığı gibi tüfeğin cilalı dipçiğine dayadı; gez, arpacık ve Almanın alnını aynı doğrultuya getirdi, soluğunu tuttu ve şaşmaz bir kesinlikle mermiyi hedefe yollamadan önce, hafif sesle:

«Tanrım! Bağışla beni!» dedi.

Alman gık bile demedi. Elini alnına götürdü ve silahının üstüne devrildi.

Dine Usta yanağını yeniden dipçiğe dayadı, yumuşak ve sakin ifadelerini yitirmeyen küçük gözlerini yumdu. Görevini yerine getirmişti artık. Tek bir dileği vardı Tanrıdan; ruhunu vücudundan yavaşça kurtarması ve gitmeye hak kazandığı yere göndermesi. Soğukluk duygusu bütün vücuduna yayılıyordu; ama birden, yeni bir gürültü geldi kulaklarına. Bulutlanan gözlerini yeniden açtı ve Dane'nin çiti aşmaya çalıştığı yere doğru makinelisi elinde koşan ikinci bir SS gördü; vücudunu Mark'a siper ederek öte yana atlamaya hazırlanan Dane'ye bağırıyordu:

— Dur!

Dane, kısa bir süre duraksadı, sonra Almanın nişan aldığını görünce Mark'ın üstüne kapandı.

— Haram olsun anandan emdiğin süt, haydut! diye bağırdı.

«Tanrım! Bağışla beni!» diye mırıldandı yeniden Dine, ikinci mermisi de hedefe doğru vınladı.

Bahçe bir anda silah sesleriyle çınladı. Henüz ham olan muşmulalar patır patır ihtiyar adamın sırtına dökülüyordu. Bir kurşun sağ yanağını, bir başkası boynunu sıyırmıştı. Ama Dine Usta akan kanlara aldırış etmedi. Bu kez Tanrıdan af dilemeden nişan aldı düşmana. Karşısında en az yirmi otuz kişi vardı.

— Al! Al! Al! diyordu Dine ve ateş ediyordu.

... Komşu bahçenin ortalarına geldiğinde tükendiğini duyar gibi oldu Dane. Göğsü ateş gibi yanıyordu, tek bir adım atacak hali kalmamıştı. Mark'ı bir portakal ağacının gövdesine dayayıp kendisi de otların üstüne çöktü. Bir karabasandaymış gibi, bahçenin dip tarafından komşu kadının seslendiğini işitiyordu.

— Çabuk, götür çocuğu diyorum, yakalayacaklar onu!

Gözlerini yeniden açtığında, karşısında iri kıyım bir gölge gördü Dane.

— Mark'ı kurtar oğlum! diye yalvardı.

Yanakları henüz ayva tüylü bir genç olan yabancı, alnına düşen perçemlerini yana iterek, Mark'ı kuştüyü gibi kaldırıverdi.

— Aman evladım! Yavaş! Çok bitkin düştü.

— Arkamdan gel anacım. Gencin sesi erkek gibi kalın kalın çıkıyordu.

— Allah senden razı olsun evladım!

Yakından gelen silah sesleri Petrit'i saatlerden beri içine düşmüş olduğu bilinçsizlikten uyandırdı. İlk yaptığı şey, iki adım ötesindeki dereye kadar sürünüp kana kana su içmek oldu; sonra suya yansıyan yüzüne baktı. Nasıl da bozulmuştu! Tanınacak durumda değildi; tek değişmeyen, uzun, ipek gibi siyah saçlarıydı; onlar bile keçeleşmişti. Elini ceketinin cebine atıp tarağını aradı... sonra acı acı güldü, ve iyice kendine geldi. «Silah sesleri Dine Usta'nın evinden doğru geliyordu; ne oluyordu ki?» Doğrularak o yönde ilerlemeye başladı.

Sindiği ufak bir çitin arkasından bir grup SS'in önce sokak tarafındaki duvarı aştığını, sonra da bah-

çeye atladığını gördü; bir yandan da otomatik silahlarıyla tarıyorlardı çevreyi. Bir dakika geçmemişti ki, SS'lerden biri yere yıkıldı... kısa bir süre sonra bir ikincisi izledi onu. Bir tüfek, bahçenin dip tarafından ardarda ateş ediyordu. Dine Usta'nın Rus yapısı tüfeğini sesinden tanıdı Petrit. Ayağa kalkarak dikkatle çevresine bakındı. Tam o sırada da Dane'nin koştuğunu gördü. Annesini ve kollarında Mark'la koşan genci görmek allak bullak etti Petrit'i. Ciğerlerinin bütün gücüyle:

— Anne! Anne! diye bağırdı.

Dane Ana, birkaç adım daha attı, sonra durup kulak kabarttı; ama «anne» diye bağıran oğlunun yerine elinde tabancasıyla ilk çiti atlayıp ardına takılmış olan Feldwebel'in tiz sesini işitiyordu:

— Dur! Dur!

Dane, Mark'ı taşıyan gencin yanında var gücüyle koşuyordu. Feldwebel, hızlanarak yeniden bağırdı:

— Dur! Dur!

Ne yaşlı kadının, ne Mark'ın, hatta ne de yabancı gencin, Almanın elinden kurtulamayacakları belli olmuş gibiydi. İkinci çiti aşmak üzere yavaşladıkları anda işleri bitikti. Petrit, bir an ne yapacağını bilemeden durdu. Feldwebel, arkasında saklandığı alçak çite yaklaşmaktaydı.

— Koş, anne! Koş! diye bağırdı Petrit ve eline geçen ilk taşı kaparak Almanın karşısında bitiverdi.

Dane, gözlerine ve kulaklarına inanamayarak, oğluna doğru atıldı:

— Petrit! Petrit, yavrum!

İki düşman, birkaç adım uzaklıktan sessizce birbirlerini süzüyorlardı. Petrit, ileriye doğru bir adım atarak elini havaya kaldırdı; elindekinin el bombası olduğunu düşünen Alman durakladı; parmağı tabancasının tetiğinde kaygıyla bekliyordu. O sırada Dane «Yavrum!» diye bağırarak ayaklarına atıldı. Feldwebel ateş etti. Petrit, sağ kalçasında korkunç bir yanma duyarak diz üstü çöktü. Nazi tekrar doğrulttu silahını, ama tetiği çekecek zamanı olmadı. Dine Usta'nın, ensesinden giren kurşunuyla ileri doğru fırladı, sonra tepe üstü yere kapandı.

— Kalk anne! diye bağırdı Petrit, Feldwebel'in hâlâ debelenen vücuduna doğru ilerleyerek. Tabanca-

sını aldıktan sonra, ana-oğul, birbirlerine destek olarak patikadan ilerlemeye başladılar. Petrit topallıyor, Dane Ana güçlükle soluk alıyordu. Arkalarından bir köpeğin havlayışlarını, haykırışları, gitgide yaklaşan silah seslerini işitiyorlardı. Tek kurtuluş yolu, Zaranike deresi ile aralarındaki iki bahçeyi geçip zeytinliğe dalmaktı. Ama, Almanlar yolu kesmemişler miydi acaba? Bütün mahalleyi kordon altına almış olabilirlerdi! Öyle ya! Nereden geliyordu bu tarrakalar, kamyon ve tank sesleri?.. Çevrelerinin sarılmış olduğunu bile bile yavaşça zeytinliğe doğru ilerlediler.

Kalçasından kan boşandıkça Petrit, zaten az olan gücünün büsbütün tükendiğini duyuyordu. Dane susabildiği kadar susmuştu ama, sonunda dayanamayarak:

— Gömleğin göğsüne yapışmış evladım, dedi.

Petrit, gömleğinin parçalarıyla örterek, yaralarını annesinden gizlemeye çalışıyordu. Bacağından akan kan da durmak bilmiyordu. Pantolonunu sırılsıklam ettikten sonra paçasından yere damlamaya başlamıştı; yeşil otlar üstünde attığı her adımda, arkasında kızıl bir iz bırakıyordu. Annesi, boşuna, başörtüsüyle bacağını kurulamayı denedi. Olmayınca entarisinden bir parça yırtarak, kalçasındaki yarayı olabildiğince sarmaya çalıştı. Sonra temiz bir mendille alnındaki teri sildi...

— Zavallı yavrum, kasap gibi doğramışlar seni, haydutlar!

Petrit sesini çıkarmadı. Annesine seslenip kendisiyle birlikte sürüklediğine pişman olmuştu. Mark ve öbür çocukla gitmiş olsa daha iyi olacaktı. Hiç olmazsa, oğlunun gözünün önünde öldüğünü görmezdi! Yürüyecek gücü kalmamıştı artık! Gestapo köpeğinin uğursuz havlamaları da gittikçe yaklaşıyordu.

— Anne! Saklan bir yere, dedi. Çemberi ben tek başıma yararım.

— Ne diyorsun sen, evladım? Bir bahçe daha aşarsak Zaranike'nin yatağına geleceğiz, taşlıktır orası, bensiz ilerleyemezsin!

Ana-oğul birbirlerine tutunarak, ağır aksak, son bahçeyi de geçtiler ama, çite yaklaştıklarında nöbetçi gözlerine ilişti.

— Sen geri dön anne! Yalnız olursam daha kolay geçebilirim.

Dane o zaman oğlunun başına gelecekleri anladı. Sözcükler boğazından çıkmıyordu; korku ve heyecandan dili tutulmuş gibiydi. Başörtüsüyle alnını sildi yine, sonra kırışık yanaklarından süzülen yaşları göstermemek için yüzünü örttü. Havlamalar ve Almanca bağrışlar daha yakından geliyordu şimdi.

Ne yapmalıydı Petrit? Koşmak? Nereye? Üstelik, gücü yetecek miydi bakalım buna? Ceviz ağacının iri gövdesinin arkasına saklansa daha iyi olmaz mıydı? O anda, köpek, zincirini sürükleyerek ağaçların arasından çıkıp Petrit'in göğsüne atıldı. Petrit hayvanı itmek istediyse de köpek dişlerini koluna geçirmiş, sürükleyerek götürmeye çalışıyordu.

Petrit, ancak kafasına bir kurşun sıkarak kurtulabildi köpekten, sonra oracıkta taş kesilmiş gibi kalakalmış olan annesini elinden çekerek cevizin arkasına sürükledi; aynı anda da izbandut gibi bir SS uluyarak üstüne atıldı. Kısa bir an, adamın kesik kesik soluklarını ve keskin ter kokusunu duydu Petrit, altında ezilirken, sonra son bir çabayla herifi bir yana devirip kalbine ateş etti. Külçe gibi devrilen kocaman gövdenin boynundan otomatik tüfeği ve iki yedek şarjörü söküp aldı. Sonra annesine döndü:

— Şimdi çemberi aşabiliriz anne! Çabuk, arkamdan gel!

Yine el ele tutuşarak, geri dönüp zeytinliğe çıktılar. Petrit, annesinin entarisinin parçasından yaptığı sargıdan da kan sızdığını görüyor, can acısından dişlerini sıkıyordu. Gücünün gitgide azaldığını duyuyordu. Başı dönen ve koluna asılan annesinin bir yardımı olmuyordu. Üstelik, aşılması gereken bir sürü bahçe ve hendek vardı. Bir ara, durumları iyice tehlikeye girdi. Binbaşı Franz'ın başında bulunduğu bir SS grubu yollarını kesti. Petrit, bir çiti aşmakta olan annesini kendine çekerek, SS'lere makineliyle ateş etti. Sonra ikisi birden çit boyunca sürünerek ilerlediler. Mermiler başlarının üstünden geçiyordu. Mücadelenin sonu gelmiş gibi göründüğü sırada Dine Çeliku Usta'nın tüfeği yeniden devreye girdi. SS'lerin biri yere yıkıldı; ikinci patlamada Komutan Franz, zıplayarak elini sol koluna götürdü.

— Haydi anne! İzle beni, dedi Petrit. Son bahçenin çitini birlikte aştılar.

Dine Çeliku Usta, yarı kapalı gözleriyle uzaktan görüyordu Dane ile Petrit'i tehdit eden tehlikeyi. Son gücünü toplamaya çalışarak iki kez daha ateş etti. Sonra kolları uyuştu; tüfeğin namlusu yere doğru eğildi. Gözlerinin önüne bir perde çekilir gibi oluyordu. Görüşü iyice bulanıklaşmadan önce Petrit'le Dane'nin çitin ötesinde uzaklaştıklarını ve Almanların kendisine doğru döndüklerini gördü.

Vücuduna saplanan, onu canından eden mermileri birer birer duydu. Omuzları, kolları, göğsü delik deşik olmuştu. Acı, umutsuzluk ve öfkeyle bağırarak doğruldu; titreyen bacaklarının üstünde güçlükle durarak, Franz'a doğru bir adım attı ve sağanak gibi yağan kurşunlarla olduğu yere mıhlandı.

Ellerini göğsüne götürdü, dizleri büküldü, acıyla inleyerek yere yıkıldı.

— Yaşasın partizanlar! diye mırıldandı. Öyle çok tüfek onardım ki onlara... intikamımı iyi alacaklar!

Son nefesinde, belki de, üstüne doğrultulmuş otomatik tüfeklerin namlularını değil, demirci atölyesindeki, başı örsün hizasına ancak yetişen küçük çırağı görüyor, silah takırtıları yerine çekiç seslerini işitiyordu.

Garip ya da gelişigüzel hayaller değildi ihtiyar adamın gördükleri. En genel, doğa yasalarından biriydi kaynağı: Yaşam, durmadan yenileniyordu şu dünyada!

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELVİ AĞACININ TEPESİ

Petrit Guraj'ın kaçmasından sonra da bildiriler, Nazmi Bey Topi'ye saldırmakta ve onu vatana hıyanetle suçlamakta devam etti. Nazmi Bey ise, bir süre daha, Lumte Gjinari'nin kendisine boyun eğeceği umudunu korudu. O zaman, bir kurtuluş çaresi düşünmeye ciddi ciddi başlayabilir; hatta belki de komünistlerle uzlaşarak aklanma olanaklarını araştırabilirdi.

Bir gün, Lumte'yle son bir kez daha konuşmaya karar verdi. Kızı bürosuna getirterek, ileride de ne yapacağını bilen kendinden emin kişilere yakışır bir biçimde soğukkanlılıkla konuşmaya çalıştı. Kâzım'a genç kızın kelepçelerini çıkarmasını ve hemen çıkıp gitmesini emretti.

Lumte'yle yalnız kalır kalmaz, her zaman olduğu gibi, yine kafası karıştı ve söyleyecek bir şey bulamadan sustu. Uzun süre yalnızca duvardaki saatin tik-takları işitildi odada. Lumte, son görüşmelerinden bu yana epey zayıflamış buldu Nazmi'yi. İri, mavi gözleri kızarmış, çukura kaçmıştı. Yanak kasları gerginleşmişti. Özenle taralı saçları, yüzüne derli toplu bir hava verecek yerde, kararsızlık içindeki kuşkulu yaşamının yüzünde bıraktığı izleri daha belirginleştiriyordu. Geniş alnının ince ve solgun derisi sararmıştı, önü alınmaz bir sıkıntı havası okunuyordu.

Göz ucuyla Nazmi'yi izleyen Lumte gördüklerine sevindi. Adamın ne yapacağını iyice şaşırdığını anlamıştı. Fırsattan yararlanarak biraz daha damarına basmak istedi. Ama, Nazmi, ani bir atılışla buna fırsat vermedi:

— Lumte! diye bağırdı, içten bir heyecanla. Tanrım! Ne kadar zayıflamışsın! Bu yolda daha ne kadar inat edeceksin?

— Kötü yolda olduğumu mu söylemek istiyorsun?

— Hayır, hayır, beni ilgilendiren bu değil. Hangi yolun doğru, hangisinin hatalı olduğunu anlamaya çalışmıyorum artık.

— Başka bir deyişle, yalnızca kurtuluş yoluyla ilgileniyorsun!

Nazmi Bey bir an sustu. Lumte, leb demeden anlamıştı leblebiyi. Öyleyse, ona gerçeği açıklamakta ne sakınca olabilirdi?

— Evet, dedi. Kurtuluşumuz için bir yol. İnan bana, seni hâlâ seviyorum, hem de çok seviyorum.

— Biliyorum.

— Öyleyse?..

Lumte sesini çıkarmadı.

— Zamanı geldi artık, diye sürdürdü Nazmi. Söylediklerine kendisini de inandırmak istermiş gibi derin bir sesle konuşuyordu. Bir seçim yapman gerekli.

— Ne ile ne arasında olacakmış bu seçim? diye sordu Lumte, tehditkâr bir hava ile.

— Yaşamakla ölmek arasında.

— Yaşamayı seçiyorum!.

— Benimle!

— Sensiz!

Lumte'nin kara gözlerindeki bakış, kararlılığını gösteriyordu. Nazmi Bey Topi, buna iyice emin olunca, ilk anlardaki yapmacık serinkanlılığını da yitirmeye başladı. Öfkesini saklamadan, mavi gözleriyle dik dik baktı yüzüne:

— Peki ya... uygun sözcükleri ararcasına bir an durakladı... ölümle benim aramda bir seçim yapman gerekirse, tercihin ne olacak?

— Ölüm! dedi Lumte, hiç duraksamadan.

— Asılacaksın ama! Unutma bunu.

— Evet, evet! Biliyorum! Yalnız, darağacını kuruncaya kadar, hücreme geri gönder beni!

Nazmi Bey Topi bir an duraksadı, sonra birden yumruğunu masaya indirerek, tüm öfkesiyle:

— Kâzım! diye bağırdı. Kelepçeleri takıp hücreye geri götür şunu!

«Hay Allah!» diye düşünüyordu, konuşulanları kapının arkasından dinlemiş olan Kâzım, kızı hücresine götürürken, «bu kadar da budalalık olmaz! Göz göre göre ölüme gidilir mi? Başını iyice derde soktu,

zavallı! Tamam, ötekine tutkun! Anladık ama, eninde sonunda boyun eğip, beye razı olması gerek!»

Günler geçiyordu. Kâzım, öğretmenin kızının beyle şakacıktan öyle konuşmadığını anlamıştı. Bütün barıştırma çabalarının boşuna olacağı kanısına vardığı andan başlayarak da bu işi kendisine dert edinmekten vazgeçti. Yine eski gamsızlık ve uçarılığına döndü; düşünceleri, tasarıları her gün, aynı günün akşamından öte gitmemeye başladı. Sabah, cep şişesinin ağzına huniyi dayayıp günlük rakı istihkakını doldurmak; öğleyin, pilavının üstündeki ciğer parçalarının kokusunu iştahla burnuna çekmek; gece ise - şükürler olsundu Tanrı'ya, ışığın yanında gecenin karanlığını da verdiği için insanoğluna - Saibe Hanım'ın yumuşak yatağı demekti. Yine de, efendisinin öfkesini gördükçe yalvarmaktan kendini alamıyordu:

— Biraz daha sabret, bey! Genç kız fikir değiştirebilir. Beklemesini bilmek gerek. Almanlar gibi yapma!

Nazmi de tersliyordu onu:

— Pezevenk! Kaleyi bırakayım da Petrit alsın, değil mi?

Lumte ile oynadığı oyunda elinde bir tek koz bile olmadığını anladığından beri Nazmi Bey, iki karşıt duygu arasında kalmıştı: aşk ve nefret. Genç kız onun olduğu kadar, o da genç kızın tutsağıydı; bu nedenle de bir türlü ona zorla sahip olma tasarısını gerçekleştiremiyordu. Şimdi ise, giderek, kişisel eğilimlerini bir yana bırakıp asıl görevinin gereklerine yönelmekteydi. Aklını bir yana bırakıp, kısa süreyle bile olsa, hayvansal bir arzuya kapıldığı için üzüntü duydu, kendi kendisine sövüp saydı. Ama, her türlü engeli yıkma zamanı gelmişti artık. Kendi yazgısı Balli'nin yazgısı, hatta Arnavutluk'un yazgısı yakın bir gelecekteki büyük çatışmalarda belli olacaktı. Bu düşünceyle, Lumte tutkusundan kurtulma kararını verdi.

Son karşılaşmalarında, Lumte, sanki düşüncelerini anlamış gibi:

— Yeter artık! demişti. Bu oyuna bir son verme zamanı geldi.

— Birbirimizi bir daha görmeyeceğiz.

— Nasıl olacak bu?

— Bazen, bir örümcek ağına takıldığımı düşünü-

yorum. Bütün isteğime rağmen kurtaramıyorum kendimi, demiş ve der demez de, dilini tutamadığına bir kez daha pişman olmuştu Nazmi. Aslında, kızı karşısında her görüşünde, ayrılık kararlarını gereksiz buluyor, sonunda yine yelkenleri suya indiriyordu.

— Seni felce uğratan örümcek ağı değil.

— Ne peki?

— Korku. İçini kaplayan korku!

— Neden korkacakmışım? diye sordu, kasılarak, Nazmi.

Nazmi'nin yürekli görünme çabası Lumte'yi ona daha önceki konuşmalarında değindikleri bir konuyu anımsatmaya yöneltti.

— Halktan. Kana buladığınız halkın eli senin yakana yapıştı!

«Yine mi bu batasıca 'halk' lafı!» diye mırıldandı Nazmi Bey ve ayağa kalktı.

— Evet, ikimiz de kurtulacağız, sonsuza dek; ben bu dünyada, sen ötekinde!

— İkimiz de ötekinde!

Nazmi Bey'i etkileyen, bu sözden ziyade, bu kadar soğukkanlılıkla söylenmesi oldu.

Kızı oracıkta bırakıp, Balli Gençlik Örgütü Karargâhı binasından çıkıp Gestapo'ya doğru yollandı. Bu toplum olmadan, yaşamının da, aşkının da bir anlamı yoktu; oysa bu toplumun en amansız düşmanlarından biriydi şu dört duvar içinde tuttuğu kız, bunu iyice kavramıştı.

Gölge gibi kendisini izleyen Kâzım'a da çattı:

— Ne diye peşimi bırakmıyorsun, be adam?

— Bey, bu işe Almanları karıştırmayın.

Kendisi de kuşkular içinde bocalamakta olmasa iyice terslerdi Kâzım'ı.

— Devlet işlerine burnunu sokma sen! demekle yetindi.

— Tam içine düşmüşüm! Köyümden geldiğimde saftım, masumdum; ama şimdi, sevgili beyim, gırtlağıma dek devlet işlerine gömülmüş bulunuyorum.

Böylece Komutan Franz'ın listesinde, Lumte Gjinari adının önüne bir çapraz işareti kondu.

Deprem oluyormuş gibi sarsıldı yer.

— İleri! diye gürledi halkın ortasından güçlü bir ses.

Çarpışmalar yavaş yavaş kentin merkezine dek geldi, her yandan «Enternasyonal» işitilmeye başladı.

Lumte yatağından kalktı, kalenin kalın duvarlarına gitgide yaklaşan gürültüye kulak kabarttı. Uzaklardan bir ses çalınır gibi oldu kulağına!

— Kalk!

«Gidiyorlar,» diye düşündü. «Kâzım yaralanmıştır belki, Nazmi de ona kalkmak için çaba harcamasını söylüyordur. Ya da belki Kâzım, tehlikenin farkına varamayan Nazmi Bey'e gerçeği göstermeye çalışıyordur.»

— Kalk!

Daha sonra olup bitenleri, çarpışmanın ne kadar sürdüğünü, tam olarak kestiremedi Lumte, ama, sesler kesildiğinde, kilitte bir anahtarın döndüğünü işitti.

— Petrit! Biliyordum geleceğini! diye bağırdı, kollarına atılarak.

Petrit kucakladı onu, öpücüklere boğdu, saçlarını okşadı:

— Lumte! Kalk. Yeni entarini giy. Bayram bugün! Kırmızı sandaletlerin nerede?

— Evet, evet, entarimi ve kırmızı sandaletlerimi giyeceğim; gerçi büyük geliyor ama... Peki ama, neden hem beni kollarında tutup, hem de «Kalk!» diyorsun?

— Kalk!

— Kalk!

Lumte'nin yarı uykulu yüzünde çocuksu bir gülümseme belirir gibi oldu. Gördüğü düşün etkisindeydi hâlâ. Bir an, geceleri bildirileri birlikte bastıkları zamanlar yaptığı gibi, Petrit'in kendisini çağırdığını sandı:

— Kalk! dedi yeniden ses; ama bu kez Kâzım'ın sesini tanımıştı.

— Küçükhanım yoldaş, kalkın! dedi bir daha Kâzım, yumuşak bir sesle.

— Tamam, sen çık dışarı! Hemen kalkıyorum! dedi Lumte iyice uyanarak. Karmakarışık olmuş örgülerini yavaşça arkaya attı, düğmeleri kopmuş bluzunun önünü kapattı; biraz da şaşırmış bir durumda, odanın alacakaranlığında sağına soluna bakındı. Ah, evet! Yeni entarisini giyecekti bugün, kırmızı sandaletlerini de! Ama neden bu kadar geç uyandırmışlar-

dı? Kitaplarda okuduğuna ve babasının da anlattığına göre, ölüm mahkûmları, şafak sökmeden idam edilmek üzere, gece uyandırılırlardı! Düşman hiç kuşkusuz daha da korkunç bir son düşünmüştü onun için! Kendisini arkadaşlarının gözü önünde asarak onları yıldırmayı amaçlıyor olmasınlardı? Kâzım'ın vermiş olduğu bir tarak parçasıyla saçlarını taradı, örgülerini bağladı, sandaletlerini giydi, bej rengi entarisini sırtına geçirdi, kapıdan çıkıp, gardiyanının ardısıra yürüdü. Yavaş adımlarla ilerliyordu Kâzım. İyi yürekli ve güzel küçükhanım yoldaşın yüzüne bakmayı göze alamıyordu:

Yine de tutamadı kendini:

— Küçükhanım yoldaş! diye fısıldadı. Küçükhanım yoldaş!.. Yeni entarisini çıkarıp, eskilerini giymesini öğütlemek istiyordu. Nazmi Bey'in, katılaşmış fakat aslında iyi yüreğini ancak böyle yumuşatabilirdi. Ama açmadı ağzını. Neye yarardı konuşmak? Ve kime ne diyecekti. Ballicilere olduğu kadar, komünistlere de yabancıydı! Küçükhanım yoldaşla Elbasan Beyi kendi aralarında halletsinlerdi sorunlarını!

Lumte avluya götürüldüğünde gün doğmuştu. Ekim sonunun serin havası, alçak bulutlar ve ortalığı kaplamış olan sis; fırtınanın yaklaştığını bildiren belirtiler gibi, insanda bir güçsüzlük ve boyun eğme duygusu yaratıyordu. Sabah sessizliğinde, uzaklardan kayalık tepeler arasında kendisine yol açarak gelen ve vadiye dökülen Shkumbini'nin uğultusu işitiliyordu yeni uyanmakta olan kentte.

Avluda, yerinde duramayan bir tek Kâzım vardı. Lumte'ye yaklaştığında, yumuşak bakışları genç kıza bu sabah kendisini bekleyen acı sonu haber vermek ister gibiydi. Nazmi Bey'e bakışında ise alttan alan, ama sitemli bir hava vardı: «Bey! Beğendin mi yaptığını? İyi düşün!» demek ister gibiydi ama, Nazmi Bey'in ısrarlı suskunluğu hiç bir umut olmadığının kanıtıydı. Kararını hiçbir şey değiştiremeyecekti.

SS mangasını beklerken Kâzım, ikide bir gözlerini kapatıyor; bütün bunların gerçekle ilişkisi olmamasını, kötü bir düşten başka bir şey olmamasını diliyordu. Ama, askerlerin, taşlar üzerinde duyulan ağır ayak sesleri ona ömründe ilk kez ölüme giden bir genç kıza eşlik edeceğini anımsatıyordu... Korkunçtu

olacak şeyler ve bütün bunlar, Kâzım'a pek yabancıydı.

Hafif rüzgâr, yüzüne dağılmış saçlarını okşarken Lumte de lekesiz vicdanının sesine kulak veriyordu. İnsanın son demlerinde hem arkadaşı, hem de en acımasız yargıcı olan vicdan... Zaman zaman, yüreğinin bitip tükendiği ve göğsünde bir boşluk bıraktığı duygusuna kapılıyordu. Ne olmuştu, daha birkaç dakika öncesine dek yaşamasına yardım eden arzularına, duygularına? Bütün kanı tükenmiş miydi, genç damarlarında? Ama hayır... işte atıyordu yüreği, hem de güm güm atıyordu; ve her şey yeniden eski anlamını kazanıyordu. Geçmişi, bir yığın anıyla birlikte gözlerinin önüne geliyor; ister istemez adımlarını yavaşlatıyordu. SS ve Balli mangasının başında, Komutan Franz, ancak birkaç dakikalık ömrü kalmış bir insanla karşı karşıya olmanın etkisinde gibi görünüyordu. Belki de, cellâtlık mesleğinde ilk kez kurbanını darağacına götürürken ilerlemekte güçlük çekmekteydi. Nazmi ise, Lumte'den ölümde bile ayrılmamak ister gibi, adımlarını genç kızın ayak izlerine uydurmaya çalışıyordu.

İnfaz yerine yaklaştıkça Lumte, yaşamı, varlığının her hücresinde, her lifinde daha güçlü hissetmeye başladı. Her sabah okula gittiği sokağa geldiklerinde, mâsum bir isteğe kapıldı birden: okulun kapısı önündeki taşa oturarak dinlenmek, yuvalarını arayan kuşlar gibi sağa sola uçuşan düşüncelerine çeki düzen vermek. Hapishanenin önündeki sokağa gelmişlerdi sonunda; uyuşmuş beynine aydınlık bir düşünce iyice yerleşti o zaman: önündeki birkaç dakika belki de kısa geçmişinin tümü kadar önemliydi. Gözlerinin önünde, ölümün korkunç ve gerçek görüntüsü dalgalanıyordu, ama, daha da korkunç olan düşmana boyun eğmekti.

Gençliği kurban edilecekti; böyle olması da gerekliydi. Yaşamında yeni bir yaprak çevirme umudunu yitiren kişilerin kararlılığı ve her türlü korkuyu yenmeyi başardığımızda ruhumuza destek olan güçle, kaçınılmaz sona bir an önce meydan okumak için adımlarını hızlandırdı Lumte.

Bu düşünceler içinde biraz hafifledi yüreği, olağan koşullarda, geleceğinin izlemesi gereken yol can-

landı gözlerinin önünde... Kendisini birden, küçük, derli toplu evinde, neşe dolu arkadaşlarının arasında buluverdi.

«Partizan olmak ve Arnavutluk'un özgürlüğüne kavuşmuş olduğunu görmek ne güzel şey!» diye haykırıyor Saniye, arkadaşının siyah örgüleriyle oynayarak. «Kıskanıyorum seni, Lumte! Ne kadar çabuk uzadı saçların!»

Ama Lumte susuyor, bir şey demiyor arkadaşlarına; yalnızca, kıpkırmızı kirazlara benzeyen dudaklarını ısırarak dinliyor. Genç kızlık yaşamının son günü bugün; unutulmayacak bir gün! Ama, arkadaşları için durum aynı değil; onlar çocukça bir neşeyle gülüyor, şakalaşıyor, gürültü patırtı ediyorlar. İşte şimdi de, damat tarafının yolladığı, hediye dolu valizleri karıştırıyorlar merakla.

«Ne güzel şeyler! Ama hiçbiri genç gelinimiz kadar güzel değil!»

«Hii! Nasıl giyeceksin bu kombinezonu, hiç sıkılmadan? Güzel görünmek için bunu giymene gerek yok ki!»

«Huu! Bu yüksek topuklu iskarpinler de nesi? Yeterince uzun boylu değil misin sanki!»

«Aman Allahım! Ya bu duvak, bunu ne zaman getirdi ki?»

Lumte dinliyor, kızarıyor, sararıyor; çekingenlik, heyecan, neşe... karmakarışık duygular içinde. Karşı koymasına rağmen, arkadaşları zorla aynanın önüne oturtup, makyajını yapmaya girişiyorlar.

«Hey, kızlar!» diyor Saniye. «Yeni modadan haberiniz yok galiba! Genç gelinler şimdi damat evine makyajsız ve duvaksız gidiyor!»

«Ne sanıyorsun sen! Murat Dayı seni tepeden tırnağa boyayacak!»

«Hele bir! Zaten ben evlenmeyeceğim ki!»

«Ya, demek evde kalacaksın. Balık kavağa çıkar da sen yine evde kalmazsın kızım!»

Neşe içinde gülüşerek Lumte'yi odanın bir köşesine yerleştirdikleri sırada damat ve arkadaşları da eşikte göründüler.

Heyecanını gizlemeyi başaramayan Vasil, şerbet bardağını herkesten önce kaldırdı. Petrit ise Avrupai davranıyordu. Genç damatlar gibi, başını önüne eğip

sessizce içecek yerde, rahatlıkla gülümsüyor ve genç karısına okşar gibi bakıyordu. Ama Lumte de ondan geri kalmıyordu. Petrit'e baktı ve... nasıl olduğu pek de anlaşılmadan, gençler el ele tutuştular.

Arkadaşları ayağa kalktı. Vàsil, kolunu genç kızına vererek, kapıya götürdü. Ayrılacakları sırada Lumte, babasının gözlerinin yaşarmış olduğunu gördü. Ona, kendisini hiç unutmayacağını, her fırsatta, hatta daha o gün görmeye geleceğini söylemeye hazırlandı, ama, bütün bunları ona, kocasının ve arkadaşlarının yanında söyleyemezdi ki! Sessizce kucaklamakla yetindi babasını ve eşiği aştı.

Petrit'in yeni evinde, yakınları ve arkadaşları gelini karşılamak için toplanmışlardı. Dane, Lumte'yi iki yanağından öptükten sonra, kesin bir tonda:

«Parmağını şu bala batır kızım,» dedi. «Şimdi, kapının üstüne bastır parmağını!»

«Bütün yaşamınız da bal gibi tatlı olsun!»

Lumte bir şeyler söylemek istedi ama, Dane Ana söz hakkı tanımadı ona:

— Kızım, bugün biz ihtiyarlarda söz. Yarından tezi yok, nasıl isterseniz öyle yaparsınız. Köle değiliz artık, dilediğimizce yaşamamıza engel olacak kimse yok! Haydi, gir!»

— Gir!

— Gir!

— Gir avluya! diye üçüncü kez sertçe yinelediğini işitti Nazmi'nin.

Bu sözler kendine getirdi Lumte'yi; ve çevresine bakındığında, kocasını ve arkadaşlarını değil, çelik miğferli askerlerin somurtuk suratlarını gördü.

Avluya girdiğinde Lumte, bir an duraklayarak arkadaşlarının, hücrelerin parmaklıkları arkasında sıralanmış yüzlerine baktı. Sonra, SS ve Ballici sıralarının arasından canlı adımlarla, cellâdın, elinde ilmikle beklediği darağacına doğru ilerledi. Sandığın üzerine çıkıp, ilmiğin dokunuşunu boynunda duyduğu zamansa dayanılmaz bir istek duydu arkadaşlarıyla bir-iki sözcük konuşabilmek, ölümün bile pek öyle korkunç olmadığını, gençliğin, sisleri dağıtıp doğayı yeniden canlandıran güzel bir sabaha benzediğini söylemek için. Ama saniyeler sayılıydı; cellât sandığı itmek için bir adım attığında Lumte derin bir

soluk aldı ve berrak sesi hapishanenin avlusunda çınladı:

— Yoldaşlar! Benimle birlikte söyleyin!

Bu sözleri işiten Nazmi Bey öne fırladı. Kâzım ise, efendisinin ardından gidecek yerde, tutsakların hep birlikte gürleyen sesleri kendisini geriye itmiş gibi, yavaş ve kararlı adımlarla hapishanenin kapısına doğru ilerledi.

Uyan! artık uykundan uyan!
Uyan esirler dünyası!
Zulme karşı hıncımız volkan,
Bu kavga, ölüm dirim kavgası!

SS sıralarında da kıpırdanmalar oldu ama bu kez Komutan Franz herhangi bir emir vermedi. Yoldaşlarının önünde duran Bardhul'un, güçlü koroyu bastıran billur gibi sesi perde perde yükseldiğinde Binbaşı, başını kaldırdı ve baktı. Tıpkı, bir ay önce o şeytanca gözlerle Krrabe tepesinden kente baktığı gibi... O zaman, dürbününde Elbasan'ı gördüğünde bu çarpık çurpuk kenti çabucak dize getireceğini düşünmüştü; oysa şimdi, yakından, dürbünsüz, kendi gözleriyle bu delikanlılara bakarken bir şeyler anlar gibi oldu... kuşkulardan kurtulup bir şeyi anlamak yatıştırırdı her zaman **Herr Major** Franz'ı... İşte şimdi de, daha bu sakalı çıkmamış çocuk, arkadaşlarının önüne dikilmiş, hepsinden daha kuvvetli bağırıyordu. Komutan Franz hiç unutmamıştı bu «çocuğu...»

... İki hafta önce tutuklanmalarının ertesi günü, Binbaşının hapishaneye gelişi onuruna tutsakları avluda sıra sıra dizmişlerdi. Binbaşının âdeti, tutukluları aşağıdan yukarı, şöyle bir süzmekti. Bardhul'ün karşısına geldiğinde ise ansızın başının kaşınacağı tutmuştu gencin! Komutan, sarı, ipek gibi saçlarına bakarken, Bardhul hatır hutur, üstelik keyfinden gözlerini de yumarak başını kaşıyordu. Binbaşının geniş alnındaki kırışıklar derinleşmiş, arkadaşı dirseğiyle dürtmüştü Bardhul'u, ama delikanlının kaşıntısı geçmek bilmemişti. Elini nihayet kafasından çekip gözlerini açtığında Komutan sıranın öbür başına varmıştı bile. Aynı gün, tutuklular hücrelerine dağıtıldıktan sonra, idareye çağrılmıştı Bardhul. Az sonra da geri dönmüştü, sapasağlamdı, ama kafası tıraş-

lıydı. Bu cezayı düşünmekle pedagogça davranmış oluyordu, Avrupa'da kurulacak yeni düzenin becerikli temsilcisi Binbaşı Franz. Bardhul'ün perçemi ilk kurban olmuştu, ama bu, çocukları güldürmekten başka bir işe yaramamıştı... Ertesi gün yine aynı oyunu oynadı Bardhul; Franz da bu terbiyesiz herifin on gün süre ile her sabah elektrik işkencesine tutulmasını emretti. Her gün vücuduna elektrik akımı verilen Bardhul, sonunda bayılıp yere düşünceye dek sarsılıp duruyordu. Ama ölmemişti; gücünden ve sesinin gürlüğünden de bir şey yirmemişti. Pürüzsüz bir tenor sesiyle söylüyor, belki de o anda Nazi subayı bu sesin kendi ulusal marşı «**Deutschland über alles**»i söylese ne kadar iyi olacağını düşünüyordu. Ama Franz fazla hayal kurmadı. Hitler'in kendisine Arnavutluk'ta vaat ettiği arazinin hiçbir işine yaramayacağını her geçen gün biraz daha iyi anlıyordu. Prusya'daki kendi arazisine kızıl askerlerin çizmesi değmesin yeterdi!.. Enternasyonal söylenmeye devam ederken Prusyalı açgözlü toprak ağası bu çirkin sahneye bir an önce son verilmesini işaret etti; sonra ağır adımlarla hapishaneden ayrıldı. Neler geçiyordu acaba kafasından? Kendisine yar olmayacağını anladığı bu Arnavutluk topraklarını cehennem yerine çevirmek mi...

Marşın nağmeleriyle olduğu yere çakılıp kalan Nazmi Bey Topi, daha sonra kendine gelip tabancasını hücrenin penceresine boşalttı. Bardhul, bir an parmaklıklara tutundu, sonra boylu boyunca beton zemine serildi. Ama marş durmadı. Bardhul'ün vücudundan akan kanlar yerde yayıldıkça marş da güçleniyordu. Parmağı tetikte, bir hamle daha yaptı; ama Bardhul'dan boşalan yeri orta yaşlı bir adamın aldığını görünce durakladı, sonra gerileyip yerine döndü. Kahveci Refik'ti bu.

— Sen de mi?!. diye bağırdı Nazmi, öfkeyle.

— Evet, bey! Ben de! dedi Refik, kırçıl bıyıklarını düzelterek. Nedir bu yaptığınız? Ülke için utanç verici! Beni yok yere içeri attınız, tıpkı diğer yüzlercesi gibi. Ama, inan olsun, bey! Kahveci Refik günün birinde buradan çıkarsa, başka bir Refik olacak o çıkan.

Birbirlerinin gözlerinin içine baktılar. Sonra Nazmi, kavgadan kaçan birisi gibi, sırtını dönerek, ayaklarını sürüye sürüye uzaklaştı.

— Nereye gidiyorsun alçak? diye gürledi; marşı bastıran bir ses. Gideceğin tek bir yer var senin: cehennem!

Aynı anda, SS'lerden biri Lumte'nin üstünde durduğu sandığı ayağıyla itti. Önce çırpındı Lumte, sonra yavaş yavaş duruldu, bacakları yere doğru sarktı, gözkapakları, arkadaşlarına doğru bakan siyah gözlerini örttü; ayakları, son bir çabayla, yere değebilmek için uzandı, ayaklarından düşen kırmızı sandaletler bir an yüksek topuklarının üstünde sallandı, sonra birbirinin üstüne devrildi...

O gün, yeni takviyeler gönderildi hapishaneye, avluda nöbet tutmak için, ama parmaklıkların ardındaki tutsaklar, yüreklerindeki tüm özgürlükle yeni dünyanın şarkısını söylemeye devam ettiler:

Bu kavga en sonuncu kavgamızdır artık
Enternasyonalle kurtulur insanlık.

Peşinden marşın gürleyen nağmeleri, yüzünde bir ölü maskesiyle çıktı Nazmi Bey Topi hapishaneden. Kapkara gökyüzünü yırtan şimşekler, sokaklarda hortuma kapılıp dönen toz ve yapraklar, her şey tam bir sonbahar fırtınasını haber veriyordu. Kentin üstüne derin bir suskunluk ve ağır bir sıkıntı çökmüştü sanki. Yayalar, hızlı adımlarla gidip geliyor, bir an önce işlerini bitirip bir dam altına sığınmakta acele ediyorlardı. Adımlarını ve, sabahtan beri Tomor yönünden gelen top seslerini sayar gibi ağır ağır yürüyen bir tek Nazmi Bey'di.

Kent merkezinde, Bezistan alanındaki çınarın altında birden önünü, üstü başı dökülen, yalın ayak, kimbilir kaç günlük tıraşlı birisi kesti; parmağını gözleri hizasında sallayarak sordu:

— Ben mi öldürdüm oğlumu?

Nazmi, elini tabanca kılıfına doğru götürerek geriledi. O sırada da, nereden çıktıysa çıktı, Kâzım yetişti imdadına:

— Yoluna git bey! Söylememişler miydi sana? Çıldırdı adam!

Bu beklenmedik olaydan ve Kâzım'ın emir verir gibi konuşmasından şaşkın, robot gibi yürümeye de-

vam etti Nazmi Bey. Hâlâ işitiyordu Demir Efendi'nin sorusunu:

«Ben mi öldürdüm oğlumu?»

— Bey, dedi Kâzım arkasından, iyi gitmiyor bugün işler. Dönelim. Hay Allah! Bir bu bayrak eksikti!

Nazmi, olduğu yerde kalakaldı. Selvinin tepesinde kan kırmızı bir bayrak dalgalanıyordu.

«İşte, apaçık belli, bey! Zorla güzellik olmuyor. Kahveci Refik bile Partiye girdikten sonra!»

— Onun gibi yoksulların hepsi Partide. Ama, sen neredeydin bakayım? diye sordu Nazmi, bozuk bir sesle, bayraktan duyduğu korkuyu kendi kendinden gizlemek istermiş gibi.

— Dönelim! diye yalvardı yine Kâzım.

— Neredeydin diyorum sana!

— Orada işte... bey... Binbaşı Aluş köylerden yapayalnız döndü. Tek bir Ballici yok arkasında. Yüzbaşı Zafa'nın parçalarını da bir çuval içine koyup getirmişler. Başına şarapnel isabet etmiş. Bir arkadaş anlattı, partizanlar çil yavrusu gibi dağıtmış hepsini. Ballicilerin birkaçı da öbür yana geçmiş. Mehmet Şehu'nun birliği herhalde. Ne demektir bu? Balli'nin hesabı tamam demektir!

Nazmi Bey, hiçbir şaşkınlık belirtisi göstermeden sonuna dek dinledi. Sonra, gözlerini bayraktan ayırmadan adımlarını sıklaştırarak camiin yolunu tuttu.

Önce tek tük iri damlalar düştü, sonra bardaktan boşanırcasına, doluyla karışık yağmur başladı.

— Bey, ben selviye çıkmam. Komünistlerin bayrağına ilişmekten de korkuyorum. Kendi bacaklarımla dönmek isterim köyüme, tabut içinde taşınarak değil. Şiddetli bir gök gürlemesiyle kesildi sözü. Ondan sonra da ne ağzını açtı, ne de kafasını kaldırdı Kâzım.

Camiin önünde korku içinde durakladı. Saçlarından, çenesinden, burnundan sular akıyordu. Yüzü balmumu gibi olmuştu. Tüfeğini omuzundan indirip duvara dayandı:

— Bey, daha öte gitmiyorum ben!

Nazmi de kapının önünde durmuştu. Mendiliyle yüzünü kurulayarak:

— Gir içeri! Hain köpek! diye emretti.

— Hain değilim, bu yaptıklarımız da neye yarıyor, onu da anlamıyorum, dedi Kâzım öfkeyle. Bey, ben ne camie giriyorum şimdi, ne de senin evine dönüyorum bir daha. Tüfek de istemiyorum. Ne senden yanayım ben, ne partizanlardan.

Yakasına yapışıp bütün gücüyle itti Kâzım'ı Nazmi. Emireri, içinde suların köpürüp homurdanarak aktığı kanala yuvarlandı. Sürüklenip gitmemek için bir yandan umutsuzca, dipteki taşlara tutunmaya çalışırken, bir yandan da soluk almak için kafasını sudan çıkardı. Nazmi tabancasını üstüne doğrultmuştu.

— Yalvarırım bey! diye bağırdı Kâzım korku içinde. Yalvarırım, dedi yeniden, tabancanın namlusunu alnında duyarak, eğer sen haklıysan, Tanrı seni Mısır'a Sultan yapsın! Ama ben, bu dünyadan birşey istemiyorum. Köyüme döneceğim; sığırlarımı gütmek yeter bana.

Çamurların içinde sürüklenerek beyin ayaklarına yapıştı Kâzım; deli gibi öpmeye başladı:

— Öldürme beni bey, can çok tatlı!

Bey ateş etti. Bir daha ateş etti, bir daha... patlamalar fırtınanın içinde kaybolup gitti. Bütün kurşunlarını, sanki öfkesini bulutlardan çıkarmak istiyormuş gibi, gökyüzüne boşalttı. Öfke ve umutsuzluğun doruğunda olmasına karşın emirerine kıyamamıştı; hâlâ ayaklarını öpmeye devam ediyordu Kâzım. Sonra, gırtlağına yapışıp, kanalın köpürerek akan çamurlu sularına fırlattı adamı:

— Defol! Hain köpek!

Olduğu yerde kazık gibi dikilmiş dururken çarpıntısı arttı yine, son zamanlarda sık sık olduğu gibi. Başı dönüyor, boğulacak gibi oluyordu. Bir süre, koşarak uzaklaşan Kâzım'ın arkasından baktı. Kulaklarında Enternasyonal'in nağmeleri çınlıyordu. Sonra, yenilgiye uğramış, tek başına, Zafer Bala'nın parçalarını bir çuval içinde geri getiren Aluş'u düşündü. Demir Efendi parmağını sallayarak soruyordu: «Ben mi öldürdüm oğlumu?» Ve Lumte, sandalları ayağından düşüyor, vücudu boşlukta çırpınıyor. Sonra yine, koşarak uzaklaşan Kâzım. Enternasyonal... Gözleri karardı, katran gibi kara göğün altında kafasına tokmak gibi inen dolu tanelerinin arasında ezilir gibi oldu.

Kolunu, selvinin tepesinde dalgalanan kızıl bay-

rağa doğru uzattı. Yetişemedi. Ayaklarının ucunda yükseldiğinde de yetişemedi. «Ah!» diye bağırdı çaresiz bir öfke içinde ve birden başına saplanan dayanılmaz bir ağrıyla. Ama, ağrının etkisiyle kendine gelmişti. Neydi gözlerinin önündeki manzara? Kendisi oracıktaydı, tepesine inen doluların altında ufacık ve zavallıydı. Kocaman, dimdik selviyse bulutlara uzanıyordu. Tepesindeki bayrağı almak için elini uzatmıştı bir de...

Yavaş, kararlı bir hareketle tabancasını çıkarıp, bayrağa nişan aldı. Ama, kendini çabuk topladı, ateş etmedi. Namluyu indirerek kendi alnına dayadı. Son kez çevresine bakındı, kimsecikler yoktu. «İnsansız kalan zavallı dünya! Rusya'dan kopup gelen kızıl veba mahvetti her şeyi!» Bakışlarını göğe kaldırdı. Fırtına hâlâ sürüyordu. Bir şimşek çaktı, arkadan gök gürledi. Uzaklardan top sesleri geliyordu. Yeni bir gök gürültüsü. Ayaklarının altında toprak sarsılıyordu. Yuvasını bulamayan bir karga geçti tepesinden:

— Krrak! krrak!

— Ah! diye içini çekti, namluyu alnından çekerek.

Hayır! Nazmi Bey, ölmeden önce bayrağı devirmesi gerektiğini tüm gücüyle anlıyordu.

Tabancayı yeniden kılıfına sokup deliler gibi koşmaya başladı. Camiin avlusundan çıkar çıkmaz, rahatladığını duydu. Çocukluğunu altlarında geçirdiği selvilerin yanında daha rahattı şimdi, çocukluk mutluluğunu bir an için de olsa yeniden tadıyordu. Aynı zamanda da, korku içinde, tepede özgürce dalgalanan kırmızı bayrağa takılıyordu gözleri. On yıl önce, Lumte şu beyaz taşın üstüne oturarak kolunu tutmuştu:

— Nazmi, olmaz canım! Niçin inat ediyorsun selviye tırmanmak için?

Selviye şimdi tırmanarak yalnızca bayrağı indirmekle kalmayacağını, artık yaşamayan Lumte'ye aşkını bir kez daha kanıtlayacağını düşünüyordu.

Elleri titriyor, ayakları ıslak dalların üzerinde kayıyordu. Fırtınanın kendisini her an alaşağı edebileceği bu kalleş ağacın tepesinden, aşağıdaki çocuk kalabalığını görüyordu; Petrit'le Kâmil yanıbaşındaydı, aynı rüzgârla şişiyordu gömlekleri, Lumte de aşağıda kaygı içinde onlara bakıyordu. Ama hayır, bugün sel-

vinin ince dallarına tırmanırken, sevdiği genç kızı elinden alan şimdi de geleceğini ve yaşamını alt üst edecek olan bu bayrağın amansız düşmanı olduğunu biliyordu. Bitkin, yağmurdan elbisesi ağırlaşmış, dolu yağmurunun altında son mücadelesini veriyordu fırtınada dalgalanan bayrağa karşı. Gerçek bir çarpışma boyutlarına ulaşıyordu sessiz mücadeleleri. İki dünya, barışmaz, birbirine ölesiye düşman iki dünya çarpışıyordu selvinin tepesinde. Yerinin ulaşılmazlığıyla Nazmi'yi alaya alır gibi duran bu yıldızı söküp atacaktı oradan. Son mücadeleyi kazanmak için olanca ateşiyle savaşmasa belki de fırtına çoktan söküp atardı Nazmi'yi aşağıya. Biraz daha... biraz daha... Ama bayrak sanki gitgide göğe doğru yükseliyordu. Bir kez, tek bir kez olsun, gökyüzü tarafsız davranabilseydi de Nazmi'yi de alsaydı yukarı... Sonra yine bıraksa bile ziyan yoktu! Dönerdi yeniden yeryüzüne ama, değişmiş, daha güçlü, daha kararlı, daha özgür dönerdi. O zaman titrerlerdi düşmanları idealinin güçlülüğü önünde... Gözleri alev alev yanarak, gerildi; bir toprak çıkıntısının üstünde zıplamaya hazırlanan ıslak bir kurbağa gibi, bayrağa doğru atıldı. Bir serinlik kapladı bir anda bütün vücudunu, göz açıp kapayıncaya dek kısa bir süre içinde kızıl yıldızlı bayraktan daha yukarıda gördü kendisini. Bilmediği, bilinmeyen bir uzaklığa doğru havalanmış olan vücudunu bir titreme sardı. Kulakları uğuldamaya, vücudu taş gibi aşağı düşmeye başladığında, gözlerini faltaşı gibi açarak, var gücüyle dallara tutunmaya çalıştı, boşuna. Başına geleni yere düşmeden hemen önce kavradı. Vücudunun ikiye kırıldığını duydu Nazmi Bey, göğsünün patladığını, kemiklerinin tuzbuz olduğunu duydu.

Aşağıda, beyaz taşın yanında gözlerini açarak devirdiği bayrağa bakmak istedi; garip... elinde kuru bir dal parçasından başka birşey yoktu. Bayrak yukarıda, selvinin tepesinde dalgalanıyordu. Son mücadeleden de yenik çıkmış olmanın burukluğu içinde gözlerini yumdu, çenesini sıktı ve öldü.

SONDEYİŞ

Geceyarısına doğru, küçük grup kentin son sokağından çıktı ve yavaş yavaş tarlalar arasında ilerlemeye başladı. Petrit'le Dane Ana önden gidiyor, onları Vasil, Rıfat Sinani ve birkaç gün önce Mark'ı kurtarmaya yardım etmiş olan delikanlı izliyordu.

Ayın ışıkları zaman zaman yoğun ve nemli karanlığı deliyor, alçak bulutlar arasından ortaya çıkan birkaç yıldız sanki büyük bir fırtına gökyüzünü temizlemiş gibi göz kırpıyordu. Uzaklardaki boğazlardan top sesleri geliyordu. Tüm evren sarsılır gibi oluyordu; gürlemeler yamaçtan yamaca yankılanıyor, yankılar daha eriyip gitmeye kalmadan yeni bir patlama işitiliyordu.

Yağmur otları canlandırmıştı, ıslak toprak kokusuna karışan rayihalarında sarhoş edici birşey vardı. Beş yolcu, sessizlik içinde ilerliyor, her biri, sanki sonbaharın son yeşilliklerini elden geldiğince az zedelemek için, ayaklarını bir önündekinin bastığı yere basmaya özen gösteriyordu.

Gökyüzünde bulutlar en sonunda ay ışığına iyice yol verdi. Dolunay altında kent, alçak evleri, dar ve kargacık burgacık sokakları, bitmez tükenmez bahçeleri ve hepsine tepeden bakan minareleri ve selvi ağaçlarıyla iyice ortaya çıktı. Tepenin eteğinde ise mezarlık ve sonsuz sessizliği, bambaşka bir dünya oluşturmaktaydı. Mezarlık boyunca ilerlerken yolcular adımlarını yavaşlattılar; istemeden, acılı bakışlarını hepsinin sevdiği birkaç kişinin son barınağı olan bu yere çevirdiler. Hareketsiz bekçiler gibi yükselen selvi ağaçları, dikkatli ellerin özenle yetiştirdiği güller, demir parmaklıklar ve bembeyaz mezar taşları,

durgunluklarıyla, çocuklarının nerede yattığını henüz bilmeyen ana-babaları yatıştırmak istiyor gibiydi.

Yaşlı, genç el ele tutuşarak kente arkalarını dönüp uzakta, dağlarda parlayan ateşlere bir an önce kavuşmak ister gibi adımlarını hızlandırdılar. Yaşamın yolu oradan geçiyordu; gelecek kuşakların yaşamdan, özgürlükten, sevgiden yoksun bırakılmasına hiçbir zaman olanak vermeyecek olan güç orada çelikleşiyordu.

Sessizce yürümeye devam ettikleri sırada, ardarda gürlemekte olan toplar bir ara hep birden patladı; yankıları boşlukta erimekteyken, birden, çok uzaklardan bağırıldığını işittiler:

— Heeey!

— Bizimkiler bunlar diye mırıldandı Petrit, ve sesin geldiği yöne dönerek, bütün gücüyle, o da:

— Heeey! diye karşılık verdi.

Yolcular durup, dağdan dağa yankılanan çağrıyı dinlediler. Önce delikanlı gülümsedi; sonra, aynı gülümseme hepsinin yüzlerini aydınlattı.

Yeniden yola koyuldular, bağları aşarak, yamaca vardıklarında çağrı daha yakından, daha güçlü işitildi. Petrit, Rıfat ve öbür genç ciğerlerinin bütün gücüyle hep birlikte karşılık verdiler bu kez, berrak sesleri top gürlemelerini de, ırmağın çağıltısını da bastırdı.

1954 - 1958

SONSÖZ

Büyük şairimiz Migjeni'nin bir şiirinde şu dizeyi okuruz: «Yoksulluk, çocuğu daha büyümeden olgunlaştırır.» Devrim sırasında gençliğimizin karşılaştığı da tam bu anlamda bir olgudur. Hem ulusal, hem sınıfsal, çifte baskı altındaki o yılların gençliği, zamanından önce olgunlaştı, Komünist Partisinin ideallerini benimsedi ve devrim yolunda kararlılıkla, vargücüyle ilerledi. Halkımızın ideallerini ve geleneklerini, özellikle özgürlüğe olan bağlılığını geliştirdi; yirmi beş yıl sonra bugün, herkes, gençliğimiz olmasaydı, devrimin başarıya ulaşamayacağını açıkça anlıyor.

Bugün yabancı okuyuculara sunduğumuz roman, devrim sırasında mücadele eden gençliğe adanmıştır. O yılların gençliğinin yüksek devrimci ruhunu anıtlaştıran bir yapıttır. Romanda ne uydurma, ne de abartma vardır: Petrit, Lumte ve arkadaşları gerçek kahramanlardır. Zor bir yolu, kar ve fırtınada, kayalıklar ve dikenler arasında «sarp dağ yollarını» seçen ve sonuna kadar izleyen bu gençliğin temsilcileridir onlar. Bu gençliğin izlediği yolu anlatırken, Ali Abdihoca, gençlik ve idealleri konusunda birtakım felsefi genellemeleri, olaylar içinde, büyük bir sanat becerisiyle yansıtmıştır. Olaylar ve romanın bölümleri arasında yazar; insanda dünya görüşünün ve devrimci bilincin, nasıl gençliğinden itibaren biçimlenmeye başladığını, ailedeki yurtseverlik ve özgürlük geleneklerinin gençlerin karakterinin oluşmasındaki önemli yerini; ahlâk ve karakter unsurlarının, politik dünya görüşüne, ideallere ve toplumsal hedeflere nasıl yakından bağlı olduğunu gösteriyor. Romandaki kişilerin seçimi rastlantı sonucu değildir. Her kişi,

gerçekliği ve doğruluğu, hayati ve somut eylemlerde anlamını bulan önemli bir fikri canlandırmaktadır. Birkaç örnekle yetinmek gerekirse, romandaki dört genç: Petrit, Lumte, Kâmil ve Nazmi Bey, önemli olguları kendilerinde somutlaştıran kişilerdir. Bunlardan birincisi, toplumun en yoksul kesiminin «sefalete yazgılı» kent yoksullarının bağrından çıkan ve Partinin yüce ideallerine dört elle sarılan işçi gençliğin tipik bir temsilcisidir. Yurtsever halkçı aydınları simgeleyen Lumte, devrime ve Partinin ideallerine son derece yakındır. Kâmil bütün yalpalamalarıyla, gerek ailesindeki yurtseverlik geleneğinin, zayıf olmasından gerekse küçük-burjuva dünya görüşü ve ereklerinden ileri gelen büyük zaafların damgasını taşıyan bir kısım gençlerin kararsız tutumunu çok somut biçimde dile getirmektedir. Nazmi Bey ise feodalizmin artığı yeni zalim tipidir; tarihsel koşulların getirdiği değişimlerden o da nasibini almıştır yaşamı boyunca. Ne var ki bu değişimler onu iyice hayasız, ahlâksız, yurt sevgisinden hepten yoksun, daha zalim bir adam yapmıştır. İşgalcinin uşaklığını yapan burjuvalaşmış feodal tipidir karşımızdaki.

Bu tipler, ve daha pek çokları aracılığı ile roman; toplumsal gerçeğimizin büyük sınıf çatışmalarına tanık olduğu bir dönemin altı hafta içine sığan kısıtlı bir kesiminde olayların dinamiği içinde geliştirdiği ilginç çelişkilerle sarıyor bizi ve fon olarak, yabancı okuyucuya, etnografik açıdan oldukça iyi betimlenmiş bir ortamı: Türklerin damgasını taşıyan Ortaçağ kalıntıları yanısıra genç unsurlarla da dolup taşan Elbasan kentini sunuyor, tüm doğallığı ve renkleriyle.

oda

YAYINLARI

ALİ ABDİHOCA

HALKIZ BİZ ÖLMEYİZ!

ROMAN

FAŞİZME KARŞI
DİŞİYLE-TIRNAĞIYLA SAVAŞMIŞ BİR HALKIN...
ARNAVUT HALKİNIN
VE ONUN YİĞİT GENÇLİĞİNİN ROMANI.

«Yoksulluk,
çocuğu daha büyümeden olgunlaştırır.
Devrim sırasında gençliğimizin karşılaştığı da
tam bu anlamda bir olgudur.
Hem ulusal hem sınıfsal
çifte baskı altındaki o yılların gençliği
zamanından önce olgunlaştı,
Komünist Partisinin ideallerini benimsedi
ve devrim yolunda
kararlılıkla, vargücüyle ilerledi.
Halkımızın ideallerini ve geleneklerini,
özellikle özgürlüğüne olan bağlılığını geliştirdi;
yirmi beş yıl sonra bugün herkes
gençliğimiz olmasaydı
devrimin başarıya ulaşamayacağını
açıkça anlıyor.»

2. basım

800 Lira